

ПОПИС СТАНОВНИШТВА,
ДОМАЋИНСТАВА И СТАНОВА 2011. ГОДИНЕ

САВЕТОВАЊЕ “ПОПИС 2011”

ЗБОРНИК РАДОВА

Вршац, 2-4. април 2008.

Издавач:

Републички завод за статистику Србије

За издавача:

Др Драган Вукмировић, директор

Примпрема:

Службе Републичког завода за статистику

Техничка редакција:

Републички завод за статистику Србије,
Одељење за припрему публикација

Републички завод за статистику, Београд, Милана Ракића 5,
тел.: 011/2412-922, факс: 011/2411-260
информисање тел.факс: 011/2401-284
библиотека 011/2412-922/лок.251
www.statserb.sr.gov.yu
publ@statserb.sr.gov.yu

Штампа:

Републички завод за статистику Србије

ПРЕДГОВОР

У овој публикацији садржани су сви приспели реферати за стручно саветовање "Попис 2011", које ће бити одржано од 2. до 4. априла 2008. године у Вршцу.

Стручни радови сврстани су у пет основних тематских подручја:

- Дефинисање садржаја пописа у складу с међународним препорукама и потребама корисника;
- Методолошка и организациона питања пописа;
- Просторни регистар и географски информациони систем;
- Обрада и дисеминација података;
- Обухват и контрола квалитета.

По традицији, ово саветовање означава почетак опсежних и интензивних пописних припрема, које ће континуирано трајати све до првог дана теренске реализације Пописа становништва, домаћинстава и станова, 1. априла 2011. године.

У том контексту, припремљени стручни радови представљаће врло значајну и подстицајну теоријску и емпиријску подлогу за коначно утврђивање садржаја и комплетног методолошког инструментарија предстојећег пописа.

У фокусу пажње званичне статистике Републике Србије, поред међународних препорука за пописе око 2010. године, наћи ће се, такође, и исказане националне потребе за пописним подацима.

У уверењу да ће коначни резултати Пописа 2011. задовољити најшири круг корисника, Републички завод за статистику Србије, у својству организатора овог саветовања, дугује велику захвалност учесницима овог еминентног скупа, из бројних научних, стручних и државних институција, на њиховом уложеном труду и садржајним стручним прилозима, који ће, свакако, бити од непроцењиве користи статистичарима за реалистично планирање комплексних статистичких активности везаних за Попис 2011. године.

Београд, март 2008.

Директор,
др Драган Вукмировић

САДРЖАЈ

Предговор	3
-----------------	---

I. ДЕФИНИСАЊЕ САДРЖАЈА ПОПИСА, У СКЛАДУ СА МЕЂУНАРОДНИМ ПОТРЕБАМА КОРИСНИКА

САВРЕМЕНИ ПРИСТУПИ ПОПИСИМА СТАНОВИШТВА У СВЕТУ, Срђан Мркић.....	11
У СУСРЕТ ПОПИСУ 2011, Снежана Лакчевић	21
САДРЖАЈ ПОПИСА 2011, Љиљана Ђорђевић	27

II. МЕТОДОЛОШКА И ОРГАНИЗАЦИОНА ПИТАЊА ПОПИСА

КОНЦЕПТ СТАЛНОГ СТАНОВНИШТВА, Славица Вукојичић-Шево	39
УКУПНО СТАНОВНИШТВО БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ, Рајко Врањеш.....	44
CENSUS OF POPULATION, 2011, LESSONS LEARNT FROM THE PAST AND CHALLENGES FOR THE FUTURE, Blagica Novkovska.....	49
THE POSSIBILITIES OF USING THE COMBINED METHOD FOR CONDUCTION OF THE CENSUS OF POPULATION, HOUSEHOLDS AND HOUSING IN REPUBLIC OF MACEDONIA, 2011, Apostol Simovski.....	58
БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА У СУСРЕТ ПОПИСУ 2011. ГОДИНЕ, Дара Петковић	64
ДЕМОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ СТАНОВНИШТВА У ПОПИСУ 2011, Сузана Станојковић.....	67
ПОПИС СТАНОВНИШТВА КАО МОГУЋНОСТ ЗА ПРОШИРЕЊЕ ЗНАЊА О ФЕРТИЛИТЕТУ И ПОПУЛАЦИОНОЈ ПОЛИТИЦИ, Мирјана Рашевић	72
ПОПИС СТАНОВНИШТВА КАО ИЗВОР СТАТИСТИКЕ ПОЛОВА, Драгана Ђоковић – Папић и Јованка Стојановић.....	77
ДРУШТВЕНИ ОДНОС ПОЛОВА КАО АСПЕКТ ПОПИСА СТАНОВНИШТВА, Анкица Кубуровић.....	83
ЕКОНОМСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ СТАНОВНИШТВА, Гордана Бјелобрк.....	87
НАЦИОНАЛНИ СИСТЕМ КЛАСИФИКАЦИЈЕ ЗАНИМАЊА И ПОПИС СТАНОВНИШТВА 2011, Мирослава Павловић и Славица Манов.....	95
УПОРЕДНА АНАЛИЗА РЕЗУЛТАТА ПОПИСА И РЕЗУЛТАТА РЕДОВНИХ СТАТИСТИЧКИХ ИСТРАЖИВАЊА О РАДНОЈ СНАЗИ У 2002. ГОДИНИ, Веселинка Шкиљевић и Драгица Обрадовић.....	98

ОСОБЕ СА ИНВАЛИДИТЕТОМ У ПОПИСУ СТАНОВНИШТВА 2011, Јасна Миланковић	104
ОБРАЗОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ СТАНОВНИШТВА У ПОПИСУ, Александра Јовановић	110
ПИТАЊА О ОБРАЗОВНОМ НИВОУ СТАНОВНИШТВА 2011. ГОДИНЕ - МЕТОДОЛОШКИ ПРОБЛЕМИ , Бранка Шуркаловић	115
ПОПИС КАО ИЗВОР ПОДАТАКА О МИГРАЦИЈАМА, Снежана Лакчевић и Драгана Пауновић.....	119
ПРАЋЕЊЕ НАШИХ ГРАЂАНА НА РАДУ ИЛИ БОРАВКУ У ИНОСТРАНСТВУ И ПОВРАТНИКА У ЗЕМЉУ, Горан Пенев	124
ПРИНУДНЕ МИГРАЦИЈЕ У ПОПИСУ СТАНОВНИШТВА, Јелена Срећковић Јеросимић.....	129
УТИЦАЈ ИЗБЕГЛИШТВА НА ДЕМОГРАФСКЕ ТОКОВЕ У СРБИЈИ , Власта Кокотовић ..	133
ШТА НАМ ГОВОРЕ МИГРАЦИОНА ОБЕЛЕЖЈА ИЗ ПОПИСА СТАНОВНИШТВА – ПРИМЕР ЈЕДНОГ ИСТРАЖИВАЊА, Војковић Гордана и Ao Jiayong	138
ЕТНИЧКО КУЛТУРОЛОШКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ У ПОПИСУ СТАНОВНИШТВА, Snežana Remiković i Rajko Laković.....	143
ЗНАЧАЈ ЕТНИЧКИХ ОБЕЛЕЖЈА У ПОПИСУ СТАНОВНИШТВА, Нада Радушки	150
РОМИ У ПОПИСИМА СТАНОВНИШТВА СРБИЈЕ, Александар Кнежевић	154
РОМИ ОПШТИНЕ - ГРАДА НИША У ПОПИСИМА, Драгољуб Ножица	160
ПОПИС КАО ИЗВОР ПОДАТАКА О ДОМАЋИНСТВИМА И ПОРОДИЦАМА, Љиљана Ђорђевић и Јованка Тошић	163
СТАТИСТИКА И ТИПОЛОГИЈА ГРАДСКИХ НАСЕЉА СРБИЈЕ, Радослав Стевановић	170
ПОДЕЛА НАСЕЉА НА ГРАДСКА И СЕОСКА, Славица Павков	174
ПОСЛЕПОПИСНА УСКЛАЂИВАЊА ПРОЦЕНА СТАНОВНИШТВА И КОРИШЋЕЊЕ ПОПИСА ЗА ИЗРАДУ ПРОЈЕКЦИЈА СТАНОВНИШТВА, Љиљана Секулић	181
САДРЖАЈ ПОПИСА И ОБРАДА ПОДАТАКА У КОНТЕКСТУ МОДЕРНИЗАЦИЈЕ ДЕМОГРАФСКИХ ИСТРАЖИВАЊА, Мирјана Девеџић	186
ПОЈАМ СТАНОВАЊА У СВЕТЛУ МЕЂУНАРОДНИХ ПРЕПОРУКА ЗА ПОПИС 2011. – ОПШТИ ДЕО, Славица Гаџо.....	190
ЗНАЧАЈ ПОПИСНИХ ПОДАТАКА У ИЗРАДИ СТАМБЕНИХ СТРАТЕГИЈА, Ђорђе Мојовић.....	196
ПОГОДНОСТИ И ТЕХНИЧКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ СТАМБЕНИХ ЈЕДИНИЦА, Дејана Ђорђевић	201
УТИЦАЈ ТИПА НАСЕЉА НА БРОЈ, УКУПНУ ПОВРШИНУ И ПРОСЕЧНУ ПОВРШИНУ СТАНОВА ПРЕМА ПОДАЦИМА ИЗ ПОПИСА СТАНОВНИШТВА, ДОМАЋИНСТАВА И СТАНОВА У 2002. ГОДИНИ, Лукић Јелена.....	208

ЗНАЧАЈ И УЛОГА ПОПИСА СТАНОВНИШТВА У СТАТИСТИЦИ ПОЉОПРИВРЕДЕ, Слободан Грујић и Драгана Погарчић.....	214
ПОМОЋНИ ЛИСТ (ПЛ) ОБРАЗАЦ – ЗНАЧАЈ И ВИЂЕЊЕ ЊЕГОВЕ ПРИМЕНЕ У ФОРМИРАЊУ БАЗЕ АКТИВНОГ-ЗАПОСЛЕНОГ СТАНОВНИШТВА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ, Радмила Вићентијевић.....	219
НЕКА ПИТАЊА ОРГАНИЗАЦИЈЕ ПОПИСА СТАНОВНИШТВА, ДОМАЋИНСТАВА И СТАНОВА 2011, Мирјана Поповић.....	221
ОРГАНИЗАЦИОНО – ФУНКЦИОНАЛНИ ПРИСТУП ПОПИСА СТАНОВНИШТВА, ДОМАЋИНСТАВА И СТАНОВА, Зоран Миловановић.....	225
ИНСТРУКТАЖА УЧЕСНИКА ПОПИСА (ОРГАНИЗАЦИЈА И МЕТОДИКА), Гордана Ђуришић.....	230
ИСКУСТВА ТОКОМ СПРОВОЂЕЊА ПОПИСА 2002. ГОДИНЕ: ПРИМЕР ОПШТИНЕ УЖИЦЕ, Владимир Никитовић.....	234

III. ПРОСТОРНИ РЕГИСТАР И ГЕОГРАФСКИ ИНФОРМАЦИОНИ СИСТЕМ

РЕГИСТАР ПРОСТОРНИХ ЈЕДИНИЦА У ФУНКЦИЈИ ГЕОГРАФСКОГ ИНФОРМАЦИОНОГ СИСТЕМА, ЊЕГОВ ЗНАЧАЈ И ПРИМЕНА, Весна Ђорђевић.....	241
РЕГИСТАР ПРОСТОРНИХ ЈЕДИНИЦА, Драгица Лацковић.....	246
PREPARATION OF CENSUS CARTOGRAPHY FOR CENSUS OF POPULATION IN 2011 IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA, Mirjana Cvetkovska and Goran Kirandziski.....	250
ПРИКАЗ РЕЗУЛТАТА ПОПИСА У ГИС ТЕХНОЛОГИЈИ, Миливоје Грбовић.....	256
ИМПЛАНТАЦИЈА СТАТИСТИЧКИХ ПОДАТАКА У КАРТОГРАФСКО МОДЕЛОВАЊЕ ГЕОПРОСТОРА, Јасмина Јовановић и Драгица Живковић.....	261
ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА ПОШТАНСКОГ АДРЕСНОГ КОДА У ГИС - „УПРАВЉАЊЕ ТЕРИТОРИЈОМ“, Слободан Недељковић и Загорац Ђорђе.....	266
ЗНАЧАЈ НОМЕНКЛАТУРЕ СТАТИСТИЧКИХ ПРОСТОРНИХ ЈЕДИНИЦА (NUTS) ЗА УСПОСТАВЉАЊЕ КОХЕРЕНТНОГ СИСТЕМА ТЕРИТОРИЈАЛНЕ ПОДЕЛЕ, Александра Вучићевић и Иван Радуловић.....	274
КОРИШЋЕЊЕ АКЦИЈЕ ПОПИСА ЗА СТВАРАЊЕ АДРЕСНОГ РЕГИСТРА, Бранко Јиречек и Гордана Жикић.....	279
ЗАПАЖАЊА ВЕЗАНА ЗА КОРИШЋЕЊЕ КАТАСТРА У ПОПИСУ 2002, Негосава Перовић и Бранко Јосиповић.....	284

IV. ОБРАДА И ДИСЕМИНАЦИЈА ПОДАТАКА

АУТОМАТСКА ОБРАДА ПОДАТАКА ПОПИСА 2002. ГОДИНЕ, Оља Мусић и Нада Делић.....	289
СТАНДАРДИ У ИЗРАДИ ПОПИСНИЦА, ОБЈАВЉИВАЊУ, ПУБЛИКОВАЊУ И ПРЕЗЕНТАЦИЈИ РЕЗУЛТАТА ПОПИСА, Љиљана Станић и Милан Шормаз.....	295
ЈЕДНОСТАВНИЈИ НАЧИН ПРЕЗЕНТОВАЊА ПОДАТАКА ПОПИСА, Божо Грбић и Бранка Пантић	302
КОМУНИКАЦИЈА С ЈАВНОШЋУ И ДИСЕМИНАЦИЈА ПОДАТАКА - Значај и улога у Попису 2011, Јованка Шалиновић и Сања Аксентијевић.....	307

V. ОБУХВАТ И КОНТРОЛА КВАЛИТЕТА

ПОБОЉШАЊЕ ОБУХВАТА ПОПИСА, Олга Меловски Трпицац и Славица Делић.....	315
КОНТРОЛА КВАЛИТЕТА ПОПИСА, Мирјана Огризовић Брашанац и Предраг Чановић	319
ПОТРЕБА ЗА СПРОВОЂЕЊЕМ КОНТРОЛЕ КВАЛИТЕТА ПОПИСА СТАНОВНИШТВА, Наташа Цветковић и Божидар Поповић.....	324
КОНТРОЛА КВАЛИТЕТА СПИСКОВА И ЕФЕКАТ ПОПИСИВАЧА, Пановић Марија и Клисарић Марија.....	329
КОНТРОЛА ОБУХВАТА, ФОРМИРАЊЕ КОНТРОЛНИКА УЗ КОРИШЋЕЊЕ АДРЕСАРА ДОМАЋИНСТАВА ЕЛЕКТРОДИСТРИБУЦИЈЕ, Божо Грбић и Гордана Жикић.....	334

I

**ДЕФИНИСАЊЕ САДРЖАЈА ПОПИСА,
У СКЛАДУ СА МЕЂУНАРОДНИМ
ПОТРЕБАМА КОРИСНИКА**

Срђан Мркић
Шеф друштвених статистика
Уред за статистику Уједињених нација, Њујорк

САВРЕМЕНИ ПРИСТУПИ ПОПИСИМА СТАНОВИШТВА У СВЕТУ

Увод

Овај рад има за циљ приказ промена, како метоодолошких тако и у основном приступу пописивању становништва и становања, које су постале евидентне у 2010-ој Пописној декади. Ова декада покрива период од 2005 до 2014 године и, сходно препорукама Уједињених нација, све земље чланице би требало да спроведу бар један попис у том десетогодишњем периоду. Узимајући у обзир да је ово саветовање организовано благовремено у односу на планирани Попис 2011 у Србији, елаборирање савремених приступа би могло да послужи као један од путоказа за осавремењивање Пописа 2011, али и за утврђивање стратегије за Попис 2021 године. У том контексту акценат ће бити стављен на новинама у методологији пописа, променама у појединим дефиницијама и примени савремених решења у области која се може условно назвати "пописна географија".

Методологија пописа - међународни стандарди

Рад под насловом "У сусрет Попису 2011"¹ који ће бити представљен на овом саветовању даје приказ основних европских и стандарда Уједињених нација о спровођењу пописа, тако да овде нећемо улазити у детаље који се односе на карактеристике становништва и станова за које се препоручује прикупљање података како би се обезбедило потпуније сагледавање друштвених и економских прилика и истовремено омогућила међународна упоредивост.

У самом приступу попису становништва дошло је до значајних помака у последњих неколико деценија. На једној страни су регистри становништва који замењују пописе у смислу генерисања статистика које су дотле биле у искључивом домену традиционалног пописа. Предности овог приступа, као и мањкавости, веома добро су образложене у скорој литератури². Основна предност је у повећаној могућности генерисања детаљних података о становништву у знатно краћим временским размацама (на бази године дана, ако је потребно). Када је реч о недостацима, један од основних се односи на чињеницу да су

¹ Аутор Снежана Лакчевић, Републички завод за статистику Србије.

² *Register-based statistics in the Nordic countries: Review of best practices with focus on population and social statistics*, United Nations Publication Sales No. E.07.II.E.11, United Nations, Geneva, 2007.

регистри становништва ван контроле статистике, како у оперативном тако и у садржинском смислу, чиме се делимично онемогућава прилагођавање регистара потребама статистике у смислу флексибилног дизајнирања статистичких истраживања. Осим тога, када је реч о извесним појавама, регистри једноставно немају могућност да генеришу податке, као што је то случај, на пример, са сагледавањем обима рада у неформалном сектору или мерење времена проведеног у путовању до и од радног места, насиље над женама и тако даље.

Исто тако је веома важно подвући да ослањање статистике на различите регистре захтева реструктурирање организационог и кадровског профила званичне статистике. Генерисање података из регистара се ослања на професионалце потпуно другачијег профила него што су то статистичари (то су специјалисти у повезивању различитих база података, у "ископавању података" (data mining), и државни чиновници који су детаљно упознати са садржајем и манипулацијом регистара).

Упоредо са увођењем регистра као алтернативе за попис становништва развијени су и другачији приступи. Један од тих приступа је "ротирајући" попис који се састоји у ротирању одређеног узорка сваке године док се не обезбеди екстраполација узорка и за мале домене, што и јесте основна карактеристика традиционалног пописа. Модел који се тренутно употребљава у Француској³ састоји се у потпуном попису општина које броје мање од 10.000 становника једном у пет година. У општинама које имају више од 10.000 становника сваке године се спроводи анкета станара у 8% стамбених јединица и те јединице се ротирају сваке године.

У случају Сједињених америчких држава, на сваких десет година се спроводи комплетан попис са потпуним обухватом али се пописница састоји од само пет питања. Све остале карактеристике становништва обезбеђују се годишњом анкетом⁴ тако да су статистике за мале домене уствари покретни просеци на бази пописа и резултата анкета.

Узимајући, дакле, у обзир ове алтернативне приступе попису становништва, приликом утврђивања Светског програма за попис становништва у 2010-тој декади, и сама дефиниција пописа је стављена на дневни ред. Наиме, Статистичка комисија Уједињених нација на почетку сваке пописне декаде усваја *Принципе и препоруке за попис становништва и становања*. Тако је за 2000-ту декаду попис дефинисан као "поптуни процес прикупљања, компиловања, процењивања, анализе и објављивања демографских, економских и друштвених података који се односе у једном одређеном тренутку, на све становнике у земљи".⁵ Сходно овој дефиницији попис становништва и станова садржи четири основна елемента: (1) појединачну енумерацију, то јест пописивање сваког становника појединачно, (2) универзалност на целом подручју, то јест пописивање без изузетка, (3) си-

³ Детаљан приказ овог пописа на француском, енглеском и руском језику је доступан на: <http://unstats.un.org/unsd/censuskb/article.aspx?id=10108>.

⁴ Детаљан приказ овог концепта на енглеском је доступан на: <http://unstats.un.org/unsd/censuskb/article.aspx?id=10031&cNode=7L4G2N>.

⁵ *Principles and Recommendations for Population and Housing Censuses, Revision 1*, United Nations Publication Sales No. E.98.XVII.8, United Nations, New York, 1998.

мултаност, то јест истовремено пописивање, и (4) јасно дефинисану периодичност, то јест да се унапред дефинише време између два пописа.

У оквиру припрема за 2010-ту Пописну декаду организован је рад на ревизији принципа и препорука са попис. У том контексту је констатовано да поједини савремени приступи попису не садрже неке од кључних елемената. На пример, "ротирајући" попис француског типа не састоји се од пописивања свих становника, јер је базиран на узорку. Што се тиче симултаности, холандски модел пописа који се састоји од комбиновања података из регистара са подацима прикупљеним анкетом не спроводи се истовремено нити обухвата све становнике појединачно.

Дакле, може се констатовати да се схватање пописа данас, у филозофском и практичном смислу, променило у односу на појам пописа у 20-том веку. Попис је пре свега подразумевао акцију појединачног пописивања сваког становника, са свим релевантним карактеристикама. У савременом светлу попис се пре свега односи на резултат, а не на саму акцију пописивања. Конкретно говорећи, уколико је могуће генерисати пописне табеле употребом неког другог метода (регистри становништва, на пример), ти резултати имаће исту тежину и третман као и они добијени директним пописивањем сваког појединца.

Шта је условило ово престојавање? Фактора сигурно има више. Један од основних је у самој природи пописних резултата и њиховој вредности. У данашње време је веома тешко замислити било какву значајнију одлуку која није донета на бази чврстих и поузданих нумеричких података и то пре свега за мале територије -општине, месне заједнице. Корисницима су неопходни ажурни подаци, не они који су стари пола деценије или још старији. Динамика савременог живота одиста чини да су пописни подаци у деветој години после пописа од врло мале вредности. Савремени приступи омогућавају да се пописни резултати генеришу сваке године и на тај начин задовољавају потребе корисника, посебно оних у малим територијама, с'обзиром да се процене на нивоу земље раде рутински у већини статистичких система. Један од кључних фактора, дакле, је притисак корисника и њихова потреба за ажурним, детаљним и локалним подацима у много краћим временским размацама него што је једна деценија.

Спровођење пописа изискује значајна средства која се углавном сва концентришу у једној, пописној години, и на тај начин привлаче посебну пажњу како јавности тако и буџетских власти. Када се ради о алтернативним приступима попису, средства су распоређена на више година, у неким случајевима и десет, тако да ни у једном тренутку нису проминентна у националном буџету. Распршивање трошкова пописа на више година има и додатни ефекат финансијске сигурности на дужи временски период, што је итекако значајно и позитивно са аспекта званичне статистике.

Такође треба напоменути да је развој статистичке науке и праксе у великој мери заслужан за развој и имплементирање алтернативних метода. Статистика је веома успешно развила софистициране методе за знатно прецизније мерење узорачких и неузорач-

ких грешака, чиме је омогућила ефикаснију примену узорковања. И управо је тај методолошки помак у неким случајевима био круцијалан фактор у доношењу одлуке о увођењу алтернативних метода.

У контексту садашњих и важећих међународних препорука, које су усвојене на седници Статистичке комисије Уједињених нација 2007 године⁶, пописом се сматра свако статистичко истраживање које је способно да генерише детаљне статистике за мале домене, независно од тога да ли су подаци прикупљени традиционалним пописом или неким другим статистичким истраживањем, тј. извучени из регистара или екстраполирани из узорка. Нови међународни стандард су, сходно томе, пописне табеле, тако да се придржавање међународном стандарду сматра уствари способност генерисања препоручених табела. Те препоручене табеле представљене су у додатку садашње ревизије Принципа и препорука Уједињених нација за пописе становништва и становања.⁷ Према томе, у наредним припремама за Попис 2011 неопходно је узети у обзир ове табеле и дизајнирати публикациони програм по њиховом узору, како би се испунили не само међународни стандарди, већ и већина захтева корисника. Такође би ваљало организовати презентације тих табела и публикационог програма најважнијим корисницима на време да би успешније организовали експлоатацију података.

И поред свега што је овде изложено у вези алтернативних приступа попису, ваља нагласити да је број земаља које су усвојиле алтернативне приступе још увек мали у односу на укупан број. У 2010-тој декади, од око 233 земље-територије, претпоставка је да ће њих тридесетак применити алтернативне приступе, и то су углавном земље Европе (уз изузетак Сингапура, који примењује три-модални приступ, комбинацију регистра становништва, личног интервјуа и телефонског интервјуа). Нордијске и све већи број других европских земаља развија и примењује регистре становништва из којих генерише пописне табеле. И даље ће највећи број земаља у свету спровести традиционални попис, пописијући директно сваког појединачног становника, било преко пописивача или слањем упитника поштом (нпр. Аустралија, Канада). Наравно, биће и неких земаља које неће спровести попис из разних ралого (нестабилност, на пример Сомалија, или из политичких разлога, на пример Либан).

Методологија пописа – нове дефиниције и класификације

Новосувојене међународне препоруке увеле су извесне методолошке промене као и нововедене карактеристике појединаца (фертилитет, морталитет и инвалидитет) и станова које треба прикупити и који ће бити представљени у одвојеном раду⁸. У овом делу фокус ћемо ставити на две значајне промене: на дефиницију места сталног пребивалишта и на класификацију стамбених јединица.

⁶ Енглеска верзија је доступна на: <http://unstats.un.org/unsd/demographic/sources/census/census3.htm>.

⁷ Ибид.

⁸ Види фусноту број 1.

Место сталног пребивалишта је досада у међународним препорукама било дефинисано као место где особа проводи свој ноћни одмор. У дискусијама у току припрема за 2010-ту Пописну декаду установљено је да се место сталног пребивалишта веома различито дефинише у националним пописима, што само по себи не би представљало непремостиву тешкоћу са аспекта међународне упоредивости. Међутим, значај места сталног пребивалишта се многоструко увећава када се узме у обзир феномен међународних миграција.

Миграције становништва у овом глобалном друштву представљају изузетно значајну појаву са политичког и финансијског аспекта. Ово се нарочито одражава на земље које примају мигранте како би надокнадили губитак радне снаге, губитак који је већим делом последица демографске транзиције ка "остарелим" друштвима. Прилив странаца има своје последице које су добро познате и које не захтевају посебно елаборирање, осим што ваља истаћи да је у последње време све уочљивији проблем младих миграната у градским срединама у Европи, који због повећане незапослености подижу напетост и тестирају границе толеранције власти.

С друге стране, за земље које шаљу своје становнике на рад у богатије крајеве, доставнице из иностранства представљају веома значајну ставку у финансијском животу. Није редак случај да један емигрант издржава читаве породице у месту одакле је дошао, чиме смањује притисак на државу у смислу подмиривања основних потреба.

У оба случаја квантификација овог феномена представља прави изазов али и неопходну потребу. Да би се успешно решио проблем мерења миграција потребно је врло стриктно али и истоветно дефинисати појам мигранта. У садашњим међународним препорукама, мигрант је особа која је променила своје место сталног пребивалишта. Утолико је дакле значајније успоставити једнообразну дефиницију места сталног пребивалишта како би се омогућило агрегирање података из имиграционих и емиграционих земаља, то јест праћење и поређење података.

Садашње међународне препоруке⁹ дефинишу место сталног пребивалишта као:

- Место у којем је особа живела у континуитету највише времена у протеклих 12 месеци (то јест најмање шест месеци и један дан), не рачунајући одсуства у вези годишњег одмора или радних обавеза, или место у којем особа намерава да живи најмање шест месеци, или
- Место у коме је особа живела у континуитету мање 12 месеци, не рачунајући одсуства у вези годишњег одмора или радних обавеза, или место у којем особа намерава да живи најмање 12 месеци.

Разлика између ове две дефиниције је само у трајању: у првом случају трајање становања се своди на најмање шест месеци, док је у другом случају то трајање продужено на годину дана (12 месеци). Важно је нагласити да обе дефиниције уграђују временско трајање као кључни елемент. Та временска димензија се први пут уводи у међународне

⁹ Види фусноту број 6.

препоруке како би се омогућила успешнија међународна упоредивост, али и размена података између земаља.

Још једна новина која је значајна у овом фази припрема за попис становништва односи се на чињеницу да садашња дефиниција места сталног пребивалишта уноси један нови елемент, а то је намера. Досадашње дефиниције нису узимале у обзир намере испитаника, већ су се ослањале на већ проведено време. Укључивање намере у дефиницију је значајно унапређење у смислу тачности одговора и бољег осветљавања овог феномена, како унутар земље, тако и у међународним оквирима. На пример, младожења и млада заснивају своје ново домаћинство у граду младожење; месец дана након тога попис је у току и на питање о месту сталног пребивалишта, уколико би се применила дефиниција само на основу протеклог времена, то јест 6 или 12 месеци, младој би се уписало место из којег је дошла а не место у којем има намеру да живи.

Сумирајући, у расправама о Попису 2011 треба узети у обзир овај нови приступ у дефинисању места сталног пребивалишта како би се прецизније мериле унутрашње и међународне миграције. Увођење две нове димензије – временске и намере – захтеваће и одређене промене не само у методолошком смислу, већ пре свега у обуци пописивача и припремама упутстава за пописивање. Исто тако је битно упознати што шири број корисника пописа са променама у дефиницијама како би се образложила одступања која могу настати у историјској упоредивости.

Класификација стамбених јединица је претрпела промене које су последица покушаја да се направи јаснија разлика између потпуно функционишућих стамбених јединица и оних којима недостаје једна или више од основних функционалности. Хијерархијски класификација изгледа овако:

Као што се може видети, све стамбене јединице су подељене на две основне групе: једна су станови намењени становању домаћинстава а друга су боравишта намењена колективном становању. Када је реч о становима, и они се деле на две основне категорије, а то су конвенционални станови и остали станови.

Конвенционални станови одговарају дефиницији **стана** из Пописа 2002 – грађевински повезана целина намењена за становање. Такви станови су, дакле, направљени од чврстог материјала, покривени одговарајућом кровном конструкцијом и имају засебан улас. Конвенционални станови се деле на оне који су потпуно опремљени, то јест, који имају текућу воду у стану, одвод воде и канализацију, најмање једну собу, кухињу, купатило и електричну енергију. Уколико нека од наведених функционалности недостаје, у том случају се ради о категорији "непотпуно опремљеног" стана. Дистинкција између конвенционалних потпуно и непотпуно опремљених станова је од значаја у смислу правилне процене квалитета стамбеног фонда и средстава који су неопходни за његовоунапређивање. Када је реч о осталим становима, у принципу се те категорије односе на јединице које су настањене али које немају карактеристике конвенционалних станова. Неки од ових јединица могу бити и осредњег квалитета (камп кућице, на пример), али то их и даље не чини конвенционалним становима.

Када је реч о колективним аранжманима за становање, разлика између претходних и садашњих препорука се односи на разврставање институција, узимаћи у обзир чињеницу да је квалитет становања директно зависан од врсте институције.

У контексту Пописа 2011, дакле, потребно је размотрити могућност разврставања станова у конвенционалне и остале, као први корак, а у другом, диференцирање конвенционалних станова на оне који су потпуно опремљени и на оне који то нису (на пример, без текуће воде, струје, итд).

Пописна географија

Најдоминатнија карактеристика савремених пописа односи се на примену постојећих информатичких решења, пре свега на употребу Географског информационог система (ГИС), као и Глобалног позиционог система (ГПС); исто тако, може се очекивати да ће у овој 2010-тој Пописној декади бити знатно више коришћени системи за оптичко читање ознака и карактера као и скенирање у фази уноса података. Ови системи за скенирање достигли су завидан ниво квалитета и брзине у читању података из пописница¹⁰ тако да није потребно претерано образлагање овог приступа.

¹⁰ Примера ради, под претпоставком да Попис 2011 подразумева уношење података из око 3,4 милиона пописница, целокупан процес скенирања и уноса података би трајао између месец и по и два месеца, и то употребљавајући само један уређај који "чита" пописнице брзином од око 8.000 пописница на сат. Наравно, повећавањем броја скенера тај процес би се могао још више убрзати.

Одлука о куповини и коришћењу скенера, или, алтернативно, унајмљивање специјализованог извршиоца само за потребе пописа зависиће у великој мери од тога да ли ће скенери бити употребљавани и за друга статистичка истраживања. И не само за статистику, већ је употреба скенера у великом порасту на разним нивоима државне управе, пре свега у оквиру образовања. Неопходно је, дакле, проценити оправданост такве инвестиције узимајући у обзир многобројне факторе и уз укључивање других партнера на нивоу државне управе.

Иако скенирање има значајну улогу у попису, ипак се чини да примена ГИС-а и ГПС-а има знатно далекосежније последице и стога је потребно приступити њиховој имплементацији на посебно систематичан начин.

Појам "пописна географија" односи се не само на припрему мапа пописних кругова, већ подразумева целокупан процес примене савремених решења у фази прикупљања, обраде и дисеминације пописних података. У суштини овог приступа је додељивање географских координата неполичним објектима – зградама, путевима, пописним круговима и тако даље и повезивање тако кодираних објеката са подацима о становништву и домаћинствима.

У основи, ГИС је сет алатки које служе за прикупљање, похрањивање и презентацију података путем дигиталних мапа. Што је већа прецизност у додељивању координата одређеним објектима, утолико је већа и вредност и употребљивост информације. Додељивање географских координата различитим објектима може се, у данашње време, спровести на више начина, примера ради:

- Употреба сателитских снимака и специјализованог софтвера за идентификацију зграда и аутоматско додељивање географских координата. Већину посла је могуће урадити без излазака на терен, који је у сваком случају понекад незаобилазан део, на пример, у случају када није јасно из самог снимка да ли је реч о згради или о некој другој структури.
- Дигитализовањем постојећих географских мапа такође је могуће произвести квалитетан инпут за ГИС. При томе ради се о полу-мануелном процесу, подложном непрецизностима.
- Употребом ГПС и изласком на терен. У садашњем тренутку ГПС се састоји од 12 сателита али ће их ускоро бити двоструко више, чиме ће се грешка у алокацији координата свести на можда свега неколико дециметара.

Сви наведени методи су примењени у овој, 2010-тој Пописној декади. Општи је закључак да је употреба ГИС технологије у великој мери усавршила попис, независно од тога да ли су географске координате додељиване пописним круговима, зградама или стамбеним јединицима. Искуство показује да је додељивање географских координата свакој стамбеној јединици и свакој згради која није стамбене јединица, премда убедљиво најскупљи и најкомплекснији, на дуге стазе најсиплатљивији. Успостављање таквог једног регистра стамбених јединица и не-стамбених зграда пружа изванредне могућности не само

за потребе пописа становништва већ и за многе друге потребе на нивоу државног, јавног и приватног сектора.

У овом хипотетичком примеру, претпоставимо да је одлука о додељивању географских координата свакој усељеној стамбеној јединици и свакој не-стамбеној згради донета и спроведена, тако да је успостављен ГИС Србије који садржи регистар стамбених јединица. Како ће се употребити у пописне сврхе?

Прво, делинеација пописних кругова на основу броја стамбених јединица у сваком пописном кругу је максимално поједностављена и аутоматизована, чиме се повећава прецизност и ефикасност.

Мале пописних кругова се аутоматски креирају и штампају на основу аутоматске делинеације пописних кругова.

Контрола пописивача на терену и обухватнист пописа је знатно успешна, јер је могуће генерисати дневне извештаје о стамбеним јединицама које је сваки пописивач посетио, чиме се избегава дуплицитет пописивања и смањује могућност пропуштања неких стамбених јединица.

У комбинацији са бар-кодovima на пописницама које идентификују пописницу и, самим тим, домаћинство, ГИС омогућава спровођење знатно ефикасније контроле обухвата пописа, јер омогућава прецизну идентификацију.

О предностима када је реч о дисеминацији података није потребно трошити пуно простора. Довољно је нагласити да је неопходно посветити пажњу дасиметричним метода дисеминације података, који се базирају на представљању густине становништва не на нивоу административних јединица, него на нивоу пописног круга, чиме се вредност информације вишеструко увећава. На пример, уколико се посматра густина становништва око извесног главног путног правца и потребна је процена могућег преоптерећења, информација на нивоу било које административне јединице није довољна (такозване короплет мале), јер оне упросекују становништво под претпоставком подједнаке распоређености на целом простору. Приказивањем броја становника на нивоу пописног круга добија се много прецизнија слика о гравитирању популације ка путном правцу. Прецизност би била још већа уколико би се презентација пописних резултата базирала на, рецимо, агрегату од десет стамбених јединица.

Осим пописа, овакав приступ био знатно унапредио узорачки оквир и прецизност анкета. Када је реч о предностима изван домена званичне статистике, ваља напоменути значај овог приступа за све снабдеваче комуналних услуга - где провући цеви, жице, просторни распоред становништва и локације нове школе, само су неки од примера.

Од посебног значаја један овакав производ има у планирању санирања последица од елементарних и других непогода, као и у сагледавању структуре и карактеристика становништва које је изложеније ризику. Информација о просторном распореду становништва је од круцијалне важности за овај вид планирања.

Уместо закључка

Ово саветовање долази одиста у прави час и на време. Када се ради о међународним стандардима, дефинцијама и класификацијама, неопходно је предузети све кораке у смислу њиховог уклапања у Попис 2011.

Када је реч о примени ГИС ради успостављања регистра стамбених јединица, ваља имати у виду далекосежне последице једног таквог пројекта. Ово посебно због тога што постојање и одржавање матичних бројева грађана, у комбинацији са регистром стамбених јединица и не-стамбених зграда, представља изванредан оквир за развој потпуно новог и савременог приступа Попису 2021.

У СУСРЕТ ПОПISУ 2011.

Још у древним цивилизацијама, услед врло прагматичних потреба, манифестован је интерес за стицањем сазнања о обиму укупног становништва и бројности појединих његових категорија, као што су: порески обвезници, професионални војници, итд. У модерним друштвима, најчешће суоченим са депопулацијом, људским ресурсима, као најважнијем капиталу сваке савремене државе, као и њиховим структурним обележјима, придаје се још већи значај.

Попис становништва, домаћинства и станова представља најважнији статистички извор појединачних података о становништву једне државе. Располагати квантитативним подацима о популацији, од најмање просторне јединице, преко насеља и општине, до нивоа државе, јесте есенцијална претпоставка савременог одлучивања и управљања на свим нивоима.

Поред основног питања¹: „**Колико нас је?**“, пописом се обезбеђује и одговор на питање: „**Ко смо?**“, у релацијама старости, пола, образовања, активности, занимања и осталих обележја, као и одговор на питање: „**Где и како живимо?**“, у светлу информација о врсти стана, опремљености стана основним инсталацијама воде, струје, итд. Одговори на ова питања дају нумерички оквир популације, што је основ ефикасног планирања, развоја економске, социјалне, популационе, аграрне и др. политике, али и административних активности и научног истраживања.

У јулу 2005, Економски и социјални савет УН ((ECOSOC) усвојио је резолуцију бр. 2005/13, којом се државе чланице организације УН подстичу да спроведу попис становништва, домаћинства и станова и да дистрибуирају пописне резултате „као основни извор информација за мале области, национално, регионално и међународно планирање и развој, као и да обезбеде пописне резултате за националне институције, организацију УН, Еуростат и друге међународне организације, како би помогле у проучавању становништва, окружења и друштвено-економских развојних тема и програма“².

На захтев Конференције европских статистичара (CES), препоруке за државе ЕЦЕ региона развијене су од стране UNECE, у сарадњи са Еуростат-ом. Прве препоруке за пописе становништва усвојене су 1959. године за пописе око 1960. године, а затим за

¹ Principles and Recommendations for Population and Housing Censuses, Revision 2, UN New York, 2008.

² Recommendations for the 2010 censuses of Population and Housing;

пописе око 1970, 1980, 1990. и 2000. године. Препорукама за пописе око 2010. обележава се дакле 50-годишњица израде првих препорука.

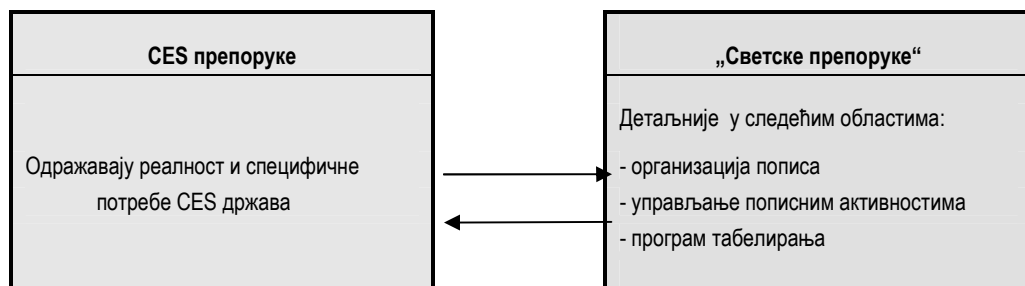
Метод коришћен за припрему CES-ових препорука 2010. заснован је на високо партиципирајућем учешћу држава чланица. Координација је поверена групи стручњака (Steering group), састављеној од чланова UNECE-а, Eurostat-а и експерата из 12 држава. Током 2004. формирано је 11 радних група ради израде методолошких објашњења за поједине тематске области за лице, домаћинство и стан. На изради Препорука радило је укупно 100 стручњака из 30 националних статистичких института и 9 међународних организација. РЗС Србије имао је представнике у радним групама за географске и економске карактеристике становништва, као и у групи за домаћинства и породице.

Процес израде CES Препорука текао је паралелно с процесом ревизије Принципа и препорука за пописе становништва и домаћинства (тзв. „светске препоруке“), који је обухватио све државе чланице УН и који је усвојен од стране Статистичке комисије УН.

Основни циљеви Препорука за Пописе становништва, домаћинства и станова је-су:

1. да се обезбеди методолошко упутство и подршка државама у планирању и спровођењу пописа;
2. да се олакша и унапреди упоредивост података на регионалном и међународном нивоу кроз селекцију скупа основних обележја и хармонизацију дефиниција и класификација.

Таб. 1. Препоруке за пописе: два паралелна процеса

Државе су подстакнуте да користе ова два сета препорука, која су у основи усклађени и комплементарни, с тим што су „светске препоруке“ шире у одабиру тематских области, док су CES препоруке специфичније у коришћењу неких дефиниција и класификација.

У табели 2. приказан је упоредни преглед садржаја CES препорука за пописе око 2000. и 2010. године.

Таб. 2. Упоредни преглед садржаја CES препорука

Поглавље	2000	2010
Методологија и технологија		√
Обележја лица	√	√
Обележја домаћинства	√	√
Обележја станова	√	√
Програм табелирања	√	
Прилог		√

Зашто традиционални попис, а не узорак?

Предности, односно специфичности пописа у односу на друге статистичке методе прикупљања индивидуалних података о становништву, домаћинствима и становима (узорак, регистар и др.) огледају се у следећем:

- појединачно пописивање - термин попис указује на то да се свака јединица пописа (лице, домаћинство и стан) пописује одвојено;
- истовременост, која указује на то да би свака јединица пописа требало да буде пописана у односу на унапред утврђен јединствен временски период (критични моменат, пописна ноћ, ...);
- универзалност - попис се спроводи на прецизно дефинисаној територији целе државе или на једном њеном делу;
- подаци за најниже територијалне јединице – пописом се прикупљају подаци о броју и основним карактеристикама пописних јединица за најмање територијалне јединице у оквиру државе, а у складу са законским одредбама о заштити личних података грађана;
- дефинисана периодичност - пописи се спроводе у регуларним временским интервалима, како би се одржала упоредивост података. Временске серије, које се добијају на основу пописних резултата, омогућавају истраживање прошлости, садашњости, али су и основа за изграду процена и пројекција.

Овome, свакако, треба додати и чињеницу да су резултати пописа најпоузданија основа за избор узорака врло широког спектра.

Генерално можемо говорити о два начина спровођења пописа:

1. традиционална форма: потпун обухват јединица пописа, било да се упитници становништву достављају поштом (САД), било да упитнике попуњава пописивач на терену (Србија, Шпанија, Грчка, Италија, Португалија ..) или да упитнике уручују пописивачи, а становништво их поштом доставља на одређену адресу (Словенија);

2. мешовита форма: пописивање је засновано на регистру становништва, а социо- демографске карактеристике се прикупљају из других административних извора (Данска, Финска) или на бази анкете на репрезентативном узорку (Холандија, Шведска, и др.).

Традиционална пописна форма понекад води ка мешовитој форми, када државе спроводе традиционални попис, али податке ажурирају током времена подацима из регистра становништва (Аустроја, Белгија, Луксембург, Швајцарска).

Као главни недостатак традиционалног пописа најчешће се наводи да је попис обимно и изузетно скупо статистичко истраживање. И најбогатије државе, као што су САД, Немачка, Француска, и др., због политике рестриктивних финансијских буџета својих влада, афирмисале су нове приступе пописима, како би оптимално редуковале трошкове.

Друго, неповољна околност се огледа и у томе што актуелност и поузданост пописних података опада с удаљавањем од момента спровођења пописа. Управо из овог разлога, у међупописном периоду многе државе спроводе анкете, како би пратиле промене актуелних друштвено-економских појава током времена.

Интересантно је споменути праксу САД и Француске, држава које су развиле нове приступе прикупљања података. Биро за попис САД од 2005. године спроводи анкету на узорку мањег броја адреса (American Community Survey). Анкета садржи око 40 питања о становништву и стамбеном фонду и у суштини је замена за образац (long form) из пописа, док ће попис спровести на обрасцу с мањим бројем питања (short form).

Почев од 2004. године, Француска у тзв. "ротационом (rolling) попису", прикупља податке, тако што у петини општина са мање од 10 000 становника спроводи класичан попис, док се исти подаци прикупљају и на 8% узорку општина с већим бројем становника.

**Таб. 3. Метод прикупљања података:
Пракса и планови у оквиру ЕСЕ региона**

Попис	2000	2010
Традиционални	35 (80%)	23 (53%)
На бази регистра	3 (7%)	7 (16%)
На бази регистра+потпун обухват	5 (11%)	3 (7%)
На бази регистра+узорак	1 (2%)	8 (19%)
Традиционални +годишње ажурирање	-	1 (2%)
Ротациони (rolling)	-	1 (2%)
Укупно држава	44	43

Из табеле 3. јасно се уочава помак од традиционалног приступа попису ка повећаној употреби административних регистара, узорка и других приступа спровођењу пописа.

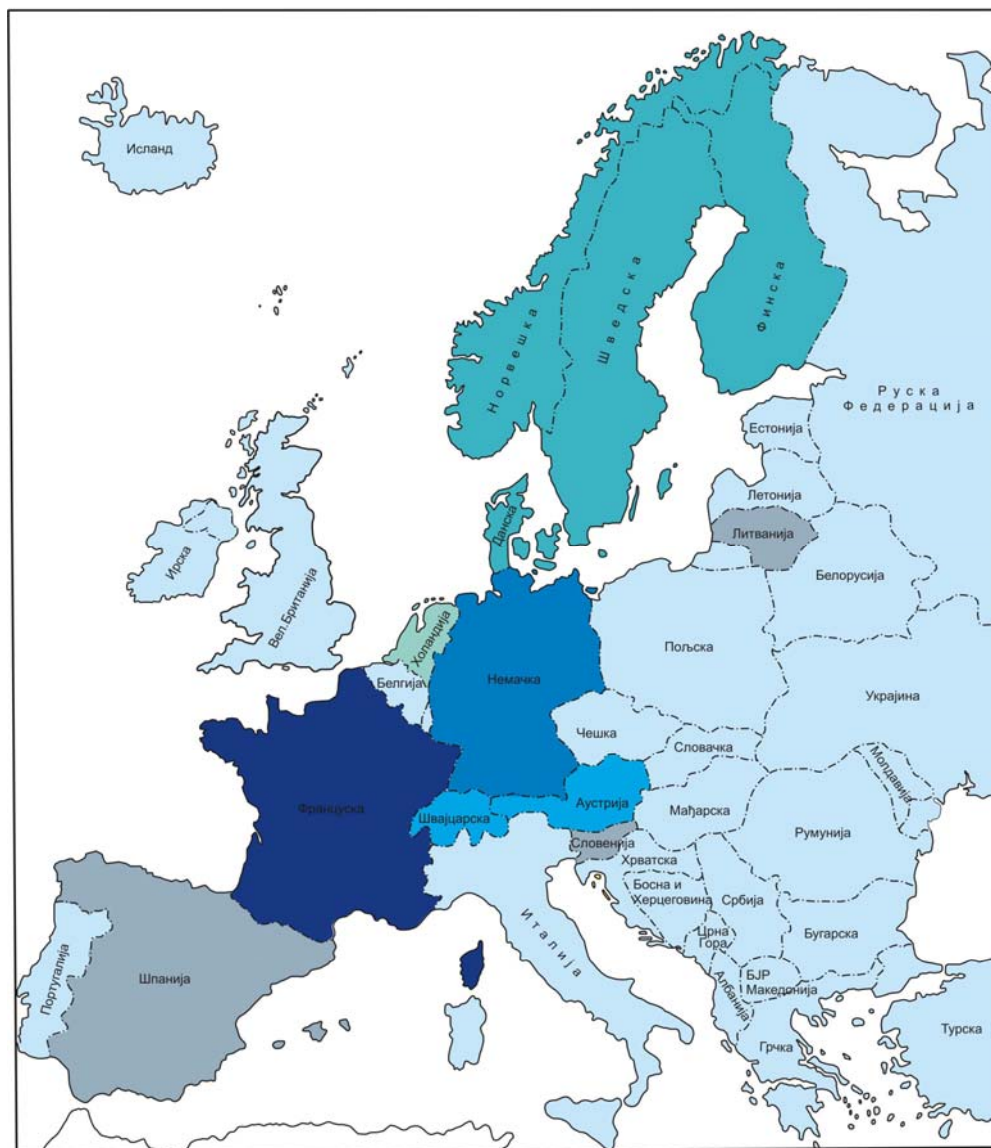
Међутим, без обзира на то што постоји наглашена потреба за успостављањем регистра становништва у нашој земљи, регистрима се „замера“ што нису флексибилни и што не трпе дуалитет одговора. Наиме, у регистрима се не могу идентификовати породице, нити ситуације када у једном стану живи више од једног домаћинства.

Резултати предстојећег Пописа становништва, домаћинства и станова у Србији изузетно су значајни не само с аспекта праћења сложених демографских и социо-економских оквира наше популације, већ и са аспекта праћења успешности реализације стратешких циљева које је усвојила Влада Србије. Навешћу само неке: Национална стратегија о старењу, Стратегија равномерног регионалног развоја, Стратегија развоја образовања одраслих, Стратегија развоја положаја особа са инвалидитетом, Стратегија развоја запошљавања, развој пољопривреде, итд.

Резултати Пописа становништва, домаћинства и станова 2011. године значајни су и због континуитета и упоредивости с резултатима претходних пописа, али и као наслеђе које морамо обезбедити садашњим и будућим генерацијама о основним демографским, економским, етничким, образовним, миграционим и другим карактеристикама становништва Србије на почетку друге деценије 21. века.

Одговорност за организовање, припрему и спровођење пописа је велика. Одговорност је, пре свега, на статистичарима, који треба, у складу са својим знањима и искуствима, да припреме и спроведу попис, али одговорност је, такође, и на државним институцијама, које треба благовремено да обезбеде адекватну правну и финансијску подршку.

МЕТОДИ ПРИКУПЉАЊА ПОДАКА У ЕВРОПИ

	Традиционални попис		Прелаз ка попису широког обухвата или на бази регистра
	Традиционални попис + регистар		Прелаз ка попису на бази регистра + узорак
	Регистар + узорак		Ротациони попис
	На бази регистра		

САДРЖАЈ ПОПИСА 2011.

За разлику од првих пописа који су представљали само пуко пребројавање становништва, савремени пописи обезбеђују богату и незаменљиву ризницу података о различитим структурама становништва, домаћинства и станова, како за ниво државе, тако и за најниже територијалне јединице. Управо из тог разлога, од изузетног значаја је пажљива селекција обележја за која ће се подаци прикупљати. Пред методолозима је изузетно тежак и одговоран задатак у проналажењу праве мере како би се, с једне стране, ускладиле жеље многобројних корисника и, с друге стране, могућности пописа услед лимитираног броја питања на упитницима, ограниченог времена за које треба прикупити податке и расположивих финансијских средстава.

При одабиру пописних питања, превасходно треба сагледати:

1. Потребе корисника

Свако обележје у попису мора да има јасно изражену и снажну корисничку потребу, како на нивоу државе (обележја од националног интереса), тако и на најнижем локалном нивоу. При томе, треба имати у виду чињеницу да се искључиво кроз пописе становништва могу добити детаљни и све потребнији подаци за мале просторне јединице, и то на читавој територији, што није оствариво у истраживањима која се базирају на узорку. Исто се односи и на бројчано мале групе становништва, за које се тешко може обезбедити репрезентативан узорак у анкетним истраживањима.

2. Квалитет података и потпуност пребројавања

Обележја у попису морају бити тако одабрана да се са великом сигурношћу може предвидети добијање квалитетних података, који се могу користити, како за израду различитих националних стратегија, тако и за научне анализе у комбинацији с другим пописним обележјима, али и с резултатима других истраживања. Посебно треба водити рачуна о томе да ли је могуће добити прецизне одговоре од испитаника за свако изабрано обележје. Не треба постављати питања о недовољно познатим чињеницама или о догађајима који су

се давно десили, јер би се могли добити непоуздани одговори (присећање или нагађање испитаника) и постоји значајан ризик да се уопште неће добити одговор.¹

3. Могућност упоредивости с резултатима претходних пописа

Општедруштвени развој, свакако, захтева праћење нових појава, док с друге стране престаје потреба за прикупљањем података о појавама које су раније биле од националног интереса.² Међутим, без обзира на промене до којих неминовно долази из пописа у попис, неопходно је, ради упоредивости резултата кроз време, садржај пописа дефинисати тако да се не разликује драстично од претходног пописа. Поред тога, за сваку методолошку промену неопходно је предвидети начин на који ће се, евентуалним додатним обрадама, добити упоредив податак како би се омогућио континуитет у праћењу обележја које је претрпело измене.³

4. Међународну упоредивост резултата пописа

Садржај пописа треба осмислити тако да добијени резултати буду упоредиви између земаља, или да се њихова упоредивост може лако обезбедити додатном обрадом. Управо из тог разлога, пред сваку рунду пописа, у десетогодишњој периодици, припремају се нове пописне препоруке које дефинишу обавезни садржај пописа, укључујући и дефиниције и методолошка решења. Државе преузимају обавезу да се приликом спровођења пописа на својој територији придржавају основних начела из пописних препорука како би се обезбедио макар минимум упоредивости пописних података на глобалном и регионалном нивоу.

5. Оптерећеност пописивача и испитаника

При избору обележја о којима ће се прикупљати подаци, мора се водити рачуна о дужини упитника, односно о броју постављених питања. Наиме, превелики број питања у попису захтева дужу обуку пописивача, али и значајно задржавање пописивача у стану испитаника, чиме опада пажња и заинтересованост испитаника за давање прецизног одговора.

¹ Примера ради, у попису 2002. године, у време великих приватизационих реформи, постављено је питање о сектору својине установе/фирме у којој је лице запослено, на које валики број испитаника није прецизно могао да одговори, због чега добијени резултати нису били употребљиви и нису публиковани.

² Тако, на пример, у многим европским земљама не прикупља се податак о писмености становништва, јер се тај проблем сматра искорењеним, док се све већи значај придаје прикупљању податка о компјутерској писмености.

³ У попису 2002. године, приликом исказивања укупног становништва, примењен је по први пут концепт "12 месеци", односно из контингента су искључена сва лица која су била одсутна из земље годину дана или дуже (због рада или боравка у иностранству у својству чланова породице лица на раду). Како би се обезбедила упоредивост података с ранијим пописима, унапред је предвиђен начин на који ће се доћи до информација које би омогућиле да се резултати пописа искажу и према методологији ранијих пописа (Књиге 9 и 10 из пописа 2002).

6. Дужину обраде и благовременост објављивања резултата

Гломазни упитници захтевају дуже време потребно за унос података, без обзира да ли се унос врши на традиционалан начин или се примењују савремене технике (скенирање упитника), а компликована обележја изискују сложенију обраду (ручно шифрирање, комплексна логичка контрола), чиме се продужава временски интервал од завршетка теренских активности до објављивања коначних резултата. Ово даље резултира опадањем заинтересованости шире јавности за подацима пописа, а "добар податак је благовремено објављени податак".

7. Трошкове

Свако пописно питање производи одређене трошкове, како приликом израде дизајна упитника, тако и током обуке пописивача, теренског рада, уноса, обраде и публиковања коначних резултата. Треба наћи реалну меру између потребе за податком и цене да се до податка дође. У случају да су трошкови превисоки, а да се до података може доћи из административних извора или кроз анкетна истраживања на мањем броју испитаника таква питања треба избегавати у попису. Сложена питања, која изискују дужа објашњавања испитаницима како би се дошло до правог одговора, продужују време анкетања и тиме захтевају ангажовање и обуку већег броја пописивача. Такође, усложњава се и продужује фаза шифрирања, уноса и обраде, те може доћи до прекорачења предвиђених финансијских средстава. Понекад и изглед и величина питања могу бити један од фактора који ће пресудити о избору неког обележја због ограниченог простора доступног на упитнику.

8. Јавно прихватање и разумевање пописних питања

Без обзира на то што је обавеза давање личних података у попису регулисана законом, свако пописно питање мора бити јасно дефинисано, разумљиво и јавно прихватљиво. Посебно је важно да питања не буду осетљивог или провокативног садржаја, а нарочито је битно да не задиру у интиму испитаника. Мишљења и ставове (посебно политичке), такође не треба испитивати у попису, јер би свака злоупотреба пописа у политичке сврхе могла створити климу неповерења међу испитаницима, чиме би била угрожена читава пописна акција.⁴ Такође, питања о имовинском стању, висини месечне зараде, поседовању власничке стамбене документације, приходима од издавања стана и слично не треба постављати у попису јер би се могла створити бојазан грађана да ће држава искористити попис у фискалне сврхе.

Како би се обезбедила упоредивост података на регионалном и глобалном нивоу, у склопу методолошких препорука дат је сет обележја (заједно с дефиницијама и класификацијама) чије се укључивање препоручује за наредни попис становништва, домаћинства и станова. У зависности од значаја, обележја су класификована на: основна и

⁴ Не сме се дозволити да се истовремено с теренским спровођењем пописа спроводе било каква друга теренска истраживања, а нарочито не политичке кампање и сличне акције.

допунска. **Основна или обавезна обележја** су обележја која су од виталног интереса, како за земље региона тако и на светском нивоу, и препорука је да их све земље укључе у попис, уколико на други начин не могу да обезбеде податке, с циљем да се обезбеди минимум међународне упоредивости. **Допунска или необавезна обележја** могу се укључити у попис у зависности од потреба појединих земаља и за њих је веома тешко обезбедити међународну упоредивост на светском нивоу, јер је на свакој држави одлука да, зависно од својих приоритета, направи селекцију и укључи одређена обележја у попис. **Изведена обележја** (основна и допунска) су обележја код којих се до података не долази постављањем директног питања испитаницима, већ се информације добијају у додатној обradi, и то, најчешће, комбиновањем одговора на два или више питања.

У односу на претходну рунду пописа (око 2000. године), за наредни попис становништва препоручено је нешто мање обавезних обележја, док је повећан број допунских обележја (табела 1). Поред тога, предложене су и извесне измене у дефиницијама и класификацијама код појединих обележја.

Табела 1. Измене у броју обележја између две рунде пописа

	Пописи око 2000. ⁵	Пописи око 2010. ⁶	Разлика у броју питања
Обавезна обележја	42	38	-4
- за лице	29	24	-5
- за домаћинство и стан	13	14	+1
Допунска обележја	62	71	+9
- за лице	46	54	+8
- за домаћинство и стан	16	17	+1

Од обележја која су препоручена као обавезна у пописима око 2000. године, из препорука за наредни попис искључена су питања: (1) број деце испод одређених година старости (обележје домаћинства и породице), (2) број радно активних чланова породице и домаћинства и (3) број чланова домаћинства у годинама за пензионисање, док су питања: (4) уобичајено време проведено на послу и (5) кухиња у саставу стана, пребачена у сет допунских питања.

Нова основна обележја препоручена за попис око 2010. су: (1) да ли сте икада становали у иностранству и година доласка у земљу (надоградња допунског обележја из 2000. године), (2) претходно место сталног становања и датум доласка у садашње место сталног становања (комбинација основног обележја из 2000. које се односило на место сталног становања годину дана пре пописа и необавезног обележја "претходно место сталног становања"), (3) услови становања и (4) стандард густине (изведено обележје из питања о корисној површини стана и/или броја соба у стану).

⁵ Recommendations for the 2000 censuses of Population and Housing, UN, New York and Geneva, 1998.

⁶ Recommendations for the 2010 censuses of Population and Housing, UN, New York and Geneva, 2006.

Од допунских обележја која су препоручена за наредну рунду пописа, од посебног интереса за нашу статистику је обележје "инвалидитет". Наиме, у недостатку обједињеног регистра особа са инвалидитетом у Србији, свакако да би увођење овог обележја у садржај наредног пописа становништва било од непроцењиве важности.

Поједина обележја претрпела су извесне измене у дефиницијама. Наиме, код питања о месту сталног становања, на основу којег се формира контингент сталних становника, остављена је могућност да се студенти који живе ван места сталног становања својих родитеља укључују у сталне становнике места у којем студирају (значајно за државе у којима постоје читава студентска насеља која би остала без сталних становника, уколико би студенти били укључени у стално становништво насеља у којима живе њихови родитељи). Такође, иако је задржано правило "дванаест месеци", по којем се сматра да је лице стални становник места пописа уколико у њему живи најмање 12 месеци, дата је могућност да се у стално становништво укључи и лице које има намеру да у том месту остане најмање 12 месеци. Ова препорука изазвала је велике полемике у статистичким круговима, преваходно због тежине испитивања намера и ставова у попису становништва, као и због могућих импликација услед дуплог обухвата појединих лица.

Посебна пажња у препорукама за пописе око 2010. посвећена је праћењу међународних и унутрашњих миграција становништва: представљен је нови генерални оквир за праћење миграција; дефинисане су релевантне популационе групе; прецизно су дефинисана четири суштинска питања за праћење миграционих кретања, која су као обавезна препоручена свим државама.

Извесне измене присутне су и у области домаћинства и породица:

- Усвојена је нова дефиниција бескућника (примарни и секундарни бескућници);
- Проширен је концепт породице како би се укључиле и "прескочене" генерације у домаћинству (породице које се састоје од бабе и/или деде и њихових унучади);
- У сету питања о члановима домаћинства предложена су и два необавезна питања о пољопривреди, и то за оне земље које планирају да кроз попис становништва, домаћинства и станова прикупе информације које би олакшале припрему оквира пољопривредних газдинстава за спровођење пописа пољопривреде, односно за избор узорка: (1) пољопривредна производња за сопствене потребе и (2) карактеристике свих послова у пољопривреди у току претходне године;⁷
- У скуп допунских обележја укључена су питања о паровима истог пола, за земље које намеравају да прате ову појаву.

У области станова дат је нови пописни оквир за поделу и праћење станова (постојећим врстама станова додата је нова категорија - "бескућници"). Већина обавезних обележја дефинисана је за контингент настањених станова. У односу на пописе око 2000.

⁷ Изузетно, за државе у којима су изразито заступљена домаћинства чији се чланови баве индивидуалном пољопривредном производњом, предложено је да се у оквиру пописа становништва прикупе и информације о величини пољопривредног поседа и сточном фонду у власништву чланова домаћинства.

године, за наредну рунду пописа, препоручена су два нова основна обележја: статус становања и стандард густине.

Која обележја би требало укључити у наредни попис у Србији?

У низу пописа спроведених на нашим просторима, сваки наредни попис превазилазио је комплексношћу свог садржаја претходне пописе. Сигурно је да ће и Попис становништва, домаћинства и станова 2011. године, услед све разноврснијих и сложенијих захтева многобројних корисника, бити изузетно сложен и обиман. Његов садржај ће, свакако, као и у досадашњој пописној пракси у Србији, бити максимално усклађен с међународним препорукама (поштовање методолошких решења и укључивање свих обавезних обележја), али ће претрпети и извесне измене (у односу на 2002. годину), у складу с потребама за новим подацима. У прилогу овог рада, дат је преглед основних и допунских питања предложених у препорукама за пописе око 2010. године за државе ЕСЕ региона, као и преглед обележја чије се укључивање разматра за попис 2011. у Србији.

Најкрупније измене у односу на попис 2002. године, које се разматрају у статистичким круговима, јесу:

- увођење блока питања о инвалидитету;
- искључивање питања: број радних часова током недеље и сектор својине;
- измене у избору референтне особе (носиоца) у домаћинству и шифрирање, унос и обрада сродничког односа чланова домаћинства с референтном особом;
- нови концепт породице (увођење породице типа: баба и/или деда с унуцима);
- пописивање бескућника;
- смањивање броја питања о пољопривредној производњи;
- искључивање посебног упитника о колективним становима;
- проширивање блока питања о међународним миграцијама;
- увођење питања о *de facto* брачном статусу;
- примена нових решења за праћење активности становништва.

Свакако да укључивање нових обележја у пописне упитнике захтева темељну и свестрану анализу, као и обавезно тестирање у пробном попису, како би се сагледали сви аспекти, почев од начина дефинисања питања, преко дизајна упитника, обуке пописивача и могућности доласка до праве информације, па све до обраде прикупљеног податке и његове дисеминације и, не мање значајно, финансирања свих наведених активности.

Прилог: Листа предложених основних, допунских и изведених обележја за рунду пописа становништва, домаћинства и станова око 2010. (ЦЕС препоруке)
(подвучена обележја би требало укључити у садржај пописа 2011. у Србији)

ОСНОВНА (ОБАВЕЗНА) ОБЕЛЕЖЈА	ДОПУНСКА (НЕОБАВЕЗНА) ОБЕЛЕЖЈА
Стално становништво	
<u>Насеље сталног-уобичајеног становања</u> <u>Укупно становништво (изведено)</u>	
Географске карактеристике	
<u>Насеље пописа (изведено)</u> <u>Насеље рада</u>	<u>Урбана и рурална насеља (изведено)</u> <u>Место школе/факултета/универзитета</u> Начин превоза до посла Начин превоза до школе/факултета/универзитета Удаљеност радног места и потребно време Удаљеност школе/факултета/универзитета и потребно време за путовање
Демографске карактеристике	
<u>Пол</u> <u>Старост</u> <u>Законски брачни статус</u>	<u>De facto брачни статус</u> <u>Укупан број живорођене деце</u> Датум склапања законског брака икада удаваних жена: (I) први брак и (II) садашњи брак Датум почетка ванбрачне заједнице жена које су икада биле у ванбрачној заједници: (I) прва ванбрачна заједница и (II) садашња ванбрачна заједница
Економске карактеристике	
<u>Текућа активност</u> <u>Занимање</u> <u>Делатност</u> <u>Статус запослености</u>	Уобичајена активност Обављање неплаћених услуга, волонтери Сектор својине* Неформална запосленост Тип места рада Уобичајено радно време* Временски везана подзапосленост Трајање незапослености Број особа које раде у локалној организационој јединици установе <u>Главни извор прихода</u> Приход <i>Социо-економске групе (изведено)</i>

ОСНОВНА (ОБАВЕЗНА) ОБЕЛЕЖЈА	ДОПУНСКА (НЕОБАВЕЗНА) ОБЕЛЕЖЈА
Образовне карактеристике	
<u>Школска спрема – степен образовања</u>	Образовне квалификације Поље студирања – школовања <u>Похађање школе</u> <u>Писменост</u> Компјутерска писменост
Међународне и унутрашње миграције	
<u>Држава/место рођења; Уобичајено место становања мајке у време када је лице рођено</u> <u>Држављанство</u> <u>Да ли сте икада живели у иностранству и година доласка у земљу</u> <u>Претходно место сталног становања и датум доласка у садашње место</u>	Држава претходног сталног становања <u>Укупно трајање боравка у иностранству</u> Место сталног становања 5 година пре пописа <u>Главни разлог миграције</u> Држава рођења родитеља Стицање држављанства <i>Особе са страним/националним пореклом (изв.)</i> <i>Популационе групе релевантне за међународне миграције (изведено)</i> <u>Становништво са избегличким пореклом (изв.)</u> <u>Интерно расељена лица (изведено)</u>
Етно-културалне карактеристике	
	<u>Етничка или национална припадност</u> <u>Матерњи језик/главни језик/познавање језика</u> <u>Вероисповест</u>
Инвалидитет	
	<u>Инвалидитет</u>
Карактеристике домаћинства и породице	
<u>Односи између чланова домаћинства</u> <u>Статус домаћинства (изведено)</u> <u>Породични статус (изведено)</u> <u>Тип основне породице (изведено)</u> <u>Величина основне породице (изведено)</u> <u>Тип приватног домаћинства (изведено)</u> <u>Величина приватног домаћинства (изведено)</u> <u>Основ по којем домаћинство користи стан</u>	<i>Партнери истог пола (изведено)</i> <i>Статус проширене породице (изведено)</i> <i>Тип реконституисане породице (изведено)</i> <i>Тип проширене породице (изведено)</i> <i>Генерацјски састав домаћинства (изведено)</i> <u>Самосталан или заједнички посед стана</u> Закуп стана Трајна имовина коју домаћинство поседује Број аутомобила које домаћинство користи Доступност паркинг места Телефон и интернет

(наставак)

ОСНОВНА (ОБАВЕЗНА) ОБЕЛЕЖЈА	ДОПУНСКА (НЕОБАВЕЗНА) ОБЕЛЕЖЈА
Пољопривреда	
	Самостална пољопривредна производња Карактеристике свих пољопривредних послова током последње године
Станови	
<u>Статус становања</u> <u>Тип стамбене јединице</u> <u>Локација стамбене јединице</u> <u>Настањеност станова</u> <u>Тип власништва и основ коришћења</u> <u>Број станара у стамбеној јединици</u> <u>Корисна површина и/или број соба у стану</u> <u>Стандард густине (изведено)</u> <u>Снабдевање водом</u> <u>Тоалет-нужник</u> <u>Купатило</u> <u>Тип грејања</u> <u>Врста зграде</u> <u>Година изградње</u>	Расположивост и карактеристике другог, сезонског или празног стана <u>Број домаћинстава у стану</u> Тип соба Топла вода <u>Тип канализационог система</u> <u>Кухиња</u> Опрема за припрему хране <u>Главни тип енергије која се користи за грејање</u> Електрична струја <u>Гасовод</u> Климатизација Положај стана у згради Пристапачност стану Лифт Број спратова у згради <u>Материјал од којег је саграђена зграда</u> Потреба за преправком-реконструкцијом зграде
Обележја која нису разматрана у препорукама, али се планирају за попис 2011. у Србији	
<u>Учесталост враћања у место сталног становања (за лица која раде/школују се у другом месту)</u> <u>Да ли је лице издржавано (и ако јесте, својство издржаваоца)</u> Категорија лица (питање за идентификовање избеглих, расељених лица и др.) <u>Држава рада/боравка у иностранству (за лица на раду или боравку у иностранству)</u> <u>Дужина рада/боравка у иностранству (за лица на раду или боравку у иностранству)</u> <u>Време проведено у иностранству (за повратнике из иностранства)</u> <i>Пољопривреда – питања ће се дефинисати у зависности од тога да ли ће бити спроведен попис пољопривреде или не. У сваком случају, ради упоредивости с ранијим пописима, потребно је обезбедити макар основне информације како би се могао дефинисати контингент домаћинстава која поседују пољопривредно газдинство.</i>	

* Питање постављено у попису 2002, а не планира се за попис 2011.

II

**МЕТОДОЛОШКА И ОРГАНИЗАЦИОНА
ПИТАЊА ПОПИСА**

КОНЦЕПТ СТАЛНОГ СТАНОВНИШТВА

Основно обележје које обезбеђује информације потребне за одређивање укупног броја становника неког насеља или државе јесте **место сталног становања**. Актуелне препоруке за пописе становништва, домаћинства и станова око 2010. године указују на стриктност и прецизност приликом интерпретације овог обележја и дефинишу место сталног становања као географско место у којем пописана особа живи/станује годину дана или дуже, или се доселила у то географско место током последњих годину дана, с намером да ту остане најмање једну годину.

Пре свега, Препоруке су понудиле и опцију „намере за остајањем“ као једне од могућности за поузданије дефинисање места сталног становања, коју може изразити свако лице које у држави борави дуже од три а краће од дванаест месеци¹. Међутим, постоје оправдане сумње у поузданост овог концепта, који се базира искључиво на слободној процени испитаника (пописаног лица) о могућности његовог трајнијег настањивања на одређеној територији. Услед веће просторне редистрибуције становништва у међупописном периоду, препоруке нуде и критеријуме за разликовање групе краткорочних (short-time) миграната који се селе у државу која није њихово место сталног становања, и то у периоду од три месеца до годину дана (искључујући пресељавања чији је мотив одмор, посао, посета пријатељима и слично), од групе дугорочних (long-term) миграната који у држави одредишта живе годину дана или дуже.

Ово обележје повезано је с питањима присутности/одсутности, као и са одређивањем аутохтоног и мигрантског становништва. У једном броју случајева, веома је тешко заузети принципијелан став о томе где треба сврстати нека лица, и да ли су, на пример, студенти становници места у којима студирају или места у којима живе њихови родитељи; где припадају лица која су на одслужењу војног рока или на издржавању казне; затим лица која раде ван места становања и не враћају се свакодневно, итд².

Актуелне препоруке прецизно дефинишу метод пописивања одређених категорија лица код којих се место сталног становања не може јасно одредити. Тако би лица која током недеље раде ван свог домаћинства и враћају се само преко викенда требало да по-

¹ CES Recommendations for the 2010 Censuses of population and housing, UN, Geneva, 2006

² Др Драган Вукмировић, Милутин Прокић – Припреме за Попис око 2010. године, Статистичка ревија број 1-4, 2005. година, страна 110

сматрају пребивалиште свог домаћинства као властито место сталног становања. Овај принцип важи такође за ученике основних и средњих школа, па чак и за студенте, који се у Препорукама помињу као „студенти трећег нивоа“. За њих постоји и могућност да своје привремене адресе посматрају као место сталног становања, без обзира да ли је то нека установа (студентски дом, интернат) или приватан стан.

Када су у питању установе, оне представљају место сталног становања лица која су у њима провела дванаест месеци или дуже, и укључују: лица у старачким домовима, пацијенте у болницама или домовима за старање, као и затворенике и малолетнике у поправним домовима.

У свим досадашњим пописима у нашој земљи, основу за дефинисање места сталног становања представљала је припадност лица домаћинству³. При том, та припадност домаћинству није следила формални или правни статус лица, већ је најважнија била стварна припадност домаћинству. Дакле, лице је могло бити званично пријављено и регистровано у другом месту, а да у попису не буде сматрано становником тог места, већ становником места у коме живи његово домаћинство.

Изузетак од овог правила представља попис 2002. године, којим су из састава домаћинства искључена лица која су се налазила у иностранству дуже од годину дана, иако се многа од њих сматрају легитимним члановима домаћинства. Да би се обезбедио континуитет и упоредивост с подацима ранијих пописа, пописани су сви чланови домаћинства, с тим што су преко питања о дужини боравка у иностранству, у коначној обради пописних резултата искључени они чланови домаћинства који су у иностранству радили/боравили дуже од годину дана.

У складу с наведеним приступом, лица која су се налазила на раду ван места сталног становања њиховог домаћинства, и ученици и студенти који су се школовали у другом месту – две најзаступљеније категорије становништва по принципу одсутности из места становања – пописивана су двоструко, једном као присутни у месту рада или школовања, а други пут у оквиру свог домаћинства, и то, пре свега, ради њиховог потпунијег обухвата.

У пописима до 1981. године, „радници, као и друга активна лица која су радила ван места сталног становања својих домаћинстава, односно живела одвојено од њих, пописана су као стални становници места рада“⁴. У наредна два пописа (1991 и 2002), ова активна лица су пописивана као стални становници места у којима су биле трајно настањене њихове породице, без обзира на то да ли су се из места рада свакодневно враћала у место становања или не. Овај концепт је у потпуности сагласан како са претходним, тако и са актуелним Препорукама.

³ Изузетак су била лица која су радила ван места сталног становања њихових домаћинстава, која су до 1981. године пописивана као стални становници места рада.

⁴ Гордана Бјелобрк, Статистичар бр. 21, 1991. година, стр. 141

У нашој пописној пракси показало се да је поузданије када се информације о одсутним члановима добијају од чланова њихове породице, него пописивањем ових лица у месту у којем раде или похађају школу. Наиме, ово је најпокретљивија категорија становништва, која је често недоступна пописивачима. Претходна искуства су показала и да власници станова у којима ова категорија лица борави најчешће не желе да их пријаве, углавном због избегавања плаћања пореза. Због тога је обухват ових лица знатно већи када се ослања на изјаве чланова њихових породица. Примера ради, ранији пописи показују да је двоструко већи обухват лица преко изјаве чланова њихових домаћинстава, него у месту привременог боравка. У попису 2002. године, преко изјава чланова домаћинства пописана су 164.499 лица која су била привремено одсутна из домаћинства због рада или школовања. С друге стране, број привремено присутних лица пописаних у месту рада или школовања износио је 65.011.

Пракса свих послератних пописа да се лица која раде или се школују у другом месту пописују и у тим местима као „привремено присутна лица“, те да се при обради пописних резултата констатује њихова заступљеност, наставиће се и у попису 2011. године. Као евентуална допуна, могуће је у оквиру списка привремено присутних лица у месту пописа, забележити и дужину трајања њиховог боравка у том месту, како бисмо имали могућност да, током обраде пописних резултата, ову категорију лица укључимо у стално становништво њиховог места рада или школовања, или их искључимо из сталног становништва места у којима су настањена њихова домаћинства.

Лица која су на одслужењу затворске казне, или у поправним и казним домовима, пописују се двоструко. За лица у месту издржавања казне попуњава се помоћна пописница, која се затим шаље у место сталног становања њихових домаћинстава, ради добијања прецизнијих података. У случају да се ради о самачким домаћинствима, или да та лица немају домаћинство у другом месту, онда се као место сталног становања узима институција у којој бораве. Истоветан принцип важи за регруте и за лица у обавезној војној служби.

Такође, наставиће се и пракса пописивања колективних станова, тј. лица у старачким домовима, домовима који служе за трајно збрињавање деце и одраслих, болницама за смештај неизлечивих болесника, као и у манастирима – самостанима.

Лица на раду или боравку у иностранству

За државе које имају искуства с високом стопом емиграције, као што је случај са Републиком Србијом, контингент одсутних лица која раде у иностранству или бораве као чланови породице лица на раду, изузетно је значајан.

У попису 2002. године, наши грађани и чланови њихових породица који су се у време пописа налазили на раду у иностранству (код страног послодавца или на самосталном раду) годину дана и дуже, искључени су из укупног, тј. сталног становништва Србије.

Искључивање ове категорије становништва произвело је крупне промене у величини домаћинства, мереној бројем чланова, као и у композицији самих домаћинства. Пошто су чланови домаћинства у иностранству најчешће једини или главни издржаваоци породица и домаћинства, њиховим искључивањем из састава домаћинства елиминишу се један или чак оба родитеља у породици. Осим тога, попис из 2002. године показује да је пописано 101.859 домаћинства чији су сви чланови били годину дана и дуже у иностранству. С друге стране, постојало је 55.297 домаћинства с најмање једним чланом у иностранству и једним чланом у земљи.

С друге стране, лица која су радила или боравила у иностранству у оквиру дипломатских и конзуларних представништва Србије, као и у различитим представништвима или експозитурама наших предузећа, пописана су као стални становници Србије, без обзира на дужину боравка у иностранству.

Претпоставка је да се у попису 2011. године неће слати помоћне пописнице (П-1/ИН) у иностранство, али ће се и даље информације о овим лицима прикупљати преко изјаве чланова домаћинства у земљи.

Рационалније је да попис наших грађана у иностранству буде посебна акција, као што је планиран попис дијаспоре. Носилац би био Министарство за дијаспору, али би и РЗС активно учествовао, како у изради закона о попису дијаспоре тако и у организационо – методолошким активностима.

Избегла и расељена лица

У попису 2002. године постојао је специфичан приступ, резервисан за избеглице и расељена лица. Лица која су, услед ратних дејстава, принудно напустила место становања на територији република бивше СФРЈ убројана су у укупно становништво Србије, док су расељена лица са Косова и Метохије пописана само као *привремено присутна лица* у месту пописа на подручју централне Србије и Војводине, због чега нису ни ушла у састав укупног (сталног) становништва места у којима су пописана⁵.

Укупно (стално) становништво

Основно правило је да у укупно (стално) настањено становништво треба укључити сва лица којима је место сталног становања у релевантној територијалној јединици.

Специфичност нових Препорука јесте у томе да се у стално становништво укључују и сва лица која задовољавају критеријуме по којима се сматрају сталним становницима, без обзира на њихов легални статус. Тиме су обухваћени илегални мигранти, као и

⁵ Становништво и домаћинства Србије према попису 2002. године, Београд, 2006, стр. 14

особе које траже азил, или које су аплицирале за статус избеглице, те, стога, и за њих треба следити иста правила сталног становања као и за друга лица⁶.

Предстојећи попис ће настојати да доследно примени међународне препоруке и становишта која се сугеришу, нарочито приликом третмана претходно поменуте категорије становништва. На то указује и усвајање Закона о азилантима, који је управо у скупштинској процедури.

Такође, иако занемарив по бројности, подскуп страних држављана с пребивалиштем у иностранству, који бораве у нашој земљи на раду или као чланови породице лица на раду годину дана или дуже, улази у састав укупног становништва, сходно међународним препорукама.

Предстојећим пописом, 2011. године, неопходно је, пре свега, утврдити укупан број становника, али и статистички констатовати и изразити све значајне промене у територијалном распореду и структурама становништва и домаћинства, које су тесно повезане с друштвено – економским променама насталим после 2002. године.

⁶ CES Recommendations for the 2010 Censuses of population and housing, UN, Geneva, 2006

УКУПНО СТАНОВНИШТВО БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

ПОПИСИВАЊЕ СТАНОВНИШТВА

У складу са потребама што вјернијег приказивања броја становника на неком простору, развијају се различити методолошки приступи и технике за пописивање становништва. Многи у жељи да одговоре на све већи изазов о *укупном броју становника* покушавају да што прецизније одреде шта је то укупан број становника и који су то најбољи методолошки приступи да се до таквог броја дође.

Кориштењем усаглашених приступа обезбеђује се међународна упоредивост. Тежећи да се обезбеди висок ниво квалитета и међународне упоредивости УН су направиле препоруке (**Principles and Recommendations for Population and Housing Censuses Revision 2**, United Nations, New York, 2007) у којима наводе на који начин треба да се изврши пописивање становништва.

Пописивање становништва у оквиру пописних активности заузима веома важну улогу. На основу ранијих и приступа који се данас користи на простору бивше СФРЈ постоје два приступа за пописивање становништва и то DE FACTO и DE JURE приступ.

DE FACTO концепт подразумева сагледавање особа које је присутно у некој земљи у вријеме пописа тј. пописују се особе у мјесту гдје су провеле ноћ прије одржавања пописа.

DE JURE концепт подразумева да су особе пописане на мјесту њиховог пребивалишта без обзира гдје се та особа налазила у вријеме пописа.

У периоду од 1948 – 1991. године пописи у СФРЈ су спровођени по DE JURE принципу, након тога пописа бивше републике а данашње државе у наредном пописном циклусу 2000. године прешле су на DE FACTO пописивање становништва. Међународне препоруке (**Конференција Европских Статистичара**, Препоруке за Пописе Становништва и Стамбеног Фонда у 2010. години), препоручују кориштење DE FACTO принципа.

Препорука за БиХ је да у предстојећем попису користи DE FACTO принцип пописивања.

МЈЕСТО УОБИЧАЈЕНОГ ПРЕБИВАЛИШТА

Основни проблем се јавља када желимо да утврдимо мјесто уобичајеног пребивалишта, јер нас у суштини занима који је број људи који стварно живи у земљи а мање нас занима који је број људи који су само тренутно присутни у вријеме пописа. Али како утврдити тај број становника који живи, у ствари шта значи живи?

За један велики број становништва није потребан посебан труд да се то одреди, то је становништво које се не креће и то значи да живе у једном мјесту/држави.

Проблем се ствара како дефинисати мјесто уобичајеног пребивалишта за становништво које мијења своје уобичајено мјесто пребивалишта и када то раде врло често. У складу са овим проблемом дефинисан је **временски праг** који на неки начин одређује колико је времена потребно стално провести (или уз повремену одсутност) на неком простору да би се то мјесто могло посматрати као мјесто уобичајеног пребивалишта.

Праг утврђује колико је времена потребно стално провести (или уз повремену одсутност) на једном мјесту да би се то мјесто дефинисало као његово мјесто уобичајеног пребивалишта. Препоруке UNECE, United Nations Economic Commission for Europe (у даљем тексту UNECE) кажу: *„Уобичајено мјесто становања је географска локација гдје пописана особа обично борави. То може бити: мјесто гдје се та особа налази у тренутку провођења пописа, законско мјесто становања те особе, мјесто становања те особе за потребе гласања или за друге административне сврхе.*

„Мјесто пребивалишта је свако мјесто гдје особа живи у континуитету најмање 12 мјесеци прије критичног момента или мјесто гдје је особа дошла у току 12 мјесеци прије критичног момента са намјером остајања најмање 1 годину.“

Случајеви који имају кретања могу да буду особе која раде у одсуству од куће током седмице, ученици основних – средњих школа а одсутни од куће. UNECE препоруке за горе наведене случајеве препоручују да се ове особе код којих се константује један од случајева одреде према правилу *„да је мјесто уобичајеног пребивалишта породично домаћинство“*. Практично, неке земље у окружењу су у пописном циклусу 2000. године ове категорије сврстале према мјесту сталног пребивалишта тј. студенте и ђаке основних и средњих школа су везивали за породично домаћинство из којег долазе без обзира колико проводе времена у мјесту уобичајеног пребивалишта за вријеме школовања. Категорије лица која раде током седмице одвојено од куће а враћају се седмично везали су за породично домаћинство без обзира да ли је то рад у иностранству или је унутар државе.

Мјесто уобичајеног пребивалишта за особе које живе у више од једног мјеста пребивалишта, (дјеца која су наизмјенично између два домаћинства) према UNECE препорукама *„је мјесто гдје особа проводи највише свог дневног - ноћног одмора.“*

UNECE препоруке, препоручују да се категорија студената и лица која живе у институцијама (пензионерски домови и сл.) више од 12 мјесеци сврстају у мјесто гдје проводе или намјеравају провести већину времена. Основни разлог за другачије третирање из

међу студената и ђака основних и средњих школа у препорукама наводи се да је то „*различит однос према породичном домаћинству*“, међутим додаје се „*ако је мјесто образовања студента изван породичног домаћинства а унутар граница државе да уобичајено пребивалиште може бити породично домаћинство.*“

Посебни случајеви, извјеглице, тражиоци азила и илегални мигранти који се нађу на територији државе која проводи попис, и за њих вриједи правило 12 мјесеци.

Проблеми се јављају и код особа које немају мјесто уобичајеног пребивалишта, због начина на који они проводе свој живот, то могу да буду (бескућници, неки облици номада). UNECE препоруке кажу „*да је уобичајено мјесто пребивалишта тим особама мјесто гдје су пребројани за вријеме пописа*“

УКУПНО СТАНОВНИШТВО

Осим дилеме кога и како пописати, постоји и дилема кога сврстати у укупан број становника једне земље. У том контексту је најједноставније да се све особе које живе у земљи и које су са уобичајеним пребивалиштем у земљи преко 12 мјесеци, укључе у укупан број становника. Међутим поставља се питање, шта са специјалним случајевима који не задовољавају услов испуњен од 12 мјесеци присуства у мјесту становања попут, дипломатско конзуларног особља са или без породица које је смјештено у иностранству итд. У UNECE препорукама постоје објашњени такозвани специјални случајеви у које спадају војно и дипломатско особље и њихове породице које се налази изван граница државе, препоруке кажу „*да се то особље укључује у укупан број становника*“, исти принцип се користи и код радника које је послала нека наша компанија у иностранство.

Страно војно особље на територији државе, страно дипломатско особље са њиховим породицама на територији државе не треба укључивати у укупан број становника (то је у случају да буде пописано, јер у попису 1991. године није се пописивало дипломатско особље и њихове породице). Овакав приступ назива се међународним реципроцитетом.

Особе са мјестом уобичајеног пребивалишта које су у моменту пописа мање од 12 мјесеци (привремено одсутне), требало би укључити у укупан број становника, међутим форма упитника треба да буде тако структурирана да утврди да су та лица заиста одсутна мање од 12 мјесеци.

Може да дође до нејасноћа у случају да постоје стране организације (разне невладине организације, међународне компаније *соса - сола...*) које су смјештене на територији државе и ту имају своје запослене који могу да буду странци са породицом и да живе у неком мјесту дуже од 12 мјесеци такви случајеви улазе у укупан број становника.

Постоји бојазан да правило 12 мјесеци може да доведе до неких неприродних појава, јер постоје одређене везе које се заснивају на породичним основама, као нпр. што је случај са породицама којима је члан домаћинства на „*привременом*“ раду у иностранству,

а најчешће у нашем случају је то и носилац домаћинства. Прво питање према препорукама је то колико траје та привременост и ако посматрамо са тог аспекта, препоруке су врло прецизне, јер уколико је преко године особа се не убраја у укупан број становника. Код нас је случај да су то особе које су у иностранству преко годину дана. Када би тако посматрали према препорукама генерише се велики број породичних домаћинства без носиоца домаћинства.

БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА – УКУПАН БРОЈ СТАНОВНИКА?

Босна и Херцеговина као међународно призната држава у пописном циклусу 2000. није успјела да спроведе попис становништва.

Специфичност за БиХ лежи у чињеници да је један дио становништва напуштао државу ради ратних дешавања у периоду 1992 – 1995. године и отишао у друге земље у статусу избјеглих особа из БиХ. Осим проблема избјеглица БиХ се суочила и са великим кретањем становништва унутар граница БиХ које је било условљено најчешће ратним дешавањима. Према члану 1. Анакса 7 СПОРАЗУМ О ИЗБЕГЛИЦАМА И РАСЕЉЕНИМ ЛИЦИМА *„Све избјеглице и прогнаници имају право слободно се вратити у своје домове. Имају право на поврат имовине које су лишени у току непријатељстава од 1991. године и на накнаду имовине која се не може вратити. Што ранији повратак избјеглица и прогнаника важан је циљ рјешавања сукоба у Босни и Херцеговини. Стране потврђују да ће прихватити повратак особа које су напустиле њихов териториј, укључујући и оне које су добиле привремену заштиту трећих земаља.“*

По завршетку рата неке земље су покренуле поступак враћања и реадмисије БиХ избјеглица.

Рeadмисија (поновни прихват) је приоритет за ЕУ који се тиче вањских односа и области слободе, безбједности и правде. Споразуми о реадмисији представљају инструмент који ЕУ и остале земље користе за депортацију особа које су илегално ушле или остале на територији држава ЕУ. Постоји неколико споразума о реадмисији који су већ потписани и који се примјењују, а у току су и интензивне активности у циљу закључивања споразума са неколико држава.

Од завршетка ратних догађаја до пописног циклуса 2010. проћи ће готово 16. година што се сматра и више него довољно времена за повратак избјеглих из БиХ и расељених лица на подручја у којима су живјели прије избијања ратних сукоба.

У складу са овом чињеницом не постоји дилема како сагледати становништво које је изван БиХ, а отишло је условљено ратним дешавањима или из економских разлога након рата. У прилог томе говори и чињеница о процесу реадмисије.

Попис становништва у БиХ би се према томе могао одржати у сљедећем пописном циклусу 2010. године, према UNECE препорукама, без бојазни да ће се одређен контингент БиХ становништва искључити из укупног броја становника.

Када говоримо о укупном броју БиХ становништва, једна од дилема која је присутна јесте како третирати избјегла лица на територији БиХ нпр. из Републике Хрватске који су се задржали на просторима БиХ а који до данас немају ријешен формално – правни статус. UNECE препоруке су дефинисале да :“ *Особе које траже азил, као и особе које су се пријавиле или добиле избјеглички статус или сличан облик међународне заштите, требају бити укључене у уобичајено настањено становништво под истим условима као и остало становништво, то јест ако бораве у земљи, или се очекује да ће боравити барем дванаест мјесеци. Ово се такођер односи на особе којима је одобрена привремена заштита у ситуацијама масовног расељавања, али гдје формални статус заштите још није додијелен из практичних разлога.*”

Наравно, неопходно је да се обрасци за пописивање креирају на тај начин да се могу уочити кретања становништва у периоду који ће бити интересантан највећем броју корисника.

Закључак

Неопходност одржавања пописа у БиХ је чињеница. Потребно је сагледати планове и предузети активности у вези са предпописним и пописним радњама.

Пописивање би требало да се обави за све особе које се у тренутку пописа нађу на територији БиХ осим (дипломатско конзуларног особља и чланова њихових породица страних земаља и војног особља). Укупан број становника дефинисати у складу са UNECE препорукама и у специјалним случајевима користити искуства земаља из региона.

Blagica Novkovska, Director General,
State Statistical Office, Republic of Macedonia

CENSUS OF POPULATION, 2011, LESSONS LEARNT FROM THE PAST AND CHALLENGES FOR THE FUTURE

Introduction

The Census of Population is the biggest mass (and the most expensive) statistical activity that demands several years of preparations on the highest professional level, in order to fulfill its basic objective: to provide complete, detailed and quality demographic and socio-economic data on population in a country.

The State Statistical Office of the Republic of Macedonia has decades of experience in organising and conducting censuses of population. But, the conducting of the censuses in the period from 1991 till today was an exceptional experience that has to be taken in consideration while planning the census activities for the Census, 2011. Therefore, in this paper is given a review of the organisational and the conceptual specificities of the three Censuses of Population conducted in the last decade in the Republic of Macedonia, in order, on the basis of these experiences, to define the right directions for the methodological and organisational preparations of the Census, 2011.

1. History of Censuses

For the first calculations of population on the territory of today's Republic of Macedonia, there are documents that date back since the 15th century. For the later census activities there are also written documents and information sources from which can be analysed the demographic changes of population.

The first contemporary Census on the territory of the Republic of Macedonia was conducted in 1921, and the next one in 1931. After the Second World War, in the Republic of Macedonia were conducted 8 Censuses: 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 1994 and 2002.

By analysing the periodicity of conducting the Censuses, it can be noticed that most of the conducted Censuses are with ten-year periodicity, which had been interrupted only due to exceptional circumstances, such as in 1941.

But, in the period 1991-2002 in the Republic of Macedonia were realised three Censuses of Population with noticeable differences in relation to: the organisation, the concept

for enumeration of the population, the reference date of enumeration, the language of enumeration, but also other elements of the total organisation (see annex 1).

Just because of this unusual "specificity", in this paper was made a special review of this period and the separate characteristics of the conducted Censuses.

2. The learnt from the past

2.1. Organisation of Censuses

The basic elements of the organisation of the Censuses are defined in the Law on Census. With the laws on census in 1994 and in 2002 were foreseen: international monitoring of the census activities and establishment of State Census Commission. Of course, the preparation and the conducting of the Censuses is the main responsibility of the statistical office, but with the establishment of the State Census Commission in the process of preparation and conducting of the Census, according to the legal provisions, the members of this Commission participated, too. In such circumstances, the Censuses (1994 and 2002) were treated as projects which are conducted with the participation of the State Census Activities and with the presence of the International Census Observation and Mission (ICOM)¹.

The role of ICOM in 2002 had clearly defined general objective: to confirm the just and unbiased enumeration and the post-enumeration survey according to the international census standards.

2.2. Concept of population

The Census of Population in 1991 referred to the concept of "*constant population*" i.e. all persons who had permanent residence in the country regardless if they were present or not in the country during the Census and regardless of the length of their stay abroad.

In the Censuses in 1994 and in 2002, the data referred to "usually present population" - a population that includes all persons with official (legal) residence (1994), i.e. the usual residence (2002) - persons present in the country or absent abroad, up to one year. With the Census 2002 also were enumerated the persons with a permit for residence in the country for more than 1 year. With the Census 2002, at the same time, were collected data on the official residence.

For the persons who have official residence in the Republic of Macedonia, but are absent from the country for more than 1 year, in the Censuses since 1991 had different treatment: in 1991 were enumerated all the persons regardless of the length of stay abroad, in

¹ The ICOM was lead by *Steering Committee* including representatives of Eurostat, the Council of Europe, UNECE and OSCE and made up of a high expert group. In various stages of the Census were included 50 observers from 26 European countries.

1994 also were enumerated all the persons with official residence in the Republic of Macedonia, while the persons absent from the country for more than 1 year were not included in the total population, but the information on them was used for analysis of the migration changes compared to the administrative information on migrations. In 2002, according to the Law on Census, census units were not the persons with official residence in the Republic of Macedonia, who are absent from the country for more than 1 year.

2.3. Language of enumeration

The enumeration of population in 1991 was conducted in the official Macedonian language and its Cyrillic alphabet. In 1994, the enumeration was conducted in the official Macedonian language and its Cyrillic alphabet, while in the municipalities with over 20% representation of one of the ethnic communities, it was also conducted in the bilingual forms in the following languages: Albanian, Turkish, Vlach, Roma and Serbian. While enumerating, on the territory of the Republic of Macedonia, in 2002, were used several types of census forms:

- Questionnaires in official Macedonian language and its Cyrillic alphabet;
- Bi-lingual questionnaires in Albanian language and its alphabet, and in Macedonian language and its Cyrillic alphabet;
- Multi-language questionnaires in Turkish, Vlach, Roma and Serbian languages and their alphabets and in Macedonian language and its Cyrillic alphabet.

The analysis of the language of enumeration in the Censuses in 1991, 1994 and 2002 shows that this is a very sensitive issue for the population, and it is an element that can influence the total organisation of the Census, the participation of the population in the Censuses, but also the acceptance of the census results.

2.4. Contents of the census questionnaires

Since 1995, representatives of the State Statistical Office actively participate in the events connected to the recommendation on censuses. The acquired knowledge and experiences were applied in the preparation of the contents of the census forms for the Census, 2002. The biggest change referred to the part on the economic activity. In the Censuses in 1991 and in 1994, for economic activity, the persons declared according to the *de jure* situation. The questions on economic activity in the Census, 2002, were prepared according to the ILO standards, thus providing comparability with the Labour Force Survey introduced in 1996 in labour statistics. In a situation of high unemployment and relatively high participation of non-observed economy, the determination of economic activity according to the *de facto* conditions allows determination of the real conditions and creates sound data base for preparation of appropriate policies and strategies for the labour force. At the same time, the use of the ILO standards allows international comparability of data on the economic activity of population. The rest of the contents in the Censuses referred to the *de jure* conditions.

2.5. Key findings from the analysis of the conducted Censuses of Population in the period 1991-2002

By analysing the basic elements of the Censuses conducted in the last decade in the Republic of Macedonia, several conclusions arise, which are important for the preparation of the next Census of Population:

- The usual ten-year periodicity of conducting the Censuses was terminated due to various circumstances that did not allow for the Censuses to be conducted in the regularly planned periods. All Censuses of Population were conducted with a different reference date;
- In all Censuses was applied different concept of population;
- In all Censuses was applied different approach towards people who have official residence in the Republic of Macedonia, but who during the time of the Census were absent from the country. Bigger changes are made in relation to the persons absent from the country for more than one year;
- In the Censuses of Population conducted in 1994 and in 2002 by the international community was organised an international monitoring of the census activities in all phases;
- In the organisation and the conducting of the Censuses in 1994 and in 2002, according to the regulations of the laws on censuses, the State Census Commissions, formed for that objective, participated, too. Their role, as well as the role of the international monitoring can be assessed as a strong support for the successful conducting of these Censuses. However, their existence gives different dimension of this statistical activity, and also influences the assessment of the credibility of the State Statistical Office;
- In all Censuses since 1991 were used different approaches towards the language of enumeration. The language of enumeration had been arranged according to the legal regulations in relation to the use of the language of the ethnic communities. This issue is very important how it will be resolved. From the aspect of Censuses, the language of enumeration has strong influence on: the attitude of population towards the Census, the organisation of the enumeration process, the trust in the census results, but also on the total financial expenditures for conducting the Census. But, the sensitivity and the importance of the language of enumeration make it one of the basic issues that have to be decided on since the very beginning of the preparations for the next Census.
- The contents of the Censuses changed in the direction of improvement, while for the Census, 2002 were also followed the recommendations on Censuses, 2000. In this direction were also the changes of the concept of population, the enumeration of the economic activity according to the international standards and definitions, the non-enumeration of the persons absent from the country for more than one year.

3. Preparation for the Census, 2011

The State Statistical Office should provide high quality data on population and housing with the Census planned for 2011. The main objective that has to be achieved is to provide data on more variables that will give detailed enough picture of the structure and the characteristics of the population. The Census, 2011 should give data that will be the basis for analyses and planning in more areas. But, also, the census data will allow to verify the estimations and the projections prepared between two Censuses. In this direction, the census results of the Census 2011 will be the basis for the preparation of estimates and projections for the next period.

The census data should be comparable on European level, but also wider, and therefore the following of the recommendations for the Census, 2011 is a good basis for timely and quality preparations for the Census 2011. But, the national specificities and the experience from the conducted Censuses in 1991, 1994 and 2002 are very important segment of the total preparations.

3.1. *Legal bases*

According to the planned activities in NPAA2, the Law on Census is planned to be adopted till the end of 2009. Until then the basic elements of the organisation and the conducting of the Census 2011 have to be defined.

According to the experience so far and the attitude of the population towards this statistical activity, it has to be very clearly defined who will be the bearer of the organisation and the conducting of the Census.

During the conducting of the Censuses in 1994 and in 2002, except the SSO, the State Census Commission had responsibility in the conducting of the Census. Also, in all phases of the census activities there was an international monitoring. In the specific circumstances the Republic of Macedonia was in, at that period the existence of the SCC and the international monitoring were successful and useful support to the SSO in the realisation of the Censuses.

The SSO in the past period has continuously confirmed the professionalism, the knowledge and the total capacities. The professional independence and the high credibility of the SSO should also be confirmed with the Law on Census 2011, where the SSO should be assigned as the only bearer of this mass statistical activity.

With the Law on Census should be defined the concept of population and the language of enumeration. Because of the need to provide data comparability on national and international level, the basic concept of population should be “usually resident population”, and during enumeration the persons should be given the possibility to be enumerated in the language they will choose.

² National Programme for Adoption of the Acquis

3.2. Current preparatory activities

In the SSO the preparatory activities have started through:

- Introducing the recommendations for the Census 2011 by active participation of SSO representatives in more workshops, meetings and seminars that refer to the Census 2011;
- Translation of the recommendations;
- Making more available the materials that refer to the Census 2011 to a bigger number of persons by giving information on the web addresses and the other sources of information on censuses;
- Started activities for defining the enumeration method.

One of the open issues in this phase of the preparations for the conduction of the Census 2011 is the selection of the enumeration method. In the Censuses that were conducted so far, the traditional method was used. As possible enumeration methods are being analysed: the traditional method and the combined method.

Limiting factors of the use of the combined method would be:

- Inexistence of well organised and updated registers in the institutions in charge of: education, health, labour force. In several institutions the establishment of registers is at the beginning;
- Inexistence of clearly defined rules of data exchange between all institutions in the system;
- Not updated address data of population. Differences between the official place of residence and the usual one;
- Legal obligation to enumerate in the languages of the ethnic communities and the high sensitivity of population towards the language of enumeration – combined method is not certain to provide an effective solution;
- In conditions of international monitoring of the last two Censuses of Population, we have to have in mind the attitude of the population towards this mass statistical activity and when selecting the enumeration method we have to avoid any risk of possible mistrust and non-participation in the enumeration.

3.3. Planned activities till the adoption of the Law on Census

Next activities of SSO are planned aiming:

- To establish in the SSO experienced, motivated and highly professional management of the census activities;

- To establish internal monitoring of every phase of the conducting of the census activities;
- To precise basic content of the Census forms to be like the content of the Census 2002 by improving the content that refers to the socio-economic situation of the persons and by entering new contents according to the recommendations of the Census 2011;
- To initiate an information campaign for the Census of Population and Housing, 2011
- To realise pilot Census of Population and housing in order to test the prepared methodological materials, and also to receive a feedback for the attitude of population towards the census activities that will come..

Annex 1

<i>Year</i>	<i>Coverage</i>
1991	Incomplete coverage. The Census was boycotted by the major part of the Albanian population (some 90% of Albanian population i.e 19,5% of the total population) in 12 municipalities.
1994	The 1994 Census attained a full response from the population, with the exception of a very small part of the population (0,6% of the population), members of the Albanian and Turkish nationality residing in Debar, who refused to be enumerated.
2002	Total coverage.

<i>Year</i>	<i>Language of enumeration</i>
1991	The enumeration was carried out in official Macedonian language and its Cyrillic alphabet.
1994	The enumeration was carried out in official Macedonian language and its Cyrillic alphabet and bilingually in official Macedonian language and its Cyrillic alphabet, plus one of the languages of the nationalities (Albanian, Turkish, Vlach, Roma and Serbian).
2002	The enumeration was carried out in official Macedonian language and its Cyrillic alphabet. In cases when the enumeration was carried out in the official language spoken by at least 20% of the citizens of the Republic of Macedonia, the census form was filled in bilingually in Albanian language and alphabet and additionally in Macedonian language and its Cyrillic alphabet. In cases when the enumeration was carried out in Turkish, Vlach, Roma and Serbian language the census form was filled in the language chosen by the person being enumerated and additionally in Macedonian language and its Cyrillic alphabet.

<i>Year</i>	<i>Method of enumeration</i>
1991	Traditional (classical) method of enumeration by interviews. One enumerator per enumeration district. In municipalities with representatives of particular nationality (ethnic group), an enumerator was appointed from the concerned nationality who spoke that language.
1994	Traditional (classical) method of enumeration by interviews. One enumerator per enumeration district. In addition, for each enumeration district where according to the 1991 Census, a particular nationality constituted more than 50% of the total population, a second enumerator was also appointed from among that nationality. Furthermore, if members of a particular nationality constituted more than 20% of the total population of the district, another enumerator was also appointed from that nationality. It was not always possible to find such persons who, besides the official Macedonian language, spoke the language of the nationality concerned. In the districts concerned the enumerators worked in teams.
2002	Traditional (classical) method of enumeration by interviews. One enumerator per enumeration district. If members of a particular nationality constituted more than 20% of the total population of the district, an enumerator was also appointed from that nationality.

Year	Concept of enumeration
1991	Census was conducted by place of permanent residence. The place of enumeration was the legal place of residence of a person (<i>de jure</i> concept)
1994	Census was conducted by official (legal) place of residence. The place of enumeration was the legal place of residence of a person (<i>de jure</i> concept)
2002	Census was conducted by place of usual residence. The place of enumeration was the usual place of residence of a person (<i>de facto</i> concept)

Year	Enumeration of absent abroad
1991	All persons having their place of permanent residence in the Republic of Macedonia, irrespectively of the length of their stay abroad.
1994	Persons who had official (legal) place of residence in the Republic of Macedonia, and at the time of the Census, but for a maximum of one year prior to its conduction, are working abroad, as well as the members of their households;
2002	Persons who have place of usual residence in the Republic of Macedonia, and at the time of the Census, but for a maximum of 12 months (one year) prior to its conduction, are working abroad, as well as the members of their households;

Year	Monitoring
1991	Without monitoring
1994	Existence of international monitoring in all Census phases
2002	Existence of international monitoring in all Census phases

Year	Total population
1991	In the Total population of the Republic of Macedonia are calculated all persons having their place of permanent residence in the Republic of Macedonia, irrespectively of whether they were present or not in the country at the time of the Census, and if not irrespectively of the length of their stay abroad.
1994	In the Census 1994, the definition on the Total population was changed. In the Census, in the Total population were not included the persons who have official place of residence in the Republic of Macedonia, but are absent abroad for more then a year and were included persons who had temporary permits of the Republic of Macedonia and were staying in the country for more then a year.
2002	In the Census 2002 were done certain changes in relation of defining the census units and the calculation of the category Total population. The enumeration of the census units was conducted by the place of usual residence, and the persons with place of usual residence in the Republic of Macedonia working abroad for more than twelve months, as well as the members of their households, were not census units.

POSSIBILITIES OF USING THE COMBINED METHOD IN THE CONDUCTION OF THE CENSUS OF POPULATION, HOUSEHOLDS AND DWELLINGS 2011 IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA

Introduction

The world experiences defined four general methodological approaches in the conduction of the Population and Housing censuses.

The most frequently used method is the so called traditional method which alludes direct declaration by the enumerated person for all topics implied in the census questionnaires. This method is the most frequently used in the world, although it needs long and difficult preparation, participation of large number of census staff, long period of enumeration and especially long period of data processing, as well as high costs of the operation.

The other method which, unfortunately, can be used only by a small number of countries, is the census based exclusively on the use of registers. This method makes the census much cheaper than the traditional, significantly reduces the time needed for the production of the final data and makes the whole operation more efficient and simpler. But, the countries which will implement this method must ensure existing of interacted, updated and well-organized register. Because the registers are based on the administrative evidences, the use of this method cannot provide data on the population by the usual residence, but only by the administrative situations (official addresses), as well as that this method cannot provide data on the households defined as an economic unit, but only as a housing unit (group of people who live in the same dwelling).

The third method used in a census practice is the so called combined method which alludes enumeration in the traditional way using the pre-printed census forms with already entered data on part of the topics taken from the administrative registers. This method alludes existence of different data bases with personal data.

The fourth and, at the same time, less used method is the so called rolling census. This method makes the census a continuous operation based on several cycles of census surveys on a different samples and with a different set of topics. With the ending of the last cycle are covered the whole population and the whole territory, and during the data processing, by using various techniques, an approximation of data on all topics and on the whole population is done.

In the Republic of Macedonia, in all previous censuses was used the traditional method with face-to-face enumeration by trained enumerators. For a longer time, in the State Statistical Office as an institution responsible for the population censuses is discussed to introduce a new census methodology. The main target is to create a condition for using the method based on the registers but, although the population register in the Republic of Macedonia officially exists for more than ten years it cannot provide practical use of these census methods.

The current consideration is in direction of using the combined method with pre-printed forms which would contain the basic data on persons, taken from the data base specially created for the census (a compilation of the several available data bases and evidences). Such method was used in 2002 Census of Population in Slovenia and it was evaluated as very successful. The Slovenian experience, in the frame of the twining programme for capacity building in the State Statistical Office were transferred to the team of the State Statistical Office of the Republic of Macedonia.

What does mean the combined census method

The basic postulate for implementation of the combined method is the existence of some data bases of individuals, primarily the population register which contains, at least, basic administrative data on each citizen. Each additional information included in other registers and evidences (which exist in a country) can reach the content of topics for which the information can be insured in advance. Nevertheless, it is not important at all for the additional registers and evidences to contain data on the whole population. Also, it is not important if the responsibility of maintaining and updating those evidences is in or out of the institution responsible for the census conduction. The basic postulate is that the entire data bases to be permanently updated, to contain documented data and to have at least one key element, which can connect them between each other.

A special database, which can be used for a census, is created of elements from all of these data bases and evidences. From these data bases, the data on each person are taken out and inserted into a census questionnaires before their printing. It is possible, in aspect of personal data protection, to cover already inserted data (except identification), but with clear indicating that for those topics data exist and the enumerator have to avoid them during the enumeration. The census database has to be updated and archived in two specific moments, once before the printing of the questionnaires and once at the reference moment of the census. The first archiving is important for insertion of data in the census forms, and the second one, which presents the situation in the reference moment, is a base for the census data processing.

All mentioned above signifies that this method does not exclude the direct enumeration, but it makes it much simpler and faster, because for part of the topics (mostly those which need providing some documentation) data would not be required.

The possibilities of implementation of the combined method in the Census of Population, Households and Dwellings 2011 in the Republic of Macedonia

The State Statistical Office of the Republic of Macedonia, as a responsible institution for conduction of population censuses, disposes with administrative population register, which is not perfect, but it contains the basic topics (name and surname, names of the parents, UPNC, date and place of birth, official address, sex, citizenship, status of presence or absence, as well as other topics which are not relevant for the census) for each person who has a residence in the Republic of Macedonia. Besides the population register, in the State Statistical Office exist (for several years) evidences of births, deaths, foreigners present in a country, enrolled and graduated students, masters and doctors, a database from the Census of Personnel in Educational Institutions, as well as a database from the Census 2002. All these databases (except for the foreigners) can be easily connected through UPNC as a basic key for connection with databases and evidences existing outside the State Statistical Office.

The Pension and Disability Insurance Fund keeps accurate evidence of all persons for which the contributions for pension insurance were paid (this means that these persons performed some economic activity and they were paid for that) and also of all pensioners (retired persons) regardless of the type of pension they receive. These evidences include data on occupation and activity (coded in accordance with national classifications used in the State Statistical Office, too), on the persons for which the contributions were paid and on the type of pension for those who received it.

The Ministry of Labour and Social Policy keeps evidences of recipients of social welfare and other types of social income and the Employment Agency keeps evidence of all persons who receive allowance for cessation of the working status as a consequence of bankruptcy.

The Ministry of Health is starting the development of the register of health staff both in the public and in the private sector, and it is on the stand point that this register could be in function for a relatively short period of time. Also, the new Law on Evidences in Health, which is in the process of preparation, supposes the development of the register of disabled persons, which is important for the next census where the data on disability have to be implemented.

The Civil Servants Agency keeps accurate evidence of all state officers with precisely defined occupations and industries, as well as data on their spouses, and the Ministry of Education and Science is in the process of implementation of the large project called EMIS, which, besides other things, includes the evidence of all educational personnel (it is still not sure if this project could be finished before the census starts).

All mentioned databases and evidences include data on the UPNC of each person – an element of these bases and evidences which enables a link between the data from all those databases.

Although in the first moment there are not so many people who are convinced that in the Republic of Macedonia exist conditions to leave the traditional census of population, the availability of evidences mentioned above signify that there exist all elements needed to change the methodology of conduction of the census and to introduce of the combined method as a transitional method of realization of the final objective - a census based only on administrative evidences.

The State Statistical Office of the Republic of Macedonia has built an experienced team that has relatively high experience in the previous censuses, a team that knows well all phases and elements of the organization and conduction of the largest statistical operation and, that in the frame of the Twining project for capacity building of the State Statistical Office received an important information about the experience of the Slovenian Statistical Office in using the combined method in their population census in 2002. Besides that, this team is fully prepared to accept the challenge even though the implementation of this method means exclusively difficult and hard preparations, both from the aspect of preparation of the special census database and from the aspect of organization of the data processing which is going to be much different than in the case of the traditional census.

Preferences of the use of the combined method

The combined method gives significantly more preferences than the traditional one. The basic and, at the same time, the most significant preference of this method is the reducing on minimum the possibility of underenumeration of the persons – the census units. Even if we neglect all other preferences given by this method, this fact is enough to adjust the need to seriously consider the use of this method. However, the list of preferences is much wider and it does not stop only at this element.

The formed census database, updated with data from the census collected through traditional way, represents exceptional population register, which can be continuously updated with the information from the permanent statistical surveys and evidences performed in a country. This statistical register can be in function of the statistical surveys based on a sample, as well as of the statistical surveys based on a full coverage and which are connected to persons as units of those surveys.

Similarly as the previous case, the creation of that statistical population register (for whose implementation, for years, the State Statistical Office makes an ineffective efforts and spends a lot of sources and energy), by itself, is enough argument to support the thesis the 2011 the Census of Population in the Republic of Macedonia should be conducted by using the combined method.

By using this method the time needed for field enumeration can be shortened (because of the lower fund of topics for which data would be collected) and especially the time needed for

data processing which can ensure the needed data to stakeholders much earlier. On the other hand, this method means increased inclusion of sophisticated technology in data processing process, which reduces on minimum the inclusion of large number of persons in the phase of processing and it eliminates the subjectivity.

The use of administrative (documented) evidences for some topics makes the data more quality than those based on declaration, it reduces the subjectivity both of the enumerator who, irrespective how well is trained is not a professional and could make a mistake easily, and of the responsible person who, of different reasons (insufficiently informed, fears that data can be used for some non-statistical purposes, political reasons etc.) very often, advisedly, for some topics could give the information which are not in compliance with the reality.

And finally, although in the first moment, it seems that the use of this method could increase the costs of the whole operation, the experiences of the countries which already used this method, show that, oppositely, the use of the combined method is reducing the costs in a significant ratio.

Possible problems

The main problem that arises from the implementation of the combined method is that it is always possible to find the difference between official and usual address for some persons. This problem can be surpassed with the use of reserve or blanc census forms (questionnaires in which are not inserted data on any topic from the administrative basis and evidences) for the persons who can be found at the address where they have a usual residence which is different than their official address. This alludes printing of a certain quantity of so called reserve, but that is a usual practice to print some additional amount too when the traditional method is conducted.

The use of this method means use of questionnaires printed only in one language, but it does not exclude the possibility of communication in the language spoken by the reference person and asking the questions in the same language (each enumerator included in a census, besides other things, for understanding of the language of ethnic communities would have a auxiliary questionnaires written in the language of the communities to avoid the possibility of free interpretation of the questions by the enumerator and the possible misunderstanding). This is a practice in almost all countries, which provides a possibility to use languages of minorities, regardless of the used method.

The third disadvantage of this method is that it makes the preparatory phase extremely complicated, difficult and lasting. Nevertheless, having in mind all advantages of the use of this methodology and especially the introduction of bases for consistent statistical population register, all persons who, based on the nature of their working places, should take the largest burden of these activities, a maximum readiness for facing successfully the challenge exists.

Conclusion

The above mentioned, signifies by itself in which degree the combined method is more qualitative method than the traditional one. The ensuring of almost ideal coverage of the census units, the development of substantial statistical population register, the ensuring high level of data quality, the making available of the final data to stakeholders for a much shorter period of time are the series of arguments which confirm the thesis of advantages offered by this concept.

The availability in the country of a relatively large number of data bases and evidences, as well as the needed competent personnel, are a real argumentation for this methodological approach to be implemented in the Census of Population, Households and Dwellings 2011 in the Republic of Macedonia and there should not be any fear of some failure of the whole statistical operation.

The implementation of this methodology in the next census, basically will represent an ideal way of bridging the gap in the transition from the use of traditional method to the use of a method based exclusively on administrative registers.

БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА У СУСРЕТ ПОПИСУ 2011. ГОДИНЕ

Не спровођење пописа 2001. године у Босни и Херцеговини, нарушило је десетогодишњи циклус спровођења пописа који је успостављен 1961. године. Босна и Херцеговина после распада бивше Југославије и после потписивања Споразума у Дејтону није организовала свој први попис становништва, што је у супротности са међународним препорукама за провођења пописа. То је довело до низа проблема са којима се Босна и Херцеговина суочавала, јер се у свим досадашњим анализама и планирању морало ослањати на податке последњег пописа из 1991. Попис становништва представља један од најпоузданијих извора информација за веома широк круг питања. Као незаобилазни оквир за анализу различитих планирања у појединим областима друштва, подаци пописа заузимају велико место.

Како БиХ није спровела попис становништва од 1991. год., кориштење статистичких података базираних на основу различитих процена из различитих извора, прерасло је у отворено незадовољство. Одређени скуп питања која су занимала нашу јавност, званична статистика није могла да понуди свој извор информација. Корисници пописних података из круга научних и других институција, морали су да се обраћају на друге адресе, како би успели добити било какав податак за оцену проблема које их занимају.

Препоруке УН су да се попис становништва спроводи или у последњој деценијској години или у првој наредној. Усвајањем овог међународног стандарда, обезбеђује се временско уједначавање компаративних анализа и поређење података различитих земаља.

Спровођење пописа у БиХ довело би до решавања низа проблема, са којима је суочена у последњој деценији. Попис становништва биће специфичан како у погледу обима и сложености због ратних дешавања на просторима БиХ и бивших републике СФРЈ, принудних миграционих токова становништва и великих ратних разарања. Наведена појава мора бити у целости обухваћена статистичким истраживањем у престојећем попису, како по питању бројности избегле и расељене популације, њеног пређашњег и садашњег територијалног размештаја, тако и у погледу њених основних, демографских и друштвено-економских структура. Престојећи попис пружиће, поред наведеног, ближа сазнања о изразито динамичним и друштвено-економским процесима и последицама демографских трендова, који су се интезивно одвијали након пописа 1991. Без пописа становништва, тешко је утврдити тачан број расељених и избеглих лица као и укупан број становништва и његове структуре, за којим се просто вапило последњих година. Услед неповољних животних услова, велики број лица је уточиште нашло у другим земљама (Шведска, Швајцарска, Немачка, Аустрија, Норвешка и др.), чији број можемо сама да проценимо. Ова врста

кретања становништва, није једина врста података која занимају институције и појединце који се баве аналитичком анализом. Поред ових података, попис нуди велики скуп неисцрпних сазнања о образовним, етничким, демографским и економским карактеристикама становништва, домаћинства. Једно од интересантијих података, преставља ће подаци о националној структури, из разлога што је БиХ састављена из три конститутивна народа (Срби, Бошњаци и ХТвати). У БиХ после пописа становништва 1991. године урађене су само грубе процене укупног становништва, а право стање моћемо знати после пописа који се планира спровести у кругу 2011.

У овом раду ће се обрадити нека од кључних питања и њихова пописна методологија. Усклађивање методологије пописа не обухвата само конкретна методолошка решења, већ и друге поступке као што су класификације, шифарници, контрола квалитета и обраде података. А као завршно усклађивање је могућност упоредивости података са осталим земљама, а то нам може омогућити само примена једнообразних методолошких приступа. Међународне препоруке у погледу методолошких решења дозвољавају одређена оступања, они су садржаје питања поделили на суштинска (core) не суштинска (non-core) обележја.

Велике сеобе становништва које су се одвијале на овим просторима од задњег пописа до даншњих дана, заузимају посебну пажњу у данашњим истраживањима. С тога питања везана за ову проблематику захтевају пажљивији приступ како би се омогућило евидентирање свих избеглих и расељених лица. Мигрант у статистичком смислу је било која особа која је промијенила његово/њезино место уобичајеног пребивалишта (тј. независно од мотива који су покренули миграцију и законског положаја особе у земљи одредишта). Унутрашњи мигрант је особа чије бивше место уобичајеног пребивалишта је било у другој административној, или политичкој јединици исте земље. Међународни мигрант је особа чије бивше место уобичајеног пребивалишта је било у другој земљи. Једно од суштинских питања је место рођења како би се препознали унутрашњи и међународни мигранти.

У ту сврху кључно питање би било место становања на дан 31. марта 1991. године, место пребивалишта у критичном моменту пописивања, као и питање одакле се и када лице доселило, тј. година досељења. На овај начин, попис би нам пружио податке о броју лица која су масовно напуштала своја пребивалишта избијањем ратних сукоба на подручју БиХ и бивших република Југославије. Разлог миграције је у међународним препорукама је несуштинско питање, а његово постављање у пописном обрасцу омогућило би да препознамо становништво са избегличким пореклом, унутрашње расељана лица, као и радне мигранте. Одговори на ова питања омогућили би научницима, аналитичарима и свим корисницима пописних података, да коначно добију одговор, у којој мери и која подручја су концепирала у масовном пресељавању лица. Свака промена у дефинисању ових појава и појмова, изазваће додатни напор како код статистичара, тако и код свих корисника података, како би се дошло до једнозначних и упоредивих података ранијих пописа. У поређењу са ранијим пописима, у модулу миграције увек се прикупљао податак о предходном пребивалишту, без временског ограничења, а прикупљао се податак о години досељења у садашње пребивалиште.

Једно од најсуштинских питања приликом спровођења пописа 2011. у БиХ биће које категорије убројати у укупан број становника. Концепт међународних препорука укупног броја становника се суштински разликује од концепта ранијих пописа. Разлика методологије ранијих пописа и међународних препорука огледа се у погледу исказивања укупног становништва. То значи да су у укупан број становника укључене следеће категорије лица: становништво у земљи, држављани који су на привременом раду или боравку у иностранству краће од годину дана, страни држављани и лица без држављанства која бораве најмање годину дана и избеглице са местом боравка (без обзира на држављанство). Поређења ради, треба истаћи да су према методолошким упутствима ранијих пописа (1971, 1981. и 1991) у укупно становништво укључивана и сва лица на привременом раду у иностранству без обзира на дужину боравка ван земље, али су искључиване избеглице. До пописа 1991. (који је задњи спроведен на овим просторима) у излазним табелама посебно је приказивана категорија становништва у земљи, а посебно оног дела који раде и бораве у иностранству (као чланови породице). По усвојеним међународним препорукама концепта сталног становника још за рунду пописа 2001. (земље из окружења придржавале су се овог концепта, с тога можемо очековати да ће и БиХ у престојећем попису усвојити овај концепт). Приликом просторног распореда становништва (за ниво општина, насеља), и искуства земаља из окружења проблем се јавља код лица са двоструким местом становања, при чему се лице треба одредити за једно место сталног становања. Овај проблем се јавља код ученика и студената који бораве ван својих породица, такође се јавља код лица која због природе посла не живе са својом породицом и сл. Искуства земаља из окружења нам указују да се овакве случајеве везали са домаћинством тог лица, док препоруке приоритет дају дужини боравка лица, а код лица са породицом дозвољавају придруживање месту боравка породице. Препоруке велико тежиште стављају на разлог одсутности из места пребивалишта.

Један од низа проблема са којима су статистике БиХ суочене последњих година, представља и пописни кадар који је потребан за квалитетно спровођење пописа. Од њеног оснивања као самосталне државе, ово ће бити прва велика активност статистичких институција, са којима се мора ухватити у коштац и изнете како најбоље може бреме које носи једно од највећих статистичких истраживања *Попис становништва и домаћинства*. У задње време статистичке институције имају велики прилив младог кадра, а комплексност пописа захтева поред младог и присуство искусних стручњака упућених у основне проблеме пописа, али и уско специјализираних стручњака за одређених области, чије се искуство може стећи учешћем у попису, у чему су статистичке институције оскудне. Босни и Херцеговини престоји да уз комбинацију искуства земаља из окружења, међународних препорука и финансијску помоћ од стране међународних институција, а без учешћа политичке сцене, ово статистичко истраживање спроведе на најквалитетнији начин који је у оквиру њене могућности.

ДЕМОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ СТАНОВНИШТВА У ПОПISУ 2011.

Демографске карактеристике становништва: пол, старост и брачно стање (de jure) спадају у групу основних обележја¹⁾, која су била заступљена у свим савременим пописима становништва.

Пол и старост

Пол као фундаментално биолошко обележје, које омогућава поделу становништва на две основне групе, не изискује посебну дефиницију.

Данас се све више препознаје потреба за развојем статистике која се бави анализом по полу, за тзв. родном статистиком (gender statistics), како би се што боље разумела различитост улога жене и мушкарца у друштву.

За разлику од пола који се дефинише као укупност физиолошких и психолошких карактеристика по којима се разликују жена и мушкарац, род означава различитост особина жена и мушкараца које су условљене друштвеним околностима и васпитањем. С обзиром на то да се људи не рађају са родом/gender-ом, већ добијају карактеристике током живота, нарочито током детињства, gender/род укључује већ одређене симболе, вредности и понашања за оба пола. Та прихваћена понашања називају се улогама рода, а жене и мушкарци су ограничени у свом понашању, одговорностима и животним изборима због већ додељених улога.

Према препорукама УН, унапређење статистике и статистичких метода који се односе на род требало би да буду важан приоритет у свим фазама спровођења пописа: планирања, прикупљања података (податке који се односе на различита обележја треба прикупити за оба пола), анализе и дисеминације.

Подаци о старости добијају се преко одговора о датуму рођења (дан, месец, година рођења)²⁾, што је у складу са међународним препорукама. Примена ове методе³⁾ обезбеђује прецизније податке као и њихово табелирање на два начина: по календарским

¹⁾ Према Препорукама за пописе становништва и домаћинства око 2010. године.

²⁾ У пописима 1991. и 2002. године коришћен је јединствен матични број грађана у којем се првих седам цифара односи на датум рођења.

³⁾ До податка о старости може се доћи и на основу питања о старости на дан пописа.

годинама рођења и по навршеним годинама живота. У нашим пописима старост се исказује у навршеним годинама живота⁴⁾, а за децу млађу од једне године у навршеним месецима.

У многим земљама се деца (лица млађа од 15 година), омладина (15-24 године) и стара лица (60 година и више) дефинишу као популационе групе на које треба обратити посебну пажњу приликом прикупљања података.

Податке које би према препорукама било од интереса прикупити за децу и младе су: тип породице у којој живе (са једним или оба родитеља), породични приходи, економска активност родитеља, школска спрема родитеља. За старија лица подаци о: брачном статусу, економској активности, положају у породици и домаћинству, типу стана, итд. су нека од обележја која, укрштена са полом и старости, могу да буду од значаја.

Значај информација о полу и старости

Старосно-полна структура представља оквир из ког се формирају различити контингенти становништва: контингент фертилно способних жена (15-49 година), предшколски (0-6 година), школообавезни (7-14 година), радни контингент (15-64 година), тако да промене које се у њој дешавају током дужег временског периода, имају значајан утицај на формирање ових контингената.

Старосно-полна структура становништва значајна је не само за садашњи већ и за будући демографски и економски развитак земље. Праћење удела и кретања појединих старосних контингената у укупном становништву има посебан значај приликом процене текућих потреба становништва, као и за планирање будућих потреба (у здравству, школству, социјалној заштити).

Значај информација о старости и полу нарочито долази до изражаја у демографским истраживањима, где представља основу у анализи морталитета, фертилитета, нупцијалитета, диворцијалитета, миграција. Информације о полу и старости су, такође, основа за израду процена и пројекција становништва, таблица морталитета, фертилитета, као и разних индикатора. Међутим, без сагледавања старосног и полног састава становништва не могу се потпуније сагледати ни остале структуре становништва (брачна, економска, образовна, национална), а значај ових обележја не ограничава се само на демографију као науку о становништву.

⁴⁾ Само у попису 1948. године старост је исказана према календарским годинама рођења, а не према навршеним годинама живота.

Иказивање старости у навршеним годинама живота значи да нпр. петогодишња старосна група 20-24 обухвата лица која су навршила 20, 21, 22, 23. и 24. годину живота, укључујући и све оне који имају преко 24 године, али нису напунили 25. годину.

Имајући у виду њихов значај, као и то да су пол и старост обележја која се најчешће укрштају са другим обележјима, тачност прикупљених података је од великог значаја. Из тог разлога, треба настојати да ови подаци буду прибављени за свако лице, као и да информација буде што је могуће прецизнија. У случају да информација недостаје или није потпуна, потребно је, према препорукама, "на основу других индивидуалних података или података о домаћинству" обезбедити ове информације.

Брачни статус

Подаци о брачном статусу лица могу се односити на:

1. De jure брачни статус и
2. De facto брачни статус.

1. De jure брачни статус (основно обележје) дефинисан је као законско брачно стање сваког лица.

У досадашњим пописима становништва подаци о брачном стању односили су се на формално-правни статус лица, према којем је као ожењено/удато сматрано само оно лице које је склопило брак у законом предвиђеној форми, а тај брак није престао смрћу једног брачног друга или разводом по одлуци надлежног суда, док се разведеним сматрају само лица чији је брак разведен правоснажном пресудом надлежног суда, а не и лица која живе одвојено, нити лица која су покренула бракоразводну парницу по којој није донета правоснажна пресуда.

То значи, да су лица која су живела у неформалним брачним заједницама давала податке о свом формално-правном брачном статусу који је претходио заснивању ових заједница, тј. неожењен-неудата, удовац-удовица, разведен-разведена или ожењен-удата.

Класификација становништва према брачном стању, која је примењена у нашим пописима, *усклађена је са међународним препорукама*, тако да се као одговор на питање о брачном статусу лица примењују следећи модалитети:

1. Неожењен/неудата
2. Ожењен/удата
3. Удовац/удовица
4. Разведен/разведена

2. De facto брачни статус дефинисан је као брачни статус сваке индивидуе у смислу њеног стварног начина живота унутар домаћинства.

У препорукама, de facto брачни статус је уврштен као допунско обележје, уз сугестију да се у земљама у којима је дошло до повећања броја лица која живе у добровољним заједницама (кохабитацијама) прикупљају информације не само о de jure већ и о de facto брачном статусу. Сугерише се, такође, да информације о овом обележју буду прику-

пљане за лица која су исте старости као и за она од којих се прикупљају информације о законском брачном статусу⁵⁾.

Брак као заједница мушкарца и жене све више губи на популарности у већем делу Европе, а процес трансформације брака отпочео је и на нашим просторима, на шта указује: пад универзалности (популарности) брака⁶⁾, одлагање ступања у брак, ширење целибата, пораст броја развода.

Међутим, за ванбрачне заједнице (које су честе пре брака, али и након развода и за време удовиштва) не може се рећи да су карактеристика само модерног доба, с обзиром на то да су одувек биле присутне на нашим просторима.

Како код нас не постоји пракса праћења *de facto* брачног статуса, нити регистрација алтернативних форми живота у двоје, до информација о распрострањености ванбрачних заједница може се доћи само *посредно*, што значи да се све анализе ове појаве заснивају на непотпуним и непрецизним подацима.

Иако не располажемо прецизним подацима, може се рећи да су ванбрачне заједнице у *порасту* у односу на брак као доминантан облик заједничког живота партнера, али и да су мање заступљене него у западноевропским земљама.

Имајући у виду напред изнетог, може се сматрати крупним недостатком то што званична статистика не прикупља податке о фактичком брачном статусу лица, и стога се предлаже увођење овог обележја у предстојећи попис.

Уколико de facto брачни статус буде уведен, Попис становништва, домаћинства и станова 2011. године биће једини извор информација на основу којих ће моћи да се стекне потпунија слика о учесталости и распрострањености ванбрачних заједница, као и о структури лица која живе у њима (према активности, занимању, школској спреми, националној припадности).

С обзиром на то да се ради о два различита концепта, да би се избегла конфузија у току прикупљања података (што за последицу може да има нетачне и некомплетне информације), *не препоручује се* прикупљање информација о *de facto* и *de jure* брачном статусу преко једног, директног питања, већ је препоручено да се информација о *de jure* брачном статусу добије преко посебног питања са следећом класификацијом:

1. Лице живи у ванбрачној заједници
2. Лице не живи у ванбрачној заједници

⁵⁾ Код нас се подаци о законском брачном статусу прикупљају за лица стара 15 и више година.

⁶⁾ Универзалност брака подразумева да се већина становништва налази у браку, са ниским уделом лица ван брака (целибатера, разведених и обудовелих).

при чему се две особе сматрају партнерима у ванбрачној заједници:

- када им је место сталног становања у истом домаћинству,
- нису међусобно венчани и
- имају однос сличан браку.

Узимајући у обзир препоруке, питања у пописници на основу којих би се прикупиле информација о de facto и de jure брачном статусу лица, могла би да гласе:

1. Лице живи у ванбрачној заједници

а) Да б) Не

2. Брачно стање (законско)

- 2.1 Неожењен/неудата
- 2.2 Ожењен/удата
- 2.3 Удовац/удовица
- 2.4 Разведен/разведена

ПОПИС СТАНОВНИШТВА КАО МОГУЋНОСТ ЗА ПРОШИРЕЊЕ ЗНАЊА О ФЕРТИЛИТЕТУ И ПОПУЛАЦИОНОЈ ПОЛИТИЦИ

Попис становништва омогућава разматрање фертилитета на основу једног питања. То је питање о броју живорођене деце. Оно је први пут постављено у југословенским пописима становништва 1948. године. Од тада ово питање је постало саставни део свих наших наредних пописа становништва. Оно је врло значајно јер пружа могућност за потпуније сагледавање плодности једне популације у односу на трансверзалну анализу, чији је извор витална статистика.

Поред утврђивања висине плодности становништва и тенденција кретања завршеног фертилитета у прошлости и будућности, податак о броју живорођене деце омогућава да се утврди обим и тенденције неучествовања жена у репродукцији и промене у структури породице према броју деце, као и разматрање вероватноћа повећања броја живорођене деце у породици. Такође, омогућава да се покаже зависност између фертилитета и појединих социјалних карактеристика женског становништва, као што су брачне, образовне, етничке, економске и друге. За разлику од многих европских земаља, пак, кохортна анализа фертилитета становништва Србије не може бити потпуна услед недостатка кохортних таблица морталитета као предуслова за израчунавање нето стопе репродукције одређених старосних генерација.

Попис становништва би могао да прошири истраживачка знања о фертилитету и популационој политици на најмање два начина: спровођењем посебног анкетног истраживања уз попис становништва или укључивањем допунских анкетних истраживања у пописницу¹. Полазећи од постојеће демографске ситуације, посебно у сфери репродукције становништва, као и знања о узроцима фертилитета становништва и односу између узрока и наталитетних мера политике, постоји велика потреба за дубинским истраживањем. Једина репрезентативна истраживања о рађању и обнављању становништва спроведена су 1970. и 1976. године. Већ ова чињеница јасно говори да су расположиви подаци, а самим тим и наша знања, недовољни, поготово што су обе анкете биле претежно општег карактера, и да отуда постоји потреба да се фонд података прошири, употпуни и актуелизује.

Теоријска разматрања феномена недовољног рађања истичу комплекс узрока на различитим нивоима, микро, мезо и макро, који су тесно повезани, међусобно зависни и подложни међусобним утицајима. На индивидуалном нивоу демографи готово универзал-

¹ Исту идеју ауторка је изнела и на Саветовању *Попис становништва, домаћинстава и станова 2001. године*, одржаном у Аранђеловцу 26. и 27. фебруара 1998. године (*Статистичар*, година 17, број 21).

но подвлаче важност новог вредносног система, нових норми, ставова и понашања, везаних за родитељство и брак. У основи промене од конзервативног ка савременом културном моделу и начину свакодневног живота налази се, пре свега, велики број мање или више подједнако важних и доступних опција и слобода индивидуалног избора у области сексуалности, облика заједнице између мушкарца и жене, планирања породице и рађања. Слобода избора је привидна у ситуацији када је индивидуа лишена традиционалних и религијских притисака, али је под утицајем притисака друге врсте, као што су успешност у многим сферама живота, страх од могућег губитка шанси и губитка социјалног статуса. Најважније релевантне детерминанте на мезо нивоу су промене у дистрибуцији популације везане за економску активност жене, образовање, слабљење утицаја религије и породични доходак, а на макро нивоу промене у социо-економским структурама, мобилности, урбанизацији, популациона клима и друго.

Систематска истраживања о узроцима ниског рађања у нашој средини и односу између узрока ограничавања рађања и пронаталитетних мера, које друштво предузима или може да предузима, нису спровођена. Многа питања се постављају унутар ове теме. Да ли има реалних простора за популациону политику у новом моделу репродуктивног понашања који је тако дубоко условљен да релативизује културно наслеђе, условљавајући конвергентно, хомогенизовано репродуктивно понашање у свим индустријским земљама? У том смислу је, такође, потребна потврда утицаја рационалне компоненте у стратегијама везаним за ову област. То јест, да ли је дете само један од путева индивидуалне самореализације? Уместо увођења пронаталитетних мера на које индивидуа може одговорити већим рађањем деце, на основу искустава других земаља и тражењем одговора на питање ефикасности политике у овој области путем демографских показатеља, битније је питање – шта индивидуа препознаје као баријеру између намераваног и оствареног репродуктивног понашања? Како жена и мушкарац оцењују постојеће мере подршке породици и који су њихови захтеви и очекивања од нових интервенција? Какав би био демографски ефекат у условима увођења мера за које се индивидуа залаже?

Оквир анкетног истраживања, да би проширио знања о фертилитету и задовољио захтеве популационе политике, требало би да обухвати многа релевантна питања о репродуктивном понашању и планирању породице. Садржаји би у том смислу требало да се ослоне на расположива знања, као и да отворе питања о којима се мало или недовољно зна. У целини узето, истаживање би морало да обухвати најважније садржаје фертилитета и репродукције становништва, како би се у мањој или већој мери могли добити поуздани подаци о особинама фертилитета и његовој условљености, затим о распрострањености и карактеристикама модела планирања породице, о знању жене и мушкарца о популационим питањима, о индивидуалној свести везаној за демографски проблем, његовим последицама и могућим решењима, о популационој клими и изгледима прихватања различитих мера популационе политике у будућности.

Нагласак у истраживању био би на следећим темама:

- репродуктивна историја;
- историја планирања породице;

- брак и рађање;
- породица и рађање;
- статус жене и рађање;
- економска сфера и рађање;
- културно наслеђе и рађање;
- локална средина и рађање;
- животне вредности и вредности које се тичу одлуке да појединац има тј. нема децу;
- знање о демографском фактору и рађање;
- знање о средствима и методима планирања породице;
- ставови о популационим питањима и планирању породице;
- прихватање популационе политике, процена садржаја постојећих мера, предлагање нових и могући ефекти популационе политике примењени на личну ситуацију.

Анкетно истраживање овог типа могло би да се спроведе уз пробни попис становништва. Низ предности се намећу у односу на самостално анкетно истраживање. Прво, организациона једноставност. Затим, материјална погодност. Даље, важна методолошка предност је сигурна статистичка сигнификантност истраживања. Најважнија, пак, добробит у квалитативном смислу је могућност комбиновања података из оба извора, анкетног истраживања и пробног пописа становништва. Битна дилема је, међутим, повећана дужина просечног разговора која може да потенцира могућност грешке везане за испитаника као што су однос свести и стварности, грешке сећања, непријатност, анксиозност, степен отворености личности.

Друга могућност, укључивање допунских анкетних питања у пописницу, је свакако лошији избор у квалитативном смислу. У случају да се прихвати ова опција потребно је широко продискутовати како број и избор истраживачких тема тако и коначан облик питања. Намеће се опредељење за неколико тема. Прво, индивидуална евалуација животних вредности која би кроз конкретан израз одговорила на нека од питања везаних за детерминистичку основу фертилитета становништва истовремено показујући да ли има простора за популациону политику. Друго, индивидуални избор најприхватљивијих мера популационе политике (на пример, две са списка предложених опција) дао би одговор на питање шта индивидуа очекује од државе, односно шта се на микро нивоу препознаје као главна баријера између репродуктивних намера и понашања. Треће, психолошка цена модерне контрацепције у условима када намерни прекид трудноће има дуготрајну социјалну потврду.

Ако би постојао договор око укључивања само једног допунског питања у пописницу, то би могло да буде питање везано за утврђивање става о жељеном броју деце.

Уобичајено је да се у анкетама о фертилитету и репродуктивном понашању постави питање о жељеном броју деце. Зашто? Пре свега, јер је било који став синтетичка категорија. Он истовремено сублимира сва веровања фокусирана на један, специфичан објекат или ситуацију, али је и одраз индивидуалног система вредности¹.

Отуда утврђивање става о жељеном броју деце има за циљ откривање норми за које би се очекивало да их индивидуа прихвати ако би економски, социјални и други услови дозвољавали да се одлука о броју деце доноси слободно. Ограничавајући елементи при анализи резултата су да се с једне стране тражи егзактан, конкретан одговор нумеричке природе, а с друге стране он укључује претпоставку (вероватноћу) са којом јединка нема искуства. Такође, изложени став може представљати само рационализацију створену да би се сопствено репродуктивно понашање оправдало.

Но и поред изнетог, став о жељеном броју деце омогућава да се стекне представа о броју деце који би задовољио индивидуалну потребу за потомством и родитељством. Поред истраживачких захтева, затим оних који би показали где се налази Србија на европској лествици везаној за просечан жељени број деце, утврђивање овог става би помогло дефинисању популационе политике. Прво, добили би одговор на питање да ли постоји простор за спровођење класичних мера популационе политике или не. У случају да постоји јасна разлика између жељеног и оствареног фертилитета, политички одговор би требало да буде сконцентрисан на ублажавање економских, социјалних и психолошких препрека за рађање деце. У случају, пак, да је разлика мала, или да не постоји, напори државе би требало да буду превасходно усмерени на промоцију вредности деце и родитељства.

Такође, добили бисмо одговор на питање да ли постоје разлике по полу у ставу о жељеном броју деце. Односно, да ли је потребно на различите начине и даље снижавати цену материнства (регистрован већи просечан број жељене деце међу мушкарцима) или, пре свега, промовисати очинство (регистрован већи просечан број жељене деце међу женама).

Затим, добили бисмо одговор на питање да ли постоје разлике у ставу о жељеном броју деце међу особама различитог образовања. Односно, у нашој средини би се могли проверити резултати изнети на недавно одржаној конференцији у Бечу² који показују да високо образоване жене у Европи имају већи просечан број жељене деце и да их истовремено карактерише већи јаз између жељеног и реализованог фертилитета у односу на жене са ниским образовањем. У случају да се ови налази потврде у Србији, то би значило да треба надоградити традиционалан приступ у популационој политици који је окренут потребама лица на нижој социјалној лествици напорима усмереним на промовисање потребе и начина усклађивања самоостваривања кроз професију и кроз родитељство.

¹ Rokeach Milton, *The Nature of Human Values*, The Free Press, Collier Macmillan Publishers, London, New York, 1973.

² Бечки Институт за демографију, *Може ли популациона политика да повећа фертилитет у Европи?*, Беч, 6-7. децембар 2007.

Добили бисмо и одговор на отворено питање о постојању или непостојању генерацијских разлика у испитиваном ставу. Наиме, добили бисмо одговор да ли млада генерација жели мали број деце независно од услова или су незапосленост, проблеми везани за решавање стамбеног питања и друге препреке из економског круга важан фактор одлагања рађања, односно рађања малог броја деце. Истовремено бисмо могли да уочимо и да ли постоје разлике у жељеном броју деце у односу на искуство родитељства. Ови одговори би у комбинацији са претходно анализираним елементима, такође, помогли у дефинисању акцената у спровођењу популационе политике и операционализацији различитих активности чији је оквир дат недавно усвојеном Стратегијом подстицања рађања¹.

Наравно, попис становништва би могао да прошири знања о фертилитету и популационој политици и спровођењем анкете другачијег садржаја. Тренутно се у више европских земаља спроводи истраживање у чијем фокусу је испитивање генерацијских и родних разлика релевантних за демографски развој. Идејни промотер и координатор овога пројекта је Јединица за популационе активности Економске комисије за Европу Уједињених Нација². Радна група, формирана јула 2000. године, је израдила све инструменте³ неопходне да се истраживање спроведе и они су доступни, по посебној процедури, земљама које желе да буду део овога пројекта укључујући и стручну подршку и размену искустава.

¹ Стратегија подстицања рађања. www.minrzs.sr.gov.yu/portal/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=71&Itemid=99

² Рашевић Мирјана, „Састанак Уједињених Нација – Однос између генерација и однос између жене и мушкарца: истраживање њиховог понашања и квалитета живота“, Женева, 3-5. јул 2000., *Становништво*, број 1-4, 2000.

³ United Nations Economic Commission for Europe, UNFPA, *Generation and Gender Programme – Survey Instruments*, New York, Geneva, 2005.

ПОПИС СТАНОВНИШТВА КАО ИЗВОР СТАТИСТИКЕ ПОЛОВА

Попис представља свеобухватан процес прикупљања, састављања, анализирања и, на крају, представљања података о свим становницима на територији једне државе у једном временски одређеном тренутку. Попис у декадним интервалима обезбеђује упоредив и стандардизован извор података становништва једне земље.

Свеобухватност пописа се односи, пре свега, на обавезу потпуног и комплетног територијалног и индивидуалног пописивања лица. То, даље, омогућава приказивање података о броју и променама у броју становника на територијално различитим нивоима (ниво пописног круга, насеља, општине, града, округа...), као и груписање лица по различитим карактеристикама. Увид у различите дистрибуције становништва, публиковање података и анализа могу се користити за планирање и реализацију активности, програма, стратегија и различитих политика једне земље.

Елементарно обележје индивидуе, које се прикупља при спровођењу пописа становништва, је пол, који представља основну карактеристику од круцијалног значаја за сва демографска, образовна, економска, миграторна и друга друштвена обележја.

Жене чине половину становништва једне земље. У Србији, тачније, мало више од половине популације чине жене, што можемо видети из приложене табеле са подацима из девет пописа становништва који су се спроводили у периоду од 1921. до 2002. године.

Година	Процент женског становништва	Процент мушког становништва
1921	51.6	48.4
1931	50.8	49.2
1948	51.7	48.3
1953	51.4	48.6
1961	51.1	48.9
1971	50.9	49.1
1981	50.7	49.3
1991	50.9	49.1
2002	51.4	48.6

Зато се и очекује да жене буду заступљене у различитим социјалним категоријама и активни учесници у друштвеним процесима, са једнаким или приближним учешћем и могућностима као и мушкарци.

Биолошке и друштвене карактеристике полова

Последњих година, у друштву, и политици, при доношењу одлука и стратегија развоја, као и у статистици, препозната је разлика између биолошких и друштвених карактеристика лица по полу, односно између жена и мушкараца.

Наиме, биолошке разлике између жена и мушкараца су универзалне, видљиве и очигледне. Осим у ретким случајевима хируршких промена, **пол** је и непроменљива карактеристика једног лица. Биолошке разлике између жена и мушкараца су стечене рађањем и непроменљиве су током времена, кроз различита поднебља и културе. Биолошке разлике су независне од етничких, националних или расних карактеристика, образовних или миграторних, старосних или економских одлика жена и мушкараца.

На другој страни, коришћење појма **род** је концепт који се односи на друштвене разлике које постоје између мушкараца и жена, а које су стечене или научене, подложне променама и варирају. Државе, културе, друштва и идеологије чине да се позиције и улоге жена и мушкараца разликују и мењају.

Основни појмови статистике полова

Под **родном равноправношћу** се подразумева да жене и мушкарци имају једнаке услове за остваривање пуних људских права и могућности да допринесу националном, политичком, економском, социјалном и културном напретку, као и да подједнако уживају користи од тог напретка. То и јесте основно начело једнаких права и третмана жена и мушкараца. Унапређење равноправности полова је једно од кључних развојних питања, јер омогућава адекватно коришћење женских људских ресурса и директно доприноси побољшању квалитета живота свих грађана.

Једнакост и родна равноправност су од суштинске важности, пре свега, за мир и развој људског друштва, а нарочито за економски и демократски напредак државе.

Родна анализа проучава разлике између жена и мушкараца у условима живота, потребама, заступљености, доступности извора и развоја, контроли средстава, моћи одлучивања и сл. На основу приписаних родних улога, различите функције и обавезе жена и мушкараца у породици и у широј заједници могу бити последице укорењених, традиционалних патријархалних стереотипа који се односе на њих. То све може да се огледа у избору образовних профила жена, њиховом неповољном положају на тржишту рада и ниском нивоу њиховог учешћа у политичком и јавном животу.

Родни јаз је јаз или разлика која постоји између жена и мушкараца у било којој области, на пример: у степену њиховог учешћа, приступа, права надокнаде или бенефиција у образовању, економској активности, сиромаштву или благостању, политичкој партиципацији и јавној сфери уопште.

Политика једнаких могућности је политика за остваривање равноправности полова у свим областима друштвеног развоја и стратешког партнерства између жена и мушкараца.

Жене су фаворизоване као мајке и неговатељице, али и спутаване у социјалном исказивању својих укупних потенцијала. Транзиционе промене и приватизација воде порасту незапослености жена, првенствено као последица укрштања два супротна тренда: опадања тражње за женским радом и повећања понуде женске радне снаге.

И управо на овај начин представљени, жене и мушкарци имају различите могућности и повољности, односно имају различите прилике и приступе у друштву. Укупан развој друштва захтева заустављање неповољних трендова, као што су негативан раст становништва, интензивно старење, емиграцијски токови итд.

Зато статистика, а нарочито званична, треба да буде "родно осетљива", односно да прикупља, приказује, табелира, објављује и публикује податке и статистичке информације према полној припадности. Тиме се омогућава спровођење упоредних, односно родних анализа.

Пописни упитник - пописница

Сам упитник, односно пописница, која се као инструмент користи при анкетирању лица током спровођења пописа, треба да буде неутрална из перспективе пола. Питања у упитницима који се користе у попису становништва, а тичу се карактеристика лица, треба да буду исказана на начин који не сугерише пол лица које одговара.

Само питања која се упућују припадницима једног пола, а то би, на пример, могла бити питања везана за фертилитет и рађање у популацији, могу бити, у овом случају, у женском роду.

Сва остала питања треба да буду формулисана и постављена неутрално, да би се избегли стереотипи засновани на полу.

Питање које је изазивало недоумице око формулације, односно питање у којем је био препознат "мушки" род питања, као и да је, самим тим, наводило и на "мушки" одговор, је било питање носиоца домаћинства, односно лица на које се води домаћинство.

У ранијим пописима је био коришћен израз *старешина домаћинства* (1948. и 1953.), и овој формулацији се могла приписати пристрасност по полу.

Али, за попис 1961, када је коришћен појам *лице на чије се име попуњава Лист за домаћинство*) и у пописима од 1971, када се користио појам *Лица на које се води дома-*

ћинство, односно коришћењу референтног лица за домаћинство, више се не могу ставити замерке око полне дискриминације.

Оно чему би се могао приписати „сексистички“ прилаз је *Име оца, а за удате и удовице име мужа*. Коришћење овог питања се правда повезивањем чланова породица, али је то разлог да се питање постави неутрално, тј. да се пита за име супружника, а не мужа.

Приказ података по полу и изабраним обележјима

Попис становништва пружа обиље података који се могу и потребно их је приказивати по полу. На основу пописа који је 2002. године спроведен на територији Републике Србије, могуће је приказати бројне структуре по полу лица, као што су:

- насеље и општина пописивања
- миграторне особине
- брачни статус лица
- писменост лица
- највиша завршена школа
- похађање школе
- активност лица
- занимање лица
- делатност у којем лице обавља занимање
- да ли је лице издржавано
- дневне миграције
- услови становања
- власништво стана и / или имања итд.

Иако се из ових основних структура могу назрети постојеће разлике између жена и мушкараца, читав низ других комплексних показатеља и анализа указује на неповољнији економски и укупан друштвени положај жена.

На основу података о образовању, пратећи појаву кроз претходне пописе, уочава се да ниво образовања популације континуирано расте, смањује се јаз образовања између мушке и женске популације, а протоком времена и, такође, старењем популације смањује се и неписмено становништво, које је било већинско женско. Такође, било је евидентно да жене више раде у домаћинству и тако више учествују у неплаћеном раду у односу на мушкарце, што је одраз неједнакости полова унутар породице и непропознавања уложеног рада жена у домаћинству и породици.

Тако може слободно да уследи закључак у виду наше древне народне изреке да су жене тамо где се ради, а мушкарци – где су новац и моћ.

Рад и пол

Да би се шире и обухватније сагледале особености радних активности жена и мушкараца, није довољно само стећи увид у њихове положаје на формалном тржишту рада. У Србији је, нажалост, неформалан рад високо заступљен. Зато је потребно разграничити неке основне облике рада и покушати обезбедити податке и кроз попис.

Неформални рад представља рад који се реализује изван законских утврђених правних оквира и одликује га одсуство плаћања доприноса и пореза.

Додатни рад подразумева радне активности које се обављају уз формално запошлење. Те додатне активности могу бити неформалне, у случају рада на црно, без уговора, али могу бити и , у случају када се ради о хонорарним пословима.

Трећи облик рада спада у такозване **флексибилне облике рада** који су у порасту последњих година и у развијеним друштвима, који подразумева повремене, сезонске послове. Ти послови могу бити легални кроз уговор, или изван статуса формалне запослености.

На основу овакве поделе рада, добиће се увид који је главни извор егзистенције домаћинства или појединца, нарочито положај жена на тржишту рада, као и у ком облику рада су оне највише заступљене.

Рањиве групе и пол

Проблем непостојања прецизних података о тзв. рањивим групама односи се на категорије лица које су препознате као рањиве, осетљиве, у сваком случају теже видљиве у структурама које су прикривене већинским делом популације.

Једна од рањивих група су лица са инвалидитетом. У Србији не постоје подаци нити о укупном броју лица са инвалидитетом, нити о структури према категорији и степену инвалидности. Нажалост, у прошлом попису, је пропуштена прилика да се прикупе подаци о инвалидима и њиховом инвалидитету, односно да се добију подаци о броју инвалида по категоријама и степену инвалидности, као и социјалним карактеристикама ове групе – пре свега о полу, старости, узроцима инвалидитета итд.

Избегла лица са простора СФРЈ и расељена лица са Косова и Метохије такође спадају у рањиву групу која и даље живе у лошим стамбеним и социо-економским условима.

Следећа група су лица која су остала без посла после одређеног броја година радног анажовања. Нарочито су угрожене жене средњих година чије је поновно запошљавање готово немогуће.

Из пописа можемо да пратимо следеће категорије угрожених, рањивих жена:

- самохране мајке (посебно мајке деце предшколског узраста),
- домаћице,
- старе жене које чине самачка домаћинства у не-градским насељима,
- жене које не могу да обављају занимање због старости, болести или
- инвалидности.,
- жене на селу (преко 65 година и без власништва),
- жене и удовице са избегличким или расељеничким статусом,
- жене које су помажући чланови домаћинства,
- жене са образовањем нижим од средњег,
- незапослене жене итд...

Подаци по полу у публикацијама

Предуслов сваке анализе у погледу положаја жена и мушкараца, могућности истраживања и упоређивања јесте да се прикупљају сви потребни подаци и да сви буду родно разврстани.

Подаци пописа становништва се природно намећу као примарни извор података по полу. Али, не само попис, него и сва друга истраживања која се спроводе путем прикупљања података од стране лица треба да имају ознаку пола, односно да не буду "родно слепа".

Ситуација са тренутним стањем у Републичким заводом за статистику није толико у прикупљању, већ у табелирању и публикавању података по полу. Пример је да се неке табеле публикују само са подацима за укупно становништво, или са подацима "од тога жене" чиме се не приказују, бар не на одговарајући начин, разлике између мушке и женске популације. Уз тако представљене податке, нису видљиве различите улоге, позиције и карактеристике жена и мушкараца.

Републички завод за статистику је 2005. године почео са објављивањем публикације са подацима статистике полова. Тренутно је у припреми нова књига *Жене и мушкарци* за 2008. годину. Обезбеђивање ових података помоћи ће да се укључимо у национални план активности за побољшање положаја жена и унапређења родне равноправности, у циљу елиминисања дискриминације жена и побољшања њиховог положаја.

ДРУШТВЕНИ ОДНОС ПОЛОВА КАО АСПЕКТ ПОПИСА СТАНОВНИШТВА

Попис становништва представља статистичку грађу демографских, економских, социолошких и културолошких особености популације. Важност сазнања о становништву добијених том свеобухватном статистичком акцијом је вишеструка, па није потребно истичати допринос стручне анализе пописних података. У овом раду биће указано на могућности његовог коришћења као примарног демографског извора доступног стручним и научним потребама. Сугестије у погледу квалитативног унапређења произашле су из потребе расветљавања демографске и социјалне условљености друштвених позиција женског и мушког становништва. Родна равноправност заснована на пружању једнаких шанси становницима оба пола, је цивилизацијска норма развијеног друштва. У циљу што потпуније слике о најразличитијим аспектима родне неравноправности инсистира се на развијању тзв. родно сензибилне статистике.

Предмет интересовања овог рада је Попис становништва као извор социо-демографских карактеристика, релевантних за сагледавање друштвеног односа полова. Један угао посматрања се тиче примене родног приступа у сакупљању и презентовању а други, садржаја пописне грађе о социо-демографским карактеристикама женског и мушког становништва. Путем Пописа добијају се сазнања о објективним структуралним особеностима популације: старост, брачност, породична структура, образовање, економска активност. Методолошка решења у погледу приступа, критеријума, класификације и представљања демографских обележја и података посматрају се са становништва примене родног аспекта и родне не/равноправности као конкретне истраживачке теме. Агрегатна слика популације, формирана према пописним подацима, може бити смерница ка другим статистичким изворима и емпиријским истраживањима који се тичу различитих димензија родног односа.

Старост као витално биолошко обележје појединца, представљено је из перспективе родне припадности. Различитост старосне структуре женског и мушког становништва, примарно демографске карактеристике, упућује на разматрање родних разлика у погледу природног прираштаја и миграционих карактеристика. Са становништва родне не/равноправности старост је важна при разматрању осталих социо-демографских карактеристика, упоредивости позиција и статуса женског и мушког становништва у оквиру конкретних старосних група, као и друштвеног односа полова међу различитим генерацијама. Старост није релевантна само као чинилац обликовања популационих структура, већ као демо-

графска категорија која омогућава увођење социјалних услова одрастања и формирања индивидуалних и друштвених идентитета конкретних генерација.

У представљању брачне структуре женског и мушког становништва није изостављена старосна димензија. Брачни и породични живот су важни при расветљавању друштвеног односа полова, али су сазнања путем пописа ограничена услед приступа у прикупљању те врсте података. Питање о брачном статусу односи се на формално-правно стање пописаног лица. У пописима становништва балканских држава спроведеним 2001. и 2002. године најчешћи начин одређења брачног стања је: неожењен - неударна, ожењен - ударна, удовац - удовица и разведен - разведена. На овај начин су изостављени могући модалитети заједнице мушкарца и жене који реално постоје, као последица трансформације партнерства и брачног понашања. Консензуална заједница као опција брачног статуса понуђена је у две државе. У Бугарској као начин изјашњавања лица која су према формално-правном критеријуму „сами“ (single), а чињенично припадају или лицима која нису склапала брак, или онима који живе у ванбрачним или у консензуалним заједницама. У румунској пописници у оквиру питања о брачном статусу понуђене су опције међу којима је поред уобичајних и консензуална заједница. Особеност овог питања у грчком попису јесте постојање модалитета „раздвојени“ за парове чији брак није формално разведен, али не живе заједно. Родне разлике у брачном статусу женског и мушког становништва, између осталог могу се повезати различитим брачним понашањем женског и мушког становништва. Из тог разлога важна су сазнања о „историји“, а не само о тренутном брачном статусу. То би се обезбедило питањима о временском трајању, о томе који је брак по реду, о евентуалним претходним врстама партнерских заједница. Питање о дужини наведеног брачног статуса постоји у бугарском попису. У румунском се односи само на жене које живе у првим брачним или консензуалним заједницама и налази се у функцији разматрања репродуктивног понашања и брачног стања. Како би се што потпуније сагледале женске и мушке позиције у сфери приватности, које су важне и за постигнућа у јавном животу, као и родне особености у погледу брачног статуса потребно је имати увид у брачност становника оба пола с обзиром на образовне и економске карактеристике. Брачност је сфера приватности пописаног лица, што ограничава могућности у прикупљању података о појединоцима и специфичностима брачног статуса, релевантних за научна истраживања. То јесте потешкоћа с којом се суочавају и спроводиоци предвиђеног јединственог пописа становништва држава чланица ЕУ.

Подаци о породичној структури релевантни су са становишта функционисања на микро и макро нивоу. У том смислу потребни су подаци о броју и узрасту деце у породици, о карактеристикама економске активности и изворима средстава за живот за становнике оба пола. Подаци о породичној структури према старости и образовању женског и мушког становништва, сазнање о демографским и економским карактеристикама домаћинства за становнике оба пола, о носиоцима домаћинства према полу и њиховом социо-економском статусу представљали би допринос расветљавању трансформације породице из перспективе родности.

Образовање и економска активност указују на позиције полова у остваривању права на школовање и запосленост као и на особености социо-економског статуса. Укључивањем старосне димензије добија се увид у особености женске и мушке образовне и економске структуре према старосним групама, као и у међугенерациске разлике родне неравноправности. Пописни подаци се односе на највиши степен образовања као и на степен школовања за лица која се школују независно да ли је то континуирано школовање или накнадно стручно усавршавање. Сазнања о економској активности, као важном сегменту социјалних позиција становништва женског и мушког пола, условљена су приступом и разноврсношћу питања. Поред података о модалитетима економске активности, делатностима, занимањима, броју радних часова у уобичајеној радној недељи, обухватнији приступ би омогућио сагледавање специфичности економске активности становника оба пола.

Према међународним препорукама пописни подаци о економској активности одnose се на стање у седмици која је претходила попису. Увид у не/запосленост се добија на основу одговора пописаног лица без обзира да ли је на евиденцији службе за запошљавање. Временска одредница је важна у условима привредне трансформације и могуће динамике економске активности. У румунском попису је постављено питање о економској активности и запослености у претходној години. Као посебан модалитет економског статуса издвојена су лица која траже посао, при чему су раздвојени они који то чине први пут и они који мењају претходни посао. Њима је постављено и питање о дужини тражења посла, као и врстама бенефиција које примају као незапослена лица. На ово питање одговарала су и лица која по основном економском статусу припадају ученицима и студентима. У македонском попису лица која су се изјаснила као незапослена питана су о начину тражења посла у последњих месец дана (служба за запошљавање, покушавају као samozапослени, преко приватних агенција, пратећи огласе, давајући огласе, директном комуникацијом са послодавцима, преко пријатеља, нису предузимали ништа или нешто друго) и могућности да почну да раде у наредне две недеље уколико пронађу посао. Подробније сазнавање економске активности македонске популације било је омогућено кроз питање о додатним пословима, минимум један сат у недељи пред попис, било да су остварили неку врсту зараде, или као помажући чланови у пољопривредним домаћинствима или неким другим породичним пословима. Затим, као необавезујуће, постојало је питање о главним изворима средстава за живот у току целе године. Мogle су да се изаберу максимално две опције: редовне месечне плате, приходи од власништва, пензије, социјалне бенефиције, материјални додаци, штедња, нешто друго или припадају издржаваним лицима.

Публиковани пописни подаци у вези економске структуре становништва односе се на неколико димензија. Општа слика економске самосталности/зависности становника оба пола даје увид о припадању економски активном становништву, лицима са личним приходом или издржаваним лицима. Социо-професионалне карактеристике женског и мушког становништва дате су још конкретније кроз дистрибуцију активних који обављају занимања према делатностима и занимању. Специфицирање модалитета лица с личним приходом омогућава посматрање женског и мушког становништва према врстама извора прихода. Издвајање опција издржаваног становништва важно је јер на неки начин указује на разлоге њихове економске зависности. Ту је посебно занимљива категорија коју чини жен-

ско издржавано становништво одређено као „домаћице“. Осим података о издржаваоцу, за расветљавање њихових социјалних позиција потребна су сазнања о старосној, образовној, брачној, породичној структури, броју рођене деце. Из угла истраживачке радозности занимљива су и сазнања о врстама „домаћичких послова“, броју сати које утроше за њихову реализацију, о евентуалним додатним активностима које се не тичу директне бриге, неге и старања о члановима породице. Са становишта родних разлика социо-економских карактеристика важно је имати увид у образовну структуру свих модалитета економске активности женског и мушког становништва. Специфичну важност имају и подаци о положају у занимању за активне који обављају занимање, па је неопходно да и они буду представљени за становнике оба пола. Потребни су и подаци о броју радних сати у уочи-чајеној радној недељи, у погледу обављања додатних послова за становнике оба пола. Специфичну важност и тежину за расветљавање друштвених позиција полова имају подаци о међугенерациској социо-економској покретљивости активног становништва, с обзиром на занимање и школску спрему родитеља. Та врста података је публикована у књигама пописа становништва 1991. године, док у последњем попису није постављено питање о занимању и школској спреми родитеља.

Уважавање родног аспекта у свим фазама спровођења Пописа становништва омогућава увид у различите димензије друштвених позиција становника оба пола. Приступ, садржај и презентовање података о социо-демографским карактеристикама одређују његове могућности и допринос уобличавању реалне слике друштвеног односа полова.

Литература:

- (1) Балон, Бојана (2007). „Родно сензитивна статистика као неопходан елемент у демократизацији друштва“. *Становништво*, год. XLV, br. 1, str. 79-95.
- (2) Кубуровић, Анкица (2007). „Родна неравноправност на примеру социо-демографских структура становништва Београда“. *Становништво*, год. XLV, br. 1, str. 47-78.
- (3) РЗС (2004). *Попис становништва 2002*, Књига 4, (Београд: Републички завод за статистику Србије).
- (4) РЗС (2004). *Попис становништва 2002*, Књига 5, (Београд: Републички завод за статистику Србије).
- (5) РЗС (2004). *Попис становништва 2002*, Књига 12, (Београд: Републички завод за статистику Србије).
- (6) РЗС *Попис становништва 2002*, Књига 14, (Београд: Републички завод за статистику Србије).
- (7) РЗС (2005). *Попис становништва 2002*, Књига 16, (Београд: Републички завод за статистику Србије).
- (8) Станковић, Владимир (2006). „Опште и методолошке информације о Попису“. У Горан Пенев (ур.): *Становништво и домаћинства Србије према Попису 2002. године*, стр. 7-30. (Београд: Републички завод за статистику Србије).

ЕКОНОМСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ СТАНОВНИШТВА

Због значаја које становништво и привреда имају за једну земљу и комплексности њихових веза и односа, веома рано је уочена потреба за статистичким подацима као подлози за дубинска емпиријска истраживања. Емпиријска истраживања о економској структури становништва су новијег датума, јер се потребним статистичким подацима располаже тек од краја 19. века. Иако постоје бројна анкетна истраживања о радној снази, Попис становништва, свакако, обезбеђује најкомплетније информације из различитих тематских подручја која се односе на карактеристике лица и домаћинства, а које осликавају социо економску ситуацију у земљи.

Целокупно становништво сваке земље може се поделити на активно и неактивно становништво, што значи да се становништво у улози произвођача идентификује преко економски активног становништва, или радне снаге, а као потрошач оно укључује ову категорију и економски неактивно становништво. У пописима становништва, од 1953. до 2002. године, у зависности од економске активности, издиференциране су три основне категорије становништва:

- активно становништво;
- лица с личним приходом;
- издржавано становништво.

Према Нацрту препорука за пописе становништва и домаћинства, 2010. године, економски активно становништво обухвата сва лица која представљају расположиву радну снагу (запослена или незапослена лица), у циљу производње роба и услуга. Производња роба и услуга укључује: производњу роба и услуга које су намењене тржишту, производњу роба која је задржана од стране произвођача за њихову коначну потрошњу и пружање кућних или личних услуга од стране плаћеног особља. Неплаћени чланови домаћинства, који се баве производњом роба и услуга, не сматрају се економски активним становништвом. Али, уколико је обим производње роба које домаћинство произведе за властите потребе значајан са аспекта снабдевености земље одређеним производом, тада таква активност има економски карактер (нпр. производња свих пољопривредних производа, ткање, дизајнирање одеће и кројење, изградња и већа реновирања стамбеног објекта сл.).

Економска активност на основу временског интервала посматрања може бити: **текућа** или **уобичајена**. Временски интервал којим је одређено текуће активно становништво је једна недеља или један дан, док је уобичајено активно становништво мерено у односу на дужи референтни период као што је година дана. У попису становништва 2002. го-

дине, примењен је концепт текуће активности ("радне снаге"), што је препорука и земљама ЕЦЕ региона и у попису 2011. године (да референтни период буде једна недеља тј. последња календарска недеља или последњих седам дана пре пописивања). Према међународним препорукама, уколико особа има више од једног економског статуса, па чак и у кратком референтном периоду, као што је једна недеља, предност се даје економском статусу "запослен" над "незапосленим" и статусу "незапослен" над "економски неактивним".

Препоручено је да се у представљању укупног становништва, а у складу са статусом текуће активности, посматрају следеће категорије:

Економски активно становништво

Запослени

Незапослени

- Незапослени, који никада раније нису радили

Економски неактивно становништво

Лица која се школују

Пензионери и друга лица која имају приходе од имовине

Домаћице

Друга лица која не спадају ни у једну од претходно наведених категорија

Запослене особе су лица старе 15 и више година¹ која:

- обављају неки посао за надницу или плату, у новцу или натура;
- су била привремено одсутна са посла (боловање, празник, одмор, штрајк и сл.)

Исти критеријуми се примењују и ако се разврставају лица која самостално обављају делатност. Да би се неко лице сматрало запосленим, потребно је да ради најмање један сат у последњој недељи (референтном периоду).

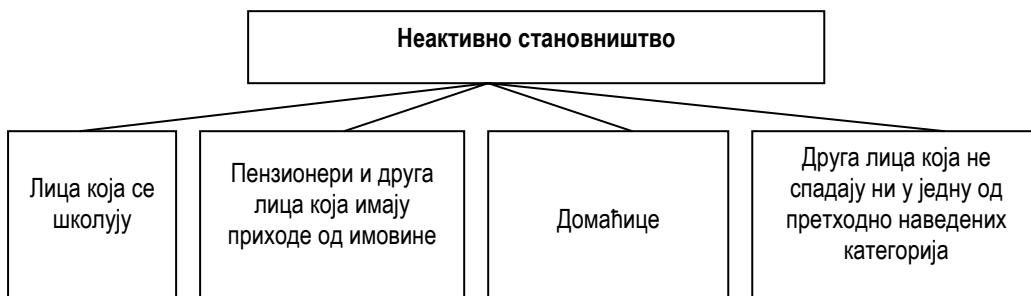
¹ Одређивање максималне старосне границе за мерење економски активног становништва није дефинисано, због чињенице да многи људи настављају да буду ангажовани у економским активностима након њихове "уобичајене" старости пензионисања.

Незапослене особе су лица стара 15 и више година која:

- су биле без посла, што значи да нису била укључена у плаћени посао и које не раде самостално;
- су тренутно расположива за рад, што значи да су доступна за плаћени посао или које могу самостално да раде
- траже посао (без обзира да ли посао траже преко регистрованих тржишта радне снаге, бироа, или посао траже директно, пријављивањем на конкурсе и огласе, или путем пријатеља, рођака и сл.)

Уколико је особа без посла пронашла запослење после референтног периода посматрања, то лице се сматра незапосленим у моменту пописа.

Посебна категорија становништва је неактивно становништво, тј. "особе које не представљају радну снагу", односно све особе које нису ни "запослене" ни "незапослене" током кратког референтног периода, коришћеног за мерење "текуће активности".

Према међународним препорукама, "статус запослености" (положај у занимању), односи се на врсту уговора о запошљавању са другим особама или организацијама.

"Запослени" је особа која ради на основу уговора којим се дефинише плата, без обзира на приход јединице за који запослени ради.

"Послодавац" је особа која радећи за сопствени рачун, или са малим бројем партнера, ангажује једну или више особа које раде за њега као запослени.

"Самозапослен" (самостално обавља делатност) је особа која ради за свој рачун, са једним или неколико партнера, и која, при томе, не ангажује запослене.

"Помажући чланови породице" су лица која раде у радњи или предузећу које је тржишно оријентисано и у власништву је неког од чланова домаћинства, али чије радно ангажовање није засновано на партнерском односу или уговору о раду .

"Чланови производних задруга (компанија)" су запослена лица која су организована као компанија у којој су сви запослени, с подједнаком одговорношћу, ангажовани на организацији производње, продаје, инвестиција и расподеле прихода.

Особе које се не могу сврстати ни у једну од претходно наведених категорија, јесу особе за које не постоје информације о врсти њихове економске активности.

Упоредни преглед питања о активности лица у попису 2002. и 2011. године:

Попис 2002		Попис 2011	
АКТИВНОСТ У ПОСЛЕДЊОЈ НЕДЕЉИ од 25. до 31. марта 2002.		АКТИВНОСТ У ПОСЛЕДЊОЈ НЕДЕЉИ од 25. до 31. марта 2011.	
		Економски активни	
а) Обавља занимање		Запослена лица	
Запослен (у радном односу)	1	Запослени (у радном односу)	1
Ради ван радног односа	2	Раде ван радног односа	2
Послодавац (оснивач-суоснивач предузећа или радње)	3	Послодавац (оснивач-суоснивач предузећа или радње)	3
Индивидуални пољопривредник	4	Индивидуални пољопривредник	4
Самостално обавља делатност	5	Самостално обавља делатност	5
Помажући члан домаћинства	6	Помажући чланови домаћинства	6
Остали који обављају занимање	7	Остала запослена лица	7
б) Не обавља занимање		Незапослена лица	
Незапослен-тражи посао	8	Незапослен-тражи прво запослење	8
Прекунуо рад због одслужења војног рока или издржавања казне	9	Незапослен-тражи посао	9
Пензионер	10	Економски неактивни	
Има приходе од имовине (закупнине, дивиденда, рента и сл.)	11	Пензионер	10
Има друге личне приходе (социјална помоћ, алиментација и сл.)	12	Домаћица	11
Домаћица	13	Дете, ученик или студент	12
Дете, ученик или студент	14	Неспособан за рад	13
Неспособан за рад	15	Остала економски неактивна лица	14
Остали који не обављају занимање	16		

Значајна разлика у односу на претходне пописе, а у складу са изабраним концептом економске активности становништва (текућа активност), јесте у третирању лица на одслужењу војног рока и лица на издржавању казне, која су у претходним пописима била сврстана у активно становништво. С обзиром на чињеницу да су та лица била економски

неактивна у последњој недељи пред попис, потребно их је сврстати у остала економски неактивна лица².

Податак о лицима на одслужењу војног рока и издржавању казне моћи ће посебно да се добије, ако се у списак чланова домаћинства, у оквиру разлога одсутности из места становања, прецизно одреди разлог њиховог одсуства.

Такође, према међународним препорукама, потребно је раздвојити незапослена лица која траже прво запослење од осталих лица која више пута траже посао. Предложена подела незапослених лица треба да пружи квалитетну основу за детаљну анализу података о незапосленим лицима, у комбинацији са другим демографским и социо-економским карактеристикама становништва.

Занимање је основно обележје и одређено је врстом посла које лице обавља. За потребе међународних поређења, препорука је да државе припреме табелирање у складу с последњом ревизијом Међународне класификације стандарда занимања (ISCO). Такође, како би се обезбедио што бољи квалитет шифрирања, потребно је користити најнижи класификациони ниво занимања.

Делатност је основно обележје које се односи на врсту производње или активности установе у којој лице обавља занимање. Због потребе међународне упоредивости, треба користити класификацију делатности која је у складу с последњом ревизијом Међународне стандардне класификације делатности (ISIC), доступном у време пописа. Државе које припадају Европској економској области треба да се позову на NACE rev.1.

Основни извор прихода (обележје које није било укључено у Попис 2002.) јесте приход из којег је финансирана потрошња сваке особе током одређеног периода. Препоручује се да предност буде дата дугом референтном периоду, као што је претходних два наест месеци, календарска или финансијска година. Иако је "Основни извор прихода" допунско обележје, оно је корисно за допуну мерења економски активног и неактивног становништва, и препорука је да ово питање пронађе своје место у оквиру економских карактеристика становништва.

Предлаже се разликовање основних извора прихода:

- економска активност (зарада);
- приходи од имовине и других инвестиција;
- све врсте пензија;
- остали приходи (накнаде, бенефиције, стипендије и сл.);
- позајмица, штедња, реализације капитала и сл.;
- други извори прихода;
- нема ниједан од наведених прихода.

² У Анкети о радној снази, запосленима се сматрају лица која раде у војсци (као војна или цивилна лица) док се лица на одслужењу војног рока не сматрају економски активним лицима. Такође, 2010. година се спомиње као прекратница у нашој војсци, наиме, лица која раде као професионални војници била би сврстана у запослене (у радном односу).

За лица која не остварују ниједан од наведених прихода (издржавана лица) потребно је прикупити информације (као у Попису 2002) о својству издржаваоца, тј. да ли се ради о лицу које:

- обавља пољопривредно или непољопривредно занимање;
- ради у иностранству;
- је пензионер или друго лице с неким личним приходом;
- је правно лице (одређена установа).

Место рада је насеље у којем запослена особа, без обзира на изабрани концепт становништва, обавља занимање или је последњи пут обављала занимање. Место школовања је насеље у којем лице похађа школу. Поред места рада/школовања, потребно је прикупити и податак о учесталости враћања у место сталног становања. На основу ових података, добиће се информације о дневним мигрантима који раде или се школују ван места свог сталног становања, али се свакодневно или више пута током једне седмице у њега враћају.

На основу искуства приликом прикупљања и обраде података из Пописа 2002. године, о: броју радних часова у уобичајеној радној недељи и сектору у коме лице ради, а с обзиром да су то необавезна обележја у међународним препорукама, као и због чињенице да није постојао ниједан захтев корисника за овим подацима, препорука је да ова питања буду искључена из економских обележја становништва у наредном попису.

Мирослава Павловић,
Славица Манов
Републички завод за статистику Србије

НАЦИОНАЛНИ СИСТЕМ КЛАСИФИКАЦИЈЕ ЗАНИМАЊА И ПОПИС СТАНОВНИШТВА 2011.

Увод

Праћење карактеристика економски активног становништва и занимања, као важног обележја овог контингента, подразумева примену валидних и ажурних класификација. Шифрирање података о занимањима у досадашњим пописима становништва углавном је обављано према статистичким класификацијама занимања које су у оквиру припрема за сваки попис ажуриране или, чак, ревидиране. Све ове класификације, иако нису биле директно упоредиве, базирале су се на принципима и критеријумима наведеним у класификацији Међународне организације рада - Међународној стандардној класификацији занимања (ISCO), односно њеним ревидираним верзијама, и биле су сводљиве на њих.

Статистика, међутим, није једини субјект који прати податке о занимањима и није једини корисник класификације занимања. Постоји још читав низ социое-кономских области и активности које су у непосредној вези с појмом занимања – праћење и анализирање рада и тржишта радне снаге, запошљавање, каријерно вођење и саветовање, планирање и коришћење људских ресурса, планирање програма образовања и њихово усклађивање са захтевима послодаваца, као и све евиденције у овим областима.

Неке од институција у наведеним областима, као што је некадашњи Завод за тржиште рада, а сада Национална служба за запошљавање, имале су своје аутохтоне класификације занимања, потпуно неупоредиве са статистичким.

Тешкоће у комуникацији бројних корисника података о занимањима, настале као резултат истовременог постојања и коришћења више различитих и међусобно неупоредивих класификација, интенција усклађивања и прожимања рада и образовања, као и потребно респектовање техничко-технолошког развоја и промена насталих у друштвеним односима, условиле су, пре више од двадесет година, неопходност израде јединственог стандарда у овој области. Идеја је изражена кроз Друштвени договор о јединственим основама за класификацију занимања и стручне спреме. Након десетогодишњег рада великог броја стручњака различитих профила, створена је Јединствена номенклатура занимања (ЈНЗ), са класификацијом и описима појединачних занимања, окарактерисана као једин-

ствен југословенски стандард и, убрзо затим, прописана као стандард у вођењу евиденција у области рада. Упркос констатацији статистичара да, поред велике аналитичке вредности, ЈНЗ има специфичан систем класификације који не омогућава поређења са Међународном стандардном класификацијом занимања, као ни са одговарајућим класификацијом земаља у окружењу, те да је неопходно направити нову Националну класификацију занимања, ЈНЗ је још увек важећи стандард.

Да би превазишли овај проблем, статистичари су, у оквиру припрема за Попис 2002. године, превели Међународну стандардну класификацију занимања (ISCO-88), којој су додали називе најфреквентнијих занимања из ЈНЗ, која, поред нестандардног класификационог система, има и специфичне, нетрадиционалне називе занимања, који се користе у евиденцијама и које је требало обухватити. На тај начин, добијена је Класификација занимања 2002, која је примењена у Попису и која се показала као употребљива и међународно упоредива. Том приликом, урађен је и кључ за повезивање ове класификације са ЈНЗ, као званичним стандардом.

Касније, током примене ЈНЗ од стране других корисника, уочена је њена неадекватност, чак је донета одлука Скупштине СРЈ о њеној ревизији, у смислу усклађивања са међународним стандардом (ISCO-88). Активности на изради те нове класификације занимања, на самом почетку су прекинуте због дешавања у земљи у периоду између два пописа. Срећом, демократски процеси су се развијали и Србија је кренула ка Европи.

Европске интеграције и занимања

Процес европских интеграција, стварање великих мултинационалних компанија, глобализација тржишта и, као последица тих процеса, миграције великих размера и велика покретљивост радне снаге, поново су актуелизовале неопходност израде стандарда који ће омогућити међународна поређења компетенција радника (знања, вештина и способности), односно њихових квалификација и занимања, као операционализованих квалификација.

У Србији се израда ових стандарда одвија кроз два међусобно повезана процеса – кроз израду Националног оквира квалификација, као дела Европског оквира квалификација и израду Националног система класификације занимања (НСКЗ), који ће, уз респектовање националних специфичности, бити хармонизован са Међународном стандардном класификацијом занимања, тј. са њеном ревидираном верзијом ISCO-08, која ће ускоро бити доступна. Стицајем околности, израда Националног система класификације занимања одвија се готово истовремено са редовним процесом ревизије Међународне стандардне класификације занимања, који се обавља сваких двадесет година. Овај процес, такође, карактерише чврста повезаност и међусобна условљеност процеса развоја занимања и развоја образовања.

Израда Националног система класификације занимања – задатак РЗС

Крајем 2007. године, Републичком заводу за статистику поверен је веома одговоран и комплексан задатак - израда Националног система класификације занимања.

Национални систем класификације занимања (НСКЗ) представља попис (номенклатуру) свих занимања у једној земљи, разврстаних према усвојеним принципима и критеријумима у одређене класификационе целине и, у складу с тим, са припадајућим шифрама. Тако уређен скуп занимања чини класификацију. Поред номенклатуре и класификације занимања, НСКЗ треба да садржи и кратке описе најнижих класификационих целина - скупина занимања, као и описе појединачних занимања.

Планирано је да се овај стандард припреми до краја 2009. године.

Национална класификација занимања у пописима и другим статистичким истраживањима – могућности које пружа нови шифарски систем

Прикупљање података о занимању у пописима становништва подразумева тачан назив и шифру занимања, уколико се податак добија на основу помоћног обрасца, који се за сваког запосленог попуњава у предузећу, установи или другој организацији.

Уколико анкетирано лице које обавља занимање у било ком својству (као послодавац, запослени, предузетник, самостално или као помажући члан породице) не поседује помоћни образац, а притом није у стању да наведе тачан назив свог занимања, потребно је да опише сажето оно што ради, али са довољно података, како би статистичари на основу тог описа могли да одреде назив занимања и да му доделе одговарајућу шифру. Исти поступак се примењује и у случају када се податак о занимању лица прикупља на основу изјаве неког од чланова његовог домаћинства.

Шифарски систем у Националној класификацији занимања биће такав да ће омогућити шифрирање сваког појединачног занимања. За разлику од раније примењиваних класификација, које су као најнижи класификациони ниво имале скупину занимања и четворомесну шифру, исту за сва занимања у скупини, шифре занимања у НКЗ биће седмодигрене. Прве четири цифре означаваће нивое класификације (прва цифра групу, прве две врсту, три цифре подврсту, а све четири скупину). Наредне две цифре, у комбинацији са претходним, означаваће појединачно занимање у скупини, док ће последња, седма цифра, означавати потребан ниво квалификације, односно ниво компетенције – знања, вештина и способности, потребних за обављање тог занимања (ниво квалификације је термин еквивалентан „категорији сложености занимања“ у ЈНЗ).

Нови шифарски систем пружиће могућност да се подаци о занимањима обрађују и на нивоу појединачних занимања, да се праве разноврсна укрштања одређених обележја и одговарајуће анализе, што до сада није био случај, јер су корисници морали да се за-

довоље подацима на нивоу групе занимања, који су, у зависности од хомогености тих група, били мање или више репрезентативни, ретко када довољно прецизни (на пример, уколико би корисника интересовао податак о броју филозофа, историчара или политиколога, било је немогуће одредити га на основу шифре јер су сва ова занимања шифрирана истом шифром, 2443, и сврстана у исту групу „филозофи, историчари и политиколози“, без обзира о којим од наведених стручњака се ради. Међутим, у случају да је тражен податак о броју психолога, то није представљало проблем, јер група 2445, „психолози“ је хомогена и у њој се налазе само та занимања). Овакви проблеми неће се увођењем шифре за свако појединачно занимање.

Укључивање информације о нивоу квалификације појединачног занимања (седма цифра у шифри), иако од далеко већег значаја за друге кориснике НСКЗ, додатно проширује могућности обраде и анализе података и са статистичког аспекта.

Примена Националне класификације занимања у Попису 2011

У Попису 2011, статистика, највероватније, неће шифрирати занимања са свих седам цифара. Разлог за то базира се на две чињенице. Прва је што у истраживањима као што је попис не постоји оправдана потреба за шифрирањем до нивоа појединачног занимања, јер се не врши обрада, а ни публикавање до тог нивоа. Друга чињеница произлази из досадашњег искуства да је приликом увођења нових класификација (чак и у случају да се цео процес око усвајања, публикавања и прописивања Националног система класификације занимања као стандарда у вођењу евиденција у области рада заврши пре спровођења Пописа 2011.), неопходно извесно време како би се почело са њиховом применом.

Када је реч о прикупљању података о занимањима, вероватно ће, као и раније, када је попис спровођен у сличним условима, посебно када се овај податак прикупљао на основу помоћног листа, бити потребно обезбедити могућност да предузећа, установе и друге организације шифре занимања уписују према важећој класификацији у њиховим евиденцијама у тренутку попуњавања.

У сваком случају, шифрирање података само до нивоа групе занимања, неће умањити значај и предности које пружа нови, седмоцифрени шифарски систем у НКЗ.

Неке карактеристике ISCO- 08, њихова имплементација у НСКЗ и утицај на статистичка истраживања

Поред побољшања класификације у смислу њеног прилагођавања савременим техничко-технолошким кретањима и променама у друштвеној подели рада, која је резултат тих кретања, што је изражено развојем постојећих занимања и увођењем нових, суштина промена у структури ISCO-08 у односу на претходну верзију (ISCO-88) састоји се у детаљнијој подели занимања и у већој разуђености на свим класификационим нивоима, осим највишег. Ово је урађено с циљем да се повећа хомогеност класификационих целина. ISCO-08

има 10 група занимања, 38 врста (уместо 28), 125 подврста (уместо 116) и 434 скупине (уместо 390).

Поменуте промене неминовно ће утицати на националне класификације. Иако Међународна стандардна класификација занимања треба да представља само концептуални оквир за израду националних класификација, многе земље, а посебно оне у нашем окружењу, усвојиле су је у готово неизмењеном облику или уз незнатне измене.

Дилема која је присутна приликом израде НСКЗ односи се, пре свега, на питање оправданости толиког уситњавања скупина занимања, поготово што оно није равномерно спроведено на свим нивоима, тако да није постигнут приближан степен њихове хомогености. С друге стране, потреба да се обезбеди поређење класификација у времену налаже да се прихвати овакав приступ, јер је могуће обезбедити свођење разуђеније класификације на мање разуђену, али не и обратно, поготово што у шифарском систему ISCO не постоје шифре појединачних занимања, па је немогуће поделити једну скупину на више њих.

У овом тренутку незахвално је предвиђати било каква решења, будући да предлог структуре ISCO-08 није коначан, а посебно предлог структуре НСКЗ, који се тек припрема. У сваком случају, потребано је много времена и енергије свих актера ангажованих на изради ових стандарда, како би се постигла решења која ће бити прихватљива (како на националном, тако и на међународном нивоу) и која ће омогућити да се испуне сва очекивања корисника.

Веселинка Шкиљевић
Драгица Обрадовић
Републички завод за статистику Србије

УПОРЕДНА АНАЛИЗА РЕЗУЛТАТА ПОПИСА И РЕЗУЛТАТА РЕДОВНИХ СТАТИСТИЧКИХ ИСТРАЖИВАЊА О РАДНОЈ СНАЗИ У 2002. ГОДИНИ

Структура становништва, трендови и процеси у његовом развоју јесу значајан оквир и услов привредног развоја. То су истовремено поуздани индикатори како укупне тако и регионалне друштвено-економске развијености.

Први корак у анализи економске структуре становништва јесте подела укупног становништва према економској активности. Међусобни односи између оног дела популације која обавља неко занимање ради стицања средстава за живот (економски активно становништво) и неактивног становништва (лица с личним приходом и издржавана лица) важан су индикатор структурно-демографских веза привредног развоја и становништва.

Економски активно становништво покреће производњу и истовремено учествује у потрошњи произведених добара. Промене које настају у динамици и структури становништва, посебно између економски активног и неактивног и издржаваног становништва, могу значајно утицати на поремећаје у односу произвођачке и потрошачке улоге становништва, што може бити дестабилизирајући фактор економског напретка. На обим радне снаге и стопу активности утичу бројни демографски, друштвени и економски фактори. Значајан утицај на радни контингент има и старосна структура становништва (па чак и што је веће учешће младог становништва од 15 до 19 година у активном, то је нижа стопа активности, тј. веће је учешће издржаваног становништва).

Табела 1. Становништво преко 15 година старости и стопе активности, према полу, 2002. год.

		Попис	АРС
Становништво преко 15 година старости	укупно	6 321 231	6 168 932
	мушкарци	3 041 667	2 992 786
	жене	3 279 564	3 176 146
Активно становништво преко 15 година старости	укупно	3 398 227	3 459 819
	мушкарци	1 923 985	1 951 129
	жене	1 474 242	1 508 690
Стопа активности	укупно	53,8%	56,1%
	мушкарци	63,3%	65,2%
	жене	45,0%	47,5%

Стопа активности становништва (учешће економски активног у укупном становништву радног узраста), као и стопе активности мушкараца и жена, најчешће је примењиван показатељ промена у економској структури становништва.

Већа стопа активности свакако значи и већи доходак по глави становника, па тако и већи степен економске развијености.

Активно становништво (радну снагу) чине сва запослена и незапослена лица. Постоји више релевантних извора података о активном становништву, тј. о запосленима и незапосленима. То су пописи становништва, статистике служби социјалног осигурања и служби за запошљавање, као и статистичка истраживања: анкете о радној снази на узорку домаћинстава и редовна месечна и полугодишња истраживања на узорку предузећа, установа, задруга и других организација.

Сваки од тих извора има своје предности и недостатке по питању веродостојности и комплетности података.

Међутим, управо нам упоредна анализа података добијених из различитих извора омогућује сагледавање реалне слике о економској структури становништва. При томе треба имати у виду да постоје извесне разлике у методу прикупљања, извору података, јединици посматрања, периоду посматрања, дефиницији запослености и незапослености, као и периодици прикупљања и објављивања података, које углавном објашњавају разлике међу добијеним подацима.

У овој анализи користићемо израз “регистрована запосленост“ која обједињује податке о запосленима из редовног полугодишњег статистичког истраживања (Рад-1/П) на непотпуном обухвату предузећа, установа, задруга и других организација, податке из њему комплементарног истраживања Анкете о малим предузећима (АРад-1/П), која нису

обухваћена редовним истраживањем и податке о приватним предузетницима, запосленима код њих и лицима која самостално обављају делатност (Рад-15), који се добијају из евиденције Фонда за здравствено осигурање.

Подаци о запослености у Анкети о радној снази прикупљају се од лица у домаћинствима која су изабрана у узорак.

Под појмом *запослени* у оквиру “регистроване запослености” подразумевају се само формално запослена лица (лица која са послодавцем имају заснован радни однос), док се у Анкети о радној снази запосленим сматра свако лице које је у посматраној седмици најмање један сат обављало неки плаћени посао, као и лице које је имало запослење, али је у посматраној седмици било одсутно са посла.

Дефиниција запослености у Попису и у АРС-у слична је, а сличност се огледа у томе што се запосленим сматра свако лице које је у референтној недељи обављало неки плаћени посао и што се не узима у обзир формални статус, већ се радни статус лица одређује на основу стварне активности лица, па се тако обухвата и део нерегистроване запослености (тзв. *сива економија*). У запослене (активно становништво које обавља занимање) убрајају се и *индивидуални пољопривредници*, као и *помажући чланови домаћинства* којима рад у домаћинству представља једини извор средстава за живот. У Анкети о радној снази посебно су издвојени и помажући чланови у пољопривреди, који се такође убрајају у контингент индивидуалних пољопривредника, док су, по дефиницији у Попису, помажући чланови у пољопривреди већ обухваћени у контингенту индивидуалних пољопривредника.

Подаци о индивидуалним пољопривредницима, који су додати скупу “регистроване запослености”, добијени су из евиденције Фонда за пензијско осигурање пољопривредника, што значи да су обухваћени само они индивидуални пољопривредници који уплаћују допринос за пензијско осигурање, па је евидентно да је тај број пољопривредника значајно мањи од броја пољопривредника о којима су подаци добијени из друга два извора.

Табела 2. Активно становништво које обавља занимање – запослени, 2002. год., по секторима делатности

	Попис	АРС	Регистрована запосленост
Укупно	2642987	2751461	2485976
Примарне делатности	581828	811082	503933
Индивидуални пољопривредници	487703	687835	419255
Пољопривреда, лов и шумарство	92636	119874	83122
Рибарство	1489	3373	1556

	Попис	АПС	Регистрована запо- сленост
Секундарне делатности	830526	791710	832056
Вађење руда и камена	35495	48665	34577
Прерађивачка индустрија	630129	573388	629424
Производња ел. енергије, гаса и воде	46101	49872	49059
Грађевинарство	118801	119785	118996
Терцијарне делатности	1230633	1148669	1149986
Трговина на велико и мало; оправка	327547	303725	366055*
Хотели и ресторани	63429	66616	74561
Саобраћај, складиштење и везе	146066	129959	142555
Финансијско посредовање	36657	51276	34750
Послови с некретнинама; изнајмљ.	82269	14449	65668
Државна управа и соц. осигурање	131655	171560	65203**
Образовање	122218	149820	128406
Здравствени и социјални рад	168431	136008	166578
Др. комун., друшт. и личне услуге	76417	102818	105145
Домаћинства са запосленим лицима	1557	4976	1065
Екстериторијалне организације и тела	405	2760	...
Непознато	73982
Слободне професије	...	14702	...

* Од укупног броја запослених у делатности *Трговина на велико и мало*, у предузећима (Рад-1/П) било је 202694 а у приватним радњама (Рад-15) чак 163361 запослених.

** „Регистрована запосленост“ (тј. статистичко истраживање Рад -1/П) не обухвата запослене у војсци и полицији.

Приликом упоредне анализе ова три скупа података о запослености у 2002. години треба имати на уму да је Попис становништва спроведен крајем марта 2002, Анкета о радној снази средином октобра 2002, а да је „регистрована запосленост“ дата као годишњи просек 2002. године, па су различите временске тачке у којима је снимана запосленост, поред методолошких разлика, разлог за постојање разлика у подацима.

Табела 3. Структура активног становништва које обавља занимање – структура запослених, 2002. год., по секторима делатности

	Попис	АРС	Регистрована запосленост
Укупно	100,00	100,00	100,00
Примарни сектор	22,01	29,48	20,27
Индивидуални пољопривредници	18,45	25,00	16,86
Пољопривреда, лов и шумарство	3,50	4,36	3,34
Рибарство	0,06	0,12	0,06
Секундарни сектор	31,42	28,77	33,47
Вађење руда и камена	1,34	1,77	1,39
Прерађивачка индустрија	23,84	20,84	25,32
Производња ел. енергије, гаса и воде	1,74	1,81	1,97
Грађевинарство	4,49	4,35	4,79
Терцијарни сектор	46,56	41,75	46,26
Трговина на велико и мало; оправка	12,39	11,04	14,72
Хотели и ресторани	2,40	2,42	3,00
Саобраћај, складиштење и везе	5,53	4,72	5,73
Финансијско посредовање	1,39	1,86	1,40
Послови с некретнинама; изнајмљивање	3,11	0,53	2,64
Државна управа и социјално осигурање	4,98	6,24	2,62
Образовање	4,62	5,45	5,17
Здравствени и социјални рад	6,37	4,94	6,70
Др. комуналне, друшт. и личне услуге	2,89	3,74	4,23
Домаћинства са запосленим лицима	0,06	0,18	0,04
Екстериторијалне организације и тела	0,02	0,10	...
Непознато	2,80
Слободне професије	...	0,53	...

Промене у структури запослених – према секторима делатности, означавају процес прерасподеле – миграцију радне снаге, и одвијају се заједно са процесом секторске прерасподеле производних средстава. За неразвијена друштва карактеристично је високо учешће примарног сектора. Економски развој и индустријализација доводе до премештања запослености у секундарни сектор, а потом у терцијарни.

Број незапослених, као наличје запослености, добар је показатељ привредног развоја, али и показатељ могућих резерви - потенцијала радне снаге, које се у датим околностима не могу потпуно активирати.

Дефиниције незапослености према посматраним изворима су различите, што је основни разлог за разлике међу добијеним подацима. Подаци о регистрованој незапослености преузимају се из евиденције Националне службе за запошљавање, док се према Анкети о радној снази незапосленим сматрају она лица која у посматраној недељи нису обављала ниједан плаћени посао, нити су предузимала активне кораке у циљу проналажења посла. Према Попису, незапосленим се сматрају лица која посао траже посредством завода за запошљавање или самостално. Укупна *запосленост* и *незапосленост*, заједно са *стопама запослености* и *незапослености*, врло су значајни индикатори економске развијености.

Табела 4. Основни скупови становништва старог 15 и више година и стопе незапослености и запослености

	Попис	АРС	Регистрована запосленост и незапосленост
Укупно становништво	6321231	6168932	
Активно становништво	3398227	3459819	3328628
Запослени радници и приватни предузетници	2149046	2063624	2066721
Индивидуални пољопривредници	487703	687835	419255
Помажући чланови домаћинства	6238*	51157*	...
Незапослени – повремено активни	...	197604	...
Незапослени	755240	459599	842652
Стопа незапослености	22.2	13.3	25.3
Стопа запослености	41.8	48.6	39.3

*Помажући чланови домаћинства на пољопривредном имању укључени су у контингент индивидуални пољопривредници

Стопа запослености представља проценат запосленог од укупног становништва радног узраста, док *стопа незапослености* представља проценат незапосленог од укупног активног становништва радног узраста.

Евидентна је разлика у израчунатим стопама према ова три извора. Према важећој методологији АРС-а у 2002. *незапослени-повремено активни* су приликом рачунања ових стопа убрајани у контингент *запослених*. Али, ако *незапослене-повремено активне* укључимо у контингент *незапослени*, добијамо стопу незапослености 19% (уместо 13,3%), и стопу запослености 45,4% (уместо 48,6%).

Ово је очит пример како мале измене у дефинисању појединих посматраних категорија значајно утичу на добијене резултате.

ОСОБЕ СА ИНВАЛИДИТЕТОМ У ПОПИСУ СТАНОВНИШТВА 2011.

Увод

Још је у *Универзалној декларацији о правима човека*¹ наведено да сваком људском бићу припадају сва права и слободе, без икаквих разлика у погледу расе, боје, пола, језика, рођења или других околности. Свако, као члан друштва, има право да остварује привредна, друштвена и културна права неопходна за своје достојанство и за слободан развој своје личности, уз помоћ државе и међународне заједнице, а у складу с организацијом и средствима сваке државе.

Према проценама Уједињених нација, проблем инвалидности много је раширенији него што се иначе мисли: од десет становника сваке земље бар један припада скупу лица са инвалидитетом. Међутим, особе с инвалидитетом представљају, по свим својим карактеристикама, још увек угрожену мањинску и маргинализовану групу. Зато унапређење положаја особа са инвалидитетом није само циљ социјалне политике једне државе, већ један од темељних начина поштовања људских права.

Уједињене нације су одлучиле да 2008. годину посвете бољим могућностима запошљавања особама са инвалидитетом.

Анализа постојећег стања

У циљу унапређења и усклађивања система који уређује статус популације инвалидних лица, Европска унија је проблемима особа са инвалидитетом приступила свеобухватно. Савет Европе је низом докумената², које је усвојила и наша земља, донео одредбе које промовишу права особа са инвалидитетом.

Република Србија је 2006. године активно учествовала у процесу припреме нацрта Међународне конвенције о правима особа са инвалидитетом, која је у поступку доноше-

¹ Усвојена и прокламована резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација 217 А (III) од 10. децембра 1948. године. Сличан акт је и *Уговор из Амстердама* из октобра 1997, који је основ за доношење упутстава и уредби Европске уније у области људских права.

² Европска социјална повеља (1996), Препоруке о кохерентној политици за особе са инвалидитетом, Европски план акције за једнаке могућности за особе са инвалидитетом (2003), Европски план акција за особе са инвалидитетом за период од 2006-2015.

ња од стране Генералне скупштине УН-а. Ово је први правно обавезујући међународни уговор који уређује искључиво материју инвалидности, а наша земља је постала истински лидер у региону југоисточне Европе у овој области. Исте године, председник Републике Србије доноси указ о проглашењу Закона о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом, којим се афирмише право особа са инвалидитетом на независност, социјалну интеграцију и пуну укљученост у живот друштвене заједнице.

У Стратегији за смањење сиромаштва, документу Владе усвојеном 2003. године, особе са инвалидитетом назначене су као једна од најугроженијих категорија становништва. Извршена истраживања³ показују да у Републици Србији живи око 800.000 особа са инвалидитетом, што значи да свака десета особа у нашој земљи припада овом контингенту. Ово је квантитативни оквир који је вероватно непотпун, али показује озбиљност потребе за установљавањем механизма за праћење скупа лица са инвалидитетом.

Међутим, за изградњу институционалног оквира, операционализацију политичких програма и одлука и успостављање одговарајућег система индикатора за праћење остваривања тих програма, потребни су подаци, односно потпуне базе података о особама са инвалидитетом. Овакве базе за сада Република Србија нема. У овом тренутку се не располаже свеобухватним и одговарајућим квантитативним и квалитативним подацима о особама са инвалидитетом⁴. Званична статистика не прати инвалидност кроз попис⁵ нити кроз редовне анкете. Постоји само неколико поузданих извора информација, али са партијалним базама података: Национална служба за запошљавање, Министарство рада и социјалне политике (систем ПИО), Министарство просвете, Министарство здравља, организације особа са инвалидитетом.

Републички завод за статистику је у Програму званичне статистике за период 2008-2012, а на основу Извештаја о степену усаглашености наше статистике са европским стандардима (SMIS) и програма Евростата (COMPENDIUM), у оквиру статистичке области „Становништво“ предвидео прикупљање података о лицима са инвалидитетом кроз попис. Тиме ће бити остварена институционализација истраживања за потребе периодичног праћења⁶ лица са инвалидитетом, односно увођење овог обележја у Попис становништва, домаћинства и станова 2011. године.

³ Студија о изводљивости за унапређење запошљавања особа са инвалидитетом у Републици Србији, Европска агенција за реконструкцију, 2006. година

⁴ Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, стр. 21

⁵ Попис из 1953. имао је у Листу за домаћинство питање (питање 7) о телесном или душевном оштећењу, односно недовлатку. На основу добијених података, спроведен је Попис лица са оштећењима и недостацима 1953.

⁶ Такође, наведено у Миленијумским циљевима развоја, Модул 4. Здравље, Циљ 6: Борба против ХИВ-а, туберкулозе и осталих болести; Задатак 6: До 2010. године установити механизме за праћење здравља деце са сметњама у развоју и одраслих особа које живе са инвалидитетом.

Попис 2011. - као могућност праћења лица са инвалидитетом

У Светском програму акције за особе са инвалидитетом (WPA)⁷ наводе се три основна циља прикупљања и употребе података о лицима са инвалидитетом: изједначавање могућности (равноправно учествовање с осталим делом популације у побољшањима животних услова која су резултат економског и социјалног напретка), рехабилитација особа са инвалидитетом и превенција. Према томе, циљеви мерења инвалидитета у попису су да се прикупљени подаци искористе, како би се обезбедиле услуге за инвалиде на националном и локалном нивоу (усмеравање на помоћ домаћинству лица са инвалидитетом, услуге превоза, помоћну технологију, стручну или образовну рехабилитацију и дугорочну негу), да се прати ниво социјалне укључености особа са инвалидитетом и процени изједначавање прилика (праћење и оцену резултата анти - дискриминационих закона и политике и рехабилитационих програма и услуга дизајнираних да унапреде и изједначе укљученост особа са инвалидитетом у свим аспектима живота).

Пошто Република Србија до сада није имала редовна истраживања инвалидитета заснована на целокупној популацији, попис 2011. биће једини извор информација о учесталости и распрострањености инвалидитета, на националном, регионалном и локалном нивоу. Овако прикупљени подаци моћи ће да се користе како за квантитативно праћење инвалидитета у држави, тако и за планирање програма и услуга у здравству, за оцењивање националних програма и услуга, као и за међународно упоређивање.

Пописом становништва требало би прво дефинисати **статус инвалидитета**⁸. Инвалидност се дефинише као свако ограничење, смањење или погоршање могућности обављања свакодневних активности за које је лице у моменту пописа изјавило да је трајало најмање шест месеци, или које и даље траје. Препорука је да се покуша доћи до података не само о општем статусу инвалидитета, већ да се препозна неколико активности (физичке, организационе, социјална укљученост, интеракција са окружењем), за које се зна да могу представљати проблем особама са инвалидитетом. Такође, у сврху прецизнијег дефинисања статуса инвалидитета, требало би одредити и разлог постојања онеспособљености или смањене могућности обављања одређених функција⁹ у тренутку пописа.

⁷ Светски Програм Акције за особе са инвалидитетом (WPA), Уједињене нације, New York, 1983

⁸ У Препорукама за пописе становништва и домаћинства 2010, статус инвалидитета уврштен је као **допунско обележје** становништва. Међутим, како се ово обележје до сада у нашој земљи није пратило, методолошким упутством за попис 2011. инвалидитет би требало дефинисати као основно обележје становништва.

⁹ Примењено у аустралијском попису 2006. и предложено за попис становништва 2011.

У сврху дефинисања статуса инвалидности у пописници, **особа са инвалидитетом**¹⁰ се дефинише као особа са урођеном или стеченом физичком, сензорном, интелектуалном или емоционалном онеспособљеношћу која, услед друштвених или других препрека, нема могућност или има смањену могућност да се укључи у активности друштва на истом нивоу са другима, без обзира на то да ли може да остварује поменуте активности уз употребу техничких помагала или уз службе подршке.

Пописница нуди ограничени простор и време за питања о обележју као што је инвалидитет. Зато су у Међународној класификацији функционисања инвалидитета и здравља (ICF) развијени и тестирани кратки сетови питања о инвалидитету који могу бити укључени у попис¹¹, а који испуњавају основне захтеве: упоредивост међу државама, погодност приликом изјашњавања анкетираних лица и заузимају минималан простор у пописници. **Статус инвалидитета** дефинише становништво према томе да ли има или нема обележја својствена инвалидитету. Зато питање у пописници треба да гласи:

1. Инвалидност а) Да б) Не

У одређивању инвалидитета препоручују се следеће четири **основне области**: ход, вид, слух и интелектуалне способности.

I. Ход је добар индикатор централне физичке активности о којој се анкетираних лица могу лако изјаснити. Пописно питање требало би да гласи:

1. Да ли имате потешкоће приликом ходања или пењања уз степенице?
- а) Не - немам потешкоће
 - б) Да - имам неке потешкоће
 - с) Да - имам много потешкоћа
 - д) Уопште не могу да ходам

II. Вид је такође основна физичка активност, али је изјашњавање о ограничењу вида за анкетираних лица мало проблематичније, поготово за она која носе наочаре или нека друга корективна помагала. Зато би пописно питање требало да гласи:

2. Да ли имате потешкоће са видом, чак иако носите наочаре?
- а) Не - немам потешкоће
 - б) Да - имам неке потешкоће
 - с) Да - имам много потешкоћа
 - д) Уопште не видим

¹⁰ Дефиниција ICF - а. WHO је 2001. године објавила Међународну класификацију функционисања инвалидитета и здравља (ICF) која је наследник Међународне класификације ограничења, инвалидитета и хендикеп објављене 1980-те (ICIDH). ICF је класификациони систем који нуди концептуални радни оквир са дефиницијама, терминологијом и дефиницијама појмова.

¹¹ Према Вашингтонској групи статистике инвалидитета (WG)-група Уједињених нација која се фокусира на предлагање међународних димензија инвалидитета

III. Слух. изјашњавање о овој физичкој способности је такође за анкетирана лица проблематично, поготово за лица која користе слушни апарат или неко друго корективно помагало. Пописно питање требало би да гласи:

3. Да ли имате потешкоће са слухом, чак иако користите слушни апарат?
- a) Не - немам потешкоће
 - b) Да - имам неке потешкоће
 - c) Да - имам много потешкоћа
 - d) Уопште не чујем

IV. Интелектуалне способности су као индикатор најтеже за праћење и мерење јер укључују више функција као што су: памћење, концентрација, способност одлучивања, читања, писања, рачунања, оријентације у простору. Ради међународне упоредивости препоручује се питање о памћењу и концентрацији или могућности доношења одлуке, јер су ове способности универзалне и нису у корелацији са образовним или неким другим системом унутар поједних земаља. Питање би требало да гласи:

4. Да ли имате потешкоће са памћењем и концентрацијом?
- a) Не - немам потешкоће
 - b) Да - имам неке потешкоће
 - c) Да - имам много потешкоћа
 - d) Уопште не могу да памтим/да се концентришем

Поред тога, ако простор дозвољава, могу се укључити још два подручја - брига о себи и могућност комуникације. Питања би била следећа:

5. Да ли имате потешкоће да се сами купате и облачите?
- a) Не - немам потешкоће
 - b) Да - имам неке потешкоће
 - c) Да - имам много потешкоћа
 - d) Уопште не могу то да радим
6. Користећи свакодневни говор, да ли имате потешкоће у комуникацији (да неког разумете или да вас разумеју)?
- a) Не - немам потешкоће
 - b) Да - имам неке потешкоће
 - c) Да - имам много потешкоћа
 - d) Уопште не могу да комуницирам

Иако је идентификовање проблема психолошког функционисања у целој популацији веома важно за мерење инвалидитета, питања о њему могу наићи на проблем приликом добијања одговора због могућег жигосања таквих особа или породице од стране друштва. Зато треба бити крајње пажљив приликом анкетања, да се не би угрозио цели сет питања о инвалидности.

Формирање сета питања о инвалидитету у попису требало би да омогући добијање одговора који ће бити прихватљив, прецизан и мерљив (статистички валидан). Из тог разлога предлаже се још један начин мерења варијабли инвалидитета – уместо четири

могућа одговора на свако потављено питање (да ли имате потешкоће), друга варијанта би могла бити:

- a) Не
- b) Да, понекад
- c) Да, стално

Такође, ради прецизнијег дефинисања статуса инвалидитета, требало би поставити питање и о разлогу постојања онеспособљености или смањене могућности обављања одређених функција у тренутку пописа. Питање би гласило:

7. Који је разлог ваших потешкоћа исказаних у питањима од 1 до 6?
- a) Немам потешкоће
 - b) Краткотрајна болест (траје мање од 6 месеци)
 - c) Хронично обољење (траје најмање 6 месеци)
 - d) Инвалидност (траје најмање 6 месеци)
 - e) Старост (лице млађе од 5 и старије од 65 година)
 - f) Други разлози

Пописно питање о инвалидности мора бити постављено јасно, прецизно и без употребе негативних конотација од стране анкетара. Мора бити упућено сваком појединачном члану домаћинства, односно опуномоћеној особи (у случају да је лице с инвалидитетом неспособно да само да одговор) или родитељу.

Све предложене варијанте сетова питања требало би тестирати у пробном попису, да би се на основу квалитета добијених одговора могли одредити за коначну форму питања о инвалидности у пописници.

Закључак

Укључивање у попис питања о инвалидитету, као комплексног мултисекторског питања, директно је повезано са могућности остварења Плана активности Владе Србије¹² у смислу унапређења положаја особа са инвалидитетом.

Пописни подаци о особама са инвалидитетом могу се користити за поређење нивоа учествовања особа са инвалидитетом (у односу на остали део популације) у образовању, запослењу или породичном животу, како би се донео закључак о статусу особа с инвалидитетом и нивоу остваривања њихове равноправности и укључивања у друштво. Такође, на основу пописом издвојеног контингента лица са инвалидитетом, могу се планирати посебна, наменска истраживања о инвалидитету, као и формирање и ажурирање регистра лица са инвалидитетом.

¹² Предвиђене мере и активности у Стратегији унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, а у складу са осталим документима Владе Србије: Стратегијом за смањење сиромаштва, Стратегијом развоја социјалне заштите и Националном стратегијом запошљавања.

ОБРАЗОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ СТАНОВНИШТВА У ПОПИСУ

Увод

Појам образовања подразумева брижљиво планиране, систематске и организоване активности које доприносе учењу, а које се првенствено обављају у школама, универзитетима или њиховим еквивалентима. С обзиром на то да се образовање може стицати и изван институција, препоручено је, ради међународног поређења, да државе прикупљају и исказују своје податке у складу с Међународном класификацијом (ISCED).

Писменост и школска спрема су два основна индикатора образовне структуре становништва. Подаци о овим обележјима прикупљани су у свим послератним пописима становништва, а имаће своје место и у предстојећем попису, 2011. године.

У погледу прикупљања и исказивања података о писмености, попис 1948. године се разликује од осталих пописа, због методолошких разлика у погледу дефинисања саме писмености. У пописима од 1953. до 2002. писменим су сматрана сва она лица која знају да читају и пишу, а неписменим сва остала лица, док је у попису 1948. године једини показатељ писмености било читање.

Достигнути ниво образовања

Према препорукама Комисије ЕУ, једино основно обележје из ове области јесте **школска спрема**, која се односи на највиши успешно завршени ниво у образовном систему државе у којој је то образовање стечено. Препоручено је да се подаци о школској спремни прикупљају за сва лица стара 10 и више година, а да се приликом обраде података и табелирања прави разлика између особа млађих од 15 и оних са 15 или више година старости. Међутим, у нашој досадашњој пописној пракси показало се оправданим да се питање „највиша завршена школа“ поставља за сва лица, осим за предшколску децу и ученике основне школе, без конкретног ограничења бројем година.¹

¹ У време спровођења пописа (критичан моменат пописа је 31. март) велики број лица са навршених 15 година живота похађа завршни разред основне школе, те се приликом исказивања података, сврстава у категорију „лица без школе“. То није реалан податак о броју лица без школе, што може, делимично, да се исправи кроз табелирање, укрштањем са подацима о школи коју лице тренутно похађа.

Модалитети овог обележја у предстојећем попису ће остати исти као и у претходном:

1. без школе;
2. 1-3 разреда основне школе;
3. 4 разреда основне школе;
4. 5-7 разреда основне школе;
5. основна школа;
6. средња школа;
7. виша школа;
8. висока школа.

Сва лица која се буду изјаснила о успешно завршеној школи на нивоу вишем од основне школе требало би да употпуне свој одговор називом школе и одсеком, групом или смером, чиме се долази до информације о **врсти школе**, и донекле покрива захтев о одређивању поља студирања. Тако добијени подаци могу бити значајни за изучавање веза између понуде и потражње за квалификованом радном снагом.

Поред свих досадашњих реформи, прелазак на образовни систем који је усклађен са Болоњском декларацијом довео је до додатног међугенерациског несклада у нивоима завршене школе и стеченим звањима код испитаника са завршеном високом школом.

Новим образовним системом виша школа је стекла статус високе школе првог степена у трајању од две или три године, са стеченим звањем *bachelor*. Исто звање се стиче и на факултетима завршавањем првог степена студија чије трајање зависи од области студирања. Следећи ниво високог образовања су студије другог степена где се стиче звање *master*, а завршавањем трећег степена студија стиче се звање доктора наука. Због тога се, за разлику од досадашње праксе, неопходно намеће постављање питања о **стеченом звању**, како би се добили адекватни, потпуни и упоредиви подаци, који би превазишли разлике изазване вишеструким променама образовног система. Ово питање би било постављено само лицима која су на питање о највишој завршеној школи дала одговор: „висока школа“.

Код питања о стеченом звању могуће је оставити испитаницима простор да сами дају одговор, али је за каснију обраду података практичније да буду понуђени модалитети одговора, као на пример:

- *bachelor*;
- дипломирани (економиста, правник, инжењер...);
- *master*;
- магистар;
- доктор наука.

У току обраде, све прикупљене податке треба шифрирати према класификацији која је на вишим нивоима агрегирања података упоредива по ISCED нивоима. Посебну пажњу треба посветити успостављању одговарајућих нивоа/степенa еквивалентности за особе које су своје образовање стекле по различитим или страним системима, а нарочито у ситуацијама у којима се образовни систем мењао више од једног пута.

Писменост

Иако се учешће неписмених из пописа у попис, првенствено увођењем обавезног основног образовања 1952. године и програма описмењавања одраслих, значајно смањило, писменост и даље представља обележје које може да пружи податке значајне за сагледавање достигнутог друштвеног развоја.

Под писменошћу се подразумева способност читања и писања једноставних изјава из свакодневног живота. Особа која може да чита, али не и да пише, односно може да чита и пише само фразе које су већ упамћене, или само сопствено име, или само бројеве, сматра се неписменом.

Подаци о писмености се прикупљају за сва лица, осим за децу предшколског узраста, с тим да језик или језици на којима лице може да чита и пише није фактор у одређивању писмености.

Неписменост нигде није искорењена у потпуности. У свету се све до 1% неписмених у укупном становништву сматра занемаривом неписменошћу и толерише се због особа које, услед болести или из других објективних разлога, нису у могућности да се описмене. У Србији, према последњем попису, удео неписмених у становништву старом 10 и више година износи 3,45 процента, уз значајне разлике по полу: док неписмених мушкараца има свега 1,08%, учешће жена је чак 5,66%.

Често се статистички подаци добијени пописом становништва налазе на мети јавности због погрешног тумачења појма писмености и несхватања механизма прикупљања података у попису. Писменост се често, у тумачењима, поистовећује функционалном писменошћу, под којом се иначе, подразумева да особа исправно чита, пише и говори уз разумевање, те да познаје потребне вештине комуникације. Међутим, комуникација се може значајно разликовати међу срединама у којима људи живе и раде (градска и сеоска насеља), а може зависити и од етничких карактеристика. Стога, функционална писменост не може бити предмет пописа становништва, већ мора остати део других научних и културолошких истраживања.

Компјутерска (информатичка) писменост

Савремени начин живота намеће и потпуно нове начине комуникације који све више подразумевају коришћење персоналних рачунара како приликом обављања радних задатака, тако и у свакодневном животу свих генерација становништва. Због тога се мора размишљати и о увођењу новог (допунског) обележја – компјутерска писменост, којим би требало да се прикупе информације о способности коришћења програма за обраду текста, табела, електронске поште, као и прелиставање интернет презентација.

Похађање школе

Похађање било које акредитоване образовне институције, јавне или приватне, ради организованог учења на било ком образовном нивоу предмет је прикупљања података о овом обележју. Подаци о похађању школе се односе на време пописа. Уколико се попис спроводи за време школског распуста, узимаће се у обзир похађање школе у периоду непосредно пре распуста.

Информације о похађању школе односе се посебно на популацију званичног школског узраста, која се углавном креће између 5 и 29 година старости, али варира од државе до државе, зависно од националног образовног система, те је стога прикладније да се на ово питање одговор даје за сва лица, с тим да за лица која нису започела или су завршила школовање постоји понуђени модалитет: „не школује се“.

Приликом прикупљања података у попису, треба посебно водити рачуна да се похађање курсева за посебне вештине, који нису део образовне структуре земље, не прихвата као одговор на питање о похађању школе.

У складу са већ поменутом реформом образовног система у Србији, и код овог обележја ће доћи до одређених промена, па ће модалитети одговора испитаника бити следећи:

- Не школује се;
- Основна школа;
- Средња школа;
- Први ниво студија (основне студије - bachelor);
- Други ниво студија (дипломске студије - мастер студије);
- Трећи ниво студија (докторске студије).

За разлику од досадашње пописне праксе, укида се модалитет „виша школа“, јер до 2011. године сви који су уписали вишу школу по старом образовном програму морају да је заврше или пређу на нови систем, што ће онда бити модалитет „први ниво студија“. Такође, у претходном попису се сматрало да се лице не школује ако у тренутку пописа похађа постдипломске студије или неки специјалистички курс. Сада ће други ниво студија, тзв. мастер студије бити део редовних студија, тако да ће и ови подаци морати да буду обухваћени у предстојећем попису, а самим тим и трећи ниво студија – докторске студије.

Поред промена у високом школству, у међупописном периоду је дошло и до промена у систему предшколског и основношколског образовања, тако што „припремни предшколски програм постаје део обавезног образовања и васпитања у деветогодишњем трајању“². На тај начин, иако није део основног образовања, предшколско образовање може да се сматра одређеним видом школовања, па треба размотрити могућност, а и сврсисходност, увођења овог модалитета код питања о тренутном похађању школе.

² Одредба члана 85. Закона о основама система образовања и васпитања (“Службени гласник РС”62/03, 64/03, 58/04 и 62/04), Министарство просвете Републике Србије, www.mps.sr.gov.yu

ПИТАЊА О ОБРАЗОВНОМ НИВОУ СТАНОВНИШТВА 2011. ГОДИНЕ - МЕТОДОЛОШКИ ПРОБЛЕМИ –

Питања и о врсти и степену образовања која су обавезни садржај Пописа становништва, веома су важни са много аспеката. Не улазећи у детаљније анализе треба нагласити битну везу између врсте и степена образовања и занимања становништва, као једне од главних социоекономских категорија становништва.

Сам квалитет података везан је за начин постављања питања и његову садржину.

С тим у вези треба нагласити неколико проблема:

а) Реч је о такозваној „највишој завршеној школи“ (achieved education), а то значи да је реч о образовању за који је добијено сведочанство, без обзира на то да ли је у питању редовна школа, школа по скраћеном програму за одрасле или специјална школа. Сви курсеви који не дају званично призната сведочанства не сматрају се „највишом завршеном школом“. То значи, да лице може имати и већи степен образовања од приказаног, јер је приказано тзв. Формално образовање.

б) Сваки попис мора имати упоредиве податке с претходним, што је један од ограничавајућих фактора. То се посебно односи на модалитете везане за основну школу, који су пренаглашени, као и на непостојању података о постигнутој магистратури, специјализацији и одбрањеном докторату што је, свакако, ограничавајући фактор у односу на претходне пописе.

Оно што би требало имати у виду при формулисању питања о образовању становништва у Попису 2012 године састоји се у следећем :

а) Обухваћено становништво у Попису 2011. године у већини ће припадати онима који су се школовали у тзв. послератној Југославији. То значи да треба имати у виду да је 1952. године уведено обавезно основно образовање, а од 1958. г. основно образовање у трајању од осам година. Уједно је исте године трајање средњих школа сведено на четири године. Средином седамдесетих уведено је средње усмерено образовање које је трајало до 1987/88. шк.године када су уведене струке односно занимања, а почев од 1990/91 средње школе се организују по подручјима рада, а у оквиру њих по занимањима.

б) Код високог образовања мора се нагласити усвајање Болоњске конвенције током 2006. и 2007. године што ће имати за последицу увођење нових организационих облика образовних институција (високе школе које трају три године), као и нов начин стицања диплома кроз тростепену наставу на факултетима.(bachelor, master, degree of doctors studies).

Имајући све ово у виду, питање које би требало поставити у оквиру Пописнице обавезно би, осим назива највише завршене школе требало да садржи и стечено звање и степен образовања, за све оне који имају завршену школу вишу од основне.Стечено звање омогућило би јасније позиционирање образовног нивоа сваког становника у оквиру Јединствене класификације школа (Списка школа), која треба темељно да се преради и прилагоди новим условима.

Такође, треба озбиљно размотрити оправданост постојања четири модалитета у оквиру питања о завршеној основној школи а то су : „завршена 1-3 разреда“, „завршена 4 разреда „ „завршена 5-7 разреда „ и „ основна школа“.

Сматрам да би требало спојити модалитет „завршена 1-3 разреда „ и „завршена 4 разреда „ зато што ће удео становништва који има овај ниво образовања бити мањи од 5 %. Такође и у приказивању података о основном образовању по међународним класификацијама (ISCED97) овај контингент се приказује као целина.

Код модалитета који се односе на више и високо образовање, треба нагласити да се обавезно мора увести и модалитет „**универзитетско образовање**“ или „**факултет**“, зато што пређашњи највиши ниво образовања „висока школа „ у садашњем систему терцијарног образовања представља само једну од организационих институција на којима се одвија настава и који траје три године, дајући степен образовања најсличнији некадашњем првом степену на факултетима (VI 1), тзв. Bachelor.

У складу са раније наведеним напоменама предлог питања којим би се добили подаци о највишој завршеној школи у Пописници би био следећи :

- Највиша завршена школа
- Без школе
- Завршено 4 разреда основне школе и мање
- 5 до 7 разреда основне школе
- Основна школа
- Средња школа
- Виша школа
- Висока школа
- Факултет/академија

Назив средње школе, више, високе школе и факултета /академије

После „ Назива средње школе, више, високе школе и факултета „ за грађане који имају најмање завршену средњу школу требало би увести и допунско (помоћно) питање :

Стечено звање и степен образовања _____

Поменути степени образовања били би одређени у складу са Закономима о средњем образовању („Сл.гласник РС „ 24/96, 22 и 23/02) као и о вишем и високом образовању („ Сл.гласник РС „ бр 50/92, 20/98 као и Закон о универзитету).

Одговори на ово допунско (помоћно) питање разрешили би све оне случајеве у којима је назив школе који је уписан, уопштен, па може имати вишезначни одговор (на пример, уписана је Виша техничка школа из чега се не може видети ком подручју(пољу) образовања припада образовни профил грађанина) Ако би на ово питање било одговорено(на пример инжењер хидраулике и пнеуматике) било би једнозначно одређено подручје образовања грађанина.

Одговор на ово питање омогућио би увођење степеновања у оквиру високог образовања, зато што стечено звање код терцијарног образовања садржи истовремено поље (подручје) образовања, а и стечени степен вишег-високог образовања (bachelor економије струковног образовања, мастер економије, економиста, дипломирани економиста, магистар економских наука, специјалиста економских наука, доктор економских наука). На овај начин добио би се број магистара, специјалиста, мастера, доктора наука боло на нивоу укупне популације било за одређено подручје (поље) образовања.

Поново је потребно нагласити да Јединствена класификација или Списак школа, која ће се користити за шифрирање највише завршене школе, треба да претрпи битне промене, у смислу прилагођавања систему образовања који је био претежан за већину становника Републике Србије у 2012 години. Овај Списак треба „очистити „ од много сличних модалитета који више штете него помажу његовим корисницима, а такође треба увести и нове модалитете, у сагласности са променама образовног система у Републици Србији у последњих десетак година.

То значи да би требало размотрити следеће предлоге за решавање појединих модалитета у оквиру Списка Школа,а то су :

а) код наведених модалитета у оквиру „непотпуног основног образовања „ изузев болдираних назива (на пример, „завршено 1-3 разреда основне школе „) све остале називе треба изоставити,зато што те врсте школа не постоје још од тридесетих година прошлог века(на пример „виша народна школа“) а ово се односи и на модалитет „ основно образовање „ у оквиру кога треба да остане само назив „ завршена основна школа“ без набрајања појединих врста основних школа.

б) код модалитета који се односе на „ средње образовање „такође предлагем да се избаце сви они називи који садрже и место завршавања школе (на пример, „ Музичка

школа Мокрањац и Станковић у Скопју - средњи степен „) зато што у савременим класификацијама место завршавања школе није битно, пошто је рад школа регулисан законима и оне морају да имају једнообразне програме. Такође код одељка који се односи на средње усмерено образовање треба нагласити да се поменуте шифре односе на генерацију рођену од 1962 до 1972. г. и да код других генерација не могу опостојати те шифре завршене средње школе.

в) код високог образовања треба уврстити врсту школе под називом „ високе школе „ зато што су оне уведене након усвајања Болоњске конвенције 2006. и 2007. г. прерастањем већине виших школа у високе школе. Одређивање шифара за ову врсту школе може се урадити на два начина : или да „ деле „ шифре у оквиру постојећег шифарника за више школе, с тим што би шифре од 701 до 750 припадале вишим школама, а шифре од 751 до 799 високим. Такође, високе школе могу се подвести под одељак „ високо образовање „ поделом шифара са већ постојећим факултетима /академијама.

Ово су биле само предложене мере за разрешавање питања о врсти и степену образовања, шифрирању истих, а права решења се очекују тек на основу дуготрајног тимског рада заводских стручњака и супротстављања различитих решења и проналажења најбољих.

ПОПИС КАО ИЗВОР ПОДАТАКА О МИГРАЦИЈАМА

Миграције становништва представљају комплексну друштвену појаву, која уз природни прираштај, најнепосредније утиче на промену у демографском и економском потенцијалу подручја одсељавања, односно досељавања. Без обзира на то што се у суштини мотиви за унутрашњу и спољну миграцију не разликују битно, главна разлика је у последицама, зато што спољне миграције значе популациони и економски губитак за државу.

У статистичком систему Србије не постоји статистичко истраживање о међународним миграцијама, док је статистичко праћење унутрашњих пресељавања становништва уведено 1989. године. Изучавање емиграционих токова, посебно у периоду после Другог светског рата, углавном се темељи на подацима пописа становништва. С друге стране, процес исељавања становништва из Србије перманентно се одвија током XX и на почетку XXI века. Имајући у виду негативне последице овог процеса на укупан развитак земље, покренули смо иницијативу¹ за увођење истраживања о спољним миграцијама становништва у програм рада званичне статистике.

Међународне миграције увек имају двосмерне импликације: на државу порекла и на државу имиграције. Развијене државе, пре свега чланице ЕУ, заинтересоване су за праћење контингента имиграната, јер без обзира на постојање регистара становништва, азиланата, лица са дозволом боравка и др., као и на строге визне режиме, постоји необухват овог контингента, који је, пре свега, последица илегалне имиграције. У оквиру UNECE-а и EUROSTAT-а, априла 2004. године, покренут је пилот пројекат THESIM (Towards Harmonised European Statistician on International Migration). Циљ пројекта је да се успостави размена података између држава порекла и пријема међународних миграната (нпр. Македонија и Швајцарска, Тунис и Италија, итд.), како би се побољшао обухват овог контингента. Развијене државе планирају да у предстојећем попису прикупе и податак о лицима која су потомци имиграната (један или оба родитеља рођени у иностранству). Прикупља-

¹ Током 2007. године у оквиру CARDS 2003 регионалног програма, одржали смо неколико значајних састанака са представницима CARDS програма, надлежним министарствима и невладиним организацијама, с циљем да се сагледа актуелно стање у области статистике спољних миграција. На основу извршене анализе, сачињен је извештај „International migration statistics in Serbia“, (аутори Michel Poulain, Nicolas Perrin и представници МУП-а и РЗС), који је усвојен и представљен на семинару у Дубровнику, фебруара 2008. године. Такође, у петогодишњем програму рада РЗС (2008-2012) предвидели смо увођење статистике спољних миграција као редовног статистичког истраживања.

ње података о имигрантима, као и о њиховим потомцима, значајан је за државе које се одликују високим учешћем „странаца“ у укупном становништву, не само за сагледавање етно-културалних и демографских карактеристика овог скупа, него и са аспекта мерења финансијских средстава које досељеници усмеравају ка држави порекла (у виду директних привредних инвестиција, у виду дознака и др.)².

Процес глобализације и друштвено-економског развоја резултирао је значајним повећањем пресељавања становништва између држава. Да би се обезбедили поуздани и упоредиви подаци о међународним мигрантима на интернационалном нивоу, припремљена су два сета препорука са методолошким основама ове проблематике:

1. Препоруке за статистику међународних миграција. Усвајање ревидиране верзије из 1998. године очекује се током априла 2008. године.
(Recommendations on Statistics of International Migration, United Nations);
2. Препоруке за пописе становништва и домаћинства око 2010. године
(Recommendations for the 2010 Censuses of Population and Housing, UNECE/EUROSTAT).

У Препорукама за пописе око 2010. године, миграције становништва издвојене су, по први пут, као посебан сет обележја. Обухваћена су два аспекта миграција, и то:

- мерење контингента међународних миграната и
- мерење контингента унутрашњих миграната.

Спољне миграције

На основу одговора на питања о месту/држави рођења и држављанству³, у пописима становништва обично се идентификују две популационе групе релевантне за међународну миграцију: рођени у иностранству и странци.

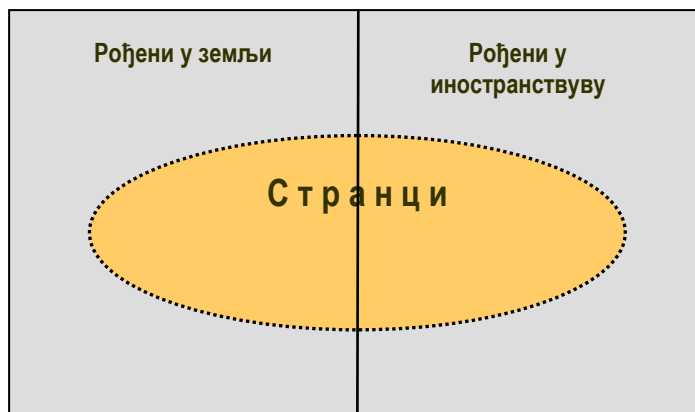
Рођени у иностранству – јесу скуп лица рођених у другој држави. Он се прецизније дефинише као контингент међународних миграната који су мигрирали најмање једанпут у животу и чије је место становања у тренутку пописа ван државе у којој су рођени.

Странци - јесу скуп лица која немају држављанство државе у којој се спроводи попис. Странци могу бити рођени у иностранству или у држави пописа (графикон 1.).

² Према извору Светске банке (World Bank, 2006, p.88), дознаке исељеника нагло су повећане од 2000. године. Иако не постоји сагласност о томе како мерити дознаке, процењује се да су у 2005. години оне износиле чак 167 милијарди \$. Овај износ треба увећати за најмање 50% за новчана средства која се, мимо финансијских институција, упућују у државе порекла. У 2005. години, дознаке наших грађана из иностранства у Србију износиле су 193.737 милиона динара, или 390\$ по становнику.

³ У Препорукама за пописе око 2010. обележје „држављанство“ сврстано је у групу обавезних миграторних обележја.

Графикон 1. Становништво рођено у земљи, рођени у иностранству и странци

У свим обележјима која су везана за међународне границе, као што су: држава рођења, држава досељења или држављанство, треба водити рачуна да се подаци односе на државне границе у време пописа. Ово се нарочито односи на државе које су настале распадом бивших савезних држава, будући да лица која су се селила унутар граница претходне државе могу сада да се третирају као међународни мигранти. Стога је веома важно да се, приликом интерпретације података о миграцијама, обрати пажња на разлику између особа које су мигрирале пре распада претходне државе и оних које су то учиниле након распада.

С обзиром на то да у нашем статистичком систему, како је већ истакнуто, не постоји истраживање о спољним миграцијама становништва, једини извор података о нашим грађанима на раду/боравку у иностранству јесу пописи становништва. Почев од пописа 1971 па до последњег, спроведеног 2002. године, прикупљан је податак о броју наших грађана у иностранству, тј. у државама у које се они исељавају, години њиховог одласка, као и о основним демографским карактеристикама ових лица. Пописивање наших грађана у иностранству вршено је двојачко: као предпописивање и у току самог пописа. Наиме, током акције предпописивања тзв. помоћни обрасци (пописнице) достављани су нашим дипломатско-конзуларним представништвима (ДКП), а они су их даље дистрибуирали клубовима и другим удружењима наших грађана, црквама, итд., Грађани су попуњене пописнице поштом, најкасније 10 дана до почетка пописа у земљи слали на адресу чланова домаћинства који су остали у земљи, или на адресу општинске пописне комисије. Такође, током саме акције пописа у земљи, деца, родитељи или други чланови домаћинства, давали су податке о одсутним члановима у иностранству, за које нису стигли претходно попуњени обрасци.

На основу досадашњег искуства, знатно је већи обухват лица која се налазе на раду/боравку у иностранству преко изјава чланова домаћинства који су у земљи, рођака или пријатеља, него преко претходно попуњених помоћних образаца. С обзиром на ову чињеницу и изузетан значај ових података, и у предстојећем попису становништва требало би прикупити податке о одсутним члановима домаћинства у иностранству, али само током акције пописивања у земљи. Квалитет и обухват овог контингента требало би побољшати и на основу података о нашим грађанима у иностранству, које бисмо добили непосредно од статистичких институција држава имиграције⁴ или посредно, коришћењем база података о мигрантима EUROSTAT-а или неких других релевантних институција. На овај начин побољшали бисмо обухват наше емиграције, а истовремено значајно смањили пописне трошкове.

Основна миграторна обележја становништва, која се прикупљају пописом су:

- држава/место рођења;
- држављанство;
- лица која су икада живела у иностранству и година доласка у државу;
- претходно место становања и датум досељења у садашње место сталног становања.

Место/држава рођења представља основно миграторно обележје становништва, које је у претходним препорукама било сврставано у групу демографских обележја. Дефинише се као географско место у којем се рођење догодило, или у којем је мајка стално станувала у време када се лице родило.

У нашој пописној пракси, почев од пописа 1948. па све до пописа 1981. године, прикупљан је само податак о месту рођења; у попису 1991. и о месту рођења и о месту у којем је мајка станувала, а у попису 2002. само о месту сталног становања мајке у време када је лице рођено. Уколико се буде планирало да се подаци предстојећег пописа 2011. искористе за увођење регистра становништва, у том случају требало би прикупити пописне информације о обе географске јединице.

Држављанство је посебан правни однос који постоји између државе и појединца (односно њеног држављанина) остварен рођењем, пореклом, пријемом или на основу ратификованог међународног уговора. Ово обележје се користи и за идентификовање странаца који немају држављанство у тренутку пописа. Информације о држављанству треба прикупити за сваког појединца који има једно држављанство, као и за лица која поседују двојно или вишеструко држављанство, а затим их шифрирати троцифреним алфабетским кодом који је објавило Статистичко одељење УН (Standard Country or Area codes for Statistical Use, ST/ESA/STAT/SER.M/49/Rev.4/).

⁴ Тако нпр. према резултатима Пописа 2002. године, у Аустрији ради/борави 87.844, а у Италији 20.428 наших грађана, док је према подацима EUROSTAT-а, у Аустрији у 2002. години боравило 139.903 грађана са држављанством Србије и Црне Горе, док је у Италији тај број износио 49.324.

Лица која су икада живела у иностранству и година доласка у државу је ново обележје, уведено у препоруке за пописе око 2010. године. Односи се на лица која су у било ком периоду живота становала ван државе у којој у тренутку спровођења пописа имају место сталног становања. За лица која су икада живела у иностранству треба прикупити и информације о календарској години у којој су дошли (доселили се) у садашње место сталног становања.

Сврха увођења овог обележја јесте омогућавање идентификовања и мерења трајања боравка међународних миграната у држави пописа.

Претходно место становања и датум досељења у садашње место сталног становања обезбеђује информације о географским и временским компонентама миграторних кретања ка садашњем месту становања. За сва лица која су се пресељавала унутар државе, место претходног становања је насеље из којег се лице доселило у садашње место становања. За лица која су се доселила из иностранства прикупља се податак о називу државе из које се лице доселило.

Податак о месту/држави и години досељења у садашње место становања прикупљан је у свим пописима од 1961. године.

Разлог миграције (допунско обележје) односи се на главни мотив (разлог) због којег се лице селило, било да се ради о спољним или унутрашњим миграцијама. Прикупљање података о разлогу миграције препоручује се свим државама у којима је потребно идентификовати лица са избегличким пореклом, као и интерно расељена лица. У популациону групу лица са избегличким или расељеничким пореклом, укључују се сва лица која су навела да им је главни разлог миграције „присилна миграција“, као и чланови њихових породица.

Анализа миграторних токова становништва у периоду после Другог светског рата у сенци је проучавања проблематике демографских, етничких, образовних и економских карактеристика становништва. Међутим, повећање обима миграционог салда, условљеног друштвено-економским, психолошким и другим факторима, као и појава принудних миграторних кретања у последњој деценији XX века у Србији, намеће потребу да се феномен миграција у стручној литератури интензивно проучава. Подаци предстојећег пописа становништва, домаћинства и станова 2011 требало би да пруже богату квантитативну основу за научну анализу комплексних миграторних феномена.

ПРАЋЕЊЕ НАШИХ ГРАЂАНА НА РАДУ ИЛИ БОРАВКУ У ИНОСТРАНСТВУ И ПОВРАТНИКА У ЗЕМЉУ

Број лица на раду или боравку у иностранству од средине 1960-их до данас

Србија, као и бивша Југославија, има дугу традицију спољних економских миграција. У периоду између два светска рата спољне миграције становништва Србије су биле усмерене ка разним европским и прекоморским земљама. Емиграције су била различитог интензитета, а он је, због великог емиграционог потенцијала Србије, готово искључиво зависио од економске и политичке ситуације у земљама пријема.

Економске миграције су по завршетку Другог светског рата, вештачки прекинуте, а тадашња иселјавања из земље су највише била мотивисана политичким разлозима. Либерализација политичких прилика у земљи, побољшање политичких односа са западним земљама, као и снажнија оријентација ка тржишном привређивању, су утицали поновну масовнију појаву економских миграција. Први велики миграциони талас је покренут након почетка спровођења привредне реформе из 1965. године и појаве отворене незапослености, до тада незабележене у социјалистичкој Југославији. Истовремено, западноевропске земље су остваривале неочекивано високе стопе економског раста што је било праћено повећаном тражњом за радном снагом која није могла бити задовољена домаћом понудом. Такви дијаметрално различити економски услови који су били присутни, с једне стране у Србији односно у бившој Југославији, и с друге стране, у већини западноевропских земаља, али и готово потпуна либерализација емиграционе политике тадашњих југословенских власти омогућили су праву експанзију тзв. привремених спољних економских миграција. Вишеструко веће зараде које су могле бити остварене у развијеним западноевропским земљама су за већину југословенских (српских) грађана биле главни, а за многе и једини мотив одласка у иностранство.

Према подацима пописа из 1971. године из Србије је на раду или боравку иностранству регистровано 204 хиљаде лица. Међу тим мигрантима, највећи део (175 хиљада или 86%) су били радници запослени код страног послодавца, док је лица која су у иностранству боравила као чланови породице било вишеструко мање (29 хиљада или 14%). Интензивно повећање броја грађана Србије на раду или боравку у иностранству је настаљено све до 1973. године и тзв. првог нафтног удара. Касније, током друге половине

1970-их година повратак из иностранства је био интензивнији него одлазак из земље. Ипак, према подацима наредног пописа из 1981. године број грађана Србије на раду или боравку у иностранству је био за 65 хиљада или готово за трећину већи него десет година раније. Од тога, 60% је представљало повећање броја чланова породица радника на раду у иностранству. Наиме, у том периоду је дошла до изражаја појава спајања породица, што је уобичајно након дужег самосталног боравка радника у земљи пријема. Тако је у 1981. у односу на 1971. годину број грађана Србије који су боравили у иностранству као чланови породице више него удвостручен (са 29 хиљада на 68 хиљада). Истовремено, број лица на раду у иностранству је повећан за 26 хиљада или свега 15%.¹

Табела 1. Грађани Србије на раду или боравку у иностранству, 1971, 1981, 1991. и 2002.

Година пописа	Србија		Центална Србија		Војводина	
	број становника	удео у укупном	број становника	удео у укупном	број становника	удео у укупном
	број	%	број	%	број	%
1971	203981	2.8	133389	2.5	70592	3.6
1981	269012	3.5	203421	3.6	65591	3.2
1991*	273817	3.5	226295	3.9	47522	2.4
2002	414839	5.3	344151	5.9	70688	3.4

Извор: Пописни подаци (публикационе и документационе табеле).

Напомена: За 1991. је укључен и процењени број радника и чланова породице у иностранству у општинама Бујановац и Прешево.

Успоравање економског раста, структурни поремећаји, велики притисак на запошљавање, како домаће тако и емигрантске радне снаге, у најзначајнијим европским имиграционим земљама резултирали су великим повећањем незапослености. Такви трендови су утицали и на кретање броја страних радника пореклом из Србије, које се манифестовало кроз успоренији одлазак на рад у иностранство, као и кроз убрзанији повратак у земљу. То је условило стагнацију броја грађана Србије на раду или боравку у иностранству, којих је у време пописа из 1991. године било (274 хиљаде), што је у односу на 1981. годину представљало повећање од свега 4800 лица (1,8%)

У Србији последња деценија 20. века представља раздобље тешке политичке кризе (распад земље, ратови на простору бивше Југославије, погоршани међуетнички односи, нестабилне опште политичке прилике у земљи, страна војна интервенција...), врло неповољних економских прилика (пад производње, огромна незапосленост, хиперинфлација...) и време када се масовно манифестује осећај губитка перспективе за огроман део становништва, а посебно за младе генерације. То су свакако били главни подстицајни

¹ Према појединим ауторима, и у време пописа из 1981. је био присутан проблем значајног необухвата грађана на раду/боравку у иностранству. Процењено је да пописом није регистровано око 30% лица која су у време претходног пописа из 1971. године била на раду у иностранству (нису била у контингенту лица на раду у иностранству, нити у контингенту повратника). Толика разлика никако није могла да буде објашњена смртношћу, нити трајним исељавањем у земље пријема.

фактори поновног интензивирања емиграција из Србије. У периоду између два последња пописа (1991-2002), број лица на раду или боравку у иностранству је повећан за преко 140 хиљада лица. Тако је пописом из 2002. године на раду или боравку у иностранству регистровано 415 хиљада грађана Србије, који су представљали 5,3% укупног становништва Србије (у земљи и иностранству). У односу на стање у време претходног пописа из 1991. године било повећање од преко 140 хиљада лица или за преко 50%. Период 1991-2002. је после друге половине 1960-их раздобље са најинтензивнијим емигрирањем становништва из Србије. Емиграције из 1990-их година су највећим делом имале економски карактер, али је њихова условљеност другим, неекономским факторима, пре свега политичке природе, била знатно израженија него што је о био случај у претходних 25 година.

Иако је Пописом из 2002. године регистрован највећи број лица на раду/боравку у иностранству, као и највећи удео у укупном становништву земље, стварни број емигрантског становништва је знатно већи. Уобичајно, пописом је обухват становништва у иностранству по правилу много мањи од обухвата становништва у земљи. Према проценама, последњим пописом становништва из 2002. године, обухват грађана Србије који су напустили земљу између 1991. и 2002. године је износио око 57%, што значи да је необухват износио око 43%.

Наши грађани на раду или боравку у иностранству у пописима становништва Србије

Југословенска и српска статистика су правовремено почеле да прате контингент становништва у иностранству. То је пре свега чињено преко редовних пописа становништва, а први који је обухватио и то становништво на, како се тада звало, привременом раду у иностранству је попис из 1971. године. Подаци о нашим грађанима на раду у иностранству су објављени у редовним књигама пописа, док су подаци о члановима породица који бораве с југословенским грађанима на раду у иностранству могли бити изведени у току обраде и нису објављени у публикационим табелама.

Следећим пописом из 1981. године је сет питања из пописнице која су се односила на овај вид спољних миграција проширен и питањима на која су одговаре давали повратници с рада у иностранству. Уједно, знатно је проширен и број публикационих табела које су садржавале пописне податке о члановима породице наших грађана на раду у иностранству, који је и тада називан "привремени".

И пописом из 1991. године су обухваћени југословенски грађани на раду или боравку у иностранству, једино што њихов боравак ван земље није више третиран као "привремен". Питањима на која су одговорали тзв. повратници је поред оног о дужини боравка у иностранству придодато и питање о години повратка у земљу.

Према концепту сталног становништва који је важио у сва три наведена пописа становништва (из 1971, 1981. и 1991. године), наши грађани на раду у некој страниј држави или лица која су у иностранству боравила као чланови породице тих грађана, су сматрани за сталне становнике Србије односно Југославије и укључени су у укупно становништво земље, и то без обзира на дужину рада или боравка у иностранству.

До потпуног преокрета у статистичком третману наших грађана одсутних из земље због рада или боравка као чланова породице у иностранству долази у попису из 2002. године. Наиме, усвојен је нови концепт сталног становништва, и то у складу са међународним препорукама, тако да та лица више нису укључивана у стално становништво Србије, изузев у случају да су из земље одсутни краће од годину дана. Ипак, и она су обухваћена пописом, али је за њих прикупљан мањи број података. Подаци о том контингенту нису публиковани у редовним књигама резултата пописа. Уједно, код појединих обележја (економска активност), лица на раду или боравку у иностранству краћем од једне године, која су сматрана сталним становницима Србије, приказана су у табели посебно, јер за њих нису прикупљани подаци о активности. Уз то, у пописници за попис из 2002. године није било питања која су се односила на повратнике с рада у иностранству.

Препоруке Конференције европских статистичара за пописе око 2010. године

У најновијим препорукама КЕС-а у вези са планирањем и спровођењем круга пописа становништва око 2010. године се не предлаже промена концепта сталног становништва. Ипак, оставља се могућност да земље пописом становништва обухвате и лица која живе и раде у иностранству дуже од годину дана. Међутим, подаци о тим лицима морају бити одвојено приказана од пописиних података о укупном (сталном) становништву земље.

Према Препорукама, пописом треба прикупити информације и о лицима која су била када имала стално место боравка у иностранству, и то као основно обележје. За оне који су икада становали у иностранству, треба прикупити податке о години доласка у садашњу земљу сталног становања. Препоручује се да се податак о години доласка у земљу односи на годину последњег, а не првог доласка у земљу садашњег сталног боравка.

За особе које су икада становале у иностранству могу се као допунска обележја бележити и држава претходног становања као и укупна дужина боравка у иностранству, а не само дужина последњег боравка.

Најзад, остављена је могућност да се прикупе и информације о разлозима за досељења међународних миграната у садашњу земљу сталног боравка. Препоручено је да се бележи само један главни разлог за миграције.

Предлози за Попис 2011. године

Имајући у виду све већи значај, и то не само нумерички, грађана Србије на раду или боравку у иностранству, али водећи рачуна и о међународним препорукама, сматрамо да је неопходно да Пописом становништва 2011. године буде обухваћен и тај контингент становништва. Комплекс пописних питања би углавном могао да буде исти као и у Попису 2002. Међутим, за разлику од пописних података из 2002. године који су се тицали наших грађана на раду/боравку у иностранству, и који су углавном остали недовољно обрађени и недоступни јавности, овог пута би резултати требало да буду објављени и то као посебна књига пописа. Ниво обраде, укрштања као и садржај публикације би требало да буде дефинисан након консултација са корисницима, надлежним државним органима, научним и стручним институцијама.

Нарочито важно је да Пописом 2011. поново буду прикупљени и информације о повратницима с рада или боравка у иностранству. Посебно што тај контингент није био третиран претходним пописом из 2002. године. Сет питања која би се односила на повратнике би требало да буде, у најмањој мери, исти као и у Попису 1991.

ПРИНУДНЕ МИГРАЦИЈЕ У ПОПИСУ СТАНОВНИШТВА

Увод

Принудне миграције становништва дуготрајна су појава. Досадашња пописна статистика овом типу миграција као и самим миграцијама није поклањала довољну пажњу. Тек са пописом 2002. године из принудних миграција издвојене су избеглице и обрађене у публикацији „Избеглички корпус у Србији“. Ова публикација значајно је допринела статистици принудних миграција, али и наметнула потребу за њиховом детаљнијом обрадом чему би допринела и пописна обрада података о интерно расељеним лицима.

У овом раду анализирају се теоретски аспекти принудних миграција, при чему се посебно издвајају интерно расељена лица и указује на потребу њиховог обухвата и обраде у предстојећем попису становништва.

Значајнији допринос теоријском проучавању принудних миграција, пре свега избегличких миграција дао је Е. Ф. Kunz (1981) и Н. А. Richmond (1988). За класификацију принудних миграција најзаслужнији је Петерсен (1958: 261) који разликује наметнуте и присилне миграције у зависности од активирајућег агенса.

Принудне миграције обухватају избеглице, интерно расељена лица и лица која траже азил. Како је лица која траже азил тешко обухватити пописом становништва он би требало да омогући информације о избеглицама и интерно расељеним лицима. Попис становништва из 2002. године није обухватио сва избегла лица из бивше СФРЈ због методолошких проблема, док интерно расељена лица нису обрађивана иако су пописана. Избегла лица ушла су у укупно становништво Републике Србије, док су интерно расељена лица са Косова и Метохије пописана само као привремено присутна лица. Имајући у виду да су избегла лица обухваћена пописом избеглица из 1996. и 2001. године, а да су интерно расељена лица обухваћена само регистрацијом 2000. године, те да за њих не постоји публикована званична државна статистика потребно их је детаљније истражити. То захтевају и новонастали догађаји у вези са проглашењем независности Косова (и Метохије) 2008. године. После ратова у Хрватској 1991. године и Босни и Херцеговини (1992-1995) следиле су пописи избеглог становништва. Како је за лица расељена са Косова и Метохије после НАТО агресије (рата) извршена само регистрација (и за које постоје још подаци

Координационог центра за Косово и Метохију) у савременим друштвеним околностима неопходна је њихова детаљна обрада. Избеглице прелазе границу своје земље услед неког вида принуде. Из истих разлога то могу чинити и интерно расељена лица с тим што они остају у границама своје земље и као такви немају статус избеглица. Они подлежу законима државе у којој се налазе, а у последње време постали су предмет ширег интересовања научне јавности.

Организације које се баве пружањем помоћи угроженом становништву суочиле су се са недостатком правила. Тако су УНХЦР, УНИЦЕФ и невладине организације почеле да апелују како би се формулисала правила која дефинишу права и потребе интерно расељених лица. Принципи који се баве специфичним потребама расељених лица, а за које је највише заслужан F. M. Deng (484-493) широм света идентификују права и гаранције релевантне за потребе расељавања. Расељеним лицима називају се појединци или групе појединаца који су присиљени да беже или напусте своје домове или пребивалишта, услед оружаног сукоба, ситуације општег насиља, повреде људских права, катастрофе (било природне или узроковане људском руком), а који нису прешли међународно признату државну границу.

Одредбе које се односе на интерно расељена лица потребно је да буду у складу са међународним прописима и актима. Неопходно је да се примењују без икакве дискриминације у погледу етничких обележја. Интерно расељена лица имају иста права и слободе по основама домаћег и међународног права (нарочито с обзиром на геноцид, злочине против човечности и ратне злочине). Ова лица требало би посматрати без критеријума дискриминације (нпр. у погледу расе, друштвеног порекла, инвалидитета и слично).

Код интерног расељавања потребно је разликовати ситуације оружаног сукоба, етничко чишћење, апартхејд и да ли се интерно расељавање користи као колективна казна или приликом катастрофа. Потребно је истражити да ли је приликом доношења одлуке о расељавању дошло до искоришћавања свих могућих алтернатива да до њега не дође. Затим, да ли су државне власти расељеним лицима обезбедиле одговарајући смештај, исхрану, здравствене и хигијенске услове и спречиле раздвајање чланова породице. Утврдити да ли је дошло до повређивања права на живот, достојанство, слободу и безбедност угрожене популације (мањине, становништво везано за земљу и слично).

Током расељавања интерно расељеним лицима мора се омогућити право на заштиту од геноцида, убистава, масовних или произвољних егзекуција и насилних нестанака, укључујући отмице или непријављено затварање, претње смрћу или смрт. Забрањено је изгладњивање као метода ратовања, коришћење цивила као штита за војне циљеве од напада или као штита за омогућавање или спречавање војних операција, напади на њихове кампове или насеља и коришћење нагазних мина. Расељена лица, било да је њихова слобода ограничена или не заштићена су од напада на лично достојанство попут аката насиља због пола, присилне проституције или било ког вида непристојног напада, ропства, било каквог савременог облика ропства као што је продаја ради брака, сексуална експлоатација или присилан рад деце. Ради обезбеђивања личне безбедности интерно расељена лица не смеју бити изложена хапшењу или произвољном затварању, ограничавању на

кампове и узимању за таоце. Интерно расељена лица не могу бити регрутована, нити се од њих захтевати да учествују и непријатељствима. Потребно је утврдити да ли је до свега овога дошло у самом процесу расељавања.

Интерно расељена лица имају право да траже безбедност у другом делу земље, да напусте своју домовину, да траже азил у другој земљи и буду заштићена од насилног повратка или пресељења у било које место у коме би њихови животи, безбедност, слобода и/или здравље били изложени опасности и мора се евидентирати да ли су били упознати са тим.

Интерно расељеним лицима потребно је дати право поштовања породичног живота и омогућити спајање породица тражењем несталих чланова.

Такође је потребно утврдити да ли су хуманитарну помоћ интерно расељена лица имала у складу са принципом хуманости и објективности и без дискриминације и преусмеравања из политичких или војних разлога. Основну одговорност за обезбеђење хуманитарне помоћи имају државни органи. Међународне хуманитарне организације и други одговарајући учесници имају право да понуде своје услуге у виду подршке расељеној популацији и добро је утврдити да ли је до ње дошло.

Нарочите напоре потребно је уложити да би се утврдили ставови интерно расељених лица о њиховом пуном учешће у планирању и спровођењу повратка, или релокације и реинтеграције. У ту сврху важна је компетентност органа који имају превасходну дужност и одговорност да успоставе услове, као и да обезбеде средства, која ће омогућити расељеним лицима добровољан безбедан и достојанствен повратак у њихова пребивалишта или добровољну релокацију у неки други део земље. Ти органи морају настојати да олакшају реинтеграцију повратника и интеграцију расељеног становништва. Расељена лица која се врате својим домовима или пребивалиштима или она који су релоцирана у други део државе, не смеју да буду подвргавана дискриминацији услед чињенице њихове расељености. Надлежни органи имају дужност и одговорност да помогну повратницима и/или релоцираним лицима да поврате, колико је могуће, њихову својину и покретну имовину коју су оставили за собом или која им је одузета по њиховом расељавању. Уколико, то није могуће, компетентни органи ће обезбедити или помоћи таквим лицима при добијању одговарајуће надокнаде или неког другог облика праведне репатријације. Државни органи дужни су да дозволе и олакшају међународним хуманитарним организацијама и другим компетентним учесницима, при извршавању њихових мандата, брз и несметан приступ расељеним лицима да би помогли њихов повратак, релокацију и реинтеграцију.

Закључак

Имајући у виду актуелну политичку слику у Србији изазвану распадом СФРЈ и каснијом транслацијом сукоба у простор Косова и Метохије (који датира од раније) принудне миграције, а посебно интерно расељена лица као подтип принудних миграција добијају на значају. Највећи допринос торетском проучавању интерно расељених лица дат је 1990-их ка-

да су формулисани принципи интерног расељавања. Општи принципи се могу примењивати у свим фазама расељавања и они се односе на све актере који учествују у расељавању. Поред општих принципа у класификацији принципа интерног расељавања могу се издвојити још принципи који се односе на заштиту од расељавања, принципи који се односе на заштиту током расељавања, принципи који се односе на хуманитарну помоћ и принципи који разматрају повратак, релокацију и реинтеграцију.

Детаљнији обухват и обрада статистичких података о принудним миграцијама свакако би имала шири друштвени значај. Наведени показатељи пружили би основ за друштвено-економска истраживања и планирања становништва.

Литература

- (1) Deng M. Francis (1999), Guiding Principles on Internal Displacement, International Migration Review, Vol. 33, No. 2, The Center for Migration Studies of New York.
- (2) Kunz E. F., (1981), Exile and Resettlement: Refugee Theory, International Migration Review, Vol. 15, No 1/2, Center for Migration Studies, New York.
- (3) Petersen W., (1958), A General Typology of Migration, American Sociological Review, Vol. 23, No. 3, The University of Wisconsin, Medison.
- (4) Richmond H. A., (1988), Sociological Theories of International Migration: The Case of Refugees, Current Sociology 36 (2), Bristol.

УТИЦАЈ ИЗБЕГЛИШТВА НА ДЕМОГРАФСКЕ ТОКОВЕ У СРБИЈИ

Избегло становништво представља специфичан вид миграционих кретања који са демографског, економског, правног, политичког и етничког аспекта заслужује посебну пажњу. Оно што карактерише избегличку популацију у Србији јесте њихов дугогодишњи избеглички статус, као и чињеница да за разлику од осталих земаља у којима су избеглице смештене по колективним центрима, у Србији се велика већина налази код родбине и пријатеља, а неповољна економска ситуација у којој се земља налази чини ово питање додатно сложеним и споро решивим.

Рад је базиран на анализи података о избегличкој популацији у Србији, на основу Пописа избеглица (1996, 2001. год.) и Пописа становништва (1991 и 2002. год.), са циљем да се, на основу анализираних података, укаже на значај избегличког корпуса као фактора (чиниоца) демографског развоја Србије.

Компаративним приказивањем (укрштањем података) одређених демографских одлика избегличке популације и домицилног становништва, истакнута су главна структурна својства и израженост појаве.

Различит статус, флуентност које ове групе по правилу имају (односи се на избегло становништво), па и одсуство инструментарија, онемогућавали су да се у Србији прецизније евидентира (или процени) укупан број људи који су се доселили, пребегли или променили пребивалиште услед ратних и етничких сукоба. Чињеница је да се овакве појаве могу обухватити једино пописом становништва који би у једном делу био посебно прилагођен и формулисан тако да обухвати сва ова кретања. То је делимично учињено пописом становништва 31. марта 2002. године. Међутим ни овај попис није у довољној мери могао да пружи податак о укупном броју избеглих на територији на којој је спроведен (централна Србија и Војводина).

Разлога за њихов непотпун обухват пописом 2002. има више. Пре свега, велика временска дистанца између момената принудног миграирања и момента спровођења пописа утицала је на осипања (умањење) броја избеглица.

Анализом података утврђено је, да се избеглички корпус у основним демографским карактеристикама битније не разликује у односу на домицилно становништво. И да се најзначајнији допринос прилива избеглица огледа у ублажавању депопулационог тренда.

I. Обим и територијални размештај избеглица у Србији

Пописом избеглица из 1996. године обухваћене су, у оквиру две посебне категорије, избеглице које су оствариле статус по међународним критеријумима (Ц1) и друга лица ратом угрожена (Ц2).

Попис избеглица која су нашла прибежиште у Савезној Републици Југославији обухвата 646 000 лица, од којих се 617 728 лица налази у Србији. Међу пописаним лицима у Србији 537 937 су, према међународним критеријумима, избеглице (Ц1), а 79 791 су лица која су због рата избегла у Југославију, а према међународним правним нормама немају статус избеглица, Ц2.

Просторни размештај избеглица у Србији према претходном и садашњем пребивалишту, 1996. год.

Пребивалиште пре 1992	Београд		Ц. Србија (без Бг.)		Војводина		Косово		Укупно Србија
	бр.	%	бр.	%	бр.	%	бр.	%	
БИХ	76 240	28.6	85.350	32.1	100.794	37.9	3895	1.4	266.279
Хрватска	91.141	27.6	73.488	22.3	153.028	46.4	12466	3.7	330.123
Македонија	297	10.1	1786	60.9	659	22.5	190	6.5	2932
Словенија	1401	22.7	2463	39.9	1633	26.5	676	10.9	6173
Укупно	170.955	27.7	166.875	27.0	259.719	42.0	20179	3.3	617.728

Извор : Попис избеглица и других ратом угрожених лица у Србији, 1996. (Комесеријат за избеглице Републике Србије).

На територији републике Србије 2001. године регистровано је 451 980 избеглих лица са простора бивших југословенских република. Од тога 139 076 на простору Београда, 95 024 у Централној Србији без Београда, 442 на Косову и Метохији, 217 438 на територији Војводине.

У односу на попис спроведен 1996 године укупан број избеглица у Србији смањен је за 165 748. На смањење броја избеглица, осим репатријације и пресељења у треће земље, деловала је и компонента морталитета.

Просторни размештај избеглица у Србији према претходном и садашњем пребивалишту 2001. године

Пребивалиште пре 1992.	Ц. Србија		Војводина		Косово		Укупно Србија
	бр.	%	бр.	%	бр.	%	
БИХ	78154	40,5	55522	30,2	73	18,9	133749
Хрватска	114476	59,3	127962	69,7	306	79.1	242744
Македонија	3	0,0	6	0,0	0	0.0	9
Словенија	390	0,2	231	0,1	8	2,1	629
Укупно	193023	100	183721	100	387	100	377131

Извор : Попис избеглица у Србији 2001. године (Комесеријат за избеглице Републике Србије)

Као општине са највећим бројем избеглица 2001. године у Србији истичу се општине Нови Сад (37 320), Земун (28 270), Нови Београд (18 202), Стара Пазова (14 801) и Лозница (14 535). Уочава се појас интензивне концентracије избеглица на потезу Шид – Рума – Београд – Панчево.

Према подацима пописа становништва 2002. године на територији републике Србије регистровано је 379 135 избеглих лица.

Највећа концентracија избеглих лица је на простору Града Београда где је регистровано 111 300 избеглих, односно нешто мање од трећине (29,4%) укупног броја. Специфично је да је највећи број избеглих лица на простору централне Србије регистрован у популационо већим општинама, чија средишта представљају и највеће урбане англомерације Републике, а почетком 90-их и привредно најразвијеније центре.

Из табеларног приказа у којој се налазе упоредни подаци Пописа 1991 и Пописа 2002. године, комбиновани са подацима о броју избеглица, добија се сасвим другачија слика о међупописним променама у укупном броју становника централне Србије и Војводине. Подаци су дати по регионима, тако да се истовремено могу уочити промене до којих би дошло без присуства избеглица, а такође, могу се јасно видети и токови избегличких миграција, односно досељавања у поједина подручја.

Промене у укупном броју становника између два пописа (1991-2002) изазване доласком избеглица

Територија	Број становника		Апсолутни пораст – пад (1991-2002)	Број избеглица	Учешће избеглица у (%)	Становништво 2002/без избеглица	Апсолутни пораст-пад (1991-2002) без избеглица
	1991	2002					
Република Србија	7581437	7498001	-83436	379135	5,06	7118866	-462571
Централна Србија	5611242	5466009	-145233	192672	3,52	5273337	-337905
Војводина	1970195	2031992	61797	186463	9,18	1845529	-124666
Град Београд	1552151	1576124	23973	111300	7,06	1464824	-87327
Северно – бачки округ	202493	200140	-2353	13022	6,51	187118	-15375
Средње банатски-округ	246754	208456	-8298	11797	5,66	196659	-20095
Сремски округ	303216	335901	32685	53270	15,86	282631	-20585
Мачвански округ	329226	329625	399	17450	5,29	312175	-17051

Извор : РСЗ, Резултати пописа 1991. и 2002. година

Анализом табеларног приказа, који нам говори о променама у укупном броју становника између два пописа (1991-2002.) изазване доласком избеглица, можемо констатовати много већи апсолутни пораст броја становника у Војводини (61797 ст.). Ако, пак Војводину упоредимо са Београдом, можемо закључити да је апсолутни пораст броја становника нешто мањи (23973), док је у Централној Србији у паду (-145.233).

Међутим, без учешћа избеглица, Војводина би у односу на централну Србију, имала много већи апсолутни пад становника. То нам указује на чињеницу, да је удео мигрантског (избеглице) у укупном становништву био много већи у Војводини.

II. Утицај избегличког корпуса на промене природног кретања становништва Србије

Процес депопулације с којим је Република Србија ушла у 21. век резултат је социо – економских и демографских кретања током историје. Историјска збивања на овим просторима и у суседним земљама подстицала су миграциона кретања становништва која су доприносила мешању различитих етничких група на овом простору.

На кретање становништва одлучујуће утиче природно кретање (наталитет, морталитет и природни прираштај), мада су стопе раста становништва нарочито у појединим периодима, детерминисане миграционим кретањима.

Резултати виталне статистике и најновијег пописа из 2002. године показују да је смањење укупног становништва Србије од укупно 78.8 хиљада које је остварено у периоду 1991-2002. искључиво резултат негативног природног прираштаја (-171.7 хиљада), док су миграције успеле да донекле смање депопулацију (остварен је позитиван миграциони салдо од 92.9 хиљада лица).

У Међупописном периоду(1991-2002.) битно је повећан значај који има миграциона компонента за кретање укупног броја становништва како Србије тако и њених подручја.

Слика негативног природног прираштаја, који је забележен 1992 у Централној Србији, а од 1989. у Војводини, је последица супротних деловања наталитета и морталитета, у посматраном десетогодишњем периоду. Опадања стопе наталитета и раста стопе морталитета.

Досељавање великог броја избеглица у Србију непосредно је утицало на повећање обима становништва, али је то у извесној мери компензовано интензивнијим исељавањем аутохтоног становништва у иностранство (нарочито младих и високообразованих) током 90-их година, из политичких и економских разлога.

Велики прилив становништва у Србију путем избегличких миграција из бивших југословенских република неоспорно је допринео порасту укупног броја становника Србије.

Међутим, приликом разматрања демографских последица треба имати у виду следеће чињенице : ни полна, ни старосна структура избеглих и осталих ратом угрожених лица која су дошла у Србију не разликује се од оне карактеристичне за локалну популацију.

На основу ранијих југословенских истраживања, може се готово са сигурношћу тврдити да су репродуктивне норме овог становништва уобичајене за становнике нисконаталитетних подручја.

Краткорочно гледано, трајно насељавање избеглица успорило је депопулационе тенденције на нисконаталитетним подручјима, али је важно сагледати и какве се демографске последице могу очекивати на дужи рок, и да ли ће овај утицај бити толико значајан да знатније ублажи постојеће незадовољавајуће процесе и тенденције. На ово питање, одговор дају популационе пројекције становништва, Горана Пенева, које укључују интеграцију једног броја избеглица, и њихово поређење са раније израђеним пројекцијама.

Литература

- (1) МАТКОВИЋ, Г. (1999). "Избегла и дтуга ратом угрожена лица", у : Мирјана Рашевић (ед.) Развитак становништва Србије 1991-1997, (Београд : Центар за демографска истраживања Института друштвених наука).
- (2) ПЕНЕВ, Г. (2007) : Становништво по старости и полу. Становништво и домаћинства Републике Србије према попису 2002. (Београд : Републички завод за статистику и Центар за демографска истраживања ИДН.)
- (3) СТЕВАНОВИЋ, Р. (2005). "Избеглиштво и демографски раст становништва Србије", часопис Становништво, (Београд : Институт друштвених наука).

Статистички извори

- (1) Избеглички корпус у Србији – према подацима пописа становништва 2002.
- (2) (2004) : Министарство за људска и мањинска права Србије и Црне Горе, Београд
- (3) Попис избеглица и других ратом угрожених лица у Савезној Републици Југославији, Високи комесеријат Уједињених нација за избеглице, Београд 1996.
- (4) Попис избеглица и других ратом угрожених лица у Савезној Републици Југославији, Комесеријат за избеглице републике Србије, Београд 2001.

ШТА НАМ ГОВОРЕ МИГРАЦИОНА ОБЕЛЕЖЈА ИЗ ПОПИСА СТАНОВНИШТВА – ПРИМЕР ЈЕДНОГ ИСТРАЖИВАЊА

Приступи проучавању миграција, које саме по себи имају интердисциплинарни карактер, су бројни и разноврсни, и у нашој науци сусрећемо се са различитим истраживањима те врсте¹. Па ипак, слободно можемо рећи да су подаци о миграционим обележјима из пописа становништва још увек недовољно искоришћен материјал. Један од разлога произилази и из самих ограничења постојеће статистичке документације. Наиме, примењена методологија у попису становништва, која се односи на миграциона обележја, онемогућава утврђивање историје динамике пресељавања, крајњег исходишта и дистанце миграција, јер је узето у обзир само последње пресељење², а начини обраде и публиковања пописног материјала најчешће захтевају допунску обраду података.

У основи, о миграцијама се врло често говори као о својеврсном огледалу популацијско-економских и друштвено-политичких процеса специфичних за поједина подручја и различита историјска раздобља њиховог развика. Новија истраживања показују да су миграције много сложенији, значајнији и индикативнији процес него што се раније сматрало³. Међузависност кретања становништва и простора (окружења), а која се рефлектује кроз настајање, развој и трансформације насељских система под утицајем друштвено-историјских, историјско-географских и социо-економских услова, је опште позната. Оно што је занимљиво то је да се везе између економског и демографског развика, односно везе између *индустријализације-урбанизације-становништва*, врло добро одсликавају кроз преразметај становништва у просторном смислу (који значи промене у просторној структури становништва кроз концентрацију становништва око средишта индустријске активности и у градским насељима), али и кроз прераспodelу становништва према делатности. И, упра-

¹ Овом приликом издвојићемо само студију „Погледи на миграције становништва Југославије“, ЦДИ-ИДН, Београд, 1990., у којој се разматрају теоријско-методолошки аспекти проучавања миграција, али и износе конкретна емпиријска истраживања. Такође, ту су и демографска истраживања миграција на основу пописа становништва објављена у студијама „Становништво и домаћинства Републике Србије према попису 1991. године“, РЗС, Београд, 1995., и „Становништво и домаћинства Републике Србије према попису 2002. године“, РЗС и ЦДИ-ИДН, Београд, 2006. године.

² О томе видети радове Д. Брезника (1990) и Р. Стевановића (1995. и 2006) у поменутим студијама.

³ Видети: Г. Војковић, Становништво као елемент регионализације Србије, СГД, Београд, 2007.; Д. Тошић, Просторно-функцијски односи и везе у нодалној регији Ужица, докторски рад, Географски факултет, Београд, 1999.; А. Вељковић, Р. Јовановић, Б. Тошић, Градови Србије - центри развоја у мрежи насеља, Посебна издања, књ. 44., Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ, Београд, 1995.; С. Ђ. Стаменковић, Дневне миграције становништва у географским проучавањима насеља Србије, Становништво, бр. 3-4, ЦДИ-ИДН, Београд, 1996.

во та изразита миграциона динамика у просторном и вертикалном смислу, условљена људским активностима, значајан је показатељ просторно-функцијских веза и хијерархијске структуре градова Србије (Војковић Г., 2007).

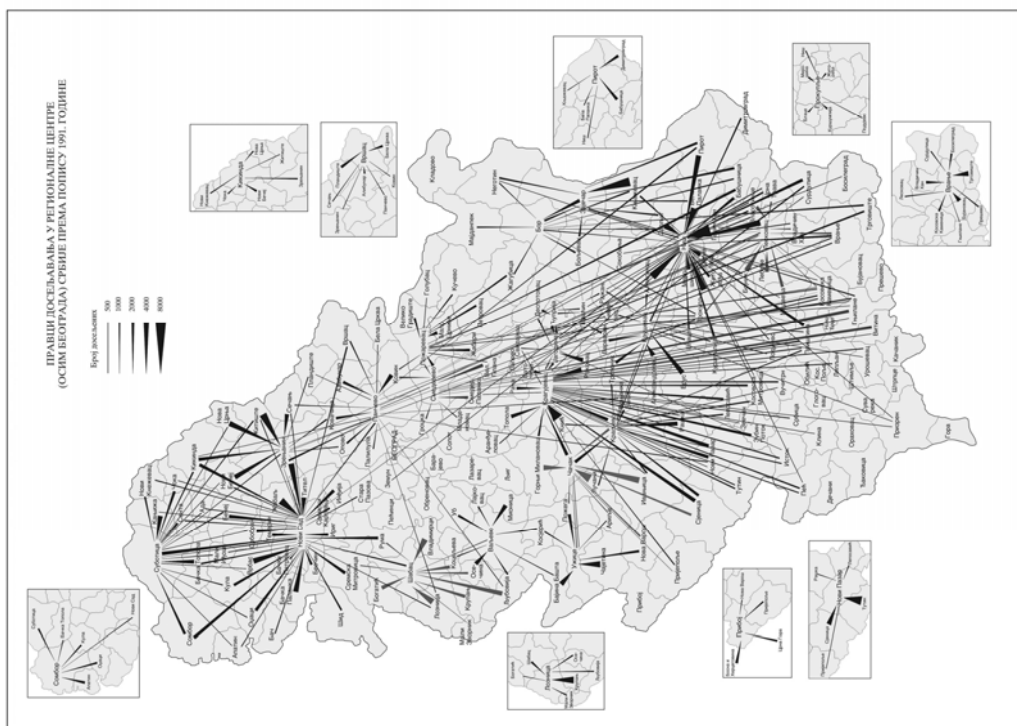
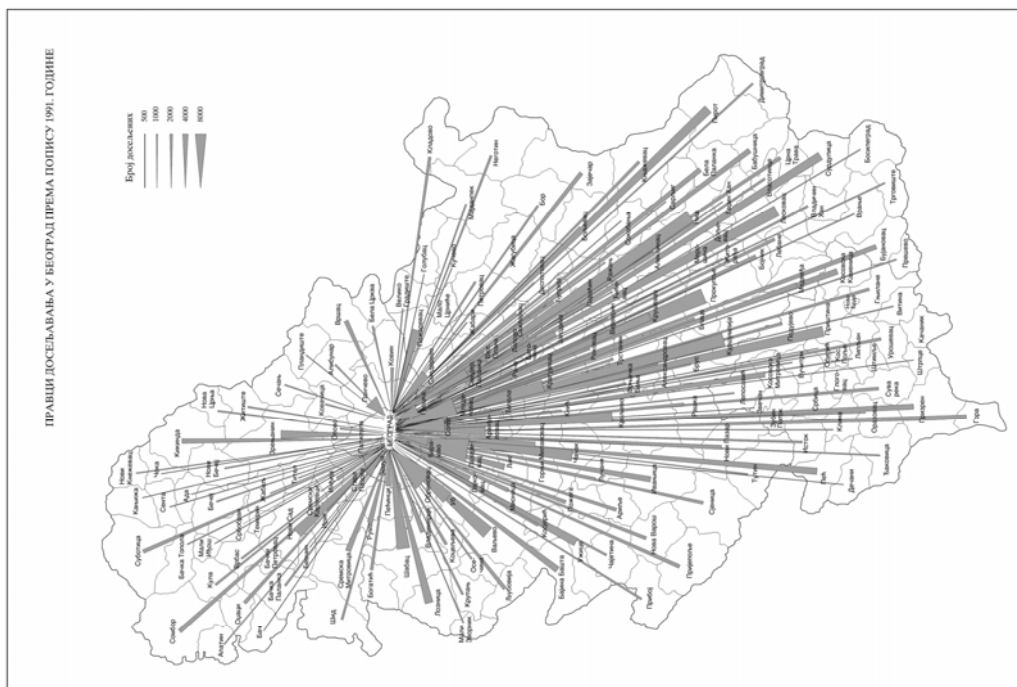
Даље у тексту дајемо пример једног истраживања, које је било омогућено додатном обрадом пописног материјала на насељском нивоу, и које је, без обзира на присутне недостатке и недоречености, а које произилазе из непознавање потпуне историје миграционе покретљивости становништва Србије, дало вредне резултате и пружио обиље информација о променама у насељској структури Србије⁴. Истраживања утицајних сфера градова налазе широку примену у просторном, економском и регионалном планирању, и најчешће се полази од претпоставке да до сазнања те врсте долазимо на основу бројних и сложених анализа индикатора из економске, природно-географске и социјалне сфере. Међутим, анализа просторног преразмештаја становништва Србије показала се као једноставан метод који врло експлицитно осликава сложене везе и односе у насељској и регионалној структури Србије, и у том смислу ово истраживање афирмише примену података о миграционим обележјима из пописа становништва као вредном извору информација.

Миграције становништва су на простору Србије одувек присутне, а након Другог светског рата у релативно кратком периоду структура становништва се, према речима В. Клеменчића, у потпуности променила: из статичког, аграрног друштва, у изразито мобилну структуру урбаног друштва. То је учинило да миграције становништва постану један од базичних индикатора квалитета и начина међудејствовања просторно-демографских и друштвено-економских процеса⁵. За потребе овог истраживања анализирани су миграције становништва Србије према подацима пописа 1991. године. Пошло се од претпоставке да ће подаци из ове пописне године добро рефлектовати већ успостављене односе у просторно-демографској структури, јер су се након интензивних премештања становништва током друге половине 20. века до тада већ у великој мери стабилизovali односи у мрежи насеља Србије⁶.

⁴ Детаљније о томе: Г. Војковић, наведено дело, стр. 91-109.

⁵ Већ је истраживање Д. Брезника о међузависности миграција становништва и фактора демографске, економске и социјалне природе потврдило теоријске поставке о повезаности поменутих појава. У вишеструкој корелационој и регресионој анализи, која је обухватила бројне варијабле (природни прираштај, проценат пољопривредног и градског становништва, учешће активног становништва, број становника на км², проценат запослених, национални доходак, доходак од индустрије, инвестиције на једног становника, и др.) коефицијенти корелације указали су на постојање очекиване повезаности између миграционог салда и демографских, економских и социјалних променљивих (Брезник Д., 1990).

⁶ Након 1991. у Србији су наступиле бурне промене у свим сферама друштвеног, привредног и политичког живота, услед распада земље, рата, санкција међународне заједнице, па су ефекти миграција становништва вишеслојни. Промене су у једном правцу деловале на успоравање тенденција преразмештаја становништва из претходног периода услед велике економске кризе и драстичног пада индустријске производње (и то је аспект који је директно у вези са успостављеним просторно-функцијским везама), али је дошло и до интензивних миграционих кретања друге врсте (услед великог прилива избеглица и ратом угрожених лица или напуштања земље).

Резултати показују да се на основу:

- односа аутохтоног и досељеног становништва на простору општина,
- расподеле досељених у градска, односно остала насеља,
- њихове структуре према дистанци досељавања (да ли су у питању миграције локалног значења, са подручја исте општине, или са већих дистанци),
- структуре према типу насеља из ког се становништво доселило,
- процента досељеног становништва у градска насеља са територије истих општина,

јасно испољава развијеност просторно-функцијских односа у регијама и диференцира хијерархијска структура градских насеља Србије. Познато је да опсег миграционих утицаја зависи од величине и функционалне структуре града⁷. Истраживање је потврдило да се са величином градског центра и његовом већом функцијском развијеношћу: повећава и проценат досељеног становништва, расте учешће интеррегионалних досељавања⁸, повећава учешће досељавања у градска насеља дотичних општина.

На картограмима су представљени миграциони токови (само они већег обима - преко 500 лица) ка макрорегионалним и регионалним центрима у Централној Србији и Војводини⁹. Јасно се види да је токове урбанизације и концентрације становништва, почевши од локалних општинских центара до примарних центара развоја, пратио општи рурални егзодус. Интензитет и правци миграционих веза рефлектују односе у мрежи насеља Србије. Обим миграција у директној је зависности од развијености и могућности нодалног средишта да концентрише активности и привуче становништво. Такође, интензитет и дистанца пресељавања указује на функционално-хијерархијски ранг центара у мрежи насеља, детерминише издвајање регионалних центара, упућује на односе између центара и јачину веза. Уколико се изузме београдска агломерација, ка којој је био окренут скоро највећи обим пресељавања из готово сваке општине, други правци исељавања углавном су условљени положајем унутар регије и усмерени ка водећим регионалним центрима. Учешће регионалних и других градских центара у укупној маси досељавања потврђује правилности које су по другим критеријумима већ утврђене у хијерархијској структури урбаних цен-

⁷ Један од новијих приступа изучавању миграција односи се на утврђивање развојног деловања градова. Као показатељ поларизационог деловања града, узима се нето обим досељавања становништва у град, односно миграциони салдо у међупописним периодима, а за индиректно подстицајно деловање обим осцилаторних миграција радника између града, као места рада, и околних насеља, као места становања. Према ауторима, коришћење наведених миграционих обележја као репрезентативних индикатора засновано је на високом степену њихове корелационе зависности од величине града. О томе: А. Вељковић и сар., Градови Србије - центри развоја у мрежи насеља, Посебна издања, књ. 44., ГИ „Јован Цвијић“ САНУ, Београд, 1995.

⁸ На пример, у привредно развијеним општинама макрорегионалних и регионалних центара (Београд, Крагујевац, Ниш, Бор, Смедерево и др) учешће интеррегионалних миграција износи преко 70%. Супротно, у неразвијеним општинама учешће аутохтоног становништва износи преко 70% (Босилеград, Брус, Димитровград, Сврљиг, Сјеница).

⁹ За Косово и Метохију не располаже се одговарајућим подацима. Попис становништва 1991. године омогућује само увид у број досељених у Централну Србију или Војводину из општина са Косова и Метохије.

тара Србије¹⁰. Може се оценити да се тако идентификован систем регионалних центара, од макрорегионалног значаја до, у крајњој линији, центара локалног утицаја, углавном поклапа са моделом просторно-функцијске организације система насеља у Србији Р. Јовановића (1995), а који је дефинисан и Просторним планом. Обим и правци досељавања на подручје београдске агломерације показују сву снагу његовог утицаја (не само на ближу околину) тако да данас целокупним простором Србије у сваком смислу доминира ово урбано подручје.

Истраживање је обухватило само један аспект миграција (просторно-географски) који је значајан за дефинисање функцијско-гравитацијских веза, утврђивање хијерархијске структуре градова Србије и моделовање регионалних система, али се испоставило да се на основу анализе интензитета и праваца миграционих токова дошло до истих сазнања као и на основу сложених корелационих истраживања више других индикатора (на пример, популационих промена, промена у структури делатности, нивоа економске развијености и т.сл.). Овакви резултати указују да је у савременој географској науци неоправдано запостављена мултидимензионална област изучавања миграција, која укључује огроман број веза и утицаја географске средине на све манифестације човековог развитка, тако да би било корисно усмерити истраживачке преокупације у правцу што свестранијег изучавања тог система становништва. Статистички материјал који пружа попис становништва требало би организовати да буде у што бољој функцији оваквих истраживања.

Литература

- (1) Брезник Д., Унутрашње миграције у Југославији после Другог светског рата, Погледи на миграције становништва Југославије, ЦДИ-ИДН, Београд, 1990., стр. 55.
- (2) Вељковић А., Јовановић Р., Тошић Б., Градови Србије - центри развоја у мрежи насеља, Посебна издања, књ. 44., Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ, Београд, 1995.
- (3) Војковић Г., Становништво као елемент регионализације Србије, СГД, Београд, 2007.
- (4) Јовановић Р., Мрежа градова Србије – модел просторно-функцијске организације, Посебна издања. Књ. 46., ГИ „Јован Цвијић“ САНУ, Београд, 1995
- (5) Погледи на миграције становништва Југославије, ЦДИ-ИДН, Београд, 1990.
- (6) Стаменковић С., Дневне миграције становништва у географским проучавањима насеља Србије, Становништво, бр. 3-4, ЦДИ-ИДН, Београд, 1996.
- (7) Стевановић Р., Миграције становништва Републике Србије, Становништво и домаћинства Републике Србије према попису 1991. године, РЗС, Београд, 1995.
- (8) Стевановић Р., Мигрантско становништво Србије, Становништво и домаћинства Републике Србије према попису 2002. године, РЗС и ЦДИ-ИДН, Београд, 2006.
- (9) Тошић Д., Просторно-функцијски односи и везе у нодалној регији Ужица, докторски рад, Географски факултет, Београд, 1999.
- (10) РЗС, Попис 1991 - Миграциона обележја становништва, табела 012., Документациони материјал, Београд.

¹⁰ О томе: Р. Јовановић, Мрежа градова Србије – модел просторно-функцијске организације, Посебна издања. Књ. 46., ГИ „Јован Цвијић“ САНУ, Београд, 1995.; А. Вељковић и сар., наведено дело.

ETNIČKO KULTUROLOŠKE KARAKTERISTIKE U POPISU STANOVNIŠTVA

Pitanje etničkog kulturoloških karakteristika stanovništva sve više postaje relevantno u velikom broju zemalja u kontekstu migracija, integracija i politika etničkih manjina, tako da se ovoj temi poklanja mnogo više pažnje nego u prošlosti.

Upravo iz ovih razloga, pitanju etničko kulturoloških karakteristika stanovništva se poklonila mnogo veća pažnja u preporukama za popis 2010/11 nego ikada do sad. Ova pitanja su mnogo eksplicitnije i detaljnije objašnjena, i za to se iskoristilo iskustvo zemalja u popisu 2000/0-1. Pojašnjenja se odnose na definiciju etničkih grupa, jezika i vjeroispovjesti, razlike između termina etničkih i nacionalnih grupa, odnos i veza etničke pripadnosti, religije i jezika.

Podatke o etničkom identitetu, maternjem jeziku i religiji koja postoji u zemlji prikupljaju zemlje koje imaju populaciju različitih kulturoloških shvatanja. Osim podataka prikupljenih od lica koja se popisuju, popisom se mogu prikupljati i informacije o etničko kulturološkim karakteristikama roditelja ili drugih predaka kako bi se porijeklo stanovništva i proces integracije stanovništva bolje razumio i objasnio.

Etničko kulturološke karakteristike imaju izrazito subjektivnu dimenziju, i mogu biti politički veoma osjetljive. Upravo zbog toga je otvoreno i slobodno izjašnjavanje svih pojedinaca je od suštinske važnosti.

Preporučeno je da se u procesu formulisanja pitanja, definisanja klasifikacija i samog sprovođenja popisa među pripadnicima etničkih manjina obavezno izvrše konsultacije i pripreme sa predstavnicima etničkih, jezičkih i religijskih grupa. Na takav način će se obezbijediti puno učešće u popisu.

ETNIČKA PRIPADNOST (non core topic)

Međunarodne preporuke (UNECE/EUROSTAT) za sprovođenje popisa

Ova karakteristika je veoma složena i bazira se na povezanosti istorijskog i teritorijalnog porijekla lica (regionalnog, nacionalnog) koje pripada nekoj etničkoj grupi ili zajednici. Takođe se, uočava i povezanost ove karakteristike sa drugim kulturološkim karakteristikama: jezik, religija i specifični običaji i načini života.

Zemlje mogu biti multietničkog sastava i to sa:

- etničkom grupama koje su istorijski posmatrano dio te zemlje ili
- sa nedavno pristiglim imigrantskim stanovništvom koje čini značajnu etničku grupu.

Pojašnjenja u preporukama se odnose na sam naziv i preporučeno je da se umjesto termina *nacionalna ili etnička pripadnost* koristi termin *etnička pripadnost*, čime bi se izbjegla mogućnost da se podaci o pripadnosti etničkoj grupi poistovjete sa podacima koji se odnose na državljanstvo.

Međunarodno iskustvo tokom prethodnog popisa

U popisnoj rundi 2000/2001 godine 29 od 46 zemalja ili 63% je prikupljalo podatke o etničkoj pripadnosti stanovništva.

Postoji jasna regionalna granica:

- Zemlje koje su pitale svoje stanovništvo jedno ili više pitanja koje se odnosilo na etničku pripadnost su: Zemlje Centralne i Istočne Evrope kao i Velika Britanija i zemlje koje su po tradiciji imigrantske zemlje (Australija, Kanada SAD, Izrael).
- Zemlje zapadne Evrope nisu prikupljale ovaj podatak popisom.

Od 29 zemalja 25 su ispoštovale preporuke UNECE o ovom pitanju.

Istorijski osvrt

Analizirajući popise u periodu od 1948-2003. sljedeća tabele pokazuje načine na koje su tretirana pitanja etničkih karakteristika prostoru Crne Gore (Srbije i zemalja bivše SFRJ).

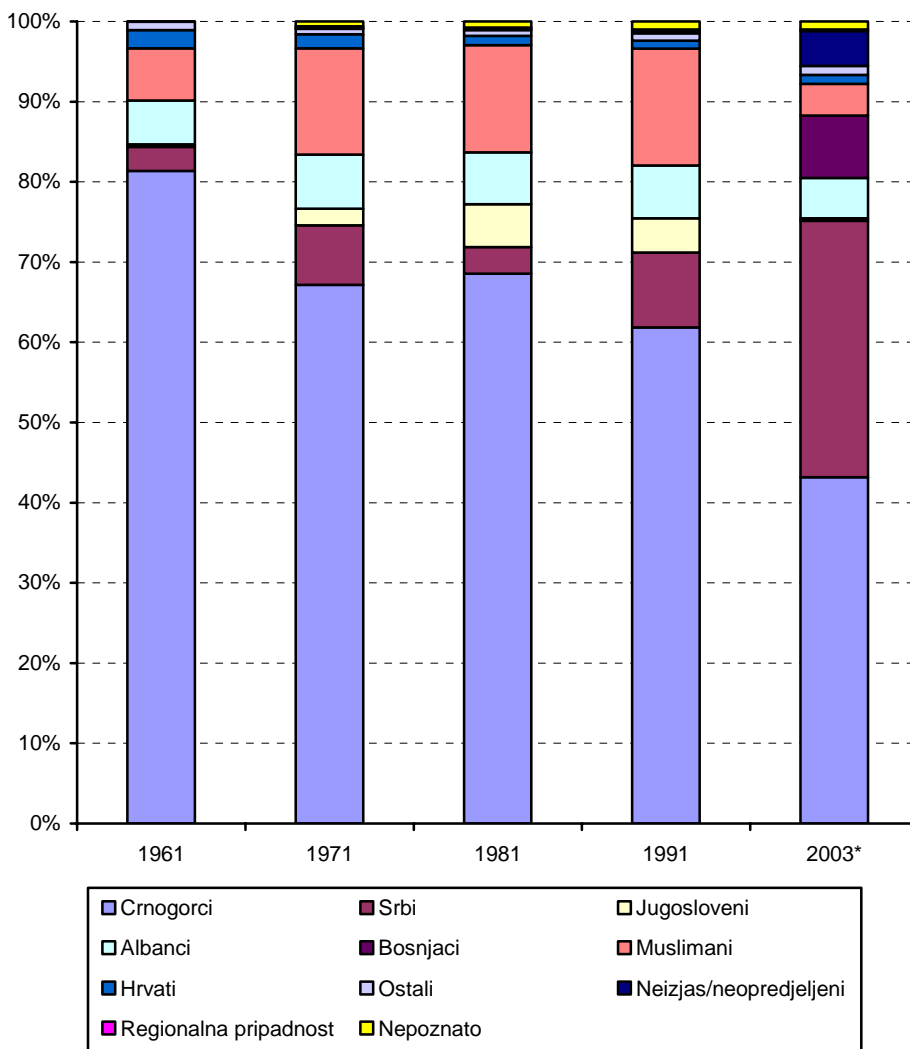
Očigledno je da se ovo pitanje postavljalo u svim navedenim popisima sa različitim objašnjenjima.

1948	1953	1961	1971	1981	1991	2002/3
<i>Narodnost:</i> Svako lice upisaće koje je narodnosti npr. Srbin, Hrvat, Slovenac, Makedonac, Crnogorac, Mađar, Šiptar, Rumun itd. Muslimani će staviti Srbin-musliman, Hrvat-musliman, neopredjeljen-musliman.	<i>Narodnost:</i> (Svako lice upisuje koje je narodnosti, npr. Srbin, Hrvat, Slovenac, Makedonac, Crnogorac, Mađar, Šiptar, Njemac, Italijan, Čeh, Slovak, Turčin, Ciganin itd. Lice jugoslovenskog porijekla koje nije bliže nacionalno opredjeljeno, upisuje: Jugosloven-neopredjeljen, a drugo nacionalno opredjeljenje upisuje: nacionalno neopredjeljen. Za djecu do 10 godina, mjerodavna je izjava roditelja.)	<i>Narodnost:</i> (Svako lice upisuje koje je narodnosti, npr. Srbin, Hrvat, Slovenac, Makedonac, Crnogorac, Musliman (u s mislu etničke pripadnosti) Šiptar, Mađar, Njemac, Italijan, Čeh, Slovak, Turčin, Ciganin itd	<i>Narodnost ili etnička pripadnost:</i> Upisuje se narodnost ili etnička pripadnost prema izjavi lica koje se popisuje. Za djecu mlađu od 15 godina izjavu daju roditelji. Prema članu 41. Ustava SFRJ građanin može i da se ne izjasni po ovom pitanju, za sebe i svoju djecu mlađu od 15 godina.	<i>Pripadnost narodu, narodnosti ili etničkoj grupi:</i> (prema članu 170. Ustava SFRJ građanin može i da se ne izjasni po ovom pitanju)	<i>Nacionalna pripadnost:</i> (prema članu 170. Ustava SFRJ građanin može i da se ne izjasni)	<i>Nacionalna ili etnička pripadnost:</i> (prema članu 34. Ustava Republike Crne Gore građanin nije obavezan da se izjasni)

Etnička struktura stanovništva Crne Gore prema Popisima

NACIONALNOST	1961	1971	1981	1991	2003
UKUPNO	468852	528156	584310	615035	620145
Crnogorci	383988	355576	400488	380467	267669
Srbi	14087	39514	19407	57453	198414
Jugosloveni	1559	10943	31243	26159	1860
Albanci	25803	35674	37735	40415	31163
Bosnjaci	-	-	-	-	48184
Egipćani	-	-	-	-	225
Italijani	80	70	45	58	127
Makedonci	593	723	875	1072	819
Mađari	-	-	238	205	362
Muslimani	30665	70236	78080	89614	24625
Njemci	95	109	107	124	118
Romi	183	396	1471	3282	2601
Rusi	141	116	96	118	240
Slovinci	819	658	564	369	415
Hrvati	10664	9192	6904	6244	6811
Ostali	3042	1452	816	437	2180
Neizjas/neopredjeljeni	0	521	301	1944	26906
Regionalna pripadnost	0	1204	1602	998	1258
Nepoznato	175	3224	4338	6076	-

Struktura stanovnika Crne Gore po nacionalnoj pripadnosti prema popisima u periodu 1961-2003. godine

MATERNJI JEZIK (non core topic)

Međunarodne preporuke (UNECE/EUROSTAT) za sprovođenje popisa

Multi jezičke zemlje i zemlje sa izrazitom imigranstskom poulacijom mogu da prikupljaju podatke o jeziku. U zavisnosti od potreba, mogu se prikupljati informacije o:

1. Maternjem jeziku, definisanom kao prvi jezik koje lice koristi od ranog djetinjstva
2. Glavni jezik, definisan kao jezik koji lice najbolje poznaje- govori,
3. Jezik/jezici koji lice najčešće koristi kod kuće i/ili na poslu,
4. Znanje jezika, definisano kao jezik/jezici kojim lice može da govori ili piše.

Ako se prikupljaju podaci koji se odnose na prve dvije predložene varijanete misli se uglavnom na samo jedan jezik, dok za druge dvije varijante odnosi se na mogućnost nabranjanja više od jednog jezika.

Takođe je preporučeno da zemlje prikupljaju kombinaciju ovih metoda i postavljaju više od jednog pitanja koje se odnosi na jezik.

Međunarodno iskustvo tokom prethodnog popisa

U popisnoj rundi 2000/2001 godine 35 od 46 zemalja ili 76% zemalja je prikupljalo podatke o jeziku stanovništva.

- Podatke o Maternjem jeziku prikupljala je 21 zemlja
- Glavni jezik -3 zemlje
- Najčešće korišćen jezik -11 zemalja
- Znanje jezika -19 zemalja

Neke zemlje su postavljale pitanje o poznavanju jezika manjina (VB, Irska), dok je u SAD postavljano pitanje o poznavanju jezika koji koristi većina.

Istorijski osvrt

Prema priloženoj tabeli uočava se da se od 1953. godine na ovim prostorima postavlja pitanje maternjeg jezika u izjednačenoj formi.

1948	1953	1961	1971	1981	1991	2002/3
-	Maternji jezik (upisuje se jezik kojim lice u svom domaćinstvu pretežno govori, odnosno jezik koji samo lice smatra kao svoj maternji jezik. Za djecu do 10 godina, mjerodavna je izjava roditelja.)	Maternji jezik	Maternji jezik	Maternji jezik	Maternji jezik	Maternji jezik

VJERIOSPOVJEST (non core topic)

Međunarodne preporuke (UNECE/EUROSTAT) za sprovođenje popisa

Zemlje koje imaju tradicionalno multivjersku strukturu ili su prihvatile veliki broj imigranata što je dovelo do raznolikosti u pogledu vjerske pripadnosti stanovništva, popisom mogu prikupljati podatke o religiji. U zavisnosti od specifičnih okolnosti i informacija koje se žele prikupiti popisom, mogu se prikupljati podaci o:

1. Licima koji su *formalni članovi* crkve ili religijske zajednice, (ovi se podaci mogu prikupljati iz evidencija crkvenih ili religijskih zajednica)
2. Licima koji se identifikuju za određenu zajednicu ili vjeroispovjest
3. Licima koja vjeruju u određenu religiju
4. Vjeroispovjest koju lica dobijaju vaspitanjem.

Podaci koji se prikupljaju za ostale 2,3,4 treba da se baziraju na otvorenom pitanju i samoizjašnjavanju lica.

Međunarodno iskustvo tokom prethodnog popisa

U prethodnoj rundi popisa 24 od 46 zemalja ili 52% zemalja je prikupljalo podatke o religiji stanovništva. U odnosu na različite prisupe koji su definisani u preporukama

- Podatke o *formalnom članstvu* crkve ili religijske zajednice prikupljalo je 6 zemalja
- 9 zemalja je pitalo stanovništvo u *religijskom vjerovanju*
- Niti jedna zemlja nije prikupljala podatke o *učešću (pohađanju događaja) u životu crkve i religijske zajednice*
- Ali 9 zemalja je izabralo različite koncepte koji se suštinski odnose na identifikaciju sa crkvenom zajednicom ili vjeroispovjesti.

Istorijski osvrt

1948	1953	1961	1971	1981	1991	2002/3
-	Odnos prema vjeri: (Lice koje ima određeno vjersko ubjeđenje upisuje vjeroispovjest koju ispovjeda, a lice koje nema nikakvo vjersko ubjeđenje upisuje: bez vjere. Za djecu do 14 godina, mjerodavna je izjava roditelja.)	-	-	-	Vjeroispovjest	Vjeroispovjest (prema članu 34. Ustava Republike Crne Gore građanin nije obavezan da se izjasni

ZAKLJUČAK

- Sva pitanja koja se odnose na etničko kulturološke karakteristike su, prema preporukama UNECE-a i EUROSTAT-a, neobavezna.
- Svaka zemlja treba samostalno da odluči da li će u narednoj rundi popisa (2010/2011) prikupljati podatke za neku od nevedenih kategorija.
- Uspjeh popisa ne treba da zavisi od postojanja pitanja o etničko kulturološkim karakteristikama
- Ukoliko zemlja odluči da popisom prikuplja podatke o etničko kulturološkim karakteristikama treba da poštuje preporuke donešene od strane UNECE-a i EUROSTAT-a
- Posebnu pažnju potrebno je posvetiti saradnji sa etničkim, jezičkim i vjerskim grupama koje postoje u zemlji, kako bi formulacija pitanja bila što jasnija i nedvosmislena i kako bi obuhvat popisom bio što potpuniji.
- Prilikom odlučivanja da li će se popisom prikupljati informacije o etničko kulturološkim karakteristikama, mora se voditi računa i o kontinuitetu i uporedivosti podataka u vremenu, tj sa prethodnim popisima koji su sprovedeni na ovim prostorima.

Korišćena literatura:

- (1) *Preporuke UNECE/EUROSTAT za sprovođenje popisa 2010/2011.godine*
- (2) *Mjerenje stanovništva i stanova –Praksa zemalja UNECE regiona u rundi popisa 2000/2001.*
- (3) *Rezultati popisa stanovništva –Zavod za statistiku Crne Gore*

ЗНАЧАЈ ЕТНИЧКИХ ОБЕЛЕЖЈА У ПОПИСУ СТАНОВНИШТВА

Истраживање етничког састава становништва, посебно када је реч о мултинационалним и мултиконфесионалним државама, има велики научни и практични значај. Што је хетерогеније становништво са етничког, културног и историјског аспекта потребно је потпуније и детаљније осветлити узроке и последице тих разлика. Националност, као најважније етничко обележје, од великог је интереса за континуирано праћење и анализу у земљама на чијој територији живе бројне етничке заједнице диференциране према демографским, социо-економским и културним карактеристикама. Међутим, да ли ће ово питање бити укључено у пописно-статистичка истраживања зависи првенствено од друштвеног уређења и политичког става државе о националном питању.

Попис становништва представља најважнији извор података за проучавање етничке структуре становништва. У садржај југословенских пописа укључена су питања о националности, матерњем језику и вероисповести, као важним етничким обележјима, што омогућује сагледавање етничких процеса и увид у популациону динамику различитих националности. Према Препорукама Конференције европских статистичара УН за пописе становништва, домаћинства и станова 2010. године, у обавезно обележје спада држављанство, док су национална (етничка) припадност, матерњи језик и религија додатна обележја.

Национална припадност, као најважнија етничка одредница, фигурирала је у свим југословенским пописима (1948-2002) чиме је створена статистичка основа за компарацију података, увид у етничку структуру и квантитативне етнодемографске промене. Према пописној методологији главни критеријум који се користи при одређењу националне припадности јесте субјективна изјава, што значи да свако лице има право слободног (не)изјашњавања о својој националности. За децу млађу од десет (1948, 1953, 1961) односно од петнаест година (1971, 1981, 1991, 2002) изјаву су давали родитељи. Иначе, према међународним препорукама требало би у пописним инструкцијама и документацији објаснити одређивање етничке припадности деце из мешовитих бракова. Принцип субјективности омогућује промену националног опредељења и то привремену (услед политичких, социо-психолошких и других разлога) или сталну (услед асимилационих процеса), што до некле отежава компарацију пописних података. Међутим, имајући у виду историјске и развојне процесе интеграције, асимилације и стварање нових етничких група, субјективна промена националне припадности је, са друштвеног становишта, уколико није последица директног насилног притиска, заправо објективна промена. Наиме, сваки попис рефлектује

актуелне друштвене и политичке прилике које имају утицаја на национално изјашњавање и етничку алтернацију.

Поред субјективности, за ово етничко обележје карактеристична је и различита терминологија у југословенској званичној статистици. Тако се користио назив “народност” (1948, 1953 и 1961), “народност или етничка припадност” (1971), “народ, народност или етничка група” (1981), “национална припадност” (1991) и “национална или етничка припадност” (2002). Ови термини су се често мешали и употребљавали као синоними, мада је њихов значај, упркос сталним променама из пописа у попис, остао исти.

Примена (промена) одређених пописно-методолошких решења имала је кључну улогу код популационе динамике неких етничких заједница, а првенствено код Муслимана и Југословена, који су имали различити третман условљен првенствено друштвено-политичким разлозима. Тако су Муслимани у пописима најпре третирани као Муслимани-неопредељени (1948), Југословени-неопредељени (1953), затим Муслимани у етничком смислу (1961), да би у попису 1971. године промовисана одлука о Муслиманима као једном од шест конститутивних народа бивше СФРЈ. Тај статус задржали су до последњег пописа (2002) када је, с обзиром на крупне политичке промене тј. међународно признање Босне и Херцеговине као самосталне државе, али и непостојања консензуса код самих Муслимана у вези изјашњавања, у пописну класификацију уведен (поред постојеће одређенице) и нови модалитет - Бошњак за исказивање етничког идентитета у суштини једног истог народа. Тако су Муслимани, генерално, прешли пут од национално неопредељених лица преко конститутивног народа до националне мањине.

Сличних измена било је и код Југословена. У почетку су били у најтешњој вези са Муслиманима као Југословени-неопредељени (1953, 1961), потом су имали могућност да се изјасне као Југословени и свраставани су у групу неопредељених (1971, 1981), да би се у последња два пописа (1991, 2002) трансферисали из неопредељених у национално опредељена лица (одмах иза тада конститутивних народа Срба и Црногораца). У наредном попису (2011), с обзиром на геополитичке промене, Југословени ће бити депласирана категорија, па се у складу с тим очекују и промене у коначној пописној класификацији, као и код Црногораца који ће имати потпуно другачији статус.

Хронолошки посматрано, класификације националности, мада омогућују садржинску упоредивост података, стално су се разликовале по броју модалитета (нпр. 1991. проширена је са Буњевцима, Египћанима и Шокцима, а 2002. још и модалитетима: Ашкалије, Бошњаци, Горанци и Цинцари), као и по начину и редоследу класификовања националних заједница.

Једно од важних етничких обележја представља и **матерњи језик**. Имајући у виду да је национална припадност због субјективности критеријума приликом декларисања, променљива и нестабилна категорија, матерњи језик је у већој мери базиран на објективним критеријумима па је стога често поузданији показатељ. Комбинација језика и националности представља уобичајен начин сагледавања разлика између објективних етничких особина и субјективног опредељивања, односно степена подударности ова два обележја. Ипак, одговор о матерњем језику не треба схватити као “контролу” поузданости одгово-

ра о националној припадности, већ је то пре слика присутности и интензитета асимилационих и интеграционих процеса.

Питање о матерњем језику било је укључено у садржај свих југословенских пописа (почев од 1953.), што омогућује упоредивост података упркос неким пописно-методолошким изменама. Наиме, пописи становништва имали су идентична методолошка решења у смислу примене објективног критеријума приликом прикупљања података, док су се дефиниције у извесној мери разликовале. У попису 1953. године под матерњим језиком се подразумевао "језик којим лице у свом домаћинству претежно говори, односно језик који само лице сматра као свој матерњи", док је у свим наредним пописима (1961-2002) то "језик који је лице научило да говори још у раном детињству, односно језик који лице сматра својим матерњим ако се у домаћинству говорило више језика".

Међутим, тешкоће за детаљнију анализу и компарацију података sukcesивних пописа становништва јављају се у првом реду због различитих коначних класификација матерњег језика. Појаву нових националности или садржинска промена истих модалитета, услед политичких одлука или методолошких решења, пратила је и другачија и све екстензивнија класификација матерњег језика. Исто тако, битно измењени друштвени услови утицали су, између осталог и на диференцирање једног истог језика на више "нових". На пример, у попису из 2002., уведена је нова одредница - босански језик паралелно са појавом тог модалитета у класификацији националности (Бошњак), као и други језици аналогно појави тих националности (нпр. цинцарски и сл.).

Значај овог обележја нарочито је велики у мултијезичким заједницама, па је неопходно да буде покривено пописним истраживањима. Наша досадашња статистичка пракса покрива само први аспект - матерњи језик, мада су међународне препоруке да се у попис укључе најмање два питања у вези језика, што је посебно од значаја у етнички хетерогеним срединама.

Тешкоће у прикупљању објективних података и испитивању етничке структуре указали су на потребу да се етностатистички подаци допуне и пописним резултатима о **вероисповести**, мада се у макроистаживањима тешко могу добити прави одговори о религијској припадности, па су можда адекватнија анкетна испитивања.

Питање о вероисповести било је присутно само у три пописа спроведена у различитим социјалним контекстима (1953, 1991 и 2002), на основу којих су добијене информације о верској опредељености становништва, тачније који део популације је без верског убеђења, а колико припада појединим религијама. Одговор је тражен по субјективном критеријуму, тј. на основу личног убеђења појединца којој религији припада, као и на уставом загарантованој слободи (не) изражавања верске припадности. Субјективност код овог обележја (као и код националности), има за последицу да подаци нису увек упоредиви и логични, али ипак упућују на оправданост постављања овог питања јер доприносе расветљавању етничке структуре становништва и са овог аспекта.

У попису 1953. године по први пут је постављено питање о религијској припадности ("однос према вери"), а примењен је субјективни критеријум, односно да ли се лице

сматра припадником неке религије, а не формална припадност (да ли је уписано у верске књиге, да ли редовно иде у цркву, да ли је крштено или не и слично). Разлози за изоставање овог етничког обележја у наредна три пописа, били су политичко-идеолошке природе, па се ово обележје поново нашло у попису становништва тек четири деценије касније, тачније 1991., а затим 2002. године. Према пописним методологијама, фигурирао је термин "вероисповест", а подаци су прикупљени на исти начин, тј. на основу слободног изјашњавања становништва о верској припадности. Имајући у виду резултате пописа може се оправдано претпоставити да се лица у великој мери изјашњавају према традицији, односно према томе којој су религији припадали њихови родитељи, па зато постоји висока коинциденција националне и религијске припадности.

* * *

На крају, важно је имати у виду неопходност критичког проучавања резултата последњег пописа у циљу осмишљавања садржаја будућег, у складу са међународним препорукама. У том контексту један од основних захтева пописне методологије јесте упоредивост података која подразумева стабилност методолошких решења, односно да се при избору термина, дефиниција, критеријума и класификација треба одлучити за оне трајнијег значаја у циљу могућности компарације података новог са претходним пописима. Али, истовремено пописна методологија треба да испуњава и услов актуелности што значи да је неопходно, на основу претходних искустава, а у циљу добијања што објективнијих података, поједине методолошке елементе модификовати и актуелизовати.

Полазећи од чињенице да проблем етницитета постаје све актуелнија тема, на основу пописних података, а реализацијом одговарајућих анкетних истраживања могу се осветлити поједина веома значајна питања. На пример, који све фактори утичу на национално декларисање, односно који су разлози промене приликом изјашњавања, као и боље познавање етничких односа и узрока етничке дистанце, чиме би се створила основа за интердисциплинарна проучавања феномена етницитета у XXI веку.

РОМИ У ПОПИСИМА СТАНОВНИШТВА СРБИЈЕ

Етностатистичко и демографско проучавање Рома у Србији представља прави изазов због специфичности које произилазе из њиховог аутентичног културно-историјског наслеђа и менталитета. Роми су етничка заједница без политичко-територијалне организације, флотантног понашања при националном декларисању што је узрок отежаног добијања квалитетних статистичких података неопходних за праћење демографских појава и процеса код ромског становништва. Понекад, нелогичне и демографски необјашњиве осцилације показатеља демографских процеса уносе сумњу у ваљаност расположивих података, методологију рада и приморавају истраживача на додатни опрез и резервисаност. Са развојем српске антропологеографске и етнолошке школе, Цигани у Србији су, од самог њеног почетка, били предмет детаљних проучавања, чему је велики допринос етнолог светског реномеа Тихомир Ђорђевић који је још 1902. године одбранио докторску дисертацију под називом "Цигани у Србији".

Проблем статистичких истраживања Рома у Србији до 1948. године

Демографско проучавање Рома у Србији могуће је од времена организовања редовних статистичких истраживања становништва, пре свега пописа становништва и виталне статистике. Етничка обележја становништва Србије која се могу добити из резултата последњег извршеног пописа 2002. године су: национална припадност, матерњи језик и вероисповест. Међутим, ни једно од питања о наведеним етничким обележјима становништва нема континуитет од првог пописа у Србији из 1834. године. У периоду од 1834.-1910. године у Кнежевини, односно Краљевини Србији је „извршено 16 генералних и један регионални попис (пребројавање) становништва, а који се односе на становништво Србије без њених јужних крајева“ (Радовановић С., 2005.), док је у Краљевини СХС и Краљевини Југославији извршено 2 пописа становништва. Етностатистички подаци добијени у пописима који су спровођени у Кнежевини Србији, Краљевини Србији и Краљевини Југославији су од непроцењивог значаја, али су истовремено били под утицајем методолошких разлика, неједнаких временских интервала пописивања и различитих околности под којима су извођени. Зато се резултати пописа који су спроведени до 1948. године одликују различитим нивоом поузданости, неупоредивошћу података и неуједначеношћу обележја, што у знатној мери отежава етнодемографско проучавање. У пописима Србије се још од 1866. године, мада са неједнаким успехом, прати и број Цигана (табела: 1.).

Табела: 1 Укупан број становника и број Цигана у Србији и Београду од 1866-1910. године

	Пописна година							
	1866	1874	1884	1890	1895	1900	1905	1910
Србија	1.215.576	1.353.890	1.901.736	2.185.448	2.341.675	2.529.196	2.724.859	2.922.058
Роми	18000	/	5860	37.572	46.212	/	/	/

Извор: Становништво Народне Републике Србије од 1834-1953, Завод за статистику и евиденцију Н.Р. Србије, серија Б-свеска 1, Београд, 1953, **Стипетић Владимир**: Становништво Ужје Србије у XIX вијеку и Први српски устанак, Гласник САНУ, књига ССХСIV, Одељење друштвених наука, књ. 19, Београд, 1975 и **Вукановић Татомир**: Роми (Цигани) у Југославији, "Нова Југославија", Врање, 1983.

У југословенским пописима становништва спроведеним између два светска рата (1921. и 1931. године) акценат је стављен на питања о матерњем језику и вероисповести, преко којих су се посредно стицале информације о етничкој структури југословенског становништва. Истина, у попису 1931. године било је постављено питање о народности, али је изостало објављивање ових података. "Осим тога, очито у намери да се створи представа о етничкој монолитности народа јужнословенског порекла, методолошким упутствима било је предвиђено да се све ове народности искажу као једна-југословенска, док је за народности нејужнословенског порекла било прописано уписивање њихове конкретне етничке припадности (на пример: немачка, мађарска, турска итд.)" (Станковић В., 1992.).

У раздобљу између два светска рата није могуће одредити број Рома преко матерњег језика, јер циганског језика није било у класификацијама језика (нпр. међу језицима у попису 1931. године су били наведени: српски, хрватски, словеначки, македонски и остали словенски, мађарски, немачки, арнаутски и остали). На основу резултата пописа 1921. године 4.4% становништва Србије је говорило "осталим" језицима, од којих је био најзаступљенији турски (у Јужној Србији). "Рома је ондашња званична статистика "утапала" у безимену скупину "остали", раскидајући, на тај начин, споне са традицијом српске пописне статистике, која се може пратити све од средине прошлог века, тј. од Државописа Србије 1866. године, када је утврђено да у саставу њене популације има 2.1% Рома" (Станковић В., 1992.).

Роми у пописима становништва Србије у периоду 1948.-2002. године

После Другог светског рата поново је уведено питање националне припадности, на основу кога је у свим каснијим пописима становништва исказан број декларисаних Рома. Роми се, у статистичким класификацијама националности, налазе у свих седам извршених пописа становништва Србије у периоду од 1948-2002. године. Ако погледамо осцилације у њиховој бројности од пописа до пописа, можемо уочити да је кретање Рома далеко од било какве равномерности и да се не може упоредити ни са једним пројектованим трендом кретања становништва, што јасно указује на етничко прикривање, односно промену става при националном декларисању у пописима становништва. У том контексту може се тумачити и пад бројности ромског становништва који је забележен у попису 1961. године, када се број

Рома у Србији смањило скоро шест пута у односу на претходни попис (табела: 2. и графикон: 1.).

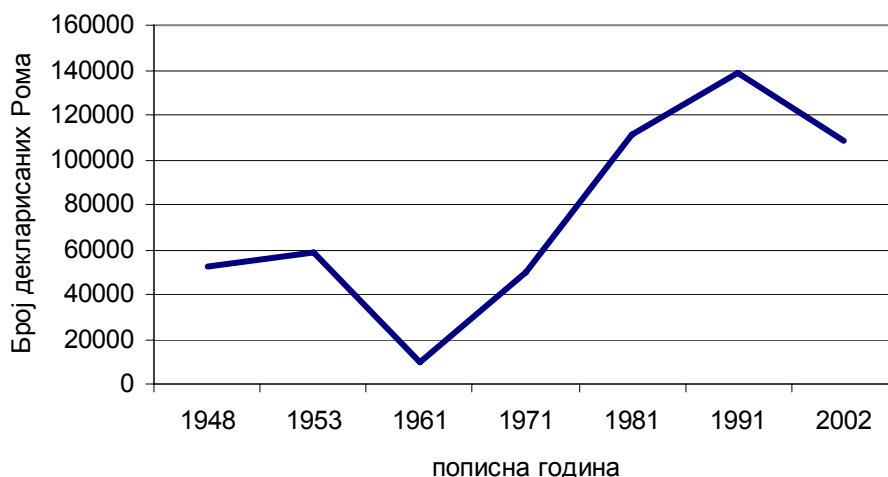
Табела: 2. Кретање броја декларисаних Рома у Србији од 1948-2002. године

	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2002 ¹
Србија	52181	58800	9826	49894	110959	138645	108193
Централна Србија	33366	35371	3312	27541	57140	69972	79136
Војводина	7585	11525	3312	7760	19693	24366	29057
Косово и Метохија	11230	11904	3202	14953	34126	44307	/

Извор: Књиге резултата пописа становништва у периоду 1948-2002. године

Највећа осцилација кретања броја декларисаних Рома у Србији се десила 1961. године када је према резултатима пописа становништва у Србији је живело 9.826 Рома, што је око шест пута мање у односу на 1953. годину када је пописано 58.800 Рома. У периоду од 1961-1971. године број декларисаних Рома се увећао приближно 5 пута, (индекс пораста је износио 507.8), док се у периоду од 1971-1981. године њихов број удвостручио (индекс пораста броја декларисаних Рома у Србији је био 222.4), што је уједно и најизразитији апсолутни пораст њиховог броја у периоду од 1948-2002. године. Према резултатима пописа из 1991. године, у Србији је било 138.645 декларисаних Рома, са индексом пораста који је износио 125 у односу на њихов број из 1981. године.

Графикон 1. Кретање броја декларисаних Рома у Србији према резултатима пописа од 1948-2002. године

¹ Из укупног броја Рома у Србији је изостављен број Рома са територије Косова и Метохије на којој није био спроведен попис становништва 2002. године.

Међутим, резултати пописа из 2002. године показују пад броја декларисаних Рома у Србији за 30.452 лица у односу на 1991. годину и овај пад би, уз постојећи фактор етничког прикривања, требало тумачити и чињеницом да пописом становништва из 2002. године није обухваћена покрајина Косово и Метохија.

Етничко прикривање Рома у контексту пописне статистике са освртом на проблем евидентирања Рома у попису становништва Србије

Статистика посматра етничку припадност као личну опредељеност, а размимоилажење објективног приступа и изјаве лица намеће потребу за раздвајањем појмова етничка опредељеност и етничко порекло у смислу културно-цивилизацијских корена. Статистички подаци о Ромима показују изразите осцилације које су биле условљене друштвеним положајем, конфесијом (православни и муслимански Роми) и етнонационалним опредељењем које је ишло у смеру већинског народа локалних заједница у којима живе. Услед овога, често је у пракси био случај да се потцени број Рома, што у знатној мери отежава проучавање њиховог територијалног распореда, промена у етничкој структури територијалних јединица, као и демографских структура. У новије време у јавности постоји и јасно изражена тенденција неутемељеног прецењивања броја Рома кроз бројеве који иду и до 800.000 (према резултатима пописа 2002. године број Рома у Србији је 108.193, без Косова и Метохије).

Објективно сагледавање проблема реалног броја Рома у Србији захтева најмање два приступа. Први, да је етничко прикривање реалност, као и да није карактеристично само за ромску популацију, јер је ова појава примећена у историји српске пописне статистике и код других етничких група, посебно код Влаха, али и Муслимана, Буњеваца, Југословена. Веома сликовит пример етничког прикривања је кретање броја Влаха у Србији који је према резултатима пописа из 1953. године износио 28.047, док је број Влаха 1961. године износио 1.368 становника, што значи да се њихов број, према званичној статистици за само осам година смањио преко 20 пута! Треба напоменути да су осцилације броја Влаха израженије него код било које друге етничке групе, а да одговор на ово питање трба потражити у флотантном понашању и етничкој симбиози Влаха и Срба. "Интегрисање Влаха у српски народ има своју дубоку цивилизацијску, социјалну, психолошку и политичку основу, тако да и није чудна њихова склоност ка прихватању српског имена и делимичном декларисању у пописима као припадника српске етничке заједнице" (Радовановић С., 2002.).

Други приступ би се могао односити на тешкоће извршења пописа на терену, односно, обухват Рома у свим пописима становништва. Познати су проблеми са којима се срећу пописивачи који пописују Роме, од врло уочљиве подозрености ромског становништва према попису, до ситуације да пописивачима податке дају лица која често не знају тачне податке. Проблем представља и велика просторна покретљивост Рома. Чергара је, истина, све мање, али промене пребивалишта и "ницање нових насеља преко ноћи", су честа појава међу Ромима, нарочито у градовима. Међутим, постоје и проблеми психолошке природе код пописивача, који се манифестују разним облицима и индикаторима дру-

штвених предрасуда као што су етничке стереотипије² и етничка дистанца. Према истраживањима психолога у Србији, етничка дистанца према Ромима је прилично изражена, а највише се дистанцирају особе које им приписују негативне особине. (Кузмановић Б., 1992.) Резултат ове појаве на терену је избегавање неких пописивача да уђу у ромска насеља или станове у којима живе Роми, или делимично пописивање Рома на основу пода- така једне особе за више домаћинства.

Проблем недовољног обухвата Рома се може третирати на неколико начина. Један од њих је и веће ангажовање Рома у својству пописивача уз претпоставку да би се Роми мање устезали да изразе аутентично етничко осећање када би их пописивала лица која долазе из исте етничке заједнице, него из оне коју сматрају страном, или можда чак и непријатељском.

Друго решење је везано за адекватну инструктажу пописивача који у свом пописном кругу пописују Ромско становништво. Ова инструктажа би могла да обухвати упознавање пописивача са свим специфичностима ромске популације које проистичу из њиховог културно-цивилизацијског наслеђа и менталитета. Први критеријум који се поставља је лингвистичка способност испитаника да правилно разумеју и дају адекватан (употребљив) одговор на постављена питања. При пописивању Рома најчешће се наилази на ситуацију која се одликује почетном скепсом и неповерењем испитаника. У циљу превазилажења тог проблема, пре приступања попису, сваком испитанику пописивач треба да се представи и објасни сврху пописа становништва, јер у пракси је чест случај да Роми најчешће сматрају да пописивач долази из неке социјалне службе или ромске организације што пописивача доводи у ситуацију да одговара на постављена питања која су у вези њиховог егзистенцијалног положаја и евентуалне помоћи. Треба водити рачуна и о дужини трајања интервјуа која може утицати на сарадњу испитаника и тачност информација.

Значајну улогу могла би да има и самостално спроведена контролна анкета о броју Рома у појединим насељима или деловима ромских насеља, такође у време пописа, чији резултати би могли да се упореде са резултатима пописа.

² Под етничком стереотипијом се подразумева шематска и крута представа о особинама припадника неке етничке групе, која се круто преноси и примењује на сваког појединца из групе. (Б. Кузмановић, 1992, стр.150)

Литература и извори:

- (1) **Вукановић Татомир:** *Роми (Цигани) у Југославији*, "Нова Југославија", Врање, 1983.
- (2) **Кузмановић Бора:** *Стереотипије о Ромима и етничка дистанца*, у Развитак Рома у Југославији-проблеми и тенденције, Зборник радова са научног скупа одржаног 12. и 13. јануара 1989. године, књига LXVIII, стр. 149-157, САНУ, Београд, 1992.
- (3) **Прокић Милутин, Станковић Владимир, Јанковић Јованка:** *Попис становништва као извор података о Ромима*, у Друштвене промене и положај Рома, Зборник радова са научног скупа одржаног 10. и 11. децембра 1992. године, књига LXX, стр. 186-197, САНУ-Институт за социјалну политику, Београд, 1993.
- (4) **Радовановић Светлана:** *Два века пописне статистике у Србији*, Демографија-књига бр. 2, Институт за демографију-Географски факултет Универзитета у Београду, Београд, 2005.
- (5) **Радовановић Светлана:** *Власи у пописима становништва Србије*, Еколошка истина-зборник радова десетог научно-стручног скупа о природним вредностима и заштити животне средине, Завод за заштиту здравља "Тимок", Доњи Милановац 2002.
- (6) **Радовановић Светлана:** *Етничка структура и матерњи језик становништва*, Становништво и домаћинства СР Југославије према попису 1991-Становништво 47, ИДН-Центар за демографска истраживања и СЗС, Београд, 1995.
- (7) **Радовановић Светлана, Радовановић Милован:** *Муслимани у попису становништва СР Југославије 2001-предлог за класификацију националности*, Статистичар бр.22., Статистичко друштво Србије, РЗС и СЗС, Београд, 1998.
- (8) **Стипетић Владимир:** *Становништво Уже Србије у XIX вијеку и Први српски устанак*, Гласник САНУ, књига ССХСIV, Одељење друштвених наука, књ. 19, Београд, 1975
- (9) **Станковић Владимир:** *Роми у светлу података југословенске статистике*, у Развитак Рома у Југославији-проблеми и тенденције, Зборник радова са научног скупа одржаног 12. и 13. јануара 1989. године, књига LXVIII, САНУ, Београд, 1992.
- (10) *** (1948-2002). *Књиге резултата пописа становништва 1948-2002. године*. Београд: Савезни завод за статистику и Републички завод за статистику.
- (11) *** (2002). *Главни инструменти Пописа становништва, домаћинства и станова 2002*. Београд: Савезни завод за статистику.

РОМИ ОПШТИНЕ - ГРАДА НИША У ПОПИСИМА

Број Рома, према резултатима пописа, у централној Србији износио је:

1953.	35.371	0,8%
1961.	3.312	0,1%
1971.	27.541	0,5%
1981.	57.095	1,0%
1991.	70.126	1,2%
2002.	79.136	1,45%

Од представника мањинских ромских партија у Скупштини Србије често се могу чути изјаве да у централној Србији има око 500.000 Рома.

У општини Ниш (сада граду Ниш) број Рома износио је:

1971.	1905
1981.	4962
1991.	5633
2002.	5687

По представницима трију политичких партија у Нишу, КУД-РОМ и невладиних организација Рома, у граду Нишу има 30.000 Рома. Представници Рома указују на то да се припадници ромске заједнице не изјашњавају у пописима само као Роми, већ и као: Југословени, Муслимани, Срби и Цигани.

Основни разлог за овакво изјашњавање Рома у пописима лежи, пре свега, у ниском нивоу националне свести и школованости (боље рећи у неписмености), као и у њиховој пасивности и инерцији у спровођењу великих друштвених акција. Друго, Устав Србије налаже да се не сме помагати или појашњавати код питања "националност", па је било могуће и не дати одговор на ово питање.

Ово су екстерни фактори третирања броја Рома у општини Ниш, но овим радом желимо, а имамо и обавезу, да укажемо како је Републички завод за статистику - Одеље-

ње у Нишу, као матична установа за спровођење пописа, покушало да неке акције у пописима усмери и побољша, како би се Роми адекватно етнички изјаснили у пописима.

Попис 1981. Пре Пописа, потпредседник Светске асоцијације Рома, господин Сеад Балић са сарадницима, у непосредном разговору у Одељењу статистике у Нишу, изнео је примедбе на укупан број Рома у општини Ниш и на тешкоће пописивања у "местима" званим: "Циганска мала", "Сточни трг", "Старо корито", "Шљака", "Црни пут", са великом агломерацијом Рома.

Иначе, та "места", односно делови насеља, припадају рубном подручју градске периферије, на којем је степен комуналне изграђености и инфраструктурне опремљености изразито низак у односу на уже градско подручје. Са аспекта саобраћајне повезаности, периферија има добре везе са ужим градским подручјем, као и са приградским, али је зато слабије повезана са сеоском средином. Житеље ових "места" углавном карактеришу: низак животни стандард, неповољан образовни и професионални састав, изузетно ниски хигијенски услови живота, кратак просечни животни век (по незваничном информацијама, само 1% њих живи дуже од шездесет година) и сл. Међутим, упркос тешким животним околностима, ова "места", због високог наталитета, представљају највитаљнију демографску репродуктивну средину.

Запослени у Одељењу у Нишу су одмах извршили ажурирање описа и скица пописних кругова у тим срединама и у недостатку уличног система и кућних бројева, пописне кругове су везивали за имена и презимена житеља. Затим, инсистирали да пописивачи у ОПК буду Роми, али је неписменост анулирала све напоре и ангажован је само један пописивач Ром - заслужио је да се и помене Ашко Сулејмановић, студент.

Попис 1991. Пре, за време и после пописа није било посебних захтева ромске заједнице, што је разумљиво због тадашњег бујања национализма на просторима бивше југословенске заједнице.

Попис 2002. Овај попис био је додатно оптерећен великим бројем Рома расељених са Косова и Метохије.

На иницијативу Одељења у Нишу и Општинске пописне комисије Ниша, предложен је господин Осман Балић да координира рад с представницима ромске заједнице.

Покушано је да се укључе општински инструктори из редова ромске заједнице, али због њихове нешколованости није био ангажован ни један, па су, као добри познаваоци терена, ангажовани комунални инспектори и шефови месних канцеларија.

Ангажовано је девет пописивача из редова ромске заједнице, који су радили у пару са другим пописивачима.

Инструктори РЗС-а дневно су обилазили терен и контролисали рад пописивача.

Преко средстава јавног информисања, популарисана је акција пописивања.

Попис 2011. У припреми за овај попис, предложићемо градским, односно општинским пописним комисијама:

- да један представник Рома буде у саставу општинске пописне комисије;
- да се обуче два општинска инструктора из редова Рома;
- да се ангажује 20 пописивача – Рома, који би радили у пару са другим пописивачима;
- да се евентуално припреме пописни обрасци и на ромском језику;
- да представник РГЗ-а и републички инструктори дневно контролишу рад пописивача на терену;
- да се искористи ромска телевизија са целодневним програмом, ради популарисања акције пописа у свим фазама, као и популаризација преко осталих приватних електронских медија и јавног сервиса.

Верујемо да ће предложеним активностима проблеми у вези с пописивањем припадника ромске етничке заједнице бити сведени на минимум.

ПОПИС КАО ИЗВОР ПОДАТАКА О ДОМАЋИНСТВИМА И ПОРОДИЦАМА

Статистичко праћење домаћинства, као основне јединице посматрања, и породице, као изведене јединице, присутно је у свим савременим пописима у Србији, а примењени концепти и методолошка решења у великој мери су у складу с међународним препорукама.

Концепт домаћинства

За разлику од препорука за пописе око 2000. године, за нову рунду пописа, поред уобичајеног класификовања домаћинстава на: (1) индивидуална (приватна) и (2) институционална (колективна), препоручено је увођење још једне категорије: (3) "бескућници".

У свету се примењују два концепта праћења **индивидуалних домаћинстава**. Према тзв. housekeeping концепту, који је прихваћен у нашој пописној пракси, домаћинством се сматрају лица која заједно станују и заједнички троше средства за подмиривање основних животних потреба (исхрана, становање и др.)¹. При томе, у једном стану може живети једно или више домаћинстава. За разлику од овог концепта, у многим државама, а нарочито у оним које су установиле регистре становништва, примењује се "household-dwelling" концепт (домаћинство-стан), по којем се члановима домаћинства сматрају сва лица која живе заједно у једној стамбеној јединици, те је укупан број домаћинстава једнак броју настањених станова.

У зависности од тога који се концепт домаћинства примењује, могу се појавити значајне разлике између земаља, и то нарочито за неке типове домаћинства, те је обавеза свих земаља да, ради међународних поређења, приликом исказивања, како укупног броја домаћинстава, тако и појединих његових категорија, дају прецизно објашњење о томе који је концепт домаћинства примењен у попису. Предност концепта који је код нас у употреби јесте у томе што се на овај начин прикупљени подаци могу исказати и према концепту домаћинство-стан.²

¹ Домаћинство може бити самачко (када једно лице живи само у стану или у делу стана и самостално подмирује своје потребе) и вишечлано (када се више лица, било да су у сродничким односима или не, удружују у подели трошкова становања и исхране).

² У попису 2002. године, на територији централне Србије и Војводине пописано је укупно 2.521.190 индивидуалних домаћинстава, са просечном величином од 2,97 чланова, док би по концепту домаћинство-стан било

Колективна или институционална домаћинства чине лица чије су потребе за становањем и издржавањем обезбедиле одређене институције. Ова домаћинства најчешће живе у објектима за колективно становање, у којима се већина просторија заједнички користи. Чланови колективних домаћинстава имају место сталног становања у институцији, односно у колективном стану.

Постоје и лица (домаћинства) која не припадају ни приватним ни колективним домаћинствима, тзв. **бескућници**. Овој категорији становништва, која је само спорадично могла бити обухваћена у нашим пописима,³ посвећена је посебна пажња у међународним препорукама, где се инсистира на њиховом детаљнијем истраживању, како би се бар приближно утврдио њихов број и прикупиле основне информације о њиховим потребама. Међутим, због проблема у појмовном одређењу бескућништва⁴, свакој држави је остављено да, у зависности од достигнутог степена животног стандарда, дефинише које категорије становништва ће сматрати бескућницима, с тим што је препоручено да се идентификују две основне категорије: примарни бескућници (уличари без крова над главом) и секундарни бескућници (лица која немају место сталног боравка, премештају се из станова у склопишта итд. или живе у приватним становима у време пописа, али кажу да су без сталне адресе). Свакако да треба сагледати могућности за прикупљање података о бескућницима у наредном попису становништва у Србији. У томе би од значаја била сарадња с институцијама које се управо баве пружањем специјализованих услуга лицима без крова над главом (прихватишта, свратишта за "децу улице" и слично).

Обележја индивидуалног домаћинства

Без обзира на то који концепт праћења домаћинстава се примењује у попису, за одређивање припадности домаћинству од суштинског значаја је податак о месту сталног (уобичајеног) становања. Свака методолошка промена у дефинисању овог обележја, од пописа до пописа, имала је директан утицај на величину и састав домаћинстава. Тако су, на пример, у пописима 1961. и 1971. године, лица која су због рада живела у једном месту,

укупно 2.385.494 домаћинстава (настањених станова), са 3,1 чланом домаћинства у просеку. Изразитије разлике у резултатима, зависно од примењеног концепта домаћинства, јављају се код удела самачких домаћинстава. Наиме, удео самачких у укупном броју домаћинстава у Србији износио је 20%, док би по концепту домаћинство-стан удео самачких домаћинстава био 18,4%.

³ Поред станова, у попису 2002. у Србији, пописани су и различити објекти који нису намењени становању, али су у време спровођења пописа били настањени. Један контингент лица (домаћинстава) који је боравио у овим објектима ("картонска насеља", вагони, објекти предвиђени за рушење и сл.) могао би се сматрати бескућницима.

⁴ Дефиниција бескућника може варирати од државе до државе, јер је бескућништво изворно културолошка појава и може бити дефинисана кроз: минимални стандард, неадекватан смештај, несигурност поседа и слично. У неким земљама бескућницима се сматрају сва лица (домаћинства) која користе стан који има мање стамбеног простора него што је "неопходно", односно нема у саставу стана све основне просторије: кухињу, купатило, спаваћу и дневну собу.

а чија је породица била стално настањена у другом месту, сматрана самачким домаћинствима у месту рада, без обзира на то да ли су учествовала у издржавању или су била једини издржаваоци своје породице. Добијан је, тако, значајан број домаћинстава и породица окрњеног састава (често без "главе породице"), али и нереалан број самачких домаћинстава у местима рада. Овакава методолошка решења при дефинисању места сталног становања напуштена су у попису 1981. године, превасходно због потребе да се сачува хомогеност домаћинства и породице, као и због постојања великог ризика да пописом неће бити обухваћена лица привремено присутна у другом месту због рада или школовања, па су у састав домаћинства укључени сви његови чланови, без обзира на то да ли су се у време пописа стално налазили у месту где је било настањено домаћинство, или су боравили дуже време у другом насељу. У попису становништва 2002. године дошло је до нове измене концепта исказивања сталног становништва, тј. прихваћене су међународне препоруке, по којима су из састава сталног становништва искључени сви наши грађани на тзв. привременом раду-боравку у иностранству, уколико је тај боравак трајао годину дана или дуже. Примена нове дефиниције сталног становништва утицала је на то да, при исказивању резултата пописа, из укупног контингента пописаних домаћинстава буду искључена домаћинства чији су сви чланови били одсутни из земље годину дана или дуже. Међутим, осим искључивања комплетних домаћинстава, из сталног становништва су у обради искључивани и поједини чланови домаћинства који нису задовољавали критеријум сталног становања у земљи. Тако је смањивана, сем укупног броја домаћинстава, и њихова величина, мерена бројем чланова.⁵ Детаљна анализа пописних података показала је да је применом новог концепта при исказивању сталног становништва из укупног контингента искључено 43.387 домаћинстава у централној Србији и 11.910 домаћинстава у Војводини, те да је вештачки произведено 26.329 самачких домаћинстава (додатних 1,04%) и 75.530 "окрњених" домаћинстава (3% од укупног броја домаћинстава) из чијег састава је искључен један или више чланова, услед одсутности због рада-боравка у иностранству годину дана или дуже.

У препорукама за пописе око 2010. године задржано је правило "дванаест месеци", али је препоручено да се у стално становништво места пописа укључи и лице које има намеру да у том месту остане наредних 12 месеци. Слепо прихватање ове "допуњене" дефиниције места сталног становања изазвало би нове проблеме приликом дефинисања припадности домаћинству појединих лица.

⁵ Додатни проблем јављао се код породица, јер се искључивањем једног или два члана из састава породице мењао и њен тип: искључивањем оца или мајке из састава породице, добијале су се непотпуне породице; искључивањем оба родитеља, у случају да су били дуже од годину дана на раду у иностранству, губила би се и породица (деца која су живела у земљи третирана су као чланови вишечланог непородичног домаћинства).

Односи између чланова домаћинства (основно обележје)

Дефинисање односа између чланова индивидуалног домаћинства могуће је на два начина: применом метода матрице односа (када се за сваког члана домаћинства прикупља податак о сродничком односу са свим осталим члановима) или избором референтне особе (када се утврђује сроднички однос сваког члана домаћинства у односу на изабраног, референтног, члана). Матрични метод, с једне стране, даје далеко прецизније податке, нарочито ако је домаћинство састављено од чланова који припадају различитим породицама, док, с друге стране, примена овог метода веома компликује обраду података.⁶

У нашим пописима примењиван је метод референтне особе, односно прикупљани су подаци о сродству свих чланова у односу на носиоца домаћинства. Ово решење, под условом да је референтна особа у домаћинству добро одабрана, даје задовољавајуће резултате.⁷

Међутим, иако су у нашим пописима прикупљани подаци о сродству чланова домаћинства с референтном особом, они су коришћени само делимично, како би се, у фази ручне контроле и шифрирања образаца, идентификовале породице у оквиру домаћинства (редни број породице) и дефинисао положај лица у породици (партнер/родитељ или дете). Податак о сродству није шифриран, нити преношен на индивидуалне упитнике о лицу, те, самим тим, у даљој обради пописне грађе није ни могао бити употребљен. Тиме је изгубљена могућност да се накнадном обрадом изведу подаци о вишегенерацијском породичном саставу домаћинства, као и о другим сродничким везама у оквиру вишечланих и вишепородичних домаћинстава. Ови подаци би, свакако, били од изузетног значаја у дубинским социолошким изучавањима домаћинстава и породица. Управо из тог разлога, за наредни попис становништва планирано је шифрирање сродничких односа између "носиоца" и осталих чланова домаћинства и табеларно приказивање ових података.

Основ по коме домаћинство користи стан (основно обележје) је, поред сродничких односа у домаћинству, једино обележје за које се подаци прикупљају директно од испитаника. У зависности од одговора на питање о врсти споразума или уговора на основу

⁶ У пописима спроведеним око 2000. године од свих земаља ЕСЕ региона једино је Велика Британија применила матрични метод утврђивања односа између чланова домаћинства.

⁷ До сада примењивани начини избора референтне особе у домаћинству ("глава" породице, најстарији члан или члан с највећим приходима), показали су се као неадекватни за вишепородична домаћинства. Препоручено је да се у наредном попису, уколико у домаћинству има чланова који припадају некој породици, као референтна особа изабере супруг/супруга из те породице, тј. један од партнера, у случају да се ради о ванбрачној заједници, односно родитељ, ако у домаћинству живи један од родитеља с децом (без обзира на старост деце). Такође, из искустава у попису 2002. у Србији, референтна особа не сме да буде одсутна из домаћинства дуже од годину дана (лице на раду/боравку у иностранству), јер такав избор компликује даљу обраду сродничког састава због искључивања "носиоца" из контингента укупног становништва, а тиме и из састава домаћинства, чиме прикупљени подаци о сродничким односима постају неупотребљиви. С обзиром на то да је просечно домаћинство у Србији трочлано, те да је од укупног броја домаћинстава скоро 80% једнопородичних, метод референтне особе је применљив у највећем броју случајева.

којег домаћинство живи у стану,⁸ домаћинства треба класификовати на: (1) домаћинства чији је члан власник стана; (2) домаћинства чији је члан купац стана или дела стана и (3) домаћинства која изнајмљују стан или живе у стану на основу неке друге форме закупа. Поред ове, најгрубље, поделе државама се саветује да, уколико постоји национална потреба, прикупе и детаљније информације о основу коришћења стана. У нашем попису 2002. године понуђени су следећи модалитети: власник, купац, подстанар, сродство (станује код родитеља, деце или других сродника) и остало (домаћинства у колективном стану).

Подаци о осталим основним обележјима домаћинства не прикупљају се непосредно, већ се изводе у фази обраде (изведена основна обележја). Државама је препоручено да обезбеде податке о следећим обележјима:

- **Положај у домаћинству**, којим се дефинише тип домаћинства у којем лице живи (приватно или колективно домаћинство, а за бескућнике се прикупља податак о томе да ли живе у некој институцији или на улици). За лица која живе у приватним домаћинствима дефинише се положај (супруг/супруга, партнер у ванбрачној заједници, дете, "самохран" родитељ, остали чланови породичног домаћинства, односно за лица која не припадају ужим породицама: "самац", живи с рођацима, живи с другим лицима с којима није у сродству, ако у оквиру домаћинства нема породица). Информације о положају лица у породици могу се користити и за извођење *de facto* брачног статуса, уколико на други начин није предвиђено прикупљање овог податка;
- **Тип индивидуалног домаћинства**, обележје на основу којег се домаћинства разврставају на: домаћинства без породица (самачка и вишечлана), домаћинства с једном породицом (укључујући и тип породице) и домаћинства с две или више породица у свом саставу⁹ и
- **Величина индивидуалног домаћинства** (мерена укупним бројем чланова).

Од предложених допунских обележја за домаћинства, у нашим пописима извођен је податак о обележју: самосталан или заједнички посед (како би се добио податак о томе да ли домаћинство живи само у стану, или га дели с једним или више домаћинстава), а уколико се обезбеди шифрирање сродничких односа с носиоцем домаћинства. Остала допунска обележја, као што су: закуп стана (новчана сума коју домаћинство издваја за плаћање стана); трајна имовина коју домаћинство поседује (машине за веш, телевизори, рачунари и слично); број аутомобила које домаћинство користи; доступност паркинг места; телефон (фиксни или мобилни) и коришћење интернета, пре су предмет повремених анкетних истраживања него пописа становништва.

⁸ На питање о основу по коме домаћинство користи стан не одговарају бескућници и домаћинства која живе у колективним становима.

⁹ Као додаток, приликом извођења "типа индивидуалног домаћинства", уколико су земљи значајно заступљена домаћинства са три генерације директних сродника, предлаже се допунско обележје: "**генерацијски састав индивидуалног домаћинства**".

Концепт породице

За разлику од домаћинства, породица није примарна пописна јединица, већ се изводи наконд, приликом обраде пописне грађе, и то, у нашој пописној пракси искључиво на основу прикупљених података о сродничком односу појединих чланова домаћинства с "лицем на које се води домаћинство".¹⁰

Породицом се сматра најужа (нуклеарна) заједница најближих сродника (сродство у првом колону), тзв. породични нуклеус. У препорукама за пописе око 2010. дат је делимично измењен породични концепт, по којем се, осим основна четири **типа породице**: (1) брачни или ванбрачни пар без деце, (2) брачни или ванбрачни пар с децом, (3) мајка с децом и (4) отац с децом, уводи још један тип породице: (5) баба и/или деда са унуцима. Поред тога, за земље које имају потребу за праћењем партнера истог пола, препоручено је увођење и типа породице: партнери истог пола.

С обзиром на постојање контингента најужих породичних заједница у којима живе само бабе и/или деде са унуцима, односно када је прескочена генерација родитеља (најчешће због њиховог рада у иностранству који је дужи од једне године), постоји оправданост за увођење новог (петог) типа породице: баба и/или деда са унуцима.¹¹ С тим у вези, у препорукама је допуњена и дефиниција детета, по којој је дететом сматран син или кћи, без обзира на њихову старост и брачни статус, који заједно са бар једним од родитеља живе у заједничком домаћинству, под условом да с њима не живи њихов партнер или дете. Дефиниција је проширена, тако што је дететом сматран и унук или унука који живе са бабом и/или дедом, под условом да с њима заједно не живе и њихови родитељи.

Поред типа породице, у основна обележја спадају и: **положај у породици** (партнер/родитељ или дете, као и баба/деда, уколико се посматрају породице типа баба и/или деда са унуцима) и **величина основне породице** (укупан број чланова и број деце у породици).

Од допунских обележја за наредни попис треба размотрити обележја: тип реконструисане породице (породице у којима, поред брачног пара/партнера, живи бар једно дете које није заједничко) и статус и тип проширене породице (када, поред чланова најужих породица, у домаћинству живе и други блиски рођаци).

¹⁰ На основу података о сродничком односу чланова домаћинства с носиоцем домаћинства, посебно обучена лица шифрирала су редни број породице и положај у породици, тако што су идентификовала чланове ужих породица и додељивала им исти редни број породице у оквиру домаћинства, односно, у зависности од тога да ли је члан породице партнер/родитељ или дете, шифриран је и положај у породици (1-партнер/родитељ, 2-дете, 0-члан домаћинства не припада ниједној породици).

¹¹ Домаћинство у којем су живели баба и деда са унуцима третирано је као породично домаћинство, при чему су члановима породице сматрани само баба и деда, а њихови унuci су дефинисани као чланови домаћинства који не припадају ниједној ужој породици. Такође, ако су чланови домаћинства били баба или деда и унuci, такво домаћинство је сматрано непородичним.

* * *

Приликом избора обележја за која ће се прикупљати подаци у попису становништва неопходно је водити рачуна о томе да домаћинство није само пуки збир његових чланова, већ је основна економска (произвођачко-потрошачка или само потрошачка) ћелија друштва, а да је породица уједно и језгро репродукције. Стога је, додатном обрадом података, потребно обезбедити и друге изведене информације о домаћинству, односно о породици као целини. У нашој пописној пракси посебна пажња посвећена је извођењу различитих демографских и социо-економских обележја домаћинства, као што су: извори прихода, поседовање газдинства, старосни састав, миграционе карактеристике (аутохтона, мигрантска и мешовита домаћинства), док су за породице извођена обележја: етничка хомогеност породице, образовне и економске карактеристике партнера. Иако су овим додатним обрадама пописне грађе обезбеђени корисни подаци, сигурно је да, у зависности од корисничких потреба, још увек има довољно простора за извођење нових обележја о домаћинствима и породицама.

СТАТИСТИКА И ТИПОЛОГИЈА ГРАДСКИХ НАСЕЉА СРБИЈЕ

У Србији су у периоду после Другог светског рата (пописи становништва од 1948. до 2002.) од стране званичне статистичке службе коришћена два критеријума за диференцијацију (разграничења) насеља, односно за поделу насеља на градска и она која то нису (неградска). Административни (правни) по коме се насеља законским уредбама проглашавају за градска, и демографско-статистички (комбиновани) критеријум на основу комбинације двају обележја: величине (броја становника) и процентног удела непољопривредног становништва.

Пописом становништва 1948. године градска насеља су одређена на основу административног критеријума, који је, уствари наслеђен из периода пре Другог светског рата и по коме су насеља законским прописима проглашена за градска. Међутим, статистички подаци о становништву градских насеља и насеља уопште у попису 1948. не могу се користити пошто су обрађивани по различитим административно-територијалним јединицама (месним одборима), при чему се није ишло на ниже територијалне јединице, односно на нива насеља. Утврђивањем статистичке дефиниције насеља и преласком на обраду пописних података на нивоу самосталних насеља (од пописа становништва 1953.) и прихваћене типологије насеља (СЗС, 1959), створене су такве могућности.

У вези са претходним, треба истаћи да се, непосредно после Пописа 1953. и ажурирања спискова самосталних насеља за обраду података тог пописа, у нашој научној пракси јавило, неколико различитих критеријума за дефинисање (разграничење) градског насеља (М.Мацуре, Д.Стефановића, П.Ивковић-Ивендековића, Д. Вогелника, и других), који су се, углавном заснивали на комбинацији: величине (броја становника) насеља и процентног удела непољопривредног становништва у њима, али и неке градске (урбане) карактеристике. Савезни завод за статистику, применио је предлог (шему) Милоша Мацуре изнетог у раду: *“Један нов критериј за разграничење градског и сеоског становништва”*, по коме су сва насеља, на основу броја становника и удела непољопривредног становништва, подељена на: градска, мешовита и сеоска (Мацура, 1954). Трехотомна подела за одређивање градских насеља у Србији примењена је у пописима становништва за 1953, 1961. и 1971. годину.

У попису становништва 1981. године градска насеља су одређена на основу административно-правног критеријума. По овом критеријуму насеље се одлуком општинских органа власти проглашавају градским објавом у Службеном Гласнику СРС. Сам појам града по овом критеријуму је врло широк, што омогућава да се њиме означи међусобно врло различита насеља (као она са неколико стотина становника тако и насеља са преко мили-

он становника) која могу бити различитог садржаја (функција) и значаја. Подела насеља на градска и остала насеља имплицира да су у групу осталих уврштена сва насеља која одлуком органа локалне самоуправе (општине) нису проглашена за градска. Дихотомна подела за диференцирање (издвајање градских од осталих) насеља примењена је у пописима становништва 1981, 1991. и 2002. године.

Међутим, морамо истаћи да оба ова критеријума показују извесне недостатке. Код комбинованог, демографско-статистичког критеријума, то је, недостатак показатеља функционалног значења насеља поготово код диференцијације насеља која имају обележја стамбених сателита (приградска насеља средњих и већих градова). У тим насељима процентни удео непољопривредног становништва не може у потпуности указати на функционално значење насеља, јер већи део непољопривредног становништва мигрира на рад у друго (најчешће веће) суседно место. Код административно-правног критеријума не постоји категорија мешовитог насеља. Наиме, сва насеља која нису градска сврстана су у категорију остала насеља. По мишљењу стручне јавности, то је велики недостатак и помак уназад у поређењу са предходним стањем, пошто у стварном животи постоје насеља прелазног типа, нарочито у функционално-привредном, али и неком другом погледу.

Полазећи од усвојених критеријума у пописима становништва од 1948. до 2002. године у Србији (на Косову и Метохији до пописа 1991.) су укупно 243 самостална насеља имала статус градских насеља, што је знатно већи број од укупног броја градских насеља у ма којем попису становништва. То практично значи, да су поједина насеља, од пописа до пописа, добијала или губила такав статус, што је, на неки начин, онемогућавало свеобухватније сагледавање развоја градива и градског становништва, односно нивоа и степена урбанизације земље (Стевановић, 2004). Из тог разлога су се, поред званичних спискова градских насеља изведених на основу важећих критеријума, у нашој стручној пракси често, ради постизања предпостављеног циља рада, упоредивости добијених резултата у дужим временским (пописним серијама), теоријског уопштавања добијених резултата и слично, користили изведени спискови насеља градског карактера (Стојановић, 1988; Вељковић, 1995; Стевановић, 1995) засновани најчешће на популационој величини насеља (пет, десет или двадесет хиљада становника), али и некој карактеристици градског карактера (најчешће активност и делатност становништва). Тиме се избегавао, пре свега, утицај деловања формалних градских насеља неградског карактера у истраживањима. Такви спискови насеља градског карактера, врло често, садржавала су и насеља која нису у званичном систематском списку градских насеља, а која у функционалном погледу то јесу (седишта многих општина чија насеља немају статус градског насеља).

Према тренутно важећем административно-правном критеријуму, у време последњег пописа становништва (2002) од 4706 насеља Централне Србије и Војводине, 169 насеља су градског карактера (типа). Од тог броја свега четири градска насеља има више од сто хиљада становника (само Београд више од једног милиона), док чак 15 има мање од две хиљаде, при чему нека свега неколико стотина (Куршумлијска Бања 151, Дивчибааре 235, Белановица 266, Руцка 310, Пећани 493, итд.). Већина (77 насеља или 45,6%) градских насеља има популациону величину од пет до 20 хиљада, док свега 52 градска

насеља има број становника већи од 20 хиљада. Треба истаћи да популациона величина од двадесет хиљада становника у неким земљама света представља доњу, најнижу границу, која одређује статус градског насеља (Милићевић, 1994).

Табела 1. Дистрибуција градских насеља према популационој величини, попис 2002.

	Укупно	Централна Србија	Војводина
До 1999	15	15	-
2000-4999	35	28	7
5000-9999	42	27	15
10000-19999	35	19	16
20000-49999	24	15	9
50000-99999	14	10	4
100000 и више	4	3	1

Ово саопштење нема за циљ давање неке нове статистичке диференцијације насеља Србије према типу, већ покретања дискусије о овом проблему. Мишљења смо да, тренутно важећа административно-правна регулатива за издвајање насеља на градска и остала, не даје довољно издиференцирану слику о градским насељима Србије, пошто су том категоријом обухваћена, као што смо видели, насеља од свега неколико стотина, па до више од једног милиона становника. Сматрамо да би требало извршити посебну статистичку типологију градских насеља полазећи, пре свега, од броја становника, али и од неке друге карактеристике градског (урбаног) карактера. Сматрамо да би се, према неком новом критеријуму, могла израдити статистичка типологија насеља градског карактера на две до три категорије насеља тог типа, при чему би категорија градова била обавезна (тако се, не би, у исту категорију сврставали, на пример, Белановица и Суботица, односно Дивчибаре и Београд), а која би била примењена од стране РЗС у обради резултата првог наредног (2011.), али и будућих пописа становништва. Такође сматрамо да би издвојена категорија градова требало бити стална (непроменљива), док би остале категорије градских насеља Србије биле променљиве у зависности од параметара (критеријума) за њихово издвајање. Тиме би се, поред функционалне класификације градских насеља, побољшала и статистичка обрада и приказивање статистичких података што би омогућило и свеобухватније сагледавање развоја градова и градског становништва. Треба нагласити да недавно усвојени Закон о територијалној организацији Републике Србије (Службени гласник, 2007) издваја и категорију градова, као насеља са посебним административно-управним функцијама. Према том Закону на територији Републике Србије издвојено је укупно 24 града. Мишљења смо, да број градова према статистичком критеријуму који би применио РЗС, требао бити знатно већи, јер поменути закон нису обухваћана ни поједина градска насеља која се у стручној и научној литератури, у једном дужем временском периоду (друга половина 20. века), третирају као традиционални градови Србије (Стевано-

вић, 1996), као ни остала градска насеља која у функционалном, урбанистичком, привредном, административном, и сваком другом погледу, припадају категорији градова.

Литература:

- (1) ВЕЉКОВИЋ, А. (1995). *Градови Србије-центри развоја у мрежи насеља*, посебна издања, књига 44 (Београд: Географски институт Јован Цвијић, САНУ).
- (2) МАЦУРА, М. (1954). *Један нов критериј за разграничење градског и сеоског становништва*, Други годишњи састанак Југословенског статистичког друштва, (Београд).
- (3) МИЛИЋЕВИЋ, Г. (1994). "Анализа могућности унификације критеријума за разликовање градских од неградских насеља", *Становништво* (Београд), год. XXXI-XXXII, бр. 3-4/1-2.
- (4) РЗС (2003). "Попис становништва, домаћинства и станова у 2002. Подаци по насељима.." *Становништво-Пол и старост, књига 2*. (Београд: Републички завод за статистику).
- (5) СЗС (1959). Методолошки материјал 106. Статистички кругови-стална мрежа статистичких територијалних јединица. (Београд: Савезни завод за статистику)
- (6) СГ (2007). Службени гласник Републике Србије, год. LXIII, број 129, (Београд).
- (7) СТЕВАНОВИЋ, Р. (1995). "Пројекције и размештај становништва", у *Просторни план Републике Србије, књига 1 (циљеви-планска решења-примена)*. (Београд: Институт за архитектуру и урбанизам Србије и Министарство за урбанизам, станбено-комуналне делатности и грађевинарство).
- (8) СТЕВАНОВИЋ, Р. (1996). Урбанизација, раст већих градова и депопулација сеоских насеља Србије. У проф. др Зоран Аранђеловић (уредник): *Регионални развој и демографски токови у СР Југославији*. Књига број 1. (Ниш: Економски факултет у Нишу).
- (9) СТЕВАНОВИЋ, Р. (2004). "Градска насеља Републике Србије у пописима становништва од 1948. до 2002.", *Становништво* (Београд), год. XLII, бр. 1-4 .
- (10) СТОЈАНОВИЋ, Б. (1988). *Просторна дистрибуција становништва у Југославији 1971-1981.*, Едиција: Насељавање простора, свеска 65, (Београд: Центар за мултидисциплинарне студије Универзитета у Београду).

ПОДЕЛА НАСЕЉА НА ГРАДСКА И СЕОСКА

Поделу на градска и сеоска насеља налазимо још у најранијим пописима. Од обиља материјала, посебну пажњу привлачи „Речник-географско статистички Србије“ из 1846. године, који је приредио Јован Гавриловић. У Речнику је приказана административно-управна шема Србије, а насеља су подељена на вароши, села и засеоке.¹ Тадашња Србија је имала 40 вароши, у којима је живело 8% од укупног становништва, а делатност становника је одређивала карактер насеља. Становништво које се бавило трговином, занатима, рударством и сличним пословима живело је у варошима, а становништво које се бавило пољопривредом живело је у селима.

Пописи после Другог светског рата

На основу резултата пописа 1948. године није могуће реконструисати насеља градског карактера, јер постоје само подаци за велике градове.

У попису 1953. подела на градска и сеоска насеља постоји, али у пописним књигама није дата дефиниција као ни методолошко упутство, па није јасно на који начин су насеља категорисана.

Попис 1961. године издваја се међу послератним пописима по томе што је у њему први пут извршено разврставање насеља на градска, мешовита и сеоска, према познатој класификацијској формули Милоша Мацуре, која се темељи на два статистичко-демографска критеријума: 1) популационој величини насеља и 2) висини удела пољопривредног у укупном становништву насеља. По истој формули извршена је и подела насеља по типу у попису 1971. године.

У попису 1981. године примењивана је „правна“ класификација. Договор о подели насеља на две групе („градска“ и „остала“ насеља), односно о издвајању градова по правном критеријуму „постигнут је на IV конференцији директора Савезног, републичких и покрајинских завода за статистику². Списак градова и насеља градског карактера направљен је на основу одговарајућих савезних, републичких и покрајинских законских аката. За централну Србију списак градова направљен је на основу Одлуке о

¹ Јован Гавриловић за засеоке каже: „Под именом засеока, разумем мања и с другим селом састављена сеоца; име је ово у Србији познато.“

² Конференција је одржана 14. маја 1981. године у Београду

одређивању градова и насеља градског карактера у којима се врши национализација грађевинског земљишта („Службени гласник НР Србије“ бр.10/59) и Закона о одређивању грађевинског земљишта у градовима и насељима градског карактера („Службени гласник СР Србије“ бр. 32/68, 29/69, 19/71 и 16/72). Правни основ за одређивање градова и насеља градског карактера у Војводини, односно за одређивање градског грађевинског земљишта, садржан је у Закону о грађевинском земљишту („Службени лист САПВ“ бр. 31/79). Овим законима овлашћене су скупштине општина да одреде градска насеља, с тим да градско насеље може бити оно за које је донесен урбанистички план, тј. оно насеље „које по изграђености и опремљености комуналним и другим објектима, развијености друштвених и других делатности, структури становништва и другим својствима, има или добија градски карактер“.

„Правна“ класификација, која је примењена у попису 1981. године, примењена је и у пописима 1991. и 2002. године, уз образложење да је она знатно постојанија него „статистичка“ класификација, те да обезбеђује упоредивост и да боље осликава садашњу реалност. Тешко да се може рећи да, на почетку XXI века, подела на градска и „остала“ насеља, која се базира на документима старим 30 до 50 година, „осликава садашњу реалност“.

У једном броју случајева, „правна“ класификација показала се као једнострана и непрецизна, па су нека насеља, изразито градског карактера по свом изгледу, броју становника, функционалном капацитету, остала у корпусу „осталих насеља“ . Таква насеља су, на пример: Нова Пазова, и Варварин . С друге стране, насеља која су ушла у групу градских: Пећани и Руцка (општина Чукарица) појединачно имају мање од 500 становника, а по изгледу се не разликују од суседних села. У групу „осталих“ насеља, по важећој подели, спадају седишта општина и познате варошице: Барајево, Баточина, Жагубица, Чајетина, Љубовија, Осечина и Прешево. Претпостављам да су аутори овакве поделе очекивали да ће локалне самоуправе предлагати и проглашавати градским она насеља која су по својој функционалности и другим карактеристикама заиста градска, па би статистика такве промене уврштавала у своју класификацију. Искуства статистичара и других корисника статистичких података већ дуже време указују на то да важећа класификација на градска и сеоска насеља не задовољава потребе и не прати реалност.

По „препорукама“ за пописе око 2010. године за поделу насеља на градска (урбана) и сеоска (рурална) **„препоручује се државама да, у циљу међународне упоредивости, дефинишу урбане области као насеља са 2000 и више становника, а руралне области као насеља са мање од 2000 становника и ретко насељене области. Неке државе могу пожелети да на други начин дефинишу урбане области (на пример у смислу административних граница, изграђених области; територије за које су обезбеђене услуге као што су радње, установе за едукацију, рекреациони објекти, предузећа итд, или у смислу функционалности територија. Који год да је приступ узет, потребно га је јасно описати у прикладном пописном извештају и/или у мета подацима“**. На основу наведеног, може се закључити да је, с обзиром на то да је питање изведено и да није суштинско, остављена велика слобода државама за

дефинисање градских и сеоских насеља, те да је популациона величина од 2000 становника постављена као „камен међаш“.

По важећој „правној“ подели на градска и сеоска насеља, у Републици Србији (попис 2002. године) од укупно 4706 насеља 169 је градских (3,59% од укупног броја насеља), а у њима живи 56,36% становника.

Табела 1. Градска и сеоска насеља, разврстана по правном критеријуму, попис 2002.

	СТАНОВНИШТВО		БРОЈ НАСЕЉА	
	апсолутни број	%	апсолутни број	%
РЕПУБЛИКА СРБИЈА*	7498001	100.00	4706	100.00
Градска	4225896	56.36	169	3.59
Остала	3272105	43.64	4537	96.41

*Без Косова и Метохије

Од укупно 169 градских насеља, 15 насеља има мање од 2000 становника. По међународним препорукама, овим насељима би требало променити карактер (требало би их сврстати у групу сеоских насеља).

Табела 2. Градска насеља по популациој величини, попис 2002.

	Број становника		Број насеља	
	апсолутни број	%	апсолутни број	%
Укупно	4225896	100.00	169	100.00
200 и мање становника	151	0.00	1	0.59
200-499	1304	0.03	4	2.37
500-999	1113	0.03	2	1.18
1000-1999	11943	0.28	8	4.73
2000-4999	125215	2.96	35	20.71
5000-9999	311746	7.38	42	24.85
10000-19999	514425	12.17	35	20.71
20000-49999	726007	17.18	24	14.20
50000-99999	902848	21.36	14	8.28
100000-199999	511502	12.10	3	1.78
200000-499999	0	0.00	0	0.00
500000-999999	0	0.00	0	0.00
1000000 и више становника	1119642	26.49	1	0.59

Табела 3. Градска насеља са мање од 2000 становника, попис 2002.

Назив насеља	Тип	Управни округ	Назив општине	Шифра насеља	Број становника
1. Рудовци	г	Град Београд	Лазаревац	704172	1787
2. Сопот	г	Град Београд	Сопот	705101	1752
3. Мионица (варошица)	г	Колубарски	Мионица	728268	1723
4. Баљевац	г	Рашки	Рашка	736872	1636
5. Алексиначки Рудник	г	Нишавски	Алексинац	700649	1467
6. Боговина	г	Зајечарски	Бољевац	706205	1348
7. Јошаничка Бања	г	Рашки	Рашка	737135	1154
8. Брза Паланка	г	Борски	Кладово	716502	1076
9. Сијаринска Бања	г	Јабланички	Медвеђа	727652	568
10. Бело Поље	г	Пчињски	Сурдулица	746665	545
11. Пећани	г	Град Београд	Чукарица	705144	493
12. Руцка	г	Град Београд	Чукарица	705152	310
13. Белановица	г	Колубарски	Љиг	726192	266
14. Дивчибаре	г	Колубарски	Ваљево	708534	235
15. Куршумлиска Бања	г	Топлички	Куршумлија	722111	151

С циљем да се укаже на крајње ефекте различитих метода категоризације насеља, предложена су три различита модела за разграничење насеља на градска и сеоска.

Први модел

Ако бисмо, у складу с међународним препорукама, сва насеља чија је популациона величина 2000 или више становника прогласили за градска, на територији Централне Србије и Војводине било би 489 насеља (10,39% од укупног броја насеља) и у тим насељима би живело 73,16% од укупног броја становника (табела 4).

Табела 4. Насеља са више од 2000 становника, попис 2002.

	СТАНОВНИШТВО		БРОЈ НАСЕЉА	
	апсолутни број	у %	апсолутни број	у %
РЕПУБЛИКА СРБИЈА*	7498001	100.00	4706	100.00
Градска	5485616	73.16	489	10.39
Сеоска	2012385	26.84	4217	89.61

*Без Косова и Метохије

Други модел

Такође, како би се у потпуности испоштовале међународне препоруке, укупно 15 насеља, која су по важећој правној подели градска, требало би класификовати као сеоска, док би 16 “осталих” насеља, која су уједно и општински центри, требало укључити у категорију градских насеља. Тада би у Републици Србији удео градског становништва у укупном броју становника био 57,15%, а број градских насеља био би повећан за 1. Промена не би била, са аспекта бројева, скоро никаква, али би била суштинска и ближа реалности.

**Табела 5. Насеља са више од 2000 становника, попис 2002.
(без 15 насеља+16 насеља, општинских центара)**

	СТАНОВНИШТВО		БРОЈ НАСЕЉА	
	апсолутни број	у %	апсолутни број	у %
РЕПУБЛИКА СРБИЈА*	7498001	100.00	4706	100.00
Градска	4284762	57.15	170	3.61
Сеоска	3213239	42.85	4536	96.39

*Без Косова и Метохије

Табела 6. Општински центри класификовани као “остала” насеља, попис 2002.

Назив насеља	Тип	Управни округ	Назив општине	Број становника
1. Прешево	о	Пчињски	Прешево	13426
2. Барајево	о	Град Београд	Барајево	8325
3. Богатић	о	Мачвански	Богатић	7350
4. Баточина	о	Шумадијски	Баточина	5574
5. Коцељева	о	Мачвански	Коцељева	4645
6. Љубовија	о	Мачвански	Љубовија	4130
7. Житорађа	о	Топлички	Житорађа	3543
8. Осечина (варошица)	о	Колубарски	Осечина	3172
9. Чајетина	о	Златиборски	Чајетина	3162
10. Бојник	о	Јабланички	Бојник	3159
11. Жагубица	о	Браничевски	Жагубица	2823
12. Кнић	о	Шумадијски	Кнић	2294
13. Варварин	о	расински	Варварин	2198
14. Пландиште	о	Јужно-банатски	Пландиште	4270
15. Пећинци	о	Сремски	Пећинци	2659
16. Сечањ	о	Средње-банатски	Сечањ	2647

Трећи модел

Ако бисмо дефинисали градска насеља као она насеља: у којима живи преко 2000 становника; мање од 25% од укупног становништва се бави пољопривредом; преко 40% активних становника који обављају занимање ради у терцијарном и кварталном сектору делатности; преко 3/4 станова од укупног броја станова је прикључено на јавни водовод; с тим да и сва насеља имају бар једну зграду преко два спрата, добили бисмо да је број таквих насеља 192 за Републику Србију и да у тим насељима живи 59,21% од укупног броја становника (по попису 2002. године).

Табела 7. Подела на градска и сеоска насеља по статистичком критеријуму (предлог за попис 2011. на основу података из 2002.)

	СТАНОВНИШТВО		БРОЈ НАСЕЉА	
	апсолутни број	у %	апсолутни број	у %
РЕПУБЛИКА СРБИЈА³	7498001	100.00	4706	100.00
Градска	4439286	59.21	192	4.08
Сеоска	3058715	40.79	4514	95.92

Предлог нових градских насеља

Рбр.	Назив насеља	Оп-штин-ски центар	Број стано-вника 2002	Рбр.	Назив насеља	Оп-штин-ски центар	Број стано-вника 2002
1.	Калуђерица		22248	20.	Госпођинци		3896
2.	Ветерник		18626	21.	Врдник		3704
3.	Сремчица		18450	22.	Житорађа	+	3543
4.	Нова Пазова		18214	23.	Супње		3525
5.	Прешево	+	13426	24.	Бечмен		3409
6.	Нови Бановци		9358	25.	Шимановци		3358
7.	Лештане		8492	26.	Лазарево		3308
8.	Барајево	+	8325	27.	Чајетина	+	3162
9.	Богатић	+	7350	28.	Сириг		3010
10.	Болеч		5750	29.	Брестовац		2950
11.	Баточина	+	5574	30.	Грљан		2839

³ Без Косова и Метохије.

Предлог нових градских насеља (наставак)

Рбр.	Назив насеља	Оп- штин- ски центар	Број стано- вника 2002	Рбр.	Назив насеља	Оп- штин- ски центар	Број стано- вника 2002
12.	Стари Бановци		5488	31.	Жагубица	+	2823
13.	Рушањ		4769	32.	Медошевац		2704
14.	Коцељева	+	4645	33.	Пећинци	+	2659
15.	Српска Црња		4383	34.	Сечањ	+	2647
16.	Планиште	+	4270	35.	Ропчево		2363
17.	Љубовија	+	4130	36.	Кнић	+	2294
18.	Доња Врежина		4088	37.	Варварин	+	2198
19.	Вранић		3899	38.	Зуце		2024

ПОСЛЕПОПИСНА УСКЛАЂИВАЊА ПРОЦЕНА СТАНОВНИШТВА И КОРИШЋЕЊЕ ПОПИСА ЗА ИЗРАДУ ПРОЈЕКЦИЈА СТАНОВНИШТВА

Основни циљ овог рада је осврт на пописне податке у светлу демографске анализе, односно указивање на проблеме са којима се сусреће при изради процена и пројекција становништва, као и детаљних таблица морталитета, ослањајући се на податке пописа становништва.

Свакако да се најзначајнији подаци о становништву добијају се из пописа становништва, који се периодично одвијају на територији читаве земље. Међутим, на основу пописа становништва, демограф располаже "брuto" подацима и неопходно је да се на основу њих, помоћу метода демографске анализе, израчунају релевантни показатељи, чијим се континуираним праћењем анализира појава и истражују узроци промена.

У току десетогодишњег временског периода између два пописа становништва дешавају се значајне промене, како у укупном броју становника, тако и у старосно-полним структурама становништва. Стога се процене становништва за послепописне године израђују на основу резултата пописа становништва и резултата обраде статистике природног и механичког кретања становништва. Процене становништва израђују се и за пописну годину с обзиром да се пописи становништва спроводе 31. марта. На тај начин обезбеђује се континуитет статистичких процена становништва и старосно полне структуре становништва за сваку поједину годину посматрања. Процене израчунате за године од једног пописа до другог могу се ретроактивно кориговати резултатима новог пописа, уколико је било методолошких промена или бурних миграторних кретања, као у последњем међупописном периоду.

У изради процена становништва према полу, старости и типу насеља полазну основу чине пописни и витално-статистички подаци на нивоу насеља, као најмањих територијалних јединица посматрања, на основу чијих процена су, респективним агрегирањем, изведене процене за више нивое: општине и округе, као и процене према полу, старости и типу насеља за Републику Србију, централну Србију и Војводину.

Израда процена становништва по појединачним годинама старости и полу на нивоу општина, први пут је урађена на бази резултата пописа становништва 1991. године. Процене су рађене за сваку међупописну годину, а након пописа становништва 2002. годи-

не, оне су кориговане, према резултатима последњег пописа, што је најпре имало за циљ усклађивање методолошких разлика концепције *сталног* становништва.

Табела 1. Процена становништва у периоду 1991-2002, на бази Пописа становништва 2002. године

	Почетак године	Рођени	Умрли	Унутрашња миграција		Крај године	Процена (средина године)
				пријава	одјава		
2002	7509143	78101	102785	162002	155543	7490918	7500031
2001	7504739	78435	99008	136198	118238	7502126	7503433
2000	7527952	73764	104042	130589	123524	7504739	7516346
1999	7552850	72222	101444	102363	98039	7527952	7540401
1998	7582640	76330	99376	102751	109495	7552850	7567745
1997	7614436	79716	98068	95330	108774	7582640	7598538
1996	7629934	82548	98370	92244	91920	7614436	7622185
1995	7626594	86236	93933	98692	87655	7629934	7628264
1994	7618828	85292	93011	90171	74686	7626594	7622711
1993	7609827	87931	95121	105707	89516	7618828	7614328
1992	7598298	86877	93475	110381	92254	7609827	7604063
1991	7592973	90378	89072	114386	110367	7598298	7595636

Број становника процењен средином 1991. године, на бази резултата пописа становништва те године, износио је 7827946, а разлика броја становника процењеног средином 1991. године, добијена коришћењем старог и новог концепта сталног становништва, износи око 232 хиљаде.

Квалитет пописних података који се односе на обележје "старост" веома је важан при изради процена, пројекција становништва и детаљних таблица морталитета. Пре него што се приступи демографским рачуницама и анализи, потребно је становништво из категорије "непозната старост" распоредити по осталим групама старости. Што је већи број становника непознате старости, то је већи проблем припреме полазних података за наведене демографске рачунице и, истовремено, већа сумња у исправност дистрибуције становништва по старости, нарочито на нижем територијалном нивоу.

Према проценама становништва за 2002. (које су урађене на бази старосно-полне структуре из последњег пописа становништва), број становника старих 100 и више година је прецењен (712 становника). Два су разлога која су до тога довела: сам пописни податак о броју старих преко сто година (пре распоређивања становништва из категорије "непознато") који је износио 408 становника је нереално висок, а затим под сумњом је и исправност начина распоређивања броја становника непознате старости којих има око 48 хиљада. Поставља се питање ко су становници непознате старости? Да ли је у питању *техничка грешка*, или су то заиста пописана лица непознатог датума рођења? Ако је ово

друго у питању, да ли је исправно очекивати да су то, пре свега, лица дубоке старости? Овакав резон је, при распоређивању становништва непознате старости, поготово на најнижим територијалним нивоима, довео до већ поменуте прецењености броја стогодишњака. У оквиру ових размишљања, отвара се још једно питање: да ли је могуће у случају непознате старости пописаног лица, *инпутирати* овај податак, користећи позната обележја и правила логичке контроле?

При изради Комплетних таблица смртности, које се раде за године око пописа, неопходно је да се, поред података виталне статистике, располаже и прецизним подацима о старосној структури становништва на основу пописа. На основу података о морталитету по старости и полу и дистрибуције укупног становништва по годинама рођења и полу, дефинисане су сирове вероватноће умирања, које показују извесне неправилности, настале услед грешака приликом прикупљања података, које су нарочито изражене у интервалу од 80 до 100 година старости. Зато се приступа изравнању сирових вероватноћа смрти, и тек на основу изравнатих вероватноћа умирања се дефинишу остале биометријске функције у таблицама морталитета. Пошто се изравнањем отклањају случајне грешке, примењени метод изравнања сирових вероватноћа умирања у многоме зависи од квалитета прикупљених података по старости.

Једна од основних претпоставки израде квалитетних демографских пројекција, свакако, представљају поуздани подаци о тзв. базном становништву, тј. броју и старосно-полној структури становништва у почетној години посматрања. Стога је разумљиво што се у демографској литератури препоручује да се у статистички развијеним земљама пројекције базирају на подацима последњег пописа, односно на резултатима процена становништва по старости и полу средином пописне године.

У Републичком заводу за статистику урађене су Пројекције становништва Србије за период 2002-2032. Приликом израде пројекција, коришћен је аналитички метод, који подразумева да се хипотезе односе на будуће промене компоненти кретања становништва, тј. фертилитета, морталитета и миграција, и то по старости и полу. Због прихватања декомпонованог приступа, хипотезе су постављене за централну Србију и Војводину, тако да пројектовано становништво Србије представља само збир пројекција њених конститутивних делова, а не резултанту посебно постављених хипотеза.

За пројекције становништва Србије до 2032. године од највеће важности је постављање хипотеза о смеру и интензитету миграторних кретања. Када су постављане хипотезе о "очекиваним" миграцијама, водило се рачуна да су се у току 1990-их највеће промене десиле управо у домену миграторних кретања, а да ће у прве две деценије 21. века правци, обим и структура миграција становништва бити под великим утицајем претходних догађаја (завршетак великих ратних сукоба и политичке промене како у Србији, тако и у бившим југословенским републикама), али и претпостављених промена у смеру привредног опоравка земље и њеног бржег укључивања у европске интеграционе токове.

Када се у пројекције становништва укључују миграције, тада није од првенственог значаја укупан обим миграционих кретања, већ пре свега салдо спољних миграција и његова дистрибуција по полу и старости.

Коришћење витално-статистичког метода при утврђивању нето миграције одређеног подручја, а на основу података из пописне и виталне статистике, у пракси се ограничава на укупно становништво, као и на полну и старосну структуру укупног становништва.

Шта показују резултати два последња пописа становништва када је у питању миграциони салдо?

Табела 2. Компоненте кретања становништва Србије, 1991-2002.

Број становника	.
Попис 1991	7576837
Попис 2002	7498001
Раст 1991/2002	-78836
Природни прирашта ј(између два пописа)	-172718
Нето миграција (салдо пресељавања)	93882
Досељено становништво (Попис 2002)	413602
Одсељено становништво (ВС-метод)	319720
Радници на раду и боравку у иностранству (1-10 година) (попис 2002)	182031
Необухват	137689

Велики позитиван миграциони салдо је, пре свега, резултат веома интензивног досељавања у Србију, а не, на пример, знатно смањеног обима исељавања. Међу становништвом које се између два пописа доселило у Србију доминирају избеглице, односно имигранти из бивших југословенских република. За разлику од досељавања, чији је обим и карактер релативно добро регистрован пописима становништва, бројност и структуре одсељених се статистички знатно лошије прати. У недостатку релевантних статистичких података, коришћењем *витално-статистичког метода*, урађена је процена обима одсељавања у иностранство, што представља и највећу непознаницу. Такво стање је условљено с више разлога. Прво, то је слаб обухват лица која се трајно исељавају из земље. Друго, то је много слабији обухват лица на "привременом раду и боравку у иностранству" од обухвата становништва у земљи.

Према резултатима Пописа 2002. године, број лица на раду-боравку у иностранству, са дужином боравка од 1. до 10. година (напустили земљу између два пописа) је 182 хиљаде. Стварни број ових лица је знатно већи, на шта указују и статистички подаци земаља пријема.

Коришћењем витално-статистичког метода установљен је број лица необухваћених пописом у нето износу је 137 хиљада.

Одмах након завршетка пописа, спроведено је истраживање у вези са обухватом пописа и контролом квалитета. Ово истраживање било је засновано на узорку случајне вероватноће и, према резултатима контроле обухвата пописа, стопа недовољне покривености становништва за Републику Србију износи 1.55%, односно нето број особа које недостају у Републици Србији износи 117395. Број лица необухваћених пописом, добијен коришћењем витално-статистичког метода, је нешто већи, али треба имати на уму да тачност миграционог салда добијен овим методом зависи и од потпуности обухвата становништва пописом 1991, као и од обухвата виталне статистике.

САДРЖАЈ ПОПИСА И ОБРАДА ПОДАТАКА У КОНТЕКСТУ МОДЕРНИЗАЦИЈЕ ДЕМОГРАФСКИХ ИСТРАЖИВАЊА

Ма колико садржаји пописа били стандардни и усаглашени са међународним препорукама, устаљена пракса припреме за попис, међу њима и ово саветовање, говоре о потреби да се јавно размотре могућности актуализује предстојећег пописа. Сваки попис се трудио да одреагује на новонастале друштвене околности у међупописним периодима и да покуша да кроз детаљније обраде појединих обележја понуди богатију информативну основу за темељније упознавање акутних друштвених процеса. Најпрецизнији захтеви у попису су методолошког типа, везани су за операционалност одређених дефиниција, могућност реалног евидентирања одређених обележја, прецизност класификација итд, што утиче на број питања и њихову формулацију. Међутим, апликатибилност података, посебно истраживачка апликатибилност је важна детерминанта пописних садржаја. Могуће је да захтеви истраживача буду нереални, па и нерационални, јер подразумевају већа организациона улагања зарад појединачних и (можда) ретких истраживачких резултата. Зато се истраживачки интереси могу наћи у колизији са потребом „рентабилније“ организације и спровођења пописа.

Са друге стране, демографија се мења и осавремењује, па расте и потраживање истраживача за разноврснијим и богатијим подацима. Модернизација демографских истраживања може се посматрати из различитих визура. Једна указује на трансфер од макро ка микро демографији, уз поштовање и формалних и квалитативних метода. Она прави неопходну везу од појединачног ка општем. Њен је значај у откривању детерминистичких основа демографских понашања. Овакав заокрет настао је као резултат потребе да се дубље проникне у механизме факторских деловања. Други тип модернизације огледа се у ширењу интердисциплинарности, и у складу са тим умножавањем истраживачких тема. Свака од њих не може бити довољно обухваћена пописом, па и уз евентуално проширење пописнице увођењем нових питања. Са тог аспекта, демографима су потребна истраживања на мањим узорцима или одређеним подгрупама становништва, али са већим бројем питања посвећеним одређеној проблематици. То је организационо поједностављено ако се спроводе уз пробне пописе. Други аспект подржавања демографских истраживања везан је за начин и ниво обраде података, избор табела које ће се публиковати. Истраживачи се често налазе у ситуацији да траже додатне обраде документационог материјала.

Овом приликом, нећу се бавити појединачним питањима. Осврнућу се концептуално на ону демографску проблематику, коју као предавач и истраживач не могу методолошки да испратим, прикажем кроз сет показатеља и компарирам са адекватним истражи-

вањима у иностранству. Новија демографска литература обилује темама од којих све не могу ни бити подржане најмасовнијом анкетом, јер би такав узорак био нерационалан. Ипак, демографски метод показује се као користан јер само он осветљава проблематику на глобалном нивоу, обезбеђује, не увек неопходну, али пожељну квантификацију демографских стања и процеса.

У случају недостатка података истраживачи покушавају да пронађу неку „заобилазну апаратуру“ којом се могу проверити хипотезе о демографском развоју. Упркос истраживачкој креативности и опсервацијама, таква посредна решења не могу бити потпуна и доводе у питање адекватност избора постука анализе. Насупрот томе, увођење нових питања у пописнице, или спровођење паралелних анкетних истраживања, проширило би информатички капацитет пописних резултата.

Поједини догађаји у нашој послератној историји и њихове демографске импликације били су толико бурни, и стога препознати као приоритетни у садржајима пописа, да су неки други, мање радикални заокрети у друштвеним и демографским појавама и процесима остали статистички занемарени. Међу њима су најчешће они који су резултат „само“ модернизације живота, такозване „друштвене еволуције“, али који имају своје несумњиве демографске домете и битније мењају слику о процесима у развоју становништва.

Теме, које ће овом приликом бити предложене, су неке од оних које пописна грађа не подржава у потпуности. Ова листа не претендује да буде најважнија или коначна. Појаве и процеси на које скрећем пажњу су у успону. Ради се о темама које су у фокусу мог предавачког и истраживачког ангажмана, за који верујем да није усамљен, и за који тврдим да је важан у друштву које је у транзицији. Посебно, друштву које је истовремено традиционално, и које се осавремењује, друштву дубоких демографских супротности, и у којем иза истих демографских показатеља могу стајати различити узрочници. Уз уважавање чињенице да се пописи не могу оптеретити свим истраживачким „апетитима“ који следе, да су и међународне препоруке редукованије, теме се наводе са циљем да се аргументује њихов значај, а не да се понуде практичне препоруке у виду конкретних питања. То је посао који следи, уколико се апострофирана проблематика препозна као део садржаја будућег пописа или пропратних анкетирања.

Ванбрачни облици заједништва и у Србији представљају област истраживања коју не треба занемарити. Формално-правна дефиниција брачне заједнице и развода не осликава плуралитет форми заједничког живота парова. Иако наша земља, када је у питању брак, још увек говори за традиционалнију, јер популарност брака није опала у мери као у Северној и Западној Европи, намеће се потреба да се комплексније и фактичком стању приближније евидентирају различити облици суживота и прекида брачне заједнице. Међу њима су најважнији подаци о кохабитацијама: њиховом броју и трајању, кохабитацијама које се завршавају браком, фертилитету оствареном унутар њих. Овако комплетирани информације промениле би слику о обиму брачности и целибата, времену ступања у брак (односно заједницу), ванбрачном фертилитету, протогенезичким интервалима, и дале темељнији увид у степен традиционалности различитих етничких, образовних, и других група становништва. Такође би се могле утврдити тенденције транзиционих промена ван-

брачних заједница, од обичајних ка модерним, практиковање кохабитација код различитих генерација. Сет питања би, наравно, у пописници морао бити знатно редукованији него у адекватним анкетним истраживањима. Помак у односу на досадашње стање представљала би већ детаљнија класификација становништва према брачности, која би укључивала опцију живота у ванбрачној заједници. То не би битније оптеретило попис, а дало би могућност да се у комбинацији са осталим обележјима стекне елементарна слика о овом демографском феномену. Искуства из иностране праксе говоре да је веома битна и форма питања и да различиту конотацију, па и различите одговоре изазивају изрази: ванбрачни партнер, момак (девојка), животни партнер, вереник (вереница) ... Стога би у пробном попису требало детектовати како становништво реагује на ова питања.

Одмакао процес демографског старења до сада је било могуће пратити преко стандардних аналитичких показатеља. Међутим, најновије стање у којем број старих у Србији по први пут премашује број младих, те се она налази у дубокој демографској старости, као и прогнозе даљих трендова старења становништва у Србији, указују да ће се друштво суочити са феноменом са којим до сада није имало искуство. Предстоји нам „друштво старих“, чија се организација не сме препустити стихијности или саморегулацији. Старо становништво мора да постане засебна област демографских истраживања, а са циљем изналажења ефикасне популационе политике, чија су начела обезбеђивање економске сигурности старих, унапређења њиховог здравља, здравствене неге и социјалног збрињавања. Таква истраживања захтевају детаљније пописивање старог становништва и детаљнију обраду демографских обележја старог становништва. Слободна сам да предложим и формирање засебне публикације о старом становништву, без обзира на њихову флотантност, у којој ће бити укрштен већи број обележја, од оних које нам до сада публиковани подаци нуде. Додатни извори података о старом становништву су махом из анкетних истраживања социолошког карактера, али њихов обухват није потпун. Иако дају вредне резултате и најчешће се базирају на репрезентативном узорку, не омогућавају уопштавања неопходна за регионализацију и креирање акција локалних управа. Подаци на које се редовно наилази у иностраним публикацијама о демографском старењу и старом становништву, односе се не само на основне структурне карактеристике старих по полу, интерној старости, брачности, образовању и националности (од којих су неке код нас доступне само у документационом материјалу), већ и на њихов социјални статус, тип становања, здравствено стање, изворе примања, степен сиромаштва итд. Сигурно да се свако од ових обележја не може наћи у пописници, али друштво мора да препозна интерес за оваквим истраживањима, те да захтеве преточи у пар приоритетних додатних питања о старом становништву или оформи посебне анкете, и свакако да иницира детаљније обраде постојећих података.

„Одлив мозгова“ или *емигрирање висококвалификоване радне снаге* (што је најоперационалнија дефиниција) мада има озбиљне размере у Србији, статистички је могуће само делимично испратити на основу документационог материјала РЗС. Основни подаци о обиму феномена могу се добити на основу питања из помоћне пописнице. Упркос томе, а вероватно због недостатка података који би омогућили дубље анализе, као и непотпуног обухвата, овом проблематиком се није бавило много аутора. Подаци за детаљније анали-

зе захтевали би додатна питања о различитим демографским обележјима пре миграција и сада, и то: брачности и фертилитету, активности, врсти завршеног факултета, степену усавршавања. Истраживачки потенцијал таквих података био би несумњив, а као крајњи корисници резултата могли би се препознати и креатори популационе политике у области миграција. Посебно је питање обухвата ове категорије становништва што зависи, како од одзива емиграната у иностранству, тако и од постојања сродника (или чланова домаћинства) који су остали у земљи и који могу дати информације о емигрантима.

Социјална мобилност је интересантна област истраживања, било да се ради о хоризонталној или вертикалној мобилности. С обзиром на низ демографских показатеља који говоре о реструктурирању привреде у послератном периоду, великом смањењу аграрног становништва, експлозији школства, повећаној активности жена итд., социјална мобилност је несумњиво снажан процес који се одвија последњих пола века. Покушаји праћења ове појаве учињени су 1991. и резултирали су посебном публикацијом, а базирани су на основу података о школској спреми и занимању мајке и оца. Радови на ову тему бавили су се најпре социјалном мобилношћу из пољопривреде ка непољопривреди. Ова проблематика отвара нове димензије истраживања на основу варирања „генерацијског помака“ у односу на националност (посебно ромске популације и националних мањина), тип насеља и друга обележја. Стога заговарам идеју да се ова проблематика поново укључи у садржај пописа, посебно да би се видело има ли, и каквог је утицаја био кризни период нашег друштва.

Коначно, сагледавање реалног стања у *активности становништва* погођеног транзиционим променама вероватно представља најтежи задатак. Досадашњи покушаји у којима су тражени подаци о додатним активностима нису наишли на добар одзив код пописиваног становништва, па би њихово понављање, без обзира на потенцијално драгоцену истраживачку грађу, било неупутно. Међутим, питање активности, у условима када „сива економија“ представља друштвену реалност, остаје и даље отворено.

ПОЈАМ СТАНОВАЊА У СВЕТЛУ МЕЂУНАРОДНИХ ПРЕПОРУКА ЗА ПОПИС 2011. – ОПШТИ ДЕО

Попис станова је дефинисан као акција којом се, у одређеним интервалима, пописују све стамбене јединице и лица која живе у њима а према изабраном броју карактеристика становања и према одређеним територијалним јединицама чији је најнижи ниво дефинисан потребама земље. Он укључује процес прикупљања и агрегирања информација у вези са становањем, израчунавање, ширење и анализу података повезаних са стамбеним просторијама и лицима која живе у њима.

Статистичка служба Европске заједнице (Евростат) и Уједињене нације дефинисали су Препоруке за попис становништва, домаћинства и станова 2010¹, које треба да обезбеде међународну упоредивост података пописа. Препоруке се у области становања усредсређују на обележја становања, као и на повезаност између становништва и стамбених просторија. Обележја стана дефинишу се као карактеристике стамбених јединица и зграда и прикупљају се пописом станова. Нека обележја становања (на пример, станарски статус, појединачно или заједничко поседовање и закуп) налазе се у оквиру карактеристика домаћинства, јер су за та обележја основне јединице пописивања углавном домаћинства.

У области становања предложене су две основне јединице пописивања: станови и остале стамбене јединице. Ове две основне јединице даље су разврстане на следећи начин:

1. станови,
2. друге стамбене јединице^{2,3},
3. колективне стамбене просторије², и
4. бескућници без сталног места становања.

За станове је дата даља подела: настањени станови^{2,3}, станови настањени у време сезонских радова и споредни станови и други празни станови⁴.

¹ United Nations Economic Commission for Europe, Conference of European Statisticians, Recommendations for the 2010 Censuses of Population and Housing, заједнички припремили Statistical Office of the European Communities (Eurostat), United Nations, New York and Geneva, 2006, ece/ces/stat/none/2006/4, United Nations Publication, ISSN 0069-8458, у даљем тексту Препоруке.

² Настањени станови, друге стамбене јединице и колективне стамбене просторије заједно представљају „стамбене просторије“, које најмање једна особа користи као своје уобичајено боравиште.

³ Збир настањених станова и других стамбених јединица представља „стамбене јединице“.

Пописом становништва, домаћинстава и станова 2002. обухваћени су били станови намењени за стално становање, без обзира на то да ли су у време пописа били настањени или ненастањени. Пописом су, такође, били обухваћени и станови који не улазе у стамбени фонд, а користили су се повремено, за одмор и рекреацију, или у време сезонских радова у пољопривреди, као и станови који су се користили за обављање неке делатности, јер представљају потенцијални стамбени фонд. Као посебна врста, пописом су обухваћени и колективни станови. Поред станова, пописане су и настањене просторије и просторије настањене из нужде, које нису намењене за становање али су у време пописа коришћене у ту сврху.

Упоредјујући препоручене јединице посматрања са пописаним јединицама у Попису 2002. као разлика јавља се нова врста – бескућници без сталног места становања која је придодата постојећим врстама становања.

Када је реч о дефиницијама основних појмова ту, такође, нема суштинских разлика у односу на дефиниције које су примењиване у последњем попису, осим што Препоруке стављају посебан нагласак на настањене станове. Посматрано по обележјима – постоје извесне разлике. Додато је неколико нових обележја, а код неколицине постојећих има мањих промена.

У овом раду разматрају се обележја: статус становања (housing arrangement), врста стамбене просторије, локација стамбених просторија, настањеност станова, располагање споредним, сезонским и празним становима, врста својине, настањеност према броју приватних домаћинстава, број станара, корисна подна површина и/или број соба, стандард густине настањености и врста собе.

Нова обележја, статус становања и стандард густине насељености, обавезна су, а допунска су располагање споредним, сезонским и празним становима, врста собе и приступачност стану.

Статус становања покрива целокупно становништво и дефинисано је као врста становања где је лице, у време пописа, стално присутан становник. Обухватају се сва лица која су стални становници у различитим врстама стамбених просторија, или лица која немају уобичајено боравиште па су привремено присутна у стамбеним просторијама, или лица која су без крова над главом па, у време пописа, спавају на незаштићеним местима или у склоништима за хитне случајеве.

У складу са статусом становања препоручује се следећа класификација:

- (1.0) станари (лица са уобичајеним боравиштем) који живе у стану;
- (2.0) станари (лица са уобичајеним боравиштем) који живе у другом стамбеним јединицама – колиби, кабини, брвнари, каравану, бродској кући, амбару, млину, пећини или другом склоништу, а које се, у време пописа, користи за становање;

⁴ Ова група може да укључи и станове са станарима који се не обухватају пописом (на пример, страна лица која су привремено присутна у земљи).

- (3.0) станари (лица са уобичајеним боравиштем) који живе у колективним стамбеним просторијама – хотелу, установи, кампу и др., и
- (4.0) лица која нису стални становници ни у једној врсти стамбених просторија, као што су бескућници или друга лица која се крећу између привремених смештаја.

Класификација може да се разматра на нивоу појединаца или домаћинства.

Стандард густине настањености добија се дељењем корисне подне површине, изражене у квадратним метрима, са бројем станара у стамбеној јединици или дељењем броја соба, такође, са бројем станара у стамбеној јединици. Сматра се да је мера стандарда густине настањености израчуната првим начином боља због тога што код другог начина обрачуна у обзир нису узете варијације величине соба.

Предлаже се да се за индикаторе настањености користи унакрсно табелирање броја станара у стамбеној јединици (на пример, стамбена јединица са једном особом, две особе итд.) и стамбених јединица разврстаних по броју соба (на пример, стамбена јединица са једном собом, стамбена јединица са две собе итд.), или по броју спаваћих соба. Као допуна, може се израчунати просечна корисна подна површина посебно за стамбене јединице с једном особом, за стамбене јединице с две особе итд.

За разврставање према корисној подној површини по станару, као и за разврставање према броју соба по станару, дати су одговарајући интервали.

На основу података прикупљених Пописом станова 2002. израчуната је просечна површина настањених станова на једно лице односно по члану домаћинства и разврстана по врсти и својини стана. Подаци су објављени у посебној публикацији – „Станови – Величина, квалитет, година изградње, својина, домаћинства и лица“, књига 3, други део, табеле 1 и 2.

Располагање споредним, сезонским и празним становима је ново допунско обележје којим се добија информација о томе да ли домаћинство располаже неком од наведених врста станова. Тиме се омогућава описивање неких одлика ненастањених станова, а мерени број и врсте одлика зависе од посебних захтева земље.

И врста собе је ново допунско обележје којим се прикупљају подаци о броју одређене врсте соба унутар стамбене јединице. Сврха овог обележја је да пружи додатне информације о настањености унутар стамбене јединице. Разлог за увођење овог индикатора је то што неке земље сматрају да број спаваћих соба пружа знатно прецизнији индикатор насељености, нарочито ако се она дефинише према броју спаваћих соба и старости, полу и односима чланова домаћинства. Собе које се користе као дневни простор чланова домаћинства не укључују се у број спаваћих соба.

Предлаже се пописивање следећих врста соба у стамбеним јединицама:

- (1.0) пријемне и дневне собе, и
- (2.0) спаваће собе.

Од осталих обележја, врста стамбене просторије, локација стамбених просторија, настањеност станова, врста својине, број станара и корисна подна површина и/или број соба представљају основна обележја, док је настањеност према броју приватних домаћинстава допунско обележје.

Обележја *врста стамбене просторије, локација стамбених просторија, број станара*, као и *настањеност према броју приватних домаћинстава*, нису измењена.

Настањеност станова се, као и раније, односи на то да ли је стан у време пописа настањен сталним станарима или не, а разлика се односи на њихово разврставање које је проширено, што важи и за обележје *врста својине*.

Дефиниција обележја *корисна подна површина и/или број соба* остала је иста. Промена се огледа у томе што је оно у претходном попису било допунско а сада је основно обележје.

Поред информација о становима, у Препорукама су предложена извесна обележја која се односе на зграду. Зграда је значајна јединица јер су информације о врсти зграде и години изградње неопходне за описивање станова унутар зграде, као и за формулисање програма становања. Основни интерес је, извештавање о карактеристикама настањених станова и других стамбених јединица. Идеја није описивање одлика самих зграда, већ израчунавање броја станова у зградама са различитим карактеристикама.

Препоруке се односе на зграде са настањеним становима. У овом контексту, *зграда* је дефинисана као независна грађевина с једним станом или више станова, собама или другим просторијама, покривена кровом и ограђена спољним или преградним зидовима који се простиру од основе до крова, без обзира на то да ли су намењени за становање или се користе у пољопривредне, комерцијалне, индустријске или културне сврхе, или за пружање услуга. Према томе, зграда може бити издвојена кућа, зграда с више станова, фабрика, продавница, складиште, гаража, амбар итд.

Предложена су следећа обележја: *врста зграде* и *година изградње*, као основна, и *број спратова у згради*, материјал од ког је зграда изграђена и потреба за оправком зграде као допунска обележја. У попису станова 2002. подаци о зградама добијени су као изведени подаци на основу прикупљених података о становима.

Станови се могу разврстати по *врсти зграде* у којој су смештени. Предложена је следећа подела, број станова у:

(1.0) Стамбеним зградама

(1.1) Издвојена кућа (куће које нису приспоњене ни на једну другу зграду)

(1.1.1) Издвојене куће с једним станом

(1.1.2) Издвојене куће с два стана (један изнад другог)

(1.2) Полуиздвојена кућа (два припојена стана)

(1.3) Куће у низу или низ спојених кућа на стрмини /терасама/ (с најмање три припојена стана, од којих сваки има свој улаз директно споља)

- (1.4) Зграде с више станова
 - (1.4.1) Зграде с три стана до девет станова
 - (1.4.2) Зграде са 10 и више станова
- (1.5) Друге стамбене зграде

(2.0) Нестамбене зграде.

Период изградње мери се преко датума када је зграда комплетно завршена, а предложено је слично разврставање као и раније.

Предложена допунска обележја, *број спратова у згради, материјал и потреба за оправком зграде*, углавном се не разликују у односу на претходни попис.

Од поменутих обележја, попис станова 2002. обухватио је прва два. Број спратова у згради добијен је као изведен податак на основу података о спратности станова у одређеној згради. Кад је реч о материјалу од ког је зграда изграђена, прикупљени су подаци о материјалу спољних зидова са два модалитета, тврди и слаби, што се разликује од предложене класификације.

Обележје *потребна преправка зграде* односи се на питање да ли је и каква врста поправке потребна. Предложена класификација пружа три основне категорије од којих у оквиру друге категорије постоји потподела.

На крају, дат је табеларни преглед свих обавезних и допунских обележја становања према врсти стамбених просторија.

Сумарни преглед обележја становања

Обележје	Врста јединица ²	Врста стана и статус становања (housing arrangement)						
		безујници ¹	колективне стамбене просторије	друге стамбене просторије	настањени станови	сезонски и споредни станови	ненастањени станови	
			(СТАМБЕНЕ ЈЕДИНИЦЕ)			(СТАНОВИ)		
			(СТАМБЕНЕ ПРОСТОРИЈЕ)					
Статус становања (housing arrangement)	I, H	Основно	Основно	Основно	Основно	●	●	
Врста стамбене просторије	LQ	●	Основно	Основно	Основно	●	●	
Локација стамбених просторија	LQ	●	Основно	Основно	Основно	○	○	
Настањеност станова	D	●	●	●	Основно	Основно	Основно	
Располагање споредним, сезонским и празним становима	H, D	●	●	●	●	Допунско	Допунско	
Врста својине	D	●	●	□	Основно	○	○	
Настањеност према броју приватних домаћинстава	HU	●	●	Допунско	Допунско	●	●	
Број станара	LQ	●	Основно	Основно	Основно	●	●	
Корисна подна површина и/или број соба	HU	●	□	Основно	Основно	○	○	
Стандард густине настањености		●	□	Основно	Основно	●	●	
Врста собе	HU	●	●	Допунско	Допунско	○	○	
Водовод (снабдевеност водом)	HU	●	□	Основно	Основно	○	○	
Нужник	HU	●	□	Основно	Основно	○	○	
Купатило	HU	●	□	Основно	Основно	○	○	
Топла вода	HU	●	□	Допунско	Допунско	○	○	
Канализација	HU	●	□	Допунско	Допунско	○	○	
Кухиња	HU	●	□	Допунско	Допунско	○	○	
Опрема/објекти за припрему хране	HU	●	●	Допунско	Допунско	○	○	
Врста грејања	HU	●	□	Основно	Основно	○	○	
Енергија која се користи за грејање	HU	●	□	Допунско	Допунско	○	○	
Електрична струја	HU	●	□	Допунско	Допунско	○	○	
Гасовод	HU	●	□	Допунско	Допунско	○	○	
Климатизација (клима-уређаји)	HU	●	□	Допунско	Допунско	○	○	
Положај стана у згради	D	●	●	□	Допунско	○	○	
Пристапачност стану	HU	●	●	Допунско	Допунско	○	○	
Лифт	D	●	□	□	Допунско	○	○	
Врста зграде	D	●	●	□	Основно	○	○	
Година изградње	D	●	□	□	Основно	○	○	
Број спратова у згради	D	●	□	□	Допунско	○	○	
Материјал од кој је зграда изграђена	D	●	□	□	Допунско	○	○	
Потреба за оправком зграде	D	●	□	□	Допунско	○	○	

● Немерљиво или неприменљиво у попису.

○ Могуће су тешкоће при мерењу у попису. Неке земље могу прикупљати ове информације или располагати њима. Информације о сезонским и споредним становима, као и информације о празним становима у погледу свих одлика треба приказивати посебно.

□ Иако се до обележја може доћи релативно лако, само неке земље биће заинтересоване за такву информацију у вези с том врстом становања. Ако је информација добијена, она треба да се прикаже посебно за различите врсте становања и колективне стамбене просторије.

¹ Укључујући све особе које нису стални становници ниједне категорије стамбених просторија.

² Врста јединица: I=појединци (Individuals); H=домаћинства (Households); LQ=стамбене просторије (Living Quarters); HU=стамбене јединице (Housing Units); D=станови (Dwellings).

ЗНАЧАЈ ПОПИСНИХ ПОДАТАКА У ИЗРАДИ СТАМБЕНИХ СТРАТЕГИЈА

1. УВОД

Пре готово две деценије, са почетком пост-социјалистичке трансформације у Србији, држава је препустила велику друштвену и економску област становања законитостима слободног тржишта. До данас, никакви значајнији суштински помаци нису направљени у правцу регуларизације стамбеног тржишта и доношења других мера јавне интервенције у стамбеној политици. Илустрација садашњег стања је да Влада практично више не располаже институционалним и кадровским капацитетом за системско бављење стамбеном проблематиком.

Важећи законски оквир је у време доношења био третиран као привремен и био је донешен у сврху масовне приватизације друштвеног стамбеног фонда. Последице тадашње прелазне стамбене политике довеле су нацију у стање да је задовољење једне од основних људских потреба – стамбеног простора, постало привилегија популације са вишим примањима. Таква стамбена политика утицала је на животни стандард, демографски раст, привредну активност и пропадање једног великог капитала државе – стамбеног фонда.

Последњих пет година, власт увиђа негативне последице овакве либералне политике и покреће различите, међусобно некохерентне активности, готово по правилу, без претходног политичког консензуса. Неке од ових активности у старту замиру, одређене се изоловано примењују, а неке мере су дискриминаторне. Ипак је охрабрујуће да свест о потреби да се координишу овакве активности постепено расте код политичког естаблишмента. Као значајан догађај који је требало да направи суштински искорак у том правцу може се означити Национална конференција о становању из 2006. г.

Нови друштвено економски контекст – демократско капиталистичко уређење поставља суштински различите захтеве у односу на искуства која је држава имала у доба док се ангажовано бавила стамбеном политиком, до почетка 1990-тих. Сада имамо много више изазова пред собом: плурализам интереса, утицаје моћи приватног капитала, либерална економија са константном редукцијом социјалних давања и амбијент неразвијености која се огледа у малој привредној активности, великој незапослености, ниском животном стандарду.

Захтеви који се постављају пред стамбену политику, пре свега захтевају мултидисциплинарно прецизно сагледавања потреба. Теме којима се бави стамбена политика су стамбена привреда – производња станова, обезбеђење земљишта за становање, управљање и одржавање стамбених зграда, квалитет стамбеног простора, промет станова у продаји и закупу, финансирање, порези, организација, производни капацитети, институције, стамбене потребе и доступност стамбеног простора, посебно групама са нижим примањима, квалитет становања и др.

У стамбеној политици, кључни инпути за дефинисање потреба и формулисање политика долазе од података добијених из Пописа становништва и станова, статистичког праћења демографских промена, економских показатеља, стамбене привреде и др. Правилним одабиром, припајањем или супростављањем података, укрштањем са другим врстама релевантних података који долазе из различитих евиденција врше се оцене стања и процене потреба и предлажу начини њиховог задовољавања.

Улога пописних и других статистички праћених података у дефинисању стамбене политике и процесу доношења одлука је кључна, али директни пописни и статистички подаци који нису квалитативно процесуирани методама формулације стамбене политике нису ни из близа довољна основа за доношење одлука.

2. НАЦИОНАЛНА СТАМБЕНА ПОЛИТИКА

Актуелно стање у стамбеној политици карактерише велика хетерогеност активности и односа према проблему и међусобна потпуна неусклађеност. На републичком нивоу, као што је већ поменуто, надлежно министарство и поред понуђене међународне помоћи није у стању да изгради капацитет довољан за иницирање реформи у стамбеној области. Од 2004. неколико, готово изнуђених резултата немају чврстог упоришта у политичком опредељењу.

Пре свега, то је Студија стамбеног сектора Србије и Црне Горе¹ урађена као пројект специјализоване агенције Уједињених Нација (UNECE) и Владе Србије, Министарства за капиталне инвестиције, а која би требало да представи основу и путоказ за формулацију националне стамбене политике. На тексту овог документа Влада је додатно радила са намером да га формално усвоји, али је тај посао прекинут.

Друга акција је израда предлога Закона о социјалном становању, који се тренутно налази у парламентарној процедури, с тим да Влада не стоји довољно чврсто иза овог концепта ни експертизом ни политичким опредељењем, већ је тај закон више резултат заједничког рада са Програмом за људска насеља Уједињених Нација (UN-HABITAT). Програм СИРП је рађен са 7 градова и општина, у којима је тестиран заједнички конципиран

¹ Country Profile of the Housing Sector in Serbia and Montenegro, United Nations Economic Commission for Europe (UNECE), 2005

елементарни систем институција и механизма за финансирање и реализацију програма нетржишног (социјалног) становања.

Независно од министарства надлежног за становање, Министарство финансија је 2005 основало Националну корпорацију за осигурање стамбених кредита. Систем смањења каматних стопа врло брзо је подржан значајним субвенцијама за куповину првог стана, али без вођења рачуна о негативним ефектима тих мера на тржиште (повећање цена стана) и социо-економских критеријума. И поред тога, постоје и друге мере буџетске подршке у решавању стамбених потреба, али су оне специфично намењене запосленим у јавном сектору².

На локалном нивоу у великим градовима одвија се пуно иницијатива, углавном скопчаним са инвестирањем у градњу нових станова, али по анахроним и нетранспарентним моделима фондова солидарне стамбене изградње или непрофитне градње за продају одређеним категоријама. У последње две године, заокрет и значајни квалитативни искорак у односу на активности инертне републичке власти, велики градови отпочињу заснивање јавног стамбеног фонда за издавање под непрофитним условима, што је обавезан елемент сваке развијене стамбене политике.

Карактеристично је за све побројане мере да нису засноване на анализи стварних потреба већ на политичкој процени да су те мере потребне. Изостале су нужне квантитативне и квалитативне анализе стања у стамбеној области, на шта указује и поменута Студија стамбеног сектора СЦГ. Према њој се такође може разумети да је и национални систем статистике неприлагођен потребама стамбене политике у условима тржишне економије. Свакако је нужно, као и у свим осталим областима и овај део уподобити са статистиком ЕУ.

3. ОПШТИНСКЕ СТАМБЕНЕ СТРАТЕГИЈЕ (2006-2008)

У оквиру реализације поменутог СИРП програма у Србији су по први пут од почетка транзиције у шест градова (Крагујевац, Ниш, Чачак, Ваљево, Панчево, Краљево) и једној општини (Стара Пазова) израђене локалне стамбене стратегије и у већини градова усвојене од локалних скупштина. За разлику од поменутих мера и програма које се реализују на републичком нивоу, ови стратешки документи, поред тога што су рађени партиципативно, заснивају се на веома детаљним и свеобухватним анализама стања и проценама потреба.

За израду ових стратегија, надлежно министарство је укључило и Републички завод за статистику који је са градовима сарађивао преко UN-HABITAT-а. Кроз ту сарадњу пружени су многи додатни специфични изведени подаци који су значајно допринели дефи-

² Уредба о решавању стамбених потреба изабраних, постављених и запослених лица код корисника средстава у државној својини (Сл. гласник РС бр 41/2002, 76/2002, 125/2003, 88/2004 и /2006)

нисању приоритета стратегија. Подаци Пописа 2002 г, остали статистички подаци и временске серије праћене националним системом статистике биле су кључна основа за дефинисање стања:

- становништва
- економске ситуације
- социо-економске ситуације становноштва
- постојећег стамбеног фонда (обим, бонитет, старост, насељеност и др.)
- стамбене изградње

Са друге стране, статистика није могла пружити неке важне податке, првенствено везане за тржиште, посебне популационе групе и сл. Коришћењем евиденција из јавних и осталих извора анализирано је стање:

- понуде, тражње и промета станова у продаји и закупу
- посебних насељских целина
- нелегално изграђених станова

Постављањем анкетних података и евиденција једних према другима и прикупљањем информацијама добијеним од актера у стамбеном сектору (индивидуалних, корпоративних и јавних стратегија и политика) дефинисани су проблеми и постављени стратешки приоритети. Може се рећи да је улога пописних података у укупним изворима финансирања била најдоминантнија. У процесу рада са градовима и општинама уочене су многе методолошке, односно појмовне недоумице, првенствено због тога што је процес израде стамбених стратегија у Србији потпуно нов.

Смернице које је израдио UN-HABITAT са Министарством за капиталне инвестиције пружају одговоре на нека од ових питања, али ће у наредном периоду бити нужно квалитетније и детаљније дефинисати начин коришћења свих доступних информација. Такође, биће потребно национални статистички систем прилагодити потребама вођења стамбене политике у тржишној економији, у складу са темама које обрађује.

4. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Први корак сваке стратегије или политике је анализа стања области коју третирамо, што важи и за стамбену политику. Пописни подаци дају кључну полазну основу за стамбену политику и на националном и на локалном нивоу. На основу искустава у изради локалних стамбених стратегија и националне Студије стамбеног сектора, може се закључити да би требало унапредити статистички систем у Србији у складу са потребама стамбене политике у тржишној економији и посебно, са освртом на социјални аспект становања.

Од велике користи би било и публикавање података специфично значајних за стамбену политику и извођење низа индикатора из података које статистика прати. У том

смислу би требало прецизно дефинисати шта треба објављивати за националн, а шта за локални ниво. У том смислу целисходно би било користити искуства развијених земаља Европске Уније, али такође и оних држава које су прошле економску транзицију из социјалистичког система.

За стамбену политику, посебно на локалном нивоу, веома би било значајно искористити чињеницу да су сви подаци пописа гео-референцирани што представља изванредни потенцијал за њихово једноставно везивање у Територијалне информационе системе (ТИС)³ локалних самоуправа, али и регионалне и националне ТИС. Тиме би алати за доношење одлука у стамбеној политици, али и у многим другим областима, добили значајно на квалитету и обиму информација, ефикасности и ефективности. То доказују и нека искуства из Ниша, Чачка и Краљева где су коришћени статистички подаци уз помоћ ГИС технологије уведени у територијалне информационе системе чиме је обезбеђен веома добар увид у стање и омогућен потпуно нов и ефикасан приступ управљању развојем територије и процесу доношења политичких одлука.

³ Територијални информациони системи је генерички назив за интегралне системе управљања подацима о територији заснованих на ГИС технологија. (ГИС – географски информациони систем)

ПОГОДНОСТИ И ТЕХНИЧКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ СТАМБЕНИХ ЈЕДИНИЦА

Упоредни приказ Препорука за попис 2011. и Пописа 2002

Погодности и техничке карактеристике стамбених јединица односе се, углавном, на дефинисање питања у вези са водоводом, канализацијом, електричном струјом, грејањем и опремљености помоћним просторијама (кухиња, купатило и нужник).

Пре свега треба истаћи тешкоће у прикупљању тих података када је реч о сезонским, секундарним и другим ненастањеним становима. Због тога се информације о тим становима користе само за утврђивање целокупног контингента, а не и за међународна поређења. Сва обележја треба да буду доступна одвојено за настањене станове и за остале стамбене јединице.

Водовод

Снабдевање водом је основно обележје стамбених јединица и према препорукама се може класификовати на следећи начин:

- (1.0) водоводне инсталације у стамбеној јединици
 - (1.1) прикључене на јавни водовод
 - (1.2) прикључене на сопствени извор
- (2.0) без водоводних инсталација у стамбеној јединици
 - (2.1) водоводне инсталације постоје у згради, али не постоје у стамбеној јединици
 - (2.1.1) прикључене на јавни водовод
 - (2.1.2) прикључене на сопствени извор
 - (2.2) водоводне инсталације постоје ван зграде
 - (2.2.1) прикључене на јавни водовод
 - (2.2.2) прикључене на сопствени извор
 - (2.3) без водоводних инсталација

У Попису 2002. године станови су класификовани према томе да ли у стану има водоводних инсталација или их нема. Ако у стану има водоводних инсталација, требало је дати један од следећих одговора:

- прикључене су на јавни водовод
- прикључене су на хидрофор, друге пумпе или се вода доводи слободним падом
- инсталације постоје у стану али нису прикључене.

То значи да је опремљеност водоводним инсталацијама у претходном попису посматрана са аспекта стамбене јединице коју пописујемо, док у препорукама треба одговорити и на питање да ли су инсталације, иако их нема у посматраној стамбеној јединици, расположиве у згради. Податак о расположивости водоводних инсталација у згради у Попису 2002. смо изводили на основу горе наведених одговора.

Топла вода

Према препорукама постоји потреба за дефинисањем концепта „топле воде“ као додатног обележја стамбене јединице, према следећој класификацији:

- (1.0) топла вода у стамбеној јединици
- (2.0) без топле воде у стамбеној јединици
 - (2.1) топла вода постоји у згради, али не постоји у стамбеној јединици
 - (2.2) топла вода постоји изван зграде
 - (2.3) без топле воде

У Попису 2002. није постојало питање у вези са опремљеношћу станова топлим водом.

Нужник и купатило

Опремљеност станова нужником и купатилом је основно обележје. У препорукама је предложена следећа класификација за нужник у стамбеној јединици:

- (1.0) нужник са могућношћу повлачења воде у стамбеној јединици
- (2.0) нужник без могућности повлачења воде у стамбеној јединици
 - (2.1) нужник другог типа у стамбеној јединици
 - (2.2) нужник са могућношћу повлачења воде постоји у згради, али је он ван стамбене јединице
 - (2.2.1) само за употребу станара стамбене јединице
 - (2.2.2) за заједничко коришћење са станарима друге стамбене јединице
 - (2.3) нужник са могућношћу повлачења воде изван зграде
 - (2.3.1) само за употребу станара стамбене јединице
 - (2.3.2) за заједничко коришћење са станарима друге стамбене јединице

- (2.4) нужник другог типа у згради али ван стамбене јединице
 - (2.4.1) само за употребу станара стамбене јединице
 - (2.4.2) за заједничко коришћење са станарима друге стамбене јединице
- (2.5) нужник другог типа изван зграде
 - (2.5.1) само за употребу станара стамбене јединице
 - (2.5.2) за заједничко коришћење са станарима друге стамбене јединице

За купатило је предложена класификација према томе да ли постоји када или туш у стамбеној јединици:

- (1.0) стамбена јединица с кадом или тушем
- (2.0) стамбена јединица без каде или туша
 - (2.1) када или туш постоје у згради, али су они ван стамбене јединице
 - (2.1.1) само за употребу станара стамбене јединице
 - (2.1.2) за заједничко коришћење са станарима друге стамбене јединице
 - (2.2) када или туш постоје ван зграде
 - (2.2.1) само за употребу станара стамбене јединице
 - (2.2.2) за заједничко коришћење са станарима друге стамбене јединице
 - (2.2) без доступне каде или туша

У Попису 2002. прикупљана је информација о томе да ли купатило и нужник постоје у стану. Ако постоје као просторија у саставу стана, одговор је био потврдан, а ако постоје као просторија изван стана, онда је требало одговорити да стан нема нужник и купатило.

Како је препоручена једномесна класификација (двомесна и тромесна су изборне), може се рећи да постоји подударност између препорука и описаног обележја у Попису 2002. године.

Треба водити рачуна о томе да је постојање каде или туша директно повезано са постојањем водоводних инсталација и канализационог система.

Канализација

Тип канализационог система је допунско обележје. У препорукама је наглашено да се канализациони систем може посматрати са становишта стамбене јединице, као и са становишта целе зграде (тип канализације који користи зграда), уколико се зграда користи као јединица пописивања.

- (1.0) Отпадне воде се изливају у цевовод прикључен на јавну канализациону мрежу
- (2.0) Отпадне воде се изливају у цевовод прикључен на сопствену канализациону мрежу (септичка јама једне стамбене јединице или неколико стамбених јединица)

(3.0) Сва друга решења (нпр. отпадне воде се изливају у отворени канал, јаму, реку, море...)

(4.0) Без канализационог система

У претходном попису, слично као код водовода, стамбене јединице класификоване су према томе да ли постоје канализационе инсталације или не. Уколико постоје канализационе инсталације, требало је дати један од следећих одговора:

- прикључене су на јавну канализацију
- прикључене су на септичку јаму и сл.
- инсталације постоје у стану, али нису прикључене.

Електрична струја

Доступност електричне енергије у стамбеним јединицама је допунско обележје. Стамбене јединице се класификују према томе да ли имају инсталације електричне струје или немају. Постоји потпуна усаглашеност између претходног пописа и препорука.

Врста грејања

У препорукама је предложена следећа класификација врсте грејања као основног обележја:

(1.0) Централно грејање

(1.1) Централно грејање са инсталацијама у згради или стамбеној јединици

(1.2) Централно грејање из топлана

(2.0) Без централног грејања

(2.1) Опрема за грејање налази се у стану

(2.1.1) Пећ

(2.1.2) Камин

(2.1.3) Преносни струјни грејач

(2.1.4) Друго

(2.2) Без грејања

Препоручује се једномесна класификација, док су двомесна и тромесна изборне.

У Попису 2002. прикупљана је информација да ли стамбена јединица има инсталације централног односно етажног грејања или их нема, па можемо рећи да постоји подударност са једномесном класификацијом у препорукама.

Као допунско обележје предложено је да се уведе и тип енергије који се користи за грејање према следећој класификацији:

- (1.0) Чврста горива
 - (1.1) Угаљ, лигнит и производи од угља и лигнита
 - (1.2) Дрво и други производи на бази дрвета
 - (1.3) Други
- (2.0) Нафта
- (3.0) Плинска / гасна горива
 - (3.1) Природан гас
 - (3.2) Други
- (4.0) Струја
- (5.0) Други типови енергије која се користи
 - (5.1) Соларна енергија
 - (5.2) Енергија ветра
 - (5.3) Геотермална енергија
 - (5.4) Други

Гасовод

За гасовод као допунско обележје, предложена је класификација слична као код електричне енергије:

- (1.0) Гасовод је доступан у стамбеној јединици
 - (1.1) За грејање
 - (1.2) За припремање хране

- (2.0) Гасовод није доступан у стамбеној јединици

У Попису 2002. прикупљана је само информација да ли стамбена јединица има инсталације гасовода или не, а није прикупљана информација о томе за шта се гасовод користи.

Климатизација

Прикупљање података о климатизацији је препоручено као мера квалитета становања, као допунско обележје стамбене јединице. Предложена је следећа класификација:

- (1.0) Климатизација је доступна у стамбеној јединици
 - (1.1) Централна климатизација
 - (1.2) Независна климатизација у стамбеној јединици

- (2.0) Климатизација није доступна у стамбеној јединици

Кухиња

У препорукама стоји да је кухиња соба од најмање 4 m² или 2 m² ширине, која је дизајнирана и опремљена за припремање главних оброка и користи се у ту сврху без обзира на то да ли се истовремено користи за обедовање, спавање или живљење. Такође, предложена је следећа класификација станова према доступности кухиње:

- (1.0) С кухињом
- (2.0) С малом кухињом (мање од 4 m² или 2 m² ширине подног простора)
- (3.0) Без кухиње или мале кухиње
- (4.0) Опрема за припремање хране доступна је у другом типу собе.

У препорукама је наведено да поједине земље овај податак о кухињи могу допунити податком о опреми која се користи за припремање хране (пећ, равна грејна плоча, камин...), о врсти доступне опреме (нпр. судопера...), као и информацијом да ли се за припремање хране користи струја, гас, нафта, угаљ или неко друго гориво.

У Попису 2002. године за кухињу је требало уписати површину кухиње у m² ако кухиња постоји као одвојена просторија. Кухиња није убрајана у собе, али је постојала могућност двоструке обраде података, због потреба међународне упоредивости.

Положај стана у згради

Одређивање положаја стана у згради представља допунско обележје и, у зависности од тога да ли је стан на једном или два и више нивоа, препоручује се следећа класификација:

- (1) Станови на једном нивоу
 - (1.1) Станови у приземљу зграде или ниже (испод нивоа земље)
 - (1.2) Станови на првом и другом спрату зграде
 - (1.3) Станови на трећем и четвртном спрату зграде
 - (1.4) Станови на петом спрату зграде и више
- (2) Станови на два или више нивоа
 - (2.1) Станови у приземљу зграде или ниже (испод нивоа земље)
 - (2.2) Станови на првом и другом спрату зграде
 - (2.3) Станови на трећем и четвртном спрату зграде
 - (2.4) Станови на петом спрату зграде и више

Приступачност зграде

Поред информације о положају стана у згради предложено је да се као допунско обележје прикупља информација о приступачности зграде, нарочито у односу на приступ за лица са инвалидитетом. Та подела је базирана на постојању степеница, рампе (стазе с нагибом) или лифта.

- (1.0) Приступ без степеница или рампе (стазе с нагибом)
- (2.0) Приступ с рампом (стазе с нагибом)
- (3.0) Приступ с лифтом за инвалиде
- (4.0) Приступ само уз коришћење лифта (иако зграда може имати само степениште)
- (5.0) Приступ само уз коришћење степеница
- (6.0) Приступ уз коришћење и лифта и степеница

Лифт

Предложено је да се прикупља информација о постојању лифта у вишеспратним зградама, при чему треба водити рачуна о исправности лифта. Може се прикупљати и информација о величини лифта, као и о томе да ли је приступ лифту омогућен са сваког нивоа зграде.

Сва три горе наведена обележја о положају стана у згради, приступачности зграде и постојању лифта у згради предложена су као допунска обележја и нису пописивана у Попису 2002. године. Тада је прикупљана информација само о спратности зграде.

УТИЦАЈ ТИПА НАСЕЉА НА БРОЈ, УКУПНУ ПОВРШИНУ И ПРОСЕЧНУ ПОВРШИНУ СТАНОВА ПРЕМА ПОДАЦИМА ИЗ ПОПИСА СТАНОВНИШТВА, ДОМАЋИНСТАВА И СТАНОВА У 2002. ГОДИНИ

Овај рад има за циљ да на нешто другачији начин сагледа податке о становима, добијене Пописом становништва, домаћинстава и станова, спроведеног 2002. године.

За анализу су узети само станови за стално становање, док станови за становање и обављање делатности, станови који искључиво служе за обављање делатности, привремено ненастањени станови, напуштени станови и станови за одмор и рекреацију нису обухваћени. Такође, у обзир су узети само станови у својини физичких лица.

Да би се сагледао утицај типа насеља (градска и остала) на број, укупну и просечну површину стана коришћен је непараметријски тест независности обележја. Нулта хипотеза H_0 је гласила да тип насеља не утиче на број и укупну и просечну површину станова. Применом овог теста, прихватајући нулту хипотезу H_0 сматра се да тип насеља не утиче на број, као ни на укупну и просечну површину станова, тј. да су посматрана обележја независна, наравно уз одређену вероватноћу. Одбацујући пак нулту хипотезу H_0 сматра се да тип насеља утиче на посматране категорије, тј. да су посматрана обележја зависна, такође опет уз одговарајућу вероватноћу.

За овај рад коришћени су подаци из књиге: Попис становништва, домаћинстава и станова у 2002. години, Станови, Врста, својина и опремљеност, књига број 2.

Ради поређења, дати су подаци за ниво АП Војводине, и за ниво Централне Србије. Очекивала сам да ће резултати на ове две територије бити различити.

Подаци из којих се анализа вршила, дати су у Прилогу, у виду десет табела.

Првих пет табела односе се на територију АП Војводине, а других пет на територију Централне Србије.

У табелама 1. и 2. за АП Војводину, приказан је број станова и тип насеља, као и њихова структура. Као што је било и за очекивати, пошто у градским насељима живи већи део популације, у таквим насељима има и већи број станова.

Резултати теста, рађени на основу табеле 1. су:

$$\chi_0^2 = 12158,25 > \chi_{(\alpha=0,05\%;m=5)}^2 = 11,07$$

Пошто је израчунато χ_0^2 веће од табличног $\chi_{(\alpha=0,05\%;m=5)}^2$ H_0 се одбацује, уз ризик грешке од 5% и сматрамо да су ова два обележја, број станова и тип насеља међусобно зависна, тј. да тип насеља утиче на број станова.

Исти је случај и код укупне површине станова. Подаци приказани у табели 3. дају следеће резултате:

$$\chi_0^2 = 569339883 > \chi_{(\alpha=0,05\%;m=5)}^2 = 11,07$$

Пошто је израчунато χ_0^2 веће од табличног, H_0 се одбацује, уз ризик грешке од 5% и сматрамо да су ова два обележја, укупна површина станова и тип насеља међусобно зависна, тј. да тип насеља утиче на укупну површину станова.

Што се ова два резултата тиче, то смо и очекивали.

Међутим, анализирајући табелу 5. где су приказани подаци о просечној величини једног стана, ситуација је нешто другачија. Резултати су следећи:

$$\chi_0^2 = 2,503 < \chi_{(\alpha=0,05\%;m=5)}^2 = 11,07$$

Пошто је овде израчунато χ_0^2 мање од табличног, ову H_0 прихватимо и сматрамо да тип насеља не утиче на просечну величину стана, тј. да су ова обележја независна и разлике у просечној површини стана у градским и осталим насељима и ако постоје (а постоје) само су случајне.

Ово баш и нисам очекивала, сматрала сам да тип насеља утиче на просечну величину стана. Међутим, све је већи број стамбених објеката у осталим насељима која по својој површини чак и превазилазе површину стамбених објеката у градским насељима.

Иста анализа урађена је и за територију Централне Србије.

Резултати података датих у табели 6 показују да тип насеља такође, као и у АП Војводини утиче на број станова, што је било и за очекивати:

$$\chi_0^2 = 46812,851 > \chi_{(\alpha=0,05\%;m=5)}^2 = 11,07$$

те ову H_0 одбацујемо.

Такође, одбацујемо и H_0 рађену из података табеле број 8:

$$\chi_0^2 = 3128040.619 > \chi_{(\alpha=0,05\%;m=5)}^2 = 11,07$$

и сматрамо да су и овде обележја међусобно зависна и да тип насеља утиче на укупну површину станова.

Међутим, као и у АП Војводини, резултати табеле број 10 показују да тип насеља не утиче на просечну површину стана, тј, да су тип насеља и просечна површина стана међусобно независна обележја.

Резултати су:

$$\chi_0^2 = 1,275 < \chi_{(\alpha=0,05\%;m=5)}^2 = 11,07.$$

Овај резултат ме је лично изненадио више него резултат за територију АП Војводине, пошто сам сматрала да је АП Војводина више урбана од неких делова Централне Србије, насеља су „ушорена“ итд. Међутим, и у Централној Србији, чак више него у АП Војводини има становника који раде као „гастарбајтери“ у иностранству, а у завичају граде палате.

Можда би се другачији резултати добили да се радило по општинама, али би то онда превазилазило по обиму овакву врсту рада.

Такође се при тумачењу табела 5 и 10 из којих су се добили резултати, мора водити рачуна да се ради о пондерисаним просецима, па они станове, чак и мање површине, а има их више, више и утичу на резултат.

Остаје да видимо какви ће подаци о становима бити у наступајућем Попису. Ја лично очекујем да се остала насеља још више урбанизују, да имају више станова, јер је све већи прилив становника у насеља близу градских, а и све више становника напушта градска насеља да би живело у осталим, близу градских.

Предлажем да се у обради података Пописа 2011. године, обележје: тип насеља, прошири на три модалитета: градска насеља, остала насеља која инклинирају градским насељима (према удаљености) и остала насеља. На тај начин имали бисмо чистију ситуацију и видљивију разлику између градских и осталих насеља. Овако се све јако упросечује.

ПРИЛОЗИ:**Табела 1.**

АП Војводина							
Број станова за стално становање у својини физичких лица							
Тип насеља	Посебне собе	Гарсоњере и једнособни	2-собни	3-собни	4-собни	5 и више собни	Укупно
Градско	1970	68203	169481	117243	45796	27466	430159
Остало	1940	31609	108192	101566	47124	29326	319757
Укупно	3910	99812	277673	218809	92920	56792	749916

Табела 2.

АП Војводина							
Структура броја станова за стално становање у својини физичких лица у %							
Тип насеља	Посебне собе	Гарсоњере и једнособни	2-собни	3-собни	4-собни	5 и више собни	Укупно
Градско	0,458	15,855	39,400	27,256	10,646	6,385	100
Остало	0,607	9,885	33,836	31,763	14,737	9,171	100
Укупно	0,521	13,310	37,027	29,178	12,391	7,573	100

Табела 3.

АП Војводина							
Површина станова за стално становање у својини физичких лица у м ²							
Тип насеља	Посебне собе	Гарсоњере и једнособни	2-собни	3-собни	4-собни	5 и више собни	Укупно
Градско	35694	2370656	9969018	9381623	4734335	3873655	30364981
Остало	36169	1115887	6700268	8080298	4590412	3963502	24486536
Укупно	71863	3486543	16669286	17461921	9324747	7837157	54851517

Табела 4.

АП Војводина							
Структура површине станова за стално становање у својини физичких лица у %							
Тип насеља	Посебне собе	Гарсоњере и једнособни	2-собни	3-собни	4-собни	5 и више собни	Укупно
Градско	0,118	7,807	32,831	30,896	15,591	12,757	100
Остало	0,148	4,557	27,363	32,999	18,747	16,186	100
Укупно	0,131	6,356	30,390	31,835	17,000	14,288	100

Табела 5.

АП Војводина							
Просечне површине станова за стално становање у својини физичких лица у м ²							
Тип насеља	Посебне собе	Гарсоњере и једнособни	2-собни	3-собни	4-собни	5 и више собни	Укупно
Градско	18,119	34,759	58,821	80,019	103,379	141,035	70,590
Остало	18,644	35,303	61,929	79,557	97,411	135,153	76,579
Укупно	18,379	34,931	60,032	79,804	100,352	137,998	73,144

Табела 6.

Централна Србија							
Број станова за стално становање у својини физичких лица							
Тип насеља	Посебне собе	Гарсоњере и једнособни	2-собни	3-собни	4-собни	5 и више собни	Укупно
Градско	8765	234661	454315	279155	91706	52260	1120862
Остало	17256	148905	272992	242627	114973	76413	873166
Укупно	26021	383566	727307	521782	206679	128673	1994028

Табела 7.

Централна Србија							
Структура броја станова за стално становање у својини физичких лица у %							
Тип насеља	Посебне собе	Гарсоњере и једнособни	2-собни	3-собни	4-собни	5 и више собни	Укупно
Градско	0,782	20,936	40,533	24,905	8,182	4,662	100
Остало	1,976	17,053	31,265	27,787	13,167	8,751	100
Укупно	1,305	19,236	36,474	26,167	10,365	6,453	100

Табела 8.

Централна Србија							
Површина станова за стално становање у својини физичких лица у м ²							
Тип насеља	Посебне собе	Гарсоњере и једнособни	2-собни	3-собни	4-собни	5 и више собни	Укупно
Градско	151883	7945388	24952954	20340605	8757385	7309775	69457990
Остало	319687	4889388	14667424	16768375	10182364	10067604	56894842
Укупно	471570	12834776	39620378	37108980	18939749	17377379	126352832

Табела 9.

Централна Србија							
Структура површине станова за стално становање у својини физичких лица у %							
Тип насеља	Посебне собе	Гарсоњере и једноsobни	2-собни	3-собни	4-собни	5 и више собни	Укупно
Градско	0,219	11,439	35,925	29,285	12,608	10,524	100
Остало	0,562	8,594	25,780	29,473	17,897	17,695	100
Укупно	0,373	10,158	31,357	29,369	14,990	13,753	100

Табела 10.

Централна Србија							
Просечна површина станова за стално становање у својини физичких лица у м ²							
Тип насеља	Посебне собе	Гарсоњере и једноsobни	2-собни	3-собни	4-собни	5 и више собни	Укупно
Градско	17,328	33,859	54,924	72,865	95,494	139,873	61,968
Остало	18,526	32,836	53,728	69,112	88,563	131,753	65,159
Укупно	18,123	33,462	54,475	71,120	91,638	135,051	63,366

Слободан Грујић
Драгана Погарчић
Републички завод за статистику Србије

ЗНАЧАЈ И УЛОГА ПОПИСА СТАНОВНИШТВА У СТАТИСТИЦИ ПОЉОПРИВРЕДЕ

Пољопривреда и село имају данас изузетно место и улогу у укупном привредном развоју Републике Србије. У стварању бруто домаћег производа земље (GDP) пољопривреда учествује са око 15%.

Посебно место и улогу пољопривреда и село имају у процесу усклађивања економских механизма за реализацију одређених друштвених циљева, пре свега, на спровођењу реформи и транзиције.

Ова област ће и у наредном периоду битно утицати на привредна кретања земље, због чега се, између осталог, у Републици Србији одвијају интензивне активности на плану прилагођавања и хармонизовања са стандардима и праксом Европске уније.

Праћење и мерење резултата ових активности представља у великој мери обавезу званичне статистике.

Са становништва изградње јединственог, методолошки и организационо усаглашеног система статистичких истраживања, развој статистике пољопривреде тежиће остваривању следећих циљева:

- формирању регистра пољопривредних газдинстава;
- увођењу нових статистичких истраживања;
- побољшању квалитета постојећих података;
- приближавању ЕУ методологијама;
- повећању поверења у званичну статистику пољопривреде.

Да би се ови циљеви остварили, потребно је располагати адекватним подацима на нивоу домаћинстава односно пољопривредних газдинстава, за шта је неопходан наставак интегрисања статистичких активности, што је карактеристика развијених статистичких система.

Један од начина интегрисања статистике пољопривреде у национални статистички систем јесте и прикупљање података из ове области у оквиру пописа становништва.

Поред свих истраживања статистике пољопривреде један од главних извора података је сте и обимна статистичка грађа из пописа становништва, који од 1971. године садржи и питања из области пољопривреде.

Уз Попис становништва 1971. године прикупљени су неки подаци о пољопривреди (пољопривредно становништво, број домаћинстава која имају газдинство, коришћено земљиште, број стоке, број трактора и комбајна).

У Попису становништва 1981. године обухваћено је 11 питања која се односе на пољопривреду (кооперативни односи, властита и коришћена површина земљишта, број стоке - по врстама и категоријама узраста, број живине и кошница пчела, трактори и комбајни).

Године 1991, заједно са Пописом становништва, спроведен је и попис пољопривреде у домаћинствима која имају пољопривредно газдинство. Пописом је обухваћено 103 питања, разврстаних у 7 поглавља (површина земљишта, стока, живина и кошнице пчела, категорије коришћења земљишта, воћњаци и виногради, пољопривредне машине и транспортна средства, примењена агротехника и пољопривредне зграде и др.).

Године 2002, такође приликом спровођења Пописа становништва, домаћинстава и станова, прикупљени су основни подаци о пољопривреди, сврстани у 16 питања (подаци о земљишту, производњи пшенице и кукуруза, утрошку вештачког ђубрива и средстава за заштиту биља, број стоке, живине и кошница пчела, број трактора и комбајна).

Предности овако интегрисаног статистичког система јесу:

- могућност планирања и ширења обимног статистичког програма без дуплирања статистичких активности или сукобљавања статистика, као и могућност обезбеђивања ефикасног и избалансираног коришћења доступних статистичких извора;

- што концепти, дефиниције и класификације, коришћене у различитим статистичким активностима, могу бити компатибилне, што омогућава лакшу интерпретацију и анализу одређених података из различитих извора;

- било које статистичко прикупљање података може бити сведено на кохерентан и прилагодљив сет обележја, уз чињеницу да други подаци у вези са прикупљеним јесу у упоредивој форми и доступни из других извора.

На овај начин, пописом становништва, као јединим извором, обезбеђују се детаљне и разноврсне информације за ниво пољопривредних газдинстава које се односе на: географске, демографске, економске, образовне, миграционе, етно-културне и основне пољопривредне карактеристике.

У зависности од обима и разноврсности питања из области пољопривреде, додатих питањима из пописа становништва, база добијених података може да се користи као оквир за бирање узорка за разна статистичка истраживања у области пољопривреде.

До сада се она, као једини расположиви оквир за избор узорка, користила само за годишње истраживање Анкета о броју стоке, која се као редовно статистичко истраживање спроводи од 1956. године, и на основу које се добијају подаци о броју стоке - по врстама и категоријама, билансу стоке и сточној производњи на приватним „сељачким“ газдинствима.

Посебно наглашавамо потребу за повезивањем пописа пољопривреде и пописа становништва, не само кроз коришћење стандардних дефиниција и концепата, како би се омогућиле: упоредивост, боља анализа и интерпретација добијених података, или кроз коришћење заједничког помоћног материјала за теренски рад (нпр. скице пописних кругова), већ и кроз координацију ових двеју статистичких акција у циљу повећања корисности података добијених у пописима и уштеде финансијских средстава, и то:

- додавањем питања о пољопривреди попису становништва на начин и по обиму који би омогућио да добијени подаци буду употребљивији;
- коришћењем базе података о домаћинствима из пописа становништва као оквира за попис пољопривреде;
- повезивањем података из оба пописа.

У зависности од тога да ли ће се обезбедити потребна финансијска средства за спровођење самосталног пописа пољопривреде, издвајамо две могућности за прикупљање података о пољопривреди у оквиру пописа становништва, и то:

- у случају спровођења пописа пољопривреде у оквиру пописа становништва, требало би прикупити основне податке за идентификацију и локацију домаћинстава ангажованих у самосталној пољопривредној производњи. Тиме се обезбеђују додатни подаци за анализу пописа становништва који су у вези са пољопривредом, као и оквир за наредни попис пољопривреде или друга истраживања.

У том случају, у оквиру пописа становништва препоручује се укључивање минимума питања у вези с пољопривредом која се односе на домаћинство:

Да ли се домаћинство бави било каквом пољопривредном производњом?

- а) Биљном производњом, са основним подацима о структури коришћеног земљишта;
- б) Сточарском производњом, са основним подацима о броју стоке - по врстама и категоријама.

Уколико се бави, навести *име и презиме носиоца газдинства.*

Који је главни циљ пољопривредне производње (за сопствене потребе или тржиште)?

Да ли се домаћинство бави било каквом производњом на рибањацима?

и на личне податке:

Колико сте у протеклој години потрошили времена за бављење сопственом пољопривредом производњом?

Који је био ваш статус на том послу?

Овим питањима треба прикупити информације за сва економски активна лица на свим пољопривредним пословима који се изводе током године која претходи дану пописа становништва.

➤ у случају неспровођења пописа пољопривреде у оквиру пописа становништва требало би, поред горе наведених, основних питања, поставити шири сет питања који се односи на пољопривредну производњу, како би се добили детаљнији подаци у вези са: власничком структуром коришћења земљишта (узето у закуп, дато у закуп, власништво), пољопривредном механизацијом, примењеном агротехником, пољопривредним зградама и другим објектима.

Разна друга питања која се односе на пољопривреду могла би да се прикључе попису становништа, али с обзиром на то да је попис становништва већ оптерећен захтевима за подацима о структури становништва и његовом економском и социјалном статусу, укључивање додатних питања није увек могуће. Због тога се препоручује да се у припреми пописа становништва дефинишу приоритети и да се, при том, узме у обзир важност пољопривреде у националној економији, а свакако најбољи начин за прикупљање детаљних података о пољопривреди јесте спровођење самосталног пописа пољопривреде.

Последњи самостални и свеобухватни попис пољопривреде на територији Републике Србије спроведен је 1960. године, док је Попис пољопривреде 1969. године спроведен на узорку. Овај Попис је у првој фази обухватао 20% домаћинстава, када су прикупљени подаци о основним пољопривредним фондovima, док су у другој фази, на 2,5% индивидуалних пољопривредних газдинстава, прикупљени подаци о земљишту, усевима, воћним стаблима и чокотима винове лозе, зградама, пољопривредним машинама, стоци, живини, кошницама пчела, агротехници, производњи и продаји пољопривредних производа, радној снази и друго.

У публикацији која је издата поводом Светског програма пољопривредних пописа 2010, дате су основне смернице и препоруке за спровођење пописа пољопривреде у земљама од 2006. до 2015. године.

Ово је, иначе, девета серија деценијског Светског програма пољопривредних пописа, који је започет 1930. године под покровитељством Интернационалног института за пољопривреду. Од 1950. године одвија се под покровитељством и у организацији FAO.

У току развијања и примене програма, уочена је разлика између земаља како у економском погледу, тако и у погледу степена развитка статистичког система.

Због тога су овог пута земље охрабрене да спроведу попис пољопривреде у складу са њиховом специфичном ситуацијом, али да у исто време буду свесне потребе за прикупљањем минимума података неопходних за анализу и поређење на међународном нивоу.

Како би се помогло земљама да задовоље широке захтеве за подацима из пописа пољопривреде, наводи се даље у овој публикацији, да је уобичајени начин за спровођење пописа пољопривреде прво формирање тзв. „кор модула“, уколико је могуће, потпуним обухватом свих пописних јединица. Тиме се обезбеђује база основних, пажљиво одабраних, структурних обележја, која би омогућила креирање пољопривредне и економске политике, анализе на међународном нивоу, географским и другим нивоима, а пре свега била оквир за креирање узорака за спровођење статистичких истраживања у пољопривреди, или, једног или више, тзв. „пописа додатних модула“. Пописи додатних модула би се спровели у исто време кад и „кор модул“ или мало касније, с циљем да се обезбеде што детаљнији и разноврснији структурни подаци о пољопривредним газдинствима. С тим у вези, наводи се да је коришћење листе домаћинстава добијене у попису становништва један од начина формирања „кор модула“, с обзиром на то да ова листа обезбеђује потпун обухват и добар оквир за попис пољопривреде, чиме се омогућава и повезивање података из оба пописа, па, самим тим, и избегавање дуплирања прикупљања истих. Наиме, треба имати у виду да су у оквиру пописа становништва обично укључена питања која се тичу занимања и делатности у којој раде активни чланови домаћинства, као и питања везана за њихов статус на том послу, те би у попису пољопривреде требало избегавати поновно прикупљање оваквих података.

ПОМОЋНИ ЛИСТ (ПЛ) ОБРАЗАЦ – значај и виђење његове примене у формирању Базе активног-запосленог становништва Републике Србије

Помоћни лист (обрасац ПЛ), за лица која раде у предузећима, организацијама-заједницама, познат нам је као саставни део коришћених образаца у свим до сада послератним Пописима становништва.

Попуњавале су га кадровске или правне службе у предузећима-организацијама-заједницама, и попуњене предавале својим радницима 14 дана пре почетка Пописа становништва, да исте предају пописивачу приликом уласка у домаћинство и анкетања запосленог члана домаћинства.

Пописивач је имао обавезу да препише податке са ПЛ обрасца у П-1 образац, (пописница), и да исти одложи у кошуљицу, тј. образац П-2 (лист за домаћинство и стан). Даља судбина обрасца је била та да се уништи заједно са осталим пописним обрасцима неколико година после обављеног Пописа становништва.

Шта чинити у новом Попису 2011. године, односно, зар није велика грешка да се све и овога пута сведе на преписивање податка? Како што боље искористити податке правних и кадровских служби у предузећима, организацијама-заједницама, и све то искористити за формирање базе активног запосленог становништва на територији Републике Србије?

Сматрам да већ сада, а посебно 2011. године, сва предузећа-организације-заједнице, имаће тражене податке својих радника на рачунарима, односно у електронској форми, па самим тим податак (презиме и име радника; ЈМБГ; школска спрема; назив школе, смер, одсек, група; занимање; положај у занимању; степен стручног образовања – квалификација; облик својине; шифра делатности; матични број предузећа-организације-заједнице; редни број ЈУС-а; назив- фирма; општина, улица и кућни број седишта фирме као и јединице у саставу уколико постоји;) неће бити проблем да се преузме у електронском формату.

Осим наведених обележја, уколико би помоћни лист ПЛ ишао електронским путем према органу статистике, могла би се у њега уградити још једна позиција, а то је адреса становања радника, односно улица и кућни број становања, као и општина. Тиме би се уз формирање базе активног запосленог становништва Републике, могле одмах да изводе

дневне миграције радне снаге, односно саобраћајни токови запослених на територији Републике Србије.

Предузећа-организације-заједнице које немају могућност давања податка у електронској форми, могли би преко сајта РЗС на коме би се налазио бланко ПЛ образац да га ручно попуне и дају тако попуњеног свом раднику, а он да преда пописивачу. Такви обраци би се уносили у фази уноса пописног материјала од стране статистичког органа и допуњавала би се њиме база активног запосленог становништва Републике Србије.

Све напред изнесено иде у прилог томе да би се овим начином смањило ризик од појаве грешке приликом уноса података од стране пописивача на терену у пописни материјал, као и смањеним ризиком од појаве грешке приликом уноса пописног материјала од стране обучених радника на уносу.

Наравно, подаци из помоћног листа су само део потребних података који би требало да садржи База грађана Републике Србије, а која је преко потребна не само статистичком органу, већ многим државним институцијама Републике Србије.

Такође, за формирање Базе грађана, неопходно је формирање базе улица и кућних бројева на територији Републике Србије, која би уз матични број грађана била кључ за отварање и одржавање Базе грађана.

Оваква база би по уносу пописног материјала била упаривана са пописним материјалом преко матичног броја грађана, кључем за упаривање, и самим тим би се и пописни материјал могао контролисати, односно његова исправност података везана за наведена обележја.

Успостављање сарадње са кадровским и правним службама предузећа-установа-заједница, могла би већ одмах да се извршава у оквиру РАД службе која у овом моменту свакога месеца комуницира са преко 1500, а шестомесечно са око 3000 правних субјеката на територији града Београда, а сигурно са још неколико хиљада на територији Републике Србије. Усклађивање шифарског система који се користи у статистици и у предузећима-установама-заједницама, могао би да буде први корак у успостављању комуникације статистика-предузеће. Ово би могло да се уради прво са већим системима који имају више од 100 запослених радника, а потом сукцесивно сарадња би се успостављала и са мањим правним субјектима.

До 2011 године није много времена остало, али ово би био најбољи начин сарадње између статистичког органа и привредног субјекта на припреми што тачнијег податка који се тражи у Попису становништва, али и који би се вишеструко исплатио кроз формирање база многим државним институцијама како у граду Београду, тако и у читавој Републици Србији.

НЕКА ПИТАЊА ОРГАНИЗАЦИЈЕ ПОПИСА СТАНОВНИШТВА, ДОМАЋИНСТАВА И СТАНОВА 2011.

Попис становништва, домаћинстава и станова је најобимније, најсложеније и најскупље истраживање званичног статистичког система. Због тога ово истраживање треба право-времено планирати и организовати. Рад на изради методолошких решења за спровођење пописа траје неколико година. Овај значајан и обиман посао захтева ангажовање великог броја стручно оспособљених лица различитих стручних профила, како из Завода за статистику тако и из разних научних институција (факултети, институти), државних органа и других релевантних установа¹. Резултат овог посла су упутства (методолошко и организационо) и обрасци (главни и помоћни). Они представљају стручно-методолошку и организацио-ну основу за спровођење пописа. Коначна стручно-методолошка решења у попису су почетна фаза рада на спровођењу овог обимног статистичког истраживања, али и полазна основа за почетак сложених и одговорних послова везаних за организацију и непосредно извршење пописа. Обим и сложеност задатака и послова који ће се извршити у попису захтевају оптималну синхронизацију појединих фаза рада и поштовање договорених рокова спровођења активности свих учесника пописа.

Организација пописа подразумева низ међусобно повезаних фаза рада које се морају извршити у одређеном временском интервалу. Неке од њих, као што је штампање образаца, обављају се на једном месту, а неке, као што су инструктаже, морају да се спроведу на јединствени начин на већем броју пунктова за обуку. Само пописивање, мора да се спроведе на јединствен начин на територији целе земље.

С обзиром да су административна и техничка подршка врло сложене, руковођење пописом треба да се састоји од појединачних низа активности које се, током спровођења пописа, стално оцењују и проверавају. Стога, планирање акција и задатака у попису мора

¹ Органи за припрему, организацију и спровођење пописа становништва, домаћинстава и станова 2002. (у даљем тексту: попис) су: Републички завод за статистику и пописне комисије. Поред наведених органа, према Закону о попису, одређене обавезе у припреми, организацији и спровођењу пописа имају и одговарајући републички органи и институције, јединице локалне самоуправе (општинске управе, градске управе и градске управа града Београда и Ниша) и њихови органи и службе.

Непосредни извршиоци пописа су: пописивачи, инструктори и контролори.

Изузетан значај и улогу у успешном извршењу пописа имају пописне комисије, преко којих се остварује директан контакт с непосредним извршиоцима пописа. Посебна улога ових комисија састоји се у томе да, објашњавањем циљева пописа, допринесу да становништво прихвати попис као значајну акцију на националном нивоу, како би се на најефикаснији начин постигла неопходна сарадња становништва с пописним органима.

да буде унапред припремљено. Пажљиво планирање је врло важно за успешно спровођење пописа. С таквим планирањем је уско повезана и одговарајућа организација пописа.

Спровођење пописа становништва, домаћинства и станова подељено је у 6 фаза: припреме за спровођење пописа, пописивање, обрада података, формирање базе података, дисеминација резултата и анализа резултата пописа.

Наведене фазе рада базирају се на искуствима из претходних пописа. Међутим, нови попис подразумева њихово унапређење у односу на претходни.

Организација пописа обухвата велики број статистичких, правно-административних (Закон о попису и разна специфична упутства) и финансијских (обезбеђивање и коришћење финансијских средстава за спровођење пописа) задатка и послова које синхронизовано треба да обави велики број учесника² у одговарајућем временском интервалу. У овој фази рада на спровођењу пописа мора да се изврши низ организационих послова, почев од састављања Упутства за организацију и извршење пописа до организовања уноса и обраде пописних података и објављивања резултата.

С обзиром на методолошка решења примењена у попису 2002. године и број јединица пописа који се неће значајно променити, претпоставља се да ће и суштинска решења из Упутства за организацију и извршење пописа 2002. остати претежно иста и за попис 2011. године.

Не умањујући значај било које од фаза предвиђених организационим упутством, сматрам да су правилан избор и ефикасна обука³ учесника (републичких и општинских инструктора, контролора и пописивача), који ће оперативно спроводити попис, најзначајнији за квалитетно извршење пописа. Први у низу избора учесника који ће се одржати је избор републичких инструктора. Највећи број републичких инструктора чиниће статистичари, што неоспорно представља предност за успешно спровођење пописа, због њиховог великог искуства у разноврсним статистичким акцијама. Но, за успешно обављање овог посла, поред познавања методологије пописа и способности за методично и коректно излагање методологије осталим учесницима пописа, потребна је и снажљивост у разрешавању одређених специфичних проблема, односно способност изналажења ефикасних решења у свим спорним случајевима који могу да утичу на спровођење пописа. Док траје попис, републички инструктори представљају Републички завод за статистику на одређеној територији (општини, насељу, пописном кругу), те тако својим посредним ангажовањем директно утичу на квалитетно и благовремено извршење пописа.

² У попису 2002. било је ангажовано преко 40 000 директних учесника (око 38 000 пописивача, 4 700 општинских инструктора и 250 републичких инструктора).

³ Да би се учесници пописа 2002. оспособили за извршавање својих непосредних задатака организоване су посебне инструктаже на различитим нивоима. Најпре је, ради јединственог приступања у тумачењу и примени методологије и упутстава за попис, организована тродневна инструктажа за републичке инструкторе. Затим су организоване тродневне инструктаже члановима пописних комисија и општинским инструкторима од стране републичких инструктора, да би, у наредном кораку, општински инструктори одржали тродневну обуку пописивача.

Поред избора републичких инструктора, од изузетне важности је и њихова обука. Обука републичких инструктора подразумева упознавање с комплетном методологијом за спровођење пописа, коју обавезно треба допунити практичним примерима за попуњавање свих статистичких образаца који ће се примењивати у попису. Практични примери за попуњавање образаца треба да илуструју најчешће случајеве на које ће пописивачи наилазити на терену током пописивања јединица пописа. Такође, неопходно је и практично приказати начин на који ће се пописивати све јединице пописа (становник, домаћинство и стан).

Избор и обука општинских инструктора⁴, пописивача⁵ и контролора је, такође, од изузетног значаја. Већина ових учесника није из редова статистике, те ће први пут учествовати у овако озбиљном практичном раду. Због поменутих разлога, као и због чињенице да се рад ових учесника пописа своди на уже територијалне јединице (један пописни круг – један пописивач и одређени број пописивача – један општински инструктор) њихова обука треба да буде концизна, јасна и илустрована са што више конкретних примера, карактеристичних за територију на којој се попис спроводи. Специфичне и компликоване случајеве, чија се практична примена не предвиђа на датој територији, не треба наводити кроз примере, и тако непотребно оптерећивати учеснике пописа.

Непосредно извршење пописа подразумева конкретан теренски рад пописивача⁶. То значи, попуњавање пописних образаца на основу изјава лица затечених на месту пописа, као и увидом у поједина документа (ако методологија пописа такав увид предвиђа).

⁴ У попису 2002. општински инструктори су бирани међу лицима са искуством у раду општинских органа и служби (матична служба, служба за катастар непокретности, управа прихода, правна служба, суд, служба за урбанизам и комуналне делатности итд.). Сваки општински инструктор је био задужен да прати и контролише рад 8-10 пописивача, као и да тачно и ефикасно спроводи задатке које му повери пописна комисија. Један од задатака који су обавезно морали да изврше, а чији је резултат изузетно добар обухват пописних јединица, је и обилазак пописних кругова по завршеној инструктажи, како би на терену идентификовали границе пописних кругова. Уколико су утврдили да постоје непрецизности или нејасноће у скицама и описима граница пописних кругова, позивали су геодетског стручњака, члана пописне комисије, који је био дужан да одмах отклони све нејасноће.

⁵ У попису 2002. пописивачи су били старији од 18 година, имали су најмање средње образовање, морали су да поседују умешност у комуницирању са становништвом, као и дискретност у вези са прикупљањем података. Предност је дата кандидатима који су успешно учествовали у претходном попису или сличним статистичким акцијама, као и незапосленим лицима. Пописивачи су бирани тако да познају терен на коме ће вршити попис, односно, пописни кругови који су им додељивани су се налазили у њиховом месту сталног становања. Пописивачи су морали да се добро оспособе да користе скице и опише граница додељених им пописних кругова. Такође, били су дужни да, са општинским инструктором, 3 дана пре почетка пописа, обиђу терен на коме ће пописивати и идентификују границе кругова у чијим оквирима ће се кретати, како не би дошло до непотпуног или вишеструког обухвата пописних јединица.

⁶ Сваки пописивач је, у попису 2002., у просеку, пописивао 350 до 400 јединица пописа, односно око 250 становника и 75 домаћинстава и станова. При избору потребног броја пописивача водило се рачуна о томе да на сваком пописном кругу буде по један пописивач. За пописивање кругова са више од 130 домаћинстава одређиван је још један пописивач. Такође, узимајући у обзир теренске прилике (густину насељености и друге околности), један пописивач је могао да попише и два круга (сваки са испод 50 домаћинстава), водећи при томе рачуна да се у знатнијој мери не пређе број од укупно 400 јединица, као и да кругови буду суседни или, у крајњем случају, да су незнатно удаљени један од другог.

Максимално предвиђено време за пописивање, контролу и исправке грешака на пописном материјалу је 15 дана. Међутим, први дани рада на терену имају одлучујућу улогу за коначан успех спровођења пописа. Тада почиње права примена методолошких инструмената и провера ваљаности свих до тада обављених инструктажних и организационих послова.

Посебно бих нагласила да први дани теренског спровођења пописа захтевају добро синхронизован заједнички рад пописивача и општинских инструктора на терену. У том периоду састанци ових учесника пописа треба да буду врло чести. На састанцима пописивачи и општински инструктори треба да размењују информације о току пописивања, постигнутом квалитету попуњавања упитника које су пописивачи попунили, сходно усвојеној методологији, и темпу пописивања на појединим пописним местима, односно пописним круговима, као и да разрешавају потешкоће на које пописивачи наилазе у контакту са становништвом. Такође, док траје пописивање, неопходни су стални контакти ових непосредних учесника пописа са Републичким заводом за статистику, како би се успешно спровело ово опсежно статистичко истраживање.

Сви непосредни учесници у попису, без обзира на којим су пословима ангажовани, ни једног момента не смеју губити из вида чињеницу да од њиховог залагања зависи успех читаве акције.

Резултати пописа представљају трајну вредност. Њихова актуелност не губи на значају са протоком времена. Такође, аналитичка вредност прикупљених података нема ограничавајућу временску дистанцу.

Закључак:

На припремању, организовању и извршењу пописа, обради и публикавању пописних података, биће ангажован велики број лица различитих стручних профила и занимања. Држава ће издвојити значајна финансијска средства за спровођење ове најзначајније и најобимније статистичке акције. Најстручније и најодговорније послове на спровођењу пописа обављаће статистичари, што обавезује све учеснике из Завода за статистику да се на одговарајућим инструктажама максимално ангажују. Само правовремено и стручно инструктирани и максимално ангажовани учесници пописа могу да спроведу ову статистичку акцију квалитетно и у предвиђеном временском року.

Литература:

- 1) Recommendations for the 2010. Censuses of Population and Housing, United Nations, Geneva, 2006.
- 2) Principles and Recommendations for Population and Housing Censuses, Revision 2 United Nations, New York, 2007.
- 3) Статистичар, година XII, број 16, 1990.

ОРГАНИЗАЦИОНО – ФУНКЦИОНАЛНИ ПРИСТУП ПОПИСА СТАНОВНИШТВА, ДОМАЋИНСТАВА И СТАНОВА

1. Увод

Пројекат пописа по својим карактеристикама захтева велико ангажовање људских и материјалних ресурса на припреми, организовању и обради.

Овај рад је покушај да се на основу искуства из претходних пописа да допринос у припреми, организовању и извршењу пописа.

2. Карактеристике пројекта

- 1.1. Веома је **значајан** по циљу и очекиваним резултатима
- 1.2. Карактерише га **масовност** по броју учесника, како на страни давалаца података, тако по броју извршилаца пописа.
- 1.3. **Комплексан** је по захтевима, односно великом броју јединица пописа са различитим модалитетима и сложеној методологији.
- 1.4. **Временски** је ограничен, што значи да у релативно кратком времену треба одрадити пуно разноврсног посла са малим или скоро никаквим могућностима за исправку пропуштеног.
- 1.5. **Интерактиван** је, јер захтева активно учешће извршилаца пописа и давалаца података.
- 1.6. **Буџет** је ограничен
- 1.7. **Временске прилике** могу бити од утицаја на реализацију пројекта

3. Елементи пројекта

- 1.8. **Циљ пројекта:** Извршити потпун попис становништва, домаћинстава и станова
- 1.9. **Људски ресурси** потребни за извршење свих задатака у попису, укључујући и потребна општа и методолошка знања
- 1.10. **Методологије, упутства и процедуре за извршење пописа**
- 1.11. **Материјална средства и информационе технологије**

1.12. **Буџет** довољан за реализацију свих активности. Мора бити строго дефинисан, јер у току самог пописа није могуће редефинисање циљева, а тешко је обезбедити накнадна средства.

1.13. **Резултати** пописа треба да буду мерило успешности.

За успешно извршење пописа сви учесници, посебно на оперативном нивоу, требало би да имају на уму следеће:

1. **Методологоја**
2. **Избор** учесника пописа
3. **Обука** (инструктажа) учесника пописа
4. **Контрола** активности
5. **Извештавање** о току активности
6. **Мотивација** учесника (извршиоца) пописа и давалаца података

1. Методологија треба да буде благовремено урађена, разумљива и примењљива на терену. Потребно је извршити ревизију методологије из претходног пописа и, по могућству, растеретити је компликованих дефиниција.

2. Избор учесника пописа

Правилан избор учесника пописа (републички инструктори, општинске пописне комисије, општински инструктори и пописивачи) од посебног је значаја. Избор треба извршити по унапред дефинисаним критеријумима и процедури. Дефинисати критеријуме (старост, школска спрема, радни статус), односно утврдити „профил“ учесника.

Треба избегавати одступања од утврђених правила, због честе склоности да се „изузеци“ претворе у „правило“.

По правилу избор треба вршити из редова незапослених, а ако се бирају и запослени, у време извршења пописа не би могли да извршавају редовне послове.

Организационим упутством за Попис 2002. препорука је била да се општински инструктори бирају из редова општинске управе. Било је појава да се контрола материјала вршила на радном месту, уз истовремено присуство странака, што није прихватљиво.

Процедурално, приликом избора, треба ићи на јавно оглашавање и шири круг. Пре инструктаже треба извршити прву тријажу путем тестирања (рукопис, општа знања, комуникација).

По завршеној инструктажи, извршити обавезно тестирање из познавања методологије.

Редослед пријављивања не треба да има било какав значај за избор. У прошлом попису било је појава да су неки квалитетни кандидати "отпали", или остали у резерви, само зато што су се касно пријавили, а да су у избор ушли мање квалитетни.

4. Обука (инструктажа) учесника

Обуку учесника пописа треба добро испланирати, посебно обуку пописивача као непосредних извршилаца пописа. Сачинити план и програм обуке и инсистирати на њиховом стриктном поштовању.

Планом обуке треба предвидети да крајњи рок за завршетак инструктаже буде минимално 5 дана пре почетка пописа.

У току обуке општинских инструктора треба извршити распоред пописивача по пописним круговима и општинским инструкторима. Дефинисати: место, просторију, време, сатницу по темама, руководиоце инструктаже и теме по инструкторима, ако се на једном пункту држи инструктажа за више од једне групе (максимум две). Не спајати у један пункт пописиваче из два насеља, ако је за свако насеље одређен инструктор.

Тиме би се обезбедило да се у сваком тренутку зна где, шта и ко ради на инструктажи, што би увело дисциплинованији однос, с једне стране, и могућност планирања контроле, с друге стране.

5. Контролу треба обезбедити у свим фазама и на свим нивоима припреме и реализације пописа. Она треба да буде планирана и осмишљена. О извршеној контроли треба водити евиденције (кратки записи шта је и када контролисано и наложено). Смисао контроле треба да буде утврђивање евентуалних недостатака и пропуста и предузимање мера да се што пре и што боље отклоне.

Изузетан значај дати контроли:

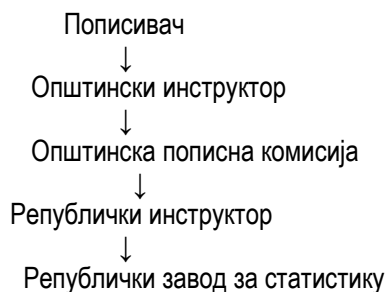
1. извођења инструктаже пописивача;
2. рада инструктора и пописивача у време извођења пописа;
3. контроли пријема материјала од стране општинских инструктора.

Контролу обезбедити:

1. непосредним увидом;
2. извештавањем.

Препоручљиво је да се контрола извршења пописа од стране општинских инструктора обавља истовремено за 2-3 пописивача, чиме би се истовремено упознавали са евентуалним методолошким проблемима или пропустима у раду, и исти би били јединствено решавани.

6. Извештавање треба да има смисао комуникације и контроле у току пописа на релацији:

Извештавање мора бити:

1. благовремено,
2. истинито и
3. двосмерно.

а може бити:

1. писмено и
2. усмено.

- о току извршења планираних активности
- о организацијоним проблемима
- о методолошким проблемима

Посебно треба разрадити извештавање о методолошким проблемима, у смислу организације и процедуре доставља одељењу за методологије и прослеђивања решење до пописивача. Обезбедити могућности сталне комуникације са овим Одељењем. Уколико су решења од општег значаја, односно имају карактер стандарда, исто проследити свим учесницима преко општинских комисија или републичких инструктора.

7. Мотивација свих учесника пописа веома је важна за успех пописа. Само правилно изабрани, добро обучени и адекватно мотивисани учесници могу бити гаранције за успех. Само висина накнаде, иако је важна, није довољна да обезбеди квалитет рада, ако се у попису појаве „погрешни“ или недовољно обучени учесници.

Не сме се дозволити да било ко од учесника пописа схвати попис као прилику за лаку и брзу зараду или личну промоцију.

Применом формуле „за једнак рад - једнака зарада“ избећи ће се незадовољство и губљење мотивације.

Елиминисати негативно искуство око оптерећења републичких инструктора у претходном попису, када смо имали ситуацију да су једнако награђени инструктори који су радили на припреми пописа (ажурирање скица и описа, улица и кућних бројева) и покривали преко 150 пописних кругова и инструктори са шездесетак ПК, а да уопште нису учествовали у припреми.

Потребно је утврдити стандарде (број пописних кругова) по једном инструктору у зависности од дефинисаних задатака у току пописа (до 100 кругова по инструктору).

Свакако, не треба заборавити мотивисање давалаца података (домаћинства и предузећа), јер од њихове сарадње умногоме зависи успех пописа. Зато је потребно развити стратегију обавештавања и промоције пројекта. Промовисати користи од пописа.

Било би пожељно планирати активност и средства за додатну стимулацију општинских инструктора и пописивача. По утврђивању првих резултата, организовати конференције за медије, и том приликом прогласити најбољег инструктора и најбољег пописивача, уз симболичне награде.

Матрица избора:

Елементи	1	2	3	Ко - када
Методологија	+	+	+	
Избор	+	-	+	
Обука	+	++	-	
Контрола	+	++	++	
Извештавање	+	++	++	
Мотивација	+	+	+	

Искуства (пример)

Улога	Шк. спрема	Старост	Радни статус	Психолошки профил
Општ.инструктор	ВСС	60	запослен	Жеља за личном промоцијом
Пописивач	ВКВ	55	незапослен	Необучен, фрустриран, уплашен

Општински инструктор (руководилац инструктаже) првог дана окупио све пописиваче у биоскопску салу и држао предавања од 9-13 ч.

Пописивач првог дана пописа преседео у хаустору зграде, јер домаћинство није било у стану. Није разумео методологију, нико га није контролисао. И после додатних инструкција, није успео да изврши задатак, јер је правио основне методолошке грешке.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА: Препоруке

1. Републички инструктори не треба да буду чланови Општинске пописне комисије, већ изнад;
2. Тестирање учесника (полазника обуке) пре и након инструктаже;
3. Утврдити „профил“ учесника;
4. Републички и општински инструктори треба да имају активно учешће у избору пописивача;
5. Извршити квалитетну обуку;
6. Потпредседник Општинске пописне комисије треба обавезно да буде начелник општинске управе (искуство у организацији из избора).

ИНСТРУКТАЖА УЧЕСНИКА ПОПИСА (ОРГАНИЗАЦИЈА И МЕТОДИКА)

1. УВОД

Обука (инструктажа) учесника оперативног дела пописа (општинске пописне комисије, општинских инструктора и пописивача) представља веома значајну, може се рећи критичну фазу у припреми пописа. Од квалитета извршене обуке зависи ефективност и ефикасност извршења пописа. Обука се третира као шири појам од инструктаже, и то не само давање инструкција и објашњења, већ и стално праћење и контролисање у којој мери слушаоци прихватају материју и владају њоме.

2. ЦИЉ ОБУКЕ

У процесу инструктаже треба обучити учеснике за тумачење и, спровођење методологије, као и организације пописа на јединствен начин, односно нужно је оспособити их да у највећем делу самостално решавају организационе и методолошке проблеме.

Целом проблему треба приступити крајње одговорно и савесно и притом, имати у виду да ће се велики број како општинских инструктора, тако и пописивача први пут сусрети са новим терминима и дефиницијама и великом количином информација. Иако све то изгледа прилично познато из свакодневног живота, ипак само пуко овладавање терминологијом није довољно да би иста била подлога и за спровођење пописа на терену.

3. РЕАЛИЗАЦИЈА ОБУКЕ

Обуку треба реализовати у две фазе:

- а. Обука за чланове општинских пописних комисија и општинских инструктора (организациона и методолошка упутства);
- б. Обука пописивача (тежиште на методологији, уз основна упутства о организацији, обилазак терена, контроле у току пописа, пријем материјала).

4. УСЛОВИ И СРЕДСТВА

4.1. За успешност одржавања инструктаже обезбедити:

- План и програм инструктажа
- Простор и смештај учесника инструктажа
- Средства за извођење обуке

Планом и програмом треба утврдити место, време, сатницу, руководиоце и извођаче обуке (шта, када и ко изводи обуку) и стриктно се придржавати плана и програма.

4.2. Простор за смештај (услови):

- осветљење;
- проветравање и загревање;
- изоловати од буке и галаме (избегавати школе)

Средства (методолошка и организациона упутства, свеске, оловке, табла, креда, увећани обрасци: контролник, П-1, П-2, скице и описи). Уколико постоје технички услови, обезбедити рачунар и пратећу опрему за POWER POINT презентацију, за обуку општинских пописних комисија и општинских инструктора.

4.3. Улога организатора и извођача инструктаже

Организацију обуке општинских инструктора и пописивача организују општинска пописна комисија и републички и општински инструктори.

4.3.1. Општинска пописна комисија

- Врши претходни шири избор општинских инструктора и пописивача;
- Обезбеђује просторије за одржавање инструктаже;
- Обезбеђује потребно упутство и наставна средства;
- Врши распоред и нструктора и пописивача;
- Одређује чланове општинске пописне комисије задужене за организацију инструктаже по пунктовима;
- Преко чланова комисије обезбеђује сталну контролу и извештавање о току спровођења обуке и резултатима обуке;
- Без одлагања интервенише уколико дође до било каквих поремећаја у току обуке;
- Обезбеђује возило за обилазак терена.

4.3.2. Републички инструктори:

- Учествоју у избору општинских инструктора и пописивача;
- Контролишу извођење обуке све време трајања;

- Контролишу коначан избор и распоред општинских инструктора и пописивача;
- Састављају коначан извештај о току и квалитету извршене обуке.

4.3.3. Општински инструктори:

Као непосредни извођачи обуке пописивача, имају улогу и организатора и извођача обуке. Пре почетка обуке проверавају:

- Да ли су обезбеђени смештајни услови и потребна средства за извођење обуке;
- Организују такав размештај учесника у просторији да сви они могу без тешкоћа да прате излагања инструктора;

У току извршења обуке:

- Да воде рачуна да сви учесници присуствују предвиђеним планом обуке (Прилог 1.);
- Да воде рачуна о поштовању распореда предвиђеног за обуку;
- Да прате и контролишу рад пописивача и да о евентуалним организацијским и методолошким проблемима извештавају републичког инструктора и општинску пописну комисију у циљу изналагања решења;
- Да одмах, по завршеној обуци, обавесте општинску пописну комисију који пописивачи нису довољно савладали материју и да предложи да се као такви пребаце у резерву, или да се евентуално искључе из извршења пописа.

5. МЕТОДИКА

Метод обуке треба прилагодити нивоу обуке, са тежиштем на практичан рад, кроз искуство из претходних пописа и кроз примере и давање задатака.

Читање упутстава свести на потребну меру приликом објашњења општих ставова или дефиниција. После сваке методолошке јединице, продискутовати и појаснити појам или дефиницију и урадити практичан пример.

1. Прво урадити на табли или на увећаном упитнику;
2. Дати сваком учеснику да попуни упитник за своје домаћинство (Списак лица, Упитник за стан, Пописницу);

Организовати међусобно пописивање, ради провере способности за постављање питања и тумачењем методологије. Два учесника у улози пописивача и испитаника да се издвоје и наглас да постављају питања и дају одговоре, док остали прате и бележе своја запажања. Инструктор прати и бележи своја запажања. На крају извршити анализу, да свако каже своја запажања, посебно инструктор који мора да да своју оцену рада и да је јавно саопшти;

3. Инструктор прати ангажованост учесника који различито прихватају материју. Најпре треба да тражи мишљење, по њиховој процени, „слабијих слушалаца“ (учесника), па одмах потом, од оних «свезнајућих».
4. Практиковати да се пре преласка на нову тематску целину (јединицу), која по правилу треба да уследи после паузе, изврши увид у којој мери су усвојена знања из претходног дела (питања или кратки задаци).
5. Планом предвидети да се одређене тематске области или питања одраде у целини пре прављења паузе, тј. не прекидати рад, већ ако је потребно померити сатницу.
6. На инструктажи објаснити циљ, време и организацију обиласка терена. Инсистирати да то буде истовремени излазак ради дефинисања, односно разграничења територије по пописивачима (улица од-до, гранични објекти, зграда, улаз).
7. За учеснике који теже овладавају материјом потребно је обезбедити допунски рад кроз постављање задатака и објашњења.
8. По завршетку инструктаже, обавезно извршити тестирање путем теста који ће припремити методолози РЗС.

6. ЗАКЉУЧАК

Обуку за чланове општинских пописних комисија, општинске инструкторе и пописиваче спровести по утврђеном Плану и програму, уз сталну контролу. Чланови општинских пописних комисија и општински инструктори, кроз обуку, треба, поред методологије, добро да овладају упутством за организацију пописа.

Прилог 1.

План одржавања обуке

Место: _____

Реп.инструктор: _____

Просторија: _____

ОПК: _____

Телефон: _____

Општ.инструктор: _____

Време одржавања: _____

р.б.	Име и презиме	ПК	1.дан	2.дан	3.дан	Запажања
1.						
2.						
.						
н.						

Мр Владимир Никитовић
Центар за демографска истраживања,
Институт друштвених наука, Београд

ИСКУСТВА ТОКОМ СПРОВОЂЕЊА ПОПИСА 2002. ГОДИНЕ: ПРИМЕР ОПШТИНЕ УЖИЦЕ

Ово саопштење представља емпиријски прилог усавршавању важеће пописне методологије, а настало је као плод ауторовог запажања током спровођења пописних задатака у улози општинског инструктора на територији општине Ужице априла 2002. године. Неки од најзначајнијих проблема уочених током обуке општинских инструктора и пописивача, односно током самог процеса спровођења пописа, формулисани су у две основне групе. Притом, акценат је стављен на проблем тумачења пописних образаца од стране пописивача, тј. на системске грешке проистекле из тога.

Селекција пописивача

Иако методологија организације и извршења пописа представља окосницу целог процеса, почев од припремне фазе па до фазе објављивања званичних резултата, попис је немогуће спровести без лица која ће податке механички прикупити на терену. С обзиром да је потребан велики број пописивача¹, њихова, у првом реду, образовна структура је изузетно шаролика. То је кључни фактор када се размишља о „спуштању“ нивоа крајње методолошки затворених језичких конструкција на ниво разумљив пописивачима са најнижим нивоом личног образовања. Пошто је најтеже пронаћи праву меру између потребе за добијањем што разноврснијих информација и могућности креирања „свима“ разумљивих упитника, јасно је да је немогуће у потпуности избећи проблем недовољно прецизних питања односно недовољно квалитетних пописивача, за које не постоји граница упрошћавања упитника. То се манифестовало и овога пута на терену. За очекивати је да се за пописиваче регрутују по могућству што образованији појединци, који, притом, могу да се одговорно посвете извршењу пописних задатака током целог трајања пописне акције. Проблем у пракси своди се на немогућност ангажовања адекватних пописивача из два разлога. Први представља њихов реалан недостатак односно немогућност подједнаке заступљености приближно сличне структуре анкетара у свим срединама. Други се односи на њихову селекцију, која је готово у потпуности затвореног типа, што представља вештачки фактор погоршавања општег квалитета изабраних пописивача. Поред тога, процес селекције општинских инструктора у потпуности је херметичан. Резултат је често лоше усмеравање и

¹ У Попису 2002. било је ангажовано око 40.000 пописивача (РЗС и ИДН, 2006: 9).

обучавање пописивача од стране инструктора, што, свакако, појачава ефекат слабе селекције самих пописивача.

Иако је неспорно да селекција пописивача није била на завидном нивоу, тај фактор ће свакако и убудуће бити присутан, а његов уплив у крајњи квалитет података није могуће унапред предвидети. Стога је разумно да се покуша смањити извор системских грешака проистекао из нежељеног тумачења пописних упитника од стране самих пописивача. Неки од уочених примера наведени су у наредном одељку.

Проблем адекватног тумачења пописних питања

ПОПИСНИЦА (Образац П-1)

Питање 4. Место сталног становања мајке у време када је лице рођено

Методолошка сврха овако постављеног питања:

- a) Избегавање могућности да се као место рођења лица чији су родитељи на привременом раду у иностранству, а који су рођени у страним државама у којима раде и/или бораве њихови родитељи, региструје место у дотичној страниој земљи.
- b) Избегавање могућности да се као место рођења лица рођених у здравственим установама ван насеља (најчешће сеоских) у којем је у време рођења живела њихова мајка, региструје место у коме се дотична установа налази.

Грешке пописивача приликом интерпретације питања пописиваном становништву:

Неразумевање овако формулисаног питања и његова слободна интерпретација поједностављивањем, најчешће, у облик: Где сте рођени? Последица: непостизање методолошких циљева под а и б.

Питање 6. Пописница се попуњава за

Модалитет 4 - *Остала лица* – предвиђен је за сва лица сем лица расељених са Косова и Метохије, избеглих лица из бивше СФРЈ и страних држављана који у СРЈ бораве најмање годину дана. Будући да овој категорији становништва припада више од 90% укупног становништва државе, неприкладан је назив – *остала лица*. То је најчешће збуњивало пописиваче, који нису очекивали да је то последњи модалитет, нити им је било јасно зашто се већина пописаних назива „остали“.

Питање 9. Број живорођене деце

Методолошки је предвиђено да се за сва лица женског пола, која нису рађала, без обзира на старост, уписује одговор у облику - родила 00 деце. Овај принцип је збуњивао пописиваче (иако он има своје теоријско оправдање с обзиром на непостојање прецизне доње старосне границе фертилних жена), јер је у наредним питањима одступљено од њега.

Питање 14. *Да ли је лице писмено?*

Методолошки је предвиђено да се не даје ни један од два понуђена одговора за предшколску децу, тј. за децу у старости 0-7 година. С обзиром да је законски обавезно описмењавање као део обавезног основног образовања, лица млађа од узраста законом предвиђеног за полазак у школу, не могу се сматрати неписменим, без обзира на фактичко стање. Стога је добијен жељени степен прецизности у утврђивању како критеријума писмености тако и граничног узраста овог континента, избегавајући тако могућност да пописивач субјективно процењује писменост деце млађе од овог узраста, будући да је велики број деце већ писмено и пре поласка у школу. Посебно је питање о одрживости ове доње границе континента лица за која се утврђује писменост.

Међутим, код претходног питања (бр. 13) о највишој завршеној школи, за лица која су дала одговор под модалитетом 2 (1-3 разреда основне школе), пописивачу је дозвољено да субјективно утврђује да ли је лице писмено или не.

Питање 15. *Школа коју лице сада похађа*

Методолошки је предвиђено да се и за предшколску децу заокружује модалитет 1 (*Не школује се*) иако их сам узраст одређује као континент лица која се не школују. Значи, за разлику од претходног питања, овде је обавезно заокружити понуђени модалитет.

Методолошка нит која повезује питања 9, 14 и 15 је управо методолошка недоследност у примени одређеног принципа. С обзиром да се пописница саставља за пописиваче који нису дужни да познају методологију израде пописних образаца, неопходно је да она буде што је могуће јаснија и прецизнија за пописиваче најширих нивоа и врста образовања. Стога је важна доследност у примени одређеног принципа при састављању и сређивању питања, јер је попуњавање пописних образаца неминовно рутински посао који подлеже добрим делом тзв. „механичком“ уносу података. Зато, ако је у питању бр. 14 предвиђено да се за предшколску децу не даје ни један од понуђених одговора, јасно је да је поштован логички принцип. Међутим, од овог принципа је одступљено у случају питања бр. 9, где се уписује унапред договорен „вештачки“ одговор и за девојчице које физиолошки још увек нису способне за рађање, као и код питања бр. 15, где се такође уписује одговор и за предшколску децу. Практична последица ове методолошке недоследности је да је одређен број пописивача, поштујући логички принцип питања 14, прескакао одговор на питање 15, док је, пак, друга групација пописивача, поштујући методолошки задатак постављен у питању 9, да одговор мора бити уписан без обзира на његову нелогичност, одговарало са „Не“ за предшколску децу у питању бр. 14 и са „Не школује се“ у питању бр. 15. Тако је и ова друга група пописивача испоштовала логички принцип, али онај који није задат методологијом. Последице у оба случају су исте - добили смо нежељене одговоре. Зашто повећавати обим логичке контроле приликом обраде прикупљених података када то није бесплатно?

Питање 18. *Активност у последњој недељи, од 25. до 31. марта 2002.*

Највећи број оних који раде ван радног односа није то желео и да пријави.

Питање 21. *Делатност*

Већина државних фирми није прешла на нову, међународну, класификацију делатности, па смо на њиховим помоћним листовима имали шестоцифрене, неупотребљиве, шифре делатности.

Питање 22. *Сектор у коме лице ради*

- а) Пописивачима је тешко било да разлуче сада мешовите друштвено-акционарске фирме, које су некада биле у државној својини, од организација које су данас остале у чисто државној својини.
- б) Остао је нејасно дефинисан сектор домаћинства. У упутству се наводи да су то сви организациони облици за које не постоји обавеза подношења годишњег обрачуна. Зашто, онда, сврставати бројне самостално трговинске или угоститељске радње у овај сектор?

Примедбе везане за адекватност редоследа питања

Због питања бр. 5, којим је предвиђено прецизно регистровање лица која су се доселила у СРЈ након почетка ратних дејстава у бившој СФРЈ, често је долазило до забуне приликом одговарања на питање бр. 7, које имплицитно подразумева, у случају досељених лица у данашње место стално становања, последње пресељење. Наиме, пописивачи су код избеглих и расељених лица, у великом броју случајева, у питању бр. 7 аутоматски уписивали одговор наведен у питању бр. 5, сматрајући та два питања логички повезаним. Стога је можда упутније било питање бр.7 ставити одмах након питања бр. 4, да не би долазило до наведене конфузије.

Схватање појма сталног становања

Посебан проблем је схватање појма сталног становања. Најочитија манифестација погрешног схватања овог термина од стране пописивача огледала се у попису становника који су стални становници других места, али се налазе на раду или школовању у месту у којем их је пописивач затекао /списак 3 обрасца П-2/. Најчешћа грешка прављена је у питању бр. 7 где се одговарало са „Да“ и у одговору под „а“ уписивало место сталног становања, а под „б“ година доласка на рад или школовање.

На крају ових запажања, наводим и два утиска, која не могу бити поуздано бројчано исказана, али свакако представљају снажан одраз искуства са терена. Што се тиче питања из Упитника за домаћинство и стан (Образац П-2), генерална импресија је да станодавци углавном нису дозвољавали подстанарима да се напишу што је посебно проблематично

код лица која су стални становници места. Квалитет података о пољопривреди је одувек био плод расправа с обзиром да становништво најчешће перцепира тај попис као прикупљање података за пореску евиденцију. Незванична процена, настала као плод утисака пописивача и општинских инструктора је да становништво у градском делу општине Ужице, у више од 90% случајева, није пријављивало податке о пољопривреди.

Закључни коментар

Јасно је да пописни обрасци морају да помире два основна циља - да истовремено буду једноставни за статистичку обраду и анализу, али и да буду једноставни за пописиваче. Примери наведени у овом саопштењу указали су на одређене проблеме у остварењу овог другог, теренског, циља. Тежња за успостављањем равнотеже између два ослонца пописног процеса не би смела да буде у другом плану приликом припреме методологије наредне највеће статистичке акције у земљи.

Литература и извори

- (1) РЗС (2000) Попис становништва, домаћинства и станова у 2001. години – Упутство за организацију и извршење пописа. Београд: Републички завод за статистику Србије.
- (2) РЗС (2000) Попис становништва, домаћинства и станова у 2001. години – Упутство за пописиваче. Београд: Републички завод за статистику Србије.
- (3) РЗС (2003) Попис становништва, домаћинства и станова у 2002. – Пољопривредни фондови. Београд: Републички завод за статистику Србије.
- (4) РЗС и ИДН (2006) Становништво и домаћинства Србије према попису 2002. године. Београд: Републички завод за статистику Србије, Центар за демографска истраживања Института друштвених наука, Друштво демографа Србије.

III

**ПРОСТОРНИ РЕГИСТАР И ГЕОГРАФСКИ
ИНФОРМАЦИОНИ СИСТЕМ**

РЕГИСТАР ПРОСТОРНИХ ЈЕДИНИЦА У ФУНКЦИЈИ ГЕОГРАФСКОГ ИНФОРМАЦИОНОГ СИСТЕМА, ЊЕГОВ ЗНАЧАЈ И ПРИМЕНА

Увод

Законом о Регистру просторних јединица (Сл. гл. РС. Бр.19/89) постављен је правни оквир, утврђена обавеза да се на јединствен - стандардизован начин једнозначно одређује територија и врши идентификација просторних јединица.

Формирање Регистра просторних јединица (РПЈ) првенствено је намењено припреми, ажурирању, контроли, спровођењу и обради резултата прикупљених статистичких података. Регистар просторних јединица, као јединствени систем, са подацима о свакој просторној јединици, представља основу за формирање базе података и њихово међусобно повезивање у сврхе ажурирања, анализирања, чувања тих података, за шта је надлежан Републички завод за статистику. На тај начин, омогућено је коришћење регистра и његова примена у области друштвеног система информисања.

Географски информациони систем у функцији Регистра просторних јединица

Развојем рачунарске технологије омогућени су услови да се друштвене потребе и интереси, при коришћењу података у хијерархијски повезаном територијалном систему Републике Србије, задовоље на стандардизован, ефикасан и економски рационалан начин. Аутоматизовњем РПЈ створени су услови за вођење просторних јединица у дефинисаним временским пресецима.

Графички приказ (за шта је надлежан Републички геодетски завод) просторних јединица урађених у аналогном облику (топографске карте и катастарски планови) чини саставни део Регистра просторних јединица.

Појава и развој ГИС-а у свету и његова широка примена у оквирима државних структура указују на оправданост институционализоване примене код нас. Развојне активности Републичког завода за статистику и Републичког геодетског завода усмерене су у правцу развоја и примене ГИС-а. Републички завод за статистику и Републички геодетски завод су институције које заједнички воде РПЈ, према методологији за вођење Регистра просторних јединица Републичког завода за статистику. Регистар просторних јединица,

као основа ГИС-а у статистици, заснива се на статистичком кругу, као најнижем територијалном нивоу, унутар ког се пописни кругови дефинишу, као територијално-оперативне јединице намењене потребама пописа становништва, анкета и других истраживања, што намеће потребу њиховог увођења и ажурног вођења у регистру.

Републички геодетски завод дигитализовао је границе свих јединица РПЈ-а, осим дигитализације статистичких кругова, која је у завршној фази. При дигитализацији граница месних заједница користила се и мрежа пописних кругова у оквиру статистичког круга за оне месне заједнице чија граница "иде" делом статистичког круга, тј. пописног круга, чије стање датира из 2002. године. Међутим, садашње потребе при примени ГИС-а подразумевају тачност, прецизност, временску и просторну дефинисаност које су утврђене методологијом вођења регистра. Потребно је да се, поред досадашњег начина кабинетског рада, заснованог на недовољно ажурним подлогама, користе ортофото снимци, ради правилног, тачног и јасно дефинисаног геореференцирања.

За потребе пописа 2011. године неопходно је све дигитализоване статистичке кругове ажурирати, тј. проверити описе и дигиталне границе изласком на терен, као и дигитализовати све пописне кругове са описима у електронској форми.

Интегрисањем идентификационих компоненти просторних јединица, са дигиталном геореференцираном графиком, омогућава се основ за стварање Географско-информационог система у статистици и његово повезивање са државном организационом структуром.

Стварање ГИС-а на државном нивоу сложен је и дугогодишњи процес, који захтева међусобну повезаност државне административне структуре до локалног нивоа, узимајући у обзир дефинисане правне регулативе и израду стандарда усклађених са стратегијом ГИС-а.

За потребе пописа становништва 2011. године, дигитализовањем граница пописних кругова од стране Републичког геодетског завода омогућила би се хијерархијска веза са статистичким круговима, а самим тим пружила могућност статистици да пописне кругове уведе у ГИС и да одржава мрежу, што би поспешило на ефикасност у раду и економску исплативост.

Увидом у документационе материјале статистичких и пописних кругова (нпр. пописа 2002. године) уочавају се недостатаци, посебно код описа граница, неажурних и неадекватних размера карата и планова неопходних за наредни попис становништва, домаћинства и станова 2011. године. С обзиром на неадекватне и неажурне геодетске подлоге за предстојећи попис, неопходно је извршити свеобухватну ревизију статистичких и пописних кругова, а потом и усклађивање са геореференцираним границама истих, у комбинацији са ортофото снимцима.

У савременим условима нараслих потреба за информацијама у ГИС технологији, значај стандарда, а самим тим и Регистра просторних јединица, веома је порастао. Након дигитализованих граница јединица Регистра просторних јединица остварују се многе мо-

гућности: употреба истих за израду тематских карата различитог територијалног нивоа на годишњем нивоу (стварање електронског статистичког атласа); примена у наредном попису становништва, уз коришћење са геореференцираним ортофото снимцима, итд. Дигитализоване границе статистичких кругова, у комбинацији са ортофото снимцима или сателитским снимцима и скенираним подлогама пописних кругова, дају реалну слику у простору, односно тачност при идентификацији пописних кругова, што представља и смернице ЕУ.

У склопу CARDS програма, до краја 2008. године, за територију Србије урадиће се ортофото снимци за градско подручје у размери 1: 1000 и ванградско подручје у размери 1:2500 и 1:5000. Према упутствима ЕУ, периодика ортофото снимања не може бити дужа од 5 година. Као државна институција, Републички завод за статистику требало би да добије ортофото снимке за целу територију Србије. То би за Регистар просторних јединица било од великог значаја за повезивање геореференцираних граница просторних јединица, са реалном сликом у простору, тј. њиховог садржаја.

Коришћењем нових ГИС технологија ArcGis 9.2. дигитализоване границе су геореференциране и повезане са идентификационом базом Регистра просторних јединица и представљају основ за употребу и развој ГИС-а у статистици - представљање статистичких података на разним територијалним нивоима, са могућношћу симулирања изгледа пејсажа за одређени временски пресек у прошлости, садашњости или у будућности.

Геореференцирани подаци постају и постаће део свакодневних информација.

Значај и примена ГИС-а у статистици

Применом ГИС-а у статистици омогућиће се:

- ажурирање Регистра просторних јединица, одржавање геореференциране мреже свих просторних јединица у ГИС окружењу, са употребом ортофото снимака као реалне слике у простору;
- праћење територијалних промена – историк и ажурирање просторних јединица, њихова транспарентност и усаглашеност ка вишем, односно нижем територијалном нивоу;
- анализа и контрола јединица, преко ортофото снимака, њиховог садржаја (улице, објекти и др.), као и њихове геореференциране границе према методологији Регистра просторних јединица (огледа се анализом сваке промене просторне јединице);
- прелаз са класичног (лоше геодетске подлоге) на ефикасан начин рада, са минималном вероватноћом грешке. Свака просторна јединица једнозначно је дефинисана, потом геореференцирана са границама и идентификационим матичним бројем (база Регистра просторних јединица). За сада је у систему мрежа територијалне структуре државе, а у скорој будућности и геореференцирани адресни систем;

- повезивање са базама преко идентификације просторних јединица тј. матичног броја, чиме се обезбеђује бржи и квалитетнији рад како у статистици тако и у ширем друштвеном информисању;

- употреба напредних GPS технологија са уграђеним ручним рачунаром, тзв. мобилни ГИС (Geo Collector), нуди решење да се ГИС "из канцеларије пренесе на теренски задатак (анкетара, пописивача...)". На мобилном ГИС-у пописивач би имао графички приказ (реалну слику) пописног круга који му је додељен. Одабиром објеката пописивач би пописивао домаћинства преко апликације из централне базе у којој би била пописница. По завршетку задатка, подаци се могу *on line* пребацити у централну базу, или повратком у пописни центар извршити трансфер у централну базу. На овакав начин, била би уштеда при уносу података са образаца – пописница а смањила би се и могућност грешке при уносу;

- обрада података и имплементирање у ГИС-у. Представљање статистичких података у виду тематских карата – статистички атлас. Карта, као просторни модел, суштински најсврхисходније и најочигледније даје графички приказ одабраних појава, применом одговарајућег и изабраног картографског метода (метод картодијаграма, метод картограма, метод знакова, метод боја....), и картографских изражајних средстава (граничне линије, боје, знаци, симболи...), у зависности од размера, сврхе и намене карте. При томе, неопходно је избећи оптерећеност карте, коришћењем оптималног и адекватног броја класа при представљању различитих појава, што је у зависности од изабраног територијалног нивоа, размера и намене карте, у циљу истицања битног и карактеристичног стања појаве у одређеном временском пресеку – периоду. Израда тематске карте, као финалног производа, захтева картографску писменост, односно, стручност;

- дисеминација и презентовање статистичких података Интранетом и Интернетом;

- повезивање ГИС-а, као управљачке базе података, са другим софтверским програмима са способношћу приказивања дигиталних карата;

- нова концепција организовања база података, у којој Регистар просторних јединица има основну улогу у смислу избора временске тачке у територијалној организацији просторних јединица.

ГИС у статистици за сада припада развојним активностима у оквиру групе за Регистар просторних јединица.

Закључак

Ажурним и стандардизованим вођењем Регистра просторних јединица омогућена је дугорочна временска и просторна упоредивост података, ефикасна обрада и контрола резултата прикупљених статистичких података, њихово коришћење, идентификација простор-

них јединица итд., а са интегрисаним геореференцираним просторним јединицама ствара се основ за увођење и развој ГИС-а у статистици.

Циљ и улога ГИС-а у статистици огледа се у ажурирању, анализи и контроли међусобне усаглашености просторних јединица, са једне стране, и исказивању података у виду тематских карата и њиховој доступности на Интернету, као и дисеминацију података, са друге стране. Геореференцирана карта представља основу при реализацији статистичких истраживања, као систематизован и добро организован скуп просторних података у графичком облику. Израдом тематских карата омогућава се да се кроз више варијанти прикажу могућности паралелног представљања информационе масе података, математичких алгоритама и начина представљања резултата картографског моделовања. Дигитална обрада, израда тематских карата, и стварање - увођење стандардизованог адресног система, постају апсолутно неопходни у домену анализе и планирања у друштвеном систему информисања.

Значај произилази из потребе да се обезбеде, кроз процес интеграције, неопходне информације на свим нивоима, у циљу стицања сазнања о статистичким истраживањима и доношења одлуке о територијалном нивоу за статистичка истраживања и као што су попис, анкете и др.

Савремени развој намеће потребе и захтеве за усаглашеношћу и увођењем ГИС-а као међународног начина комуницирања (смернице ЕУ и захтеви који се упућују је употреба и рад у ГИС окружењу, као и дисеминација података), неопходног за квалитетно – прецизно, ефикасно и ажурно прикупљање, стандардизацију, коришћење и размену геопросторних података.

Први зачеци ГИС-а на нашим просторима појавили су се деведесетих година 20. века. Услед неповољних друштвених, економских и политичких прилика на нашим просторима, развој ГИС-а је стагнирао у нашој земљи. Још увек живимо у времену коегзистенције аналогног и дигиталног света и прилагођавању аналогне дигиталној логици мишљења и стваралаштва, у нади да ће се надокнадити време изгубљеног периода стагнације у овој области, због несумњивог значаја Регистра просторних јединица у функцији Географско-информационог система.

РЕГИСТАР ПРОСТОРНИХ ЈЕДИНИЦА

Републички завод за статистику даје упутство за вођење регистра просторних јединица и његово одржавање, и тиме задовољава потребу свих државних и других институција које користе овај регистар. Регистар просторних јединица у статистици раније се звао статистички катастар. За статистички катастар су, у периоду од 1959. до 1960. године, статистички органи израдили мрежу сталних статистичких територијалних јединица, уз помоћ геодетских служби за градска насеља на геодетским подлогама, а за сеоска насеља статистика је урадила кроки скице. Све промене су морале да се ажурирају на терену и тако ажурна територијална подела служила је за статистичка истраживања (Попис становништва, анкете и др.), односно за територијализацију статистичких података.

Када је утврђен правни основ, на основу члана 8. Закона о регистру просторних јединица ("Службени гласник СРС", бр. 18/89) и члана 11. Закона о јединственој евиденцији просторних јединица ("Службени лист СРЈ", бр. 18/89), директор Републичког завода за статистику доноси правилник о методологији (издате 2000. год. бр. 390) за увођење и вођење јединствене евиденције и јединственог регистра просторних јединица. Овим правилником утврђује се методологија за јединствено евидентирање просторних јединица и јединствено вођење аутоматизованог регистра просторних јединица на територији Републике Србије.

Потреба за формирањем регистра просторних јединица, као централизованог скупа података о територијалним јединицама, има дугу историју. Најстарији од познатих регистара је регистар земљишта, који се може сматрати најстаријим просторним регистром у свету и код нас. Касније су, за потребе државне администрације, вођени регистри области, срезова, општина, насеља итд. Постепено, како су потребе расле, увођени су и други регистри за потребе државних и других органа.

Године 1959. и 1960. израђена је мрежа статистичких кругова (тзв. статистички катастар) за потребе спровођења статистичких истраживања и обезбеђење упоредивих временских серија за поједине просторне јединице.

У савременим условима нараслих потреба за информацијама и све већих могућности да се оне задовоље на вишем нивоу квалитета и квантитета, коришћењем електронских рачунара, значај стандарда и у том контексту, регистара, веома је порастао.

Вођење Јединственог регистра просторних јединица, као и повезивање с постојећим регистрима, представља предуслов интегрисања целокупног информационог система

на савременим принципима. Основ овог регистра просторних јединица чине геодетске подлоге (топографске карте и топографско катастарски планови и др.).

Статистички кругови су најмање просторне јединице, чија мрежа покрива целу територију Србије. То су сталне јединице чије се границе у изузетним случајевима могу мењати само по утврђеним критеријумима.

Вођење Јединственог регистра просторних јединица и његово одржавање у ажурном стању омогућава дугорочну временску и просторну упоредивост података и саме територије. Јединствени регистар просторних јединица, са подацима о свакој јединици повезаним у један систем, представља основу за формирање базе података и међусобно повезивање података у сврхе анализа, планирања, чувања и др. Корисници овог регистра су правна и физичка лица.

Правни основ за увођење и вођење регистра просторних јединица представља Закон о регистру просторних јединица (“Сл.гл.СРС” бр. 19/89), по којем на основу члана 8. директор Републичког завода за статистику прописује:

1. Начин достављања података о просторним јединицама и одређивање шифара;
2. Садржину обрасца и датотека;
3. Методологију за вођење евиденције, прикупљање, обраду и коришћење података о просторним јединицама утврђених овим законом.

Циљеви вођења Регистра просторних јединица

Циљ вођења Регистра просторних јединица јесте да се на јединствен начин и једнозначно одређује територија и врши индентификација постојећих и новообразованих просторних јединица, те да се постојеће евиденције воде на јединствен начин, ради ефикаснијег и рационалнијег коришћења података, и то:

- за сврхе које су уведене на основу одговарајућих законских прописа (додељивање и евидентирање назива насељених места, улица и кућних бројева, катастарске евиденције, и др.);
- за евидентирање, прикупљање, обраду, презентацију и коришћење података о овим јединицама за потребе привреде, државних органа, обавештавање јавности и др.);
- за упоредивост података у времену, без обзира на промене територије посматране просторне јединице (административно-територијалне поделе, на пример, општина и сл.);
- за међусобно повезивање података из различитих извора за посматрану просторну јединицу;
- за примену, спровођење и сумирање резултата пописа становништва и анкетних истраживања. Регистар омогућује ефикасније прегруписавање података о просторним јединицама.

Јединице регистра просторних јединица

Регистар просторних јединица обухвата следеће јединице: улицу, статистички круг, насеље-насељено место, катастарску општину, месну заједницу, општину, град, градове, управни округ, Аутономну покрајину и републику.

Извори података регистра просторних јединица

Извори података за регистар просторних јединица су службена гласила надлежних органа, која утврђују њихово оснивање или промене.

Републички закони, објављени у републичким службеним гласилима извори су података о оснивању и одређивању граница, као и о променама за Републику, Покрајину, град, општину, катастарску општину и насеље.

Статути и други прописи општина и градова, објављени у њиховим службеним гласилима, извори су података о оснивању, територијалној припадности и променама просторних јединица месних заједница, као и улица за које су надлежни.

Одлучивање о променама у насељима пренесено је у надлежност општинских или градских скупштина, а извори података су одлуке тих скупштина, објављене у одговарајућем службеном гласилу.

Решења надлежног органа су извор података за кућни број, док су извори података за статистички круг: топографске карте, топографско-катастарски планови, аерофото снимци, на класичан или аутоматизован (дигиталан) начин.

Подаци о променама прикупљају се непосредно после извршене промене, а спроводи се и текуће ажурирање.

Организација вођења Регистра просторних јединица

Вођење регистра просторних јединица врше надлежни републички органи (Републички завод за статистику и Републички геодетски завод).

Прикупљање и уношење података у образац о територијалним променама врши републички орган надлежан за вођење регистра, непосредно по објављеним променама.

Промена података о просторној јединици објављује се након прибављења документације. Приликом формирања нове јединице, прво се уради графички приказ до најнижег нивоа – статистичког круга, а након приложене графичке документације додељује се матични број.

Промене које су извршене на основу одлуке скупштина општина достављају стручне службе републичком органу који врши вођење регистра просторних јединица у утврђеним роковима, по усвојеној одлуци о промени.

Републички орган за вођење регистра просторних јединица ажурира све јединице регистра а уколико је потребно, до најмање јединице, и мења опис целе границе или дела границе где је настала промена.

Израду и вођење графичког приказа регистра просторних јединица врши Републички геодетски завод у сарадњи, са Републичким заводом за статистику, тј. са стручном службом која води регистар.

Општинска прегледна карта

Општинска прегледна карта израђује се у размери 1:50000, са нанешеним свим јединицама регистра просторних јединица за сваку политичку општину у Србији. Републички геодетски завод, односно службе за катастар непокретности општина, у обавези су да ураде овакву карту и доставе је Републичком заводу за статистику.

Општинска прегледна карта мора да садржи:

- границу општине,
- границе насеља,
- границе катастарских општина,
- границе статистичких кругова,
- границе месних заједница,
- матичне бројеве наведених просторних јединица,
- назив општине,
- назив катастарских општина,
- назив насеља – насељеног места,
- назив граничних општина (политичке и катастарске),
- размеру и
- стање које приказује.

У неким општинама није могуће за градско језгро учртавање просторних јединица, па се зато мора урадити посебна карта. Границе месних заједница се учртавају у општинску прегледну карту црвеном оловком. То је једина просторна јединица која може да "сече" тј. да "не поштује" ни једну границу просторних јединица.

Mirjana Cvetkovska, Head of Sector for Registers and
Goran Kirandziski, Head of Territorial Register Department,
State Statistical Office, Republic of Macedonia

PREPARATION OF CENSUS CARTOGRAPHY FOR THE POPULATION CENSUS 2011

One of the most important elements for successful Population Census is well prepared census cartography. Although census cartography preparation also covers elements that are necessary for dissemination of results, in this work is described the preparation of Census cartography for field activities during the Census.

Territorial units in the Republic of Macedonia

According to the Law on Register of Territorial Units from 1990, the State Statistical Office is responsible for maintaining and updating the Territorial Register.

In the Territorial Register, territorial units are: municipalities, settlements, cadastral municipalities and statistical districts that are the smallest units in the Register. Enumeration area is the smallest unit for collecting Census data and for other statistical surveys.

The State Statistical Office is responsible for alphanumeric data in the Register. Each unit is coded with unique number. The State Authority for Geodetic Works is responsible for borders of the territorial units.

In the Register, the relation between the units is hierarchical. It means that a border of a lower level territorial unit can't overlap a border of an upper level unit. Statistical district covers one or more enumeration areas. Settlements have one or more statistical districts. Municipalities have one or more settlements.

Municipalities and settlements are defined in the Law on Territorial Organization. According to the territorial organization from 1996, there were 123 municipalities and 1795 settlements. The last territorial organization from 2004 defined 84 municipalities and 1767 settlements (from which 34 are cities). The City of Skopje is defined as a separate unit of self-government and it covers a territory of 10 municipalities. In the register there are 2856 statistical districts and the number of enumeration areas is 7723.

With the proposal of the new Law on Cadastre of Real Estate, the Administrative Register of Territorial Units will be transferred to the State Authority for Geodetic works.

Census cartography

The enumerator has to have well prepared map of the area that he/she covers. The map will serve as a base for orientation of enumerators into enumeration area. Other element is description of the enumeration area borders with exact list of streets and house numbers.

Map of the enumeration area

The map of the enumeration area should be updated with graphical presentation of the real world and should have the following elements: enumeration area borders, road network (in the settlements street network) with names, hydrography (lakes, rivers, streams) with names, buildings with house numbers and names of point of interest (schools, kindergartens, post offices, banks etc).

The possible sources for preparation of enumeration map are: digital cadastre plans, digital topographic maps, orthophoto images, satellite images, scanned cadastre plans, scanned topographic maps.

The best solution is when all census cartography is prepared by digital vector data from large scale maps. But, the whole territory is not covered with this kind of data and from these reasons for preparation of census cartography must be used combination of different types of data with different scales.

The State Authority for Geodetic Works as a national cadastre institution has, for part of the territory, digital cadastral maps in scale of 1:1000 and 1:2500. In the framework of the Project for producing topographic maps in scale 1:25000, orthophoto images for the whole territory of the Republic of Macedonia are prepared and GIS database will be created. For surveying, the SAGW also has orthophoto images in different large scales. Other institutions on state and local level have smaller set of data.

Description of the enumeration area

The description of enumeration area (EA) contains two parts: detailed textual description of EA border and a list of streets and house numbers that enter the EA. The textual description contains elements of EA border to help the enumerator while visiting the enumeration area before the Census starts. The list of streets and house numbers serves the enumerator as evidence of visited and not visited buildings.

According to the Law for Naming of Streets and Other Infrastructure Objects, the municipalities are obliged to maintain evidence of streets and house numbers (they are also

responsible for streets naming and marking of streets and house numbers with tables). The Central Register of the Republic of Macedonia maintains Register of Streets and House Numbers for the whole territory of the state. The updated evidence of streets and house numbers is an important prerequisite for exact list of streets and house numbers by enumeration areas.

Experience from Agricultural Census

In the preparations for Agricultural Census, conducted from 1-15 June 2007, many activities were taken for improvement of the Census cartography.

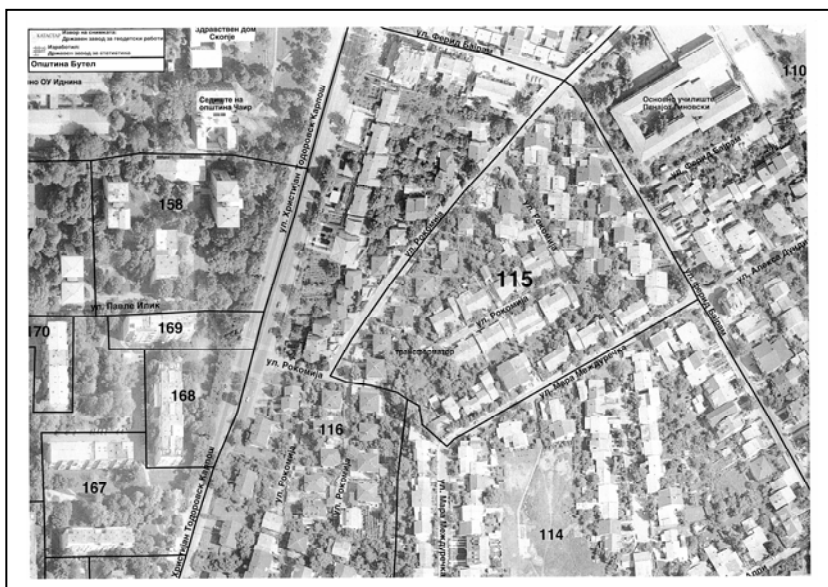
The existing maps were with different quality: most of them were hand drawn maps, small part were prepared by digital cadastral plans and for few municipalities maps were prepared as a copy from scanned analogue cadastral maps.

For Agricultural Census most acceptable was the use of air photo images and orthophoto images. Source of these data was SAGW. Besides the existing enumeration area maps, as additional materials for enumerators for each enumeration area in the urban areas were prepared copies of orthophoto images. For most of the cities were used images in scale of 1:1000, for 4 cities were used photo images in scale of 1:12500 and for the other cities were used orthophoto images in scale of 1:25000. On the base of images as a background, in the State Statistical Office, in a few months were digitalized enumeration area borders and written street names, rivers, numbers of enumeration area and names of important objects for orientation of enumerators (schools, post offices, banks, and other points of interest). For each enumeration area were written municipality and settlement name.

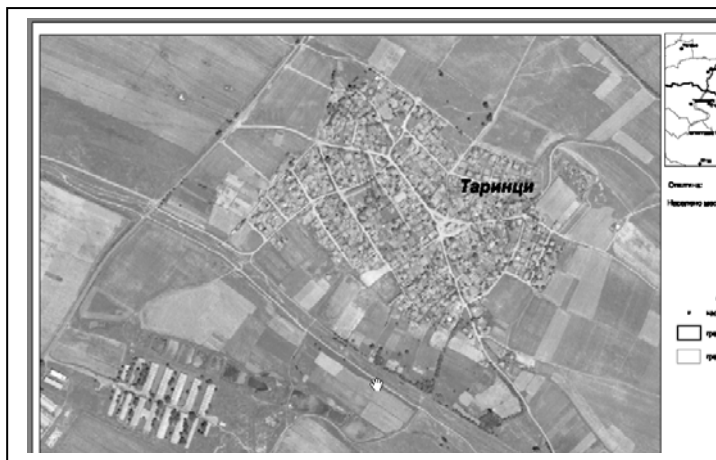
For villages were prepared copies from orthophoto images in scale of 1:25000 supplemented with municipality and settlement borders and names.

On figure 1 are shown examples from prepared materials for cities and villages.

We should mention that these materials didn't contain data on house numbers. We can conclude that these prepared materials were very useful for the enumerators moving across enumeration area and for evidence of visited buildings.

a)

b)

Figure 1: Examples of prepared materials for the Agricultural Census 2007
a) city b) village

Activities that should be realized for the Population Census 2011

For the preparation of the Census cartography for Population Census 2011 in the Republic of Macedonia will be taken the next activities: revision of territorial units boundaries to the lowest level (enumeration area); providing updated maps and digitalization of streets and house numbers; updating the list of streets and house numbers by enumeration areas; preparing enumeration area maps; preparing description enumeration areas borders with streets and house numbers and printing of all materials.

The revision of territorial units boundaries covers a revision of statistical districts boundaries in relation to boundaries of settlements and the revision of number and borders of enumeration areas according to criteria for enumeration area size depends on the type of settlement (for urban areas 100 households and for villages from 20 to 80 households).

The most extensive part is providing updated graphical data. Everywhere where vector digital data in large scale are available, they should be the base for enumeration area maps preparation. For other regions digitalization of streets (as line objects) and house numbers (as points) has to be done. As background should be used scanned cadastral plans, orthophoto or satellite images with satisfying resolution. For villages, especially smaller, can be used vector data from the new topographic maps in scale of 1:25000 updated with street names and house numbers. For these purposes, the role of municipalities is great, as well as their collaboration with the institutions on state level.

For the preparation of updated list of streets and house numbers the important prerequisite are the marked buildings with house numbers. The fact that in part of the villages (almost without developed street network), the buildings do not have house numbers is a problem that will have influence on providing digital data for streets and house numbers. From this reason, in the starting stage of the preparation of the Census cartography, the marking of streets and house numbers is the most important activity.

The preparation of enumeration area maps, the description of borders with lists of streets and house numbers and printing of all of these materials will be subject of discussion with the State Authority for Geodetic Works.

The experiences from preparations of the Agricultural Census show that in lack of updated geodetic maps, the air photos and orthophoto images with acceptable resolution could help as a background. These kinds of data for the Population Census in 2011 have to be with the latest possible date.

Possible problems in preparation of census cartography could be the digitalization of street network and house numbers. Having in mind the responsibilities of the municipalities and the State Authority for Geodetic Works for providing these data an optimal solution should be found with synchronization of these activities.

The transfer of administrative register of territorial units could influence the preparation of Census cartography.

Conclusion

Important element for preparation of Population Census is the preparation of Census cartography. Usage of latest technology in these activities is primary. There are different sources for preparing the Census cartography. The best solution is to use updated vector digital data. In lack of these data on the whole territory, we have to use combinations of different types of data such as: airphoto and satellite images and scanned cadastral plans.

The preparations of Census cartography include more activities: revision of territorial units borders, providing digital data, preparing maps and lists of streets and house numbers by enumeration areas and printing materials.

The most extensive part is providing updated graphical data, while digitalization of streets and house numbers where they are not digitalized (mostly villages without street system) could be critical.

For realization of these activities cooperation among institutions (State Statistical Office, State Authority for Geodetic Works, municipalities) will be necessary, but financial assistance has to be provided.

ПРИКАЗ РЕЗУЛТАТА ПОПИСА У ГИС ТЕХНОЛОГИЈИ

Увод

Једна од дефиниција Географско-информационог система (ГИС) гласи: "ГИС је систем за скупљање, чување, проверу, интеграцију, манипулацију, анализу и излагање (приказивање) података који су просторно везани за Земљу. Ово укључује просторно засновану компјутерску базу података и одговарајуће апликационе софтвере. ГИС садржи следеће главне компоненте: подсистем улазних података, подсистем чувања и вађења података, подсистем манипулације и анализе података и подсистем извештавања о подацима тј. презентација података" (Стефановић, 1989).

ГИС је компјутерски систем који је способан за интегрисање, складиштење, уређивање, анализу и приказ података. У ширем смислу, ГИС је оруђе "паметне карте" које оставља могућност корисницима да постављају интерактивне упите (истраживања која ствара корисник), анализирају просторне информације и уређују податке. ГИС везује просторне податке са информацијама о одређеним лејерима (пољима) на карти. Географско-информациони систем је технологија намењена управљању просторно оријентисаним подацима.

Резултати пописа у ГИС окружењу

Савремени развој намеће потребе за увођењем ГИС-а и рад у ГИС окружењу, као међународни вид комуникације и размене података.

ГИС као управљачка база подразумева манипулацију подацима, што значи организовање, уређивање и одржавање базе података. Табеларни и графички подаци чувају се у релационим базама података који се формирају као скуп табела, тј. као заједничка поља у различитим табелама за њихово повезивање.

Данас је ГИС широко примењен. Може се примењивати и у тематској картографији за израду тематских карата и електронског атласа одређене просторне целине.

Подаци о простору смештају се у форми дигиталних карата представљених као низ различитих слојева – лејера. Ово се може приближно представити као класични планови нацртани на провидним фолијама, при чему свака фолија садржи само одређене вр-

сте информација, нпр.: путеви, воде, зграде, помоћни објекти, пољопривредна земљишта, итд.

Свака информација којој се може придружити координата (адреса, поштански код или назив области) представља просторно одређење које се може представити на карти. Поступак одређивања положаја на основу адресе или сличних информација назива се геокодирање и представља кључну операцију за приказивање информација у простору.

Просторна струкура представља хијерархијски повезан систем просторних јединица, које се воде као алфанумерички подаци у бази Регистра просторних јединица Републичког завода за статистику. Графички прикази свих просторних јединица воде се у Републичком геодетском заводу. Прелаз са аналогног на дигиталан начин представљања граница просторних јединица основ је за развој ГИС-а. Интегрисањем базе Регистра просторних јединица са геореференцираном дигиталном картом различитог територијалног нивоа ствара се просторна база – Giodata base, односно основ за развој ГИС-а и његове примене у статистици. Након увођења просторне базе и повезивања са базама, како пописном тако и са базама гранских статистика, може се говорити о реализацији Географско-информационог система у статистици.

Захваљујући слојевитој структури базе података систем омогућује рад у дистрибуираној бази података. Свака служба би имала могућност да самостално обрађује и ажурира посебне делове базе података. Систем интегрише све те сегменте у једну целину.

За сада, у систему је дигитализована мрежа просторне структуре државе а у скорој будућности и геореференциран адресни систем (улице и кућни бројеви).

Када се једном формира Географско-информациона база података, лако је добити одговоре на једноставна питања попут: где се налази неки објекат, колики је број чланова у неком домаћинству, ко је власник парцеле, укупно пољопривредно становништво и фондови, колико је растојање између два места..., као и сложенији упити типа: који је доминантни тип земљишта у региону или, ако изградимо аутопут, какав ће утицај он имати на саобраћај.

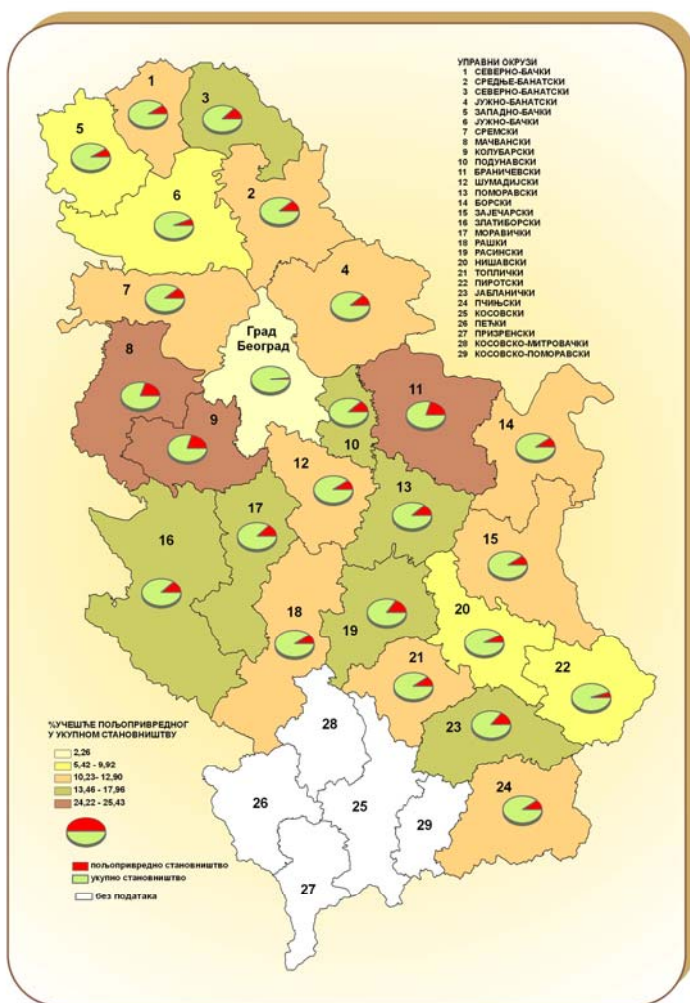
Географско-информациони систем од нарочите је важности у поступку моделирања догађаја, односно помоћу њега могуће је добити одговоре на питања типа: колико има кућа или домаћинстава у појасу од 100 м од реке, колико има потенцијалних купаца у кругу од 10 км од неке одређене трговине или који су трошкови експропријације земљишта у појасу од 50 м од аутопута.

Савремена ГИС технологија омогућава интегрисање пописне базе са геореференцираном просторном базом Регистра просторних јединица (Giodata base) на свим територијалним нивоима, зашта досад није било могућности.

Применом ГИС технологије, пописне податке корисницима је могуће учинити доступним на више начина:

- Публиковањем електронског атласа пописних података, разврстаних по одређеној тематици, у папирној форми или на CD-у.

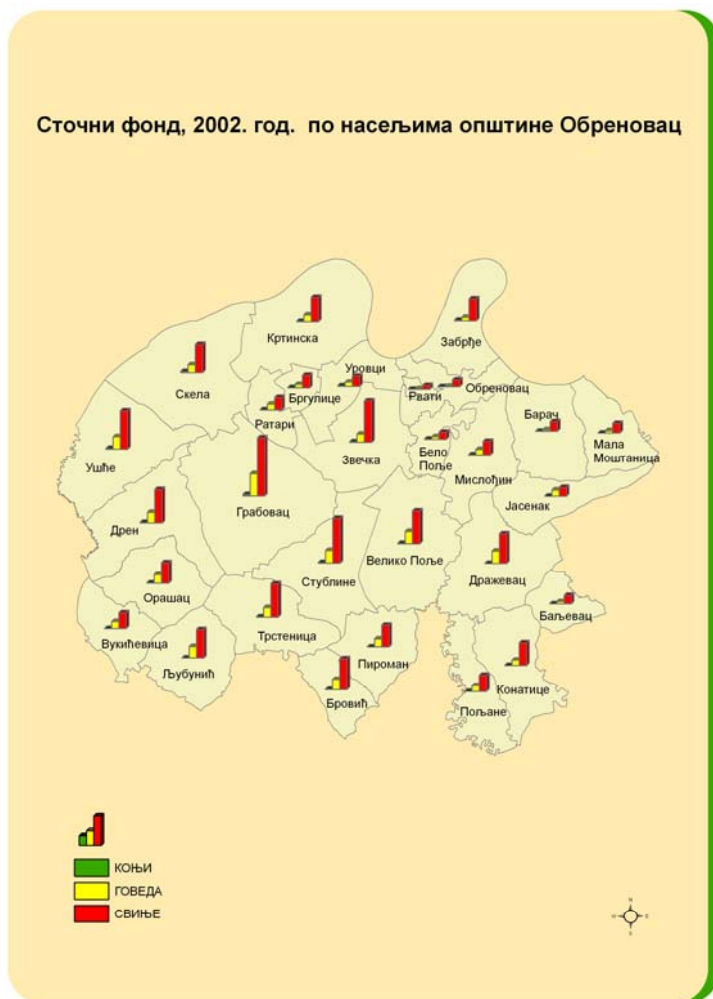
- Кроз интерактиван рад корисника по задатим упитима, коришћењем разних картографских метода (метод картодијаграма, метод картограма, метод знакова, метод боја...) и картографских изражајних средстава (граничне линије, боје, знаци, симболи), у зависности од размера, сврхе и намене карте.
- Дисеминација и презентовање резултата пописа на интранету и интернету.

Карта 1.

Укупно и пољопривредно становништво Србије, 2002. год. по управним окрузима и Град Београд.

Аутори: др Драгица Живковић, мр Јасмина Јовановић (2007); картографска трансформација геопросторних података, Зборник радова св. LV, Географски факултет Универзитета у Београду
 Картографска обрада у Arc GIS: Весна Ђорђевић, РЗС, Београд

Карта 2.

Сточни фонд, 2002. год. по насељима општине Обреновац.
Картографска обрада у Arc GIS: Весна Ђорђевић, РЗС, Београд

Карте су рађене у Arc GIS-у 9.1 програм Arc View. Изабрани територијални ниво је округ (карта 1) и насеља (карта 2) просторне базе РПЈ, а затим је извршено спајање пописних података из табеле преко шифре округа. Изабране тематске садржине приказаних карата представљена су картографским методама: метод картодијаграма и метод боја – карта 1, и метод картодијаграма – карта 2 уз примену картографских изражајних средстава: граничне линије, површина, геометријски знак, боја и бројчане ознаке.

Закључак

Визуелизација информација и података у форми карте има низ значајних предности у односу на нумеричке извештаје. Распоред, правила кретања и промене неких вредности много је лакше уочити на тематској карти него што се може снаћи у алфанумеричким табелама. ГИС омогућује креирање различитих форми извештаја, од тематских карата и 3D модела терена преко мултимедијалних приказа до класичних табеларних извештаја.

Овај систем омогућује нове методе анализе података и тиме доприноси бржем и квалитетнијем одлучивању.

Технологија географско-информационог система може се користити за научна истраживања, управљање ресурсима, имовинско управљање, планирање развоја, просторно планирање, картографију, планирање инфраструктуре, управљање пројектима, архивирање пројеката, анализу трошкова и још за многе и најразличитије задатке.

Статистички ГИС, као и резултати пописа, треба да буде отворен за размену геопросторних информација, односно повезивање у информатичку мрежу у земљи и шире.

Овакав, веома моћан концепт показао се од непроцењиве вредности у решавању многих свакодневних проблема.

Јасмина Јовановић, асистент
Драгица Живковић, редован професор
Географски факултет Универзитета у Београду

ИМПЛАНТАЦИЈА СТАТИСТИЧКИХ ПОДАТАКА У КАРТОГРАФСКО МОДЕЛОВАЊЕ ГЕОПРОСТОРА

Увод

Под утицајем развоја комуникационих технологија, крајем XX века, картографија је доживела велике промене. Рачунарски подржана, развила се у дигиталну картографију чији је основни циљ обрада и визуелизација података о простору, подржана компјутерском техником. Развојем цивилизације графичко - визуелно моделовање геопросторних података мењало се. Геопростор је изузетно комплексан систем и његово представљање везано је за креирање модела реалног света. Аналогна карта била је једини начин за визуелни приказ података о простору. Као модел служила је да се сагледа сложеност геопростора и као медиј за чување геопросторних информација.

Од 80-тих година XX века настала је информациона револуција, тако се више не говори о дигиталној револуцији него о дигиталном свету и дигиталној транзицији (Goodchild M.F., 1999.). У данашње, постиндустријско доба, информација је постала високо квалитетна тржишна роба, ажурна и тачна, брзо и лако доступна. Компјутерска графика, као вид визуелизације статистичких или било којих других података, алгоритмом обухвата мисаону и комуникационо -представљачку компоненту.

Дефиниција Картографије као „науке која се бави проучавањем методологије моделовања транспозиције просторно-временских садржаја из сферних положаја у спационограмски размерни модел...” указује на значај картографије у моделовању геопросторних елемената, у циљу истраживања и сазнавања стања и мењања тематике простора (Сретновић Љ.).

По С. В. Калеснику „Картографија је моћна метода упоредног истраживања и прегледа географских појава у простору и времену, у статистици и динамици“. Географска и картографска форма приказивања геопросторних елемената јединствена је, али се разликује по језику остваривања процеса упоређивања и по начину функционисања. Картографски метод је специфичан: он је просторан у времену и временски у простору. Географски метод, заснован на емпиријској основи, иако је виша форма од картографског, базира се на картографској компарацији, која често временски предходи географској. Тек после картографског моделовања садржаја карте географска компарација омогућава сагледавање

закономерности у сличностима и разликама. Карта својим језиком одражава сличности и разлике картираног садржаја, а географска компарација издваја закономерности у сличностима и разликама, ради њиховог даљег уопштавања и објашњења (Асланикашвили А. Ф., 1974.).

„Статистика је врста анализе података, која укључује планирање и интерпретацију обсервације система, предвиђање будућих дешавања засновано на математичком моделу система који се прати ” (Wikipedia).

Геопросторне показатеље могуће је превести на језик математике. Сређене серије нумеричких показатеља омогућавају превођење на језик карте, тј. картографске знакове, статистичке графиконе и графичке комуникације. Тако се развија грана географске математике, чија је претеча геостатистика.

Статистика и картографија

Човек је сазнање средине у којој је живео првобитно изразио кроз слику. Као свесно биће, одувек је имао потребу да прикаже простор и предмете, појаве и процесе кроз препознаљиву слику.

Простор и време су исконски појмови, основне категорије људског сазнања. Филозофи дефинишу простор као „форму опажања, средину у којој се налази оно што опажамо и то једно изван другог”, а време као „форму појава, поређај наших доживљаја у један сукцесиван низ; непрекидно мењање којим садашњост постаје прошлост; неодређена хомогена средина у којој се јављају догађаји” (Марић, С., 1991.). Кант је сматрао да су простор и време априорне форме чулног искуства, „сређени системи низова осета”. Ове дефиниције указују на прастару повезаност статистике и картографије. Од почетка међусобног споразумевања људи у далекој прошлости па до масовне употребе рачунара у другој половини 20-тог века, цртежи, слике, карте, били су најпогоднији начин чувања и приказивања података. Цртежи на зиду пећине у Француској, стари 35000 година, претпоставка су првобитних статистичких података, низови квантитативног сазнања, приказани у одређеној картографској форми.

Картографија не користи само званичне статистичке податке, везане за одређену административну поделу, већ их и сама формира. Картометрија, грана картографије, бави се мерењима по карти. Статистички подаци могу се добити и конкретним картографским методама, на пример, географским или геодетским снимањима и др. Снимања могу бити у хоризонталном правцу (по дефинисаним просторним целинама - административним, политичким, орографским) и у вертикалном (по хипсометријским појасевима). Добијени резултати класификују се, сређују у нумеричке серије и табеларно, а затим графички приказују.

Картографија и статистика

Информатичко доба је доба сервиса и услуга, где је основа модерне економије заснована на информацији о простору. Информација је резултат прикупљања, обраде, управљања и организације података.

Картографски метод у моделовању геопростора користи и званично верификоване статистичке податке, по административним поделама према временским одредницама:

- а) фиксирана - пописна година или временски пресек;
- б) у временском систему - временским периодима (петогодишта, десетогодишта...).

Картографско моделовање статистичких показатеља остварује се кроз следеће начине:

- моделовање истородних показатеља у различитим временским пресецима (нпр. промена броја становника по пописним годинама);
- моделовање истородних показатеља у односу на један изабрани, базни показатељ (нпр. производња пшенице по годинама у односу на 1997. годину);
- моделовање истородних показатеља у односу на укупни показатељ (нпр. број градског у односу на укупно становништво);
- моделовање различитих показатеља геопростора у истом временском пресеку (нпр. упоређивање броја становника, густине насељености и површина за одређену пописну годину).

Најпростија форма формирања статистичких показатеља из садржаја карте су подаци добијени картометријским и морфометријским мерењима (географске и правоугле координате, дужине, висине, углови нагиба, итд.). То су статистички показатељи који не добијају картографску форму већ се систематизују у нумеричке, табеларне низове показатеља.

Други вид картографске презентације садржине карте језиком графичке комуникације је у виду разноликих графикона, профила, блок дијаграма итд.

Аналогна карта била је једино средство за визуелни приказ података о простору а легенда, као саставни део карте, пружа додатна објашњења и класификацију елемената на карти, служећи као кључ за повезивање непросторних атрибута са просторним објектима” (Забелин И. М., 1978.).

Аналогне карте имале су две важне функције:

- карта као „математички смањен, генералисан и конструисан, сликовно - знаковни модел Земљине површине или неког њеног дела“ (Сретеновић Љ., 1989.), приступачнија је и разумнија од комплексног система геопростора и служи да човек сагледа свет, који се због величине не може директно сагледати;
- карта као медиј чувања геопросторних информација.

Карте се мењају - од крајњег производа, који даје просторне информације до привременог производа који олакшава визуелно размишљање. Током XX века рачунари су коришћени као помоћ у изради папирнатих (аналогних) карата. У протекле две деценије, као резултат развоја компјутера и информационо - комуникационих технологија, картографија је доживела огромне промене. Њен убрзани развој утицао је на настанак нових дисциплина, међу којима се посебно истичу рачунарски подржана картографија и ГИС. Комбинацијом аутоматизованих картографских и информационих система омогућава се превођење језика карте у један од језика управљања. Појава технологије геоинформационих система унапредила је могућности управљања просторним подацима. Дигиталном обрадом и израдом карата омогућава се квантитативна и квалитативна целовитост система различитог нивоа организације података. Значај дигиталне обраде и израде карата, као информационог комплекса просторно - временски координиране базе података о геосистемима различите сложености и територијалног обухвата, огледа се кроз потребу за тачном, потпуном, сложеном, вишеккомпонентном и квалитетном информацијом. ГИС се може сматрати посебном научном дисциплином и технологијом, чије компоненте омогућавају рад са подацима о простору:

- прикупљање података о простору са географских карата, аерофото-снимка, сателитских снимка и др.;
- представљање података о простору и њихово меморисање у базу података;
- уношење, обрада, ажурирање и управљање подацима у бази података;
- анализа података на основу урађених аналитичких модела;
- приказивање података о простору у графичком, табеларном, текстуалном или неком другом облику;
- повећање и смањење делова карте (зумирање);
- померање карте и приказивање изабраних делова;
- коришћење функција хипервеза и интегрисаних мултимедијалних садржаја повезаних с подацима на карти (слика, звук, видео, анимација);
- приступ интернет картама свим корисницима;
- коришћење најажурнијих карата на интернету.

Велике промене у области картографије траже и промене дефинице појма карте. Оно што се данас назива карта само је статички елеменат карте. Редефинисан појам карте треба да се односи на интерактивни картографски приказ. Могућност чувања података и интернет увели су картографију у еру мултимедија. Према Петерсону (Peterson M. P., 1999.) мултимедијска картографија заснива се на пет начела:

1. аналогне карте не могу се такмичити са интерактивним картама у приказу и комуникацији просторног и динамичког света;
2. интернет је убрзао дистрибуцију карата, а интерактивне карте омогућавају кориснику мењање перспективе, пројекције, степен детаљности, ажурирање;
3. многи корисници имају проблем у коришћењу аналогне карте, па је решење у коришћењу интерактивних мултимедија;

4. суштинска вредност мултимедија је у побољшању преноса информација и знања;

5. обавеза картографа да просторне информације прослеђује до што већег броја корисника.

Дигитална картографија омогућује читавање геореференцираних података у простору, као и формирање базе података за картометријску употребу при визуелизацији геопростора. Док је у конвенционалној картографији карта била само база података, данас је карта пројекција конкретне погледа на ГИС базу у задатом тренутку времена. Карте се могу експортирати у различите формате и као такве публиковати или поставити на WWW site.

Савремене потребе за различитим анализама, симулацијама и визуелизацијама захтевају приказивање геопростора као тродимензионални и четвородимензионални модел. Већина геоинформација данас је представљена у 2Д моделу, јер су настали на основу дигитализације постојећих карата. Приказивање тродимензионалних објеката на дводимензионалном моделу омогућује се применом софтвера за визуелизацију, алатима за приказ у 3Д моделу, са допуном потребних геореференцираних елемената, како би се омогућило приказивање мноштва података који у реалном времену пристижу из различитих извора.

Закључак

Дигитални просторни подаци постаће део свакодневних информација. Креативност у представљању података данас је императив информатике. Користећи савремену дигиталну технологију могуће је симулирати изглед било којег дела Земље, за одређени временски пресек у прошлости, садашњости и делимично у будућности. Међутим, честа појава су нестручна решења или непажљиви пропусти, што указује на потребу увођења перманентног образовања из информатике, картографије, дизајна, али и увођење стручне и научне картографске критике.

Литература

- (1) Goodchild M. F. (1999.): Cartographic Futures on a Digital Earth, 19th International Cartographic Conference, Proceedings, Ottawa, 5-13.
- (2) Љутић А. А. (2002.): Језик карте, суштина, систем, функције, „Геос“, Москва, 253-257.
- (3) Асланикашвили А. Ф. (1974.): Метакартографија, МЕЦНИЕРЕБА, Тбилиси, 55.
- (4) Марић, С. (1991): Филозофски речник, Дерета, Београд
- (5) Забелин И. М. (1978.): Физичка географија, Наука, Москва, 16-17.
- (6) Сретеновић Љ. (1989.): Картографски метод у истраживању геопростора, ЦМУ, Београд, 58.
- (7) Peterson M. P. (1999.): Elements of multimedia cartography, Multimedia cartography, Springfield, 3-40.

ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА ПОШТАНСКОГ АДРЕСНОГ КОДА У ГИС - „УПРАВЉАЊЕ ТЕРИТОРИЈОМ“

Садржај: *Потреба за једнозначним обелажавањем територије произвела је стварање Поштанског Адресног Кода, док је Географско Информациони Систем искоришћен као алат за повезивање сваког дела територије са припадајућим кодом. Након креирања векторских карата, које садрже ПАК као информатичаки кључ, базе података се лако везују за мапе. Овако креиран Географско Информациони Систем са моћним и прецизним базама података је у служби „Управљања територијом“.*

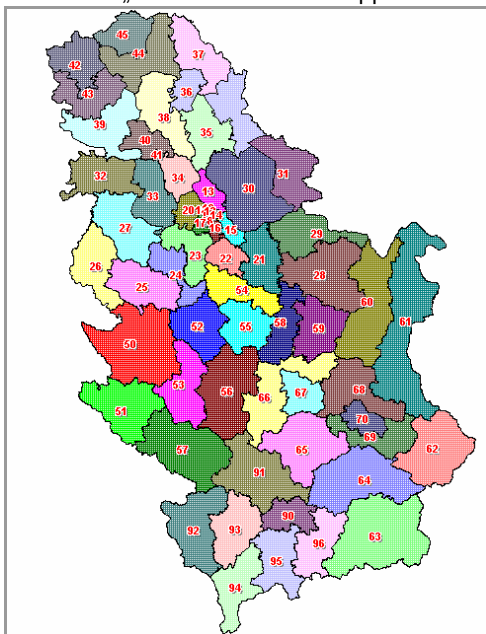
Кључне речи: *Поштански Адресни Код, Географски Информациони Систем.*

1. Увод

Поштански Адресни Код – ПАК, је настао као потреба за решавањем проблема сортирације огромне количине поштанских пошиљака. ПАК би требало да замени стари адресни код и омогући ефикасније, прецизније и брже сортирање пошиљака. Стари адресни код омогућава сортирање пошиљака до нивоа доставне поште што отприлике представља територију једне општине. Даље сортирање је могуће само уз беспрекорно познавање уличног система и мреже доставних реона. Овај предуслов могу да испуне само искусни дељачи пошиљака, који су веома дефицитарни. Са друге стране корисници поштанских услуга, често примењују погрешан адресни код или га уопште и не примењују. Све наведено доводи до погрешне и споре сортирације поштанских пошиљака, која проузрокује кашњење и лутање пошиљака. Међутим нови Поштански Адресни Код решава горе поменуте проблеме у потпуности. ПАК пре свега омогућава усмеравање пошиљака до нивоа објекта, односно домаћинства, а са друге стране он је основни предуслов за увођење аутоматизоване сортирације пошиљака. Даљим развојем пројекта, ПАК је изашао из оквира поштанске делатности заједно са Географско Информационим Системом представља моћно оружје, којим се барата са просторним и информационим подацима. Ово значи да са коришћењем ПАК-а у оквиру Географско Информационих Система можемо „управљати територијом“. Предмет овог симпозијумског рада биће управо тај хибрид, који је проистекао из два потпуно различита пројекта, који су покренути у ЈП ПТТ Саобраћаја „СРБИЈА“. У првом делу рада биће објашњен развојни пут оба пројекта, док ће у другом делу бити описане све предности које интеграција ова два пројекта омогућава.

2. Пројекат Поштански Адресни код

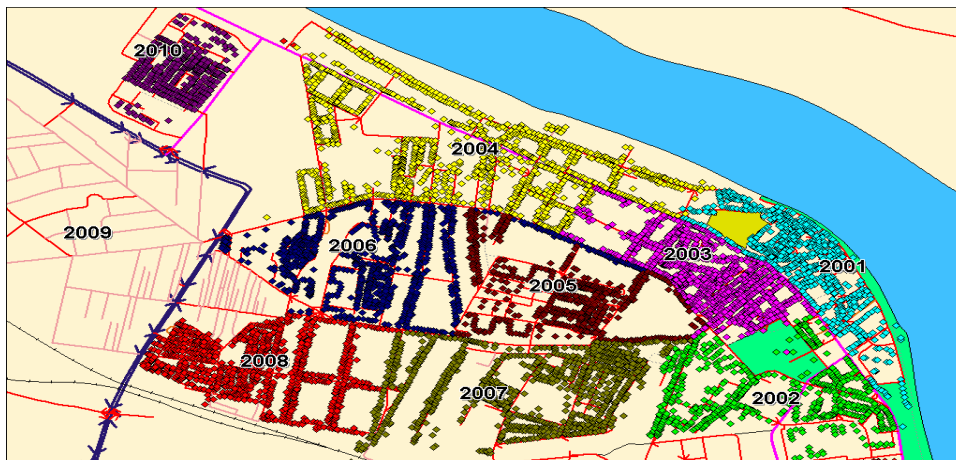
Реализација овог пројекта је почела крајем 2001. године када су постављена правила за додељивање кодова и принципи повезивања са званичним шифрама за општине, насеља и улице које је прописао Републички Завод за Статистику. На првом скупу је договорено стварање софтверског пакета који ће поштујући све принципе шифарског повезивања са званичним шифрама РЗС, додељивати сваком парчету територије одговарајућу шифру. Овај софтверски пакет је креиран у оквиру тима програмера из Сектора за апликативни софтвер ЈП ПТТ Саобраћаја „СРБИЈА“ и назив апликације је „ТЕРИТОРИЈА“. Договорено је да цела територије Србије буде подељена на основу шестоцифреног кода. На основу шест цифара могуће је поделити целу територију до нивоа улице, а у урбаним целинама чак до нивоа једног објекта. У комбинацији са додатних шест цифара које карактеришу број зграде (прве три цифре) и број стана (друге три цифре), могуће је достићи ниво домаћинства. Ово значи да са дванаест цифара можете усмерити пошључку до нивоа примаоца и без уписа адресе и назива примаоца. Првих шест цифара кода представља ПАК и оне су са аспекта поштанског саобраћаја сасвим довољне да омогуће брзо и лако усмеравање пошључака. Свих дванаест цифара кода представљају СУПЕР ПАК и са њима је дефинисана свака тачка територије републике. Паралелна се може повући са Јединственим Матичним Бројем Грађана, јер као што је ЈМБГ јединствен за сваког грађанина тако је и СУПЕР ПАК јединствен за свако парче територије Србије. Предходно речено може се исказати слоганом: „УЗ ПОМОЋ ПАК-а АДРЕСА СВАКА“.

Слика бр. 1: Територијално разграничење Србије на основу прве две цифре ПАК-а

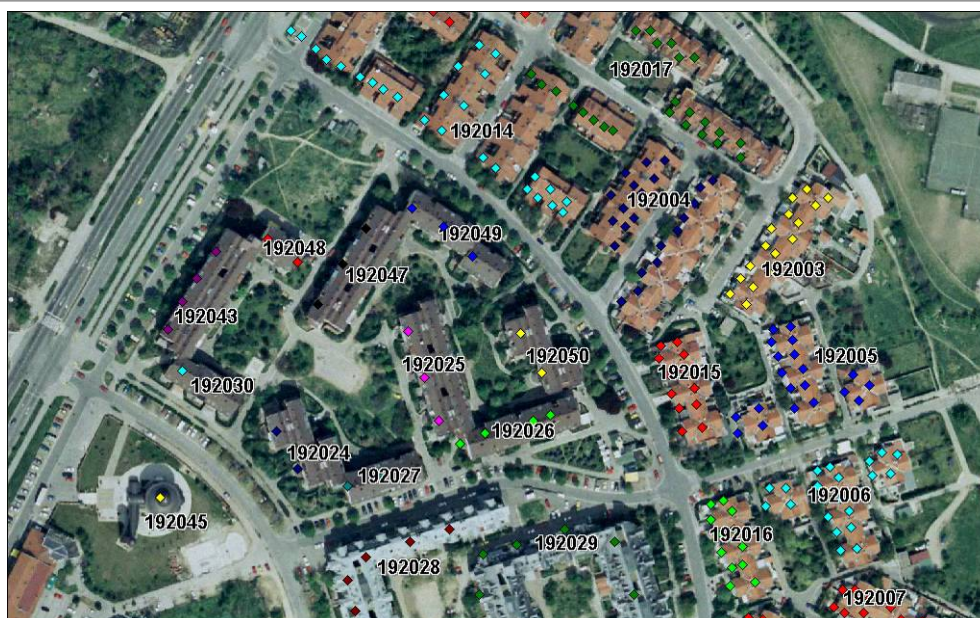
Додељивање цифара адресног кода је дефинисано одређеним правилима. Наиме прве две цифре адресног кода чини једна већа општина или две до три мање општине руралног типа. Прве две цифре адресног кода стриктно прате административну границу општина. Апликација „Територија“ везује за прве две цифре ПАК-а званичне шифре припадајућих општина.

Друге две цифре ПАК-а, у урбаном подручју, одређују део територије ограничен већим саобраћајницама, групом квартава или подручјима између упечатљивих географских целина (река, паркова, брда или удолина). У руралним подручјима друге две цифре ПАК-а означавају границу једног насеља или уколико се ради о изузетно малим насељима (стотинак становника), групу од два до три насеља.

Слика бр. 2: Подела територије Земуна на основу прве четири цифре ПАК-а

Мања улица, део дуже улице или један објект од већег значаја (вишеспратница или установа) дефинисани су петом и шестом цифром ПАК-а. У руралон подручју пета и шеста цифра дефинишу засеок или издвојену групу кућа.

Слика бр.3: Подела урбаног подручја са шест цифара ПАК-а

Са ових шест цифара је дефинисан Поштански Адресни Код, међутим да би смо досегли до сваког домаћинства, односно да свака адреса има свој јединствен код, потребно је увести још шест. Број зграде је дефинисан са три цифре (нпр. 012), док је број стана дефинисан са друге три цифре (нпр. 007). Комбинација ПАК-а и ових шест цифара чини СУПЕР ПАК који чини јединствен дванаестоцифрени код за свако домаћинство. Управо ова особина СУПЕР ПАК-а је искоришћена да огромна количина података путем Географско Информационог Система, буде просторно орјентисана и употребљива за давање прецизних података. Наиме да би смо неки податак везали за векторску карту и поставили га на тачно одређено место у простору, било је потребно повезивање више различитих шифара. На пример за дефинисање једне улице морамо знати шифру округа коме припада сачињену од две цифре, затим шифру општине у том округу коме припада која садржи пет цифара, шифру насеља која има шест цифара и на крају саму шифру улице која има дванаест цифара, што представља четири различите шифре са укупно двадест пет цифара. Потребно је напоменути да ПАК постиже и више од овога са само шест цифара у оквиру јединствене шифре. Дефинисање самог објекта, односно домаћинства јединственом шифром до сада је била само утопија. СУПЕР ПАК решава и овај проблем.

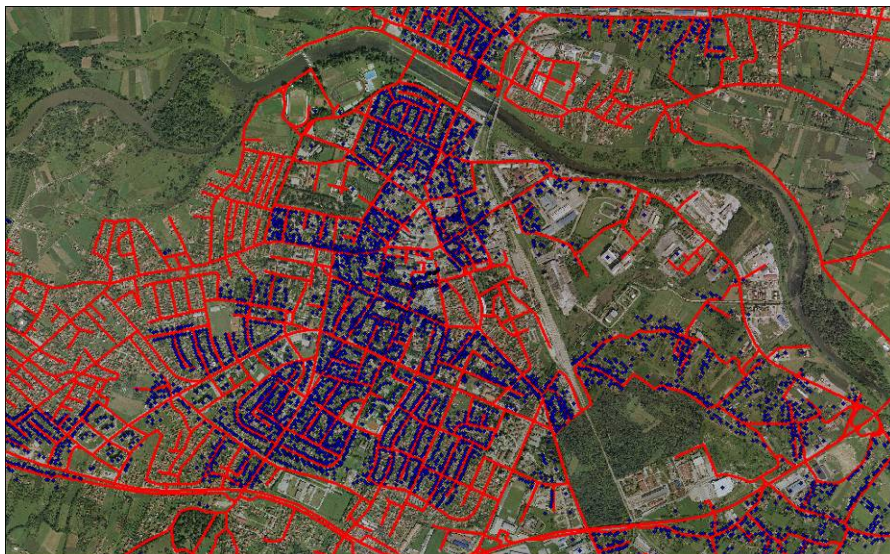
Ово говори да је ПАК изашао из уско дефинисаних потреба поштанског саобраћаја и да он може бити искоришћен за повезивање свих база података у држави које у оквиру себе имају адресне податке. Управо због ових потреба се водило рачуна да ПАК буде повезан са свим постојећим шифрама које карактеришу административна подручја и уличну мрежу у Србији. Веза ПАК-а и постојећих званичних шифра је остварена кроз већ поменути апликацију „Територија“. Међутим званичним шифрама је покривено само око 30% територије Републике и то само у већим градским подручјима, тако да је „Територија“ генерисала шифре за остатак од 70% и то по правилима која су прописале званичне институције. Тако да је свака адреса у Србији поред ПАК-а, добила и шифре за улице које до сада нису биле дефинисане. Овај бенефит који пружа ПАК и могућност лаког повезивања података путем јединствене шифре, приметиле су значајне државне институције, пословне корпорације и локалне самоуправе. Међутим прави пут за његову потпуну имплементацију је озваничавање ПАК-а као обавезног за сваку базу података у држави која у оквиру себе има адресне податке. У оквиру својих база података, као саставни део, ПАК егзистира код: Министарства правде (судови и судије за прекршаје), дела Војске СЦГ, ЈКП Инфостан Београд, неких пословних банака и неколико локалних самоуправа. Ускоро ће се ПАК појавити у адреси на ТФ-рачунима Телекома и здравственим књижицама Републичког Здравственог Осигурања...

Сам пројекат је имао презентацију у седишту Светског Поштанског Савеза, које се налази у Берну и том приликом је добијена новчана потпора за завршетак пројекта од 62.000 УС \$. Овај новац је искоришћен за трошкове прикупљања података са терена, највећим делом за трошкове горива за 1.500 мопеда поштар ЈП ПТТ Саобраћаја „Србија“. Додељивање ПАК-а свакој адреси је завршено и у току је његова имплементација у веће привредне системе и државне институције, након чега следи његова масовна презентација свим становницима Србије.

3. Пројекат географски информациони систем

Прва појава ГИС-а у Пошти је била у оквиру пројекта „Анализа Локације“. Овај пројекат је омогућио прецизно одређивање локације за отварање нове Поштине експозитуре и то са тачном оценом исплативости инвестиције и економског пословања. Друга примена ГИС-а је била у оквиру организовања и управљања капацитетима доставне мреже, а такође оптимизацију кретања поштанских возила (рутинга кретања транспортних средстава).

Међутим за коришћење ГИС-а је основни предуслов постојање векторских мапа са тачним положајем улица и објекта. Ово је ограничавало његову употребу само на Београд и Нови Сад, јер су само за ова два града постојале геореференциране векторске мапе са уцртаним објектима. У току 2005. године у је извршена обука за 60 радника који интензивно раде на креирању векторских мапа за друге градове и насеља. Уз обилату помоћ око 4000 поштоноша, који су извор прецизних информација о адресним подацима, пројектанти векторских карата су успели да креирају око 20 мапа градова, међу којима су и Ниш и Крагујевац. Векторске мапе које поседује ЈП ПТТ Саобраћаја „Србија“, садрже преко 250.000 објеката и око 50.000 километара уличне и путне мреже. Ово представља тек око 40% задатка који стоји пред пројектантама. Наиме крајњи циљ пројекта је уцртавање сваке улице и пута у држави, као и обележавање сваког објекта. Рок за завршетак је крај 2007. године. У сврху креирања мапа се користе постојећи орто-фото снимци, али пошто је са овим снимцима покривено тек око 30% територије Србије, Пошта користи и топографске карте ТК-25, које ажурира, као и орто-фото снимке, ГПС уређајима са којима се обавља сателитско позиционирање објеката и уличне мреже.

Слика бр.4: Делимично креирана векторска карта Чачка

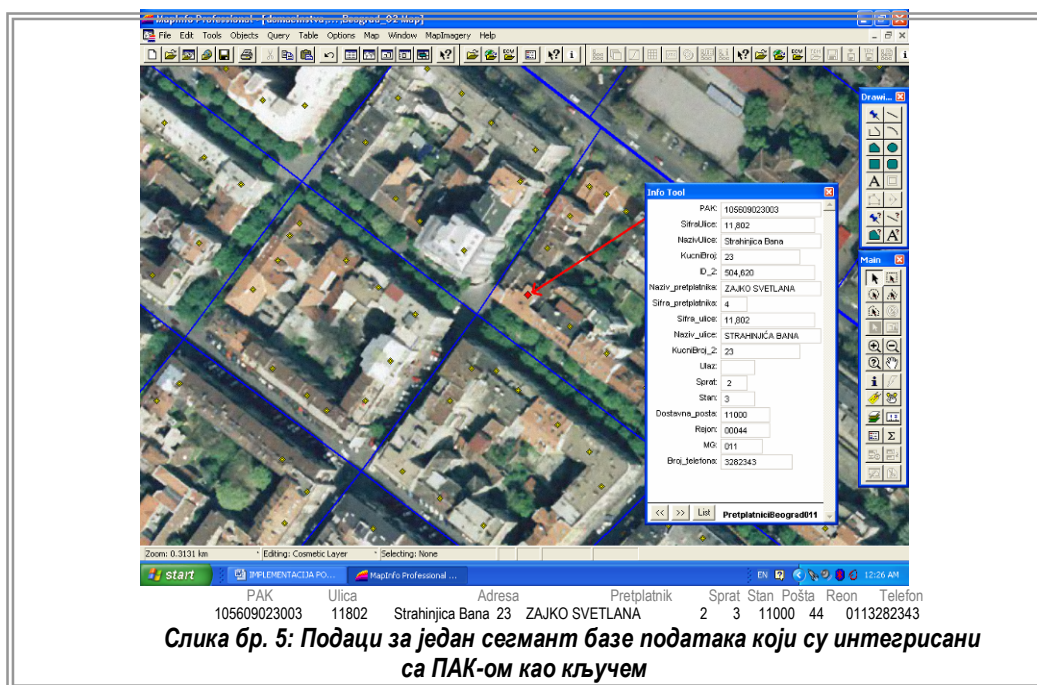
У току априла 2006.године извршена је обука за рад са ГПС уређајима и њихова масовна употреба се тек очекује. Ове активности треба да доведу до креирања векторских мапа за сва седишта општина већ у току 2006. године, док ће рурална подручја бити векторизована до краја 2007.године. Свакако, појавом орто-фото снимака, који треба са 1000 листова да покрију Србију у наредне две године, ТК-25 карте биће замењене њима.Ово значи да ће сваки објекат у Србији бити постављен на векторску карту, са тачно одређеним географским положајем. Наравно сваки тако геореференциран или сателитски позициониран објекат ће као основни податак о себи имати ПАК и СУПЕР ПАК.

4. Веза ГИС- а и ПАК- а

Оба пројекта добијају својим повезивањем. ПАК добија свој визуелни облик кроз ГИС. Добија јасно уочљиве границе својих подручја и то кроз моћан информациони систем који му помаже и у каснијој надограњи. ГИС коначно добија могућност да комплетне базе података, уз помоћ јединствене шифре веже за своје векторске карте и самим тим увеће њихову ефикасност неколико пута. У досадашњој пракси повезивања база података са ГИС-ом, долазило је само до делимичног упаривања. Некада је и више од половине базе требало уносити посебно за сваки податак, што је и код мањх база података, трајало веома дуго. ПАК, као једниствена шифра, омогућава брзо и прецизно повезивање ГИС-а и веома великих база података. На овај начин се могу са ГИС-ом упарити и базе са неколико милиона података.

Да би векторска карта била компатибилана са ПАК-ом потребно је да свака - уцртана тачка поседује одговарајући код. Свака база података која се уноси у систем ГИС-а мора проћи кроз упаривање са Поштанским Адресним Кодом, које се врши кроз апликацију „Територија“. Базе података које су прошле овакво упаривање и као информатички кључ имају ПАК могу се потпуно увезати са ГИС-ом и то за вишеструко краће време него што је то до сада било потребно.

Повезивањем векторских карата и упарених база података, добија се моћан управљачки систем, који поред информационог податка има и просторну компоненту. Управо ово просторно позиционирање податка има велики значај, јер се сада отвара читава палета географско информационих програмских пакета који омогућавају решавање локацијских проблема са перфектном тачношћу. Управљање територијом је коначно постало могуће. Више се неће доносити паушалне одлуке на основу непоузданих предпоставки. Свака одлука, везана за територијалне и просторне задатке, ће сада бити донета на основу поузданих података.

5. Закључак

Да би ова два пројекта остварила све своје задатке на бржи начин, и да би сви који их употребљавају имали потпуну корист од њих, потребно је да надлежне државне институције: подрже напор Поште која је уредила једну од основних области сваке државе, а то је територија, и пропишу услове под којима би сви који у оквиру свог пословања користе адресне податке, морају да прихвате ПАК за креирање својих база података. На овај начин би се избегло дуготрајно и беспотребно припремње база података за пребацивање у ГИС. Не треба ни напомињати да би се коначно увео ред и ажурност адресних података за физичка и правна лица у стање које је сада потпуно хаотично. Милиони докумената, рачуна па и поштанских пошиљака би на овај начин непогрешиво проналазиле особе и правне субјекте којима су намењени. Многе погрешне одлуке не би биле доношене. Оствариле би се велике новчане уштеде.

Литература

- (1) „Транслација адресе у адресни код“, Институт Саобраћајног факултета, Београд, 2002. год.
- (2) J. Memill: Addressing the world, Postal technology, pp.206-213, 1999.god.
- (3) Address Information System Products Tehnical Guide, US Postal Services, 2001.god.

IMPLEMENTATION OF POST ADDRESS CODE IN GIS "TERRITORY MANAGEMENT"

Abstract: *Invention of Post Address Code was caused by need for universal territory marking system, while Geographical Information System was used as a connection tool for all territory parts with its own code. After creating vector maps, which include PAK as the information key, it is easy to connect data bases with maps. Created as described, Geographical Information System, with powerful and precise data bases, is a great tool for "Territory Management".*

Key words: *Post Address Code, Geographical Information System.*

Александра Вучићевић
Иван Радуловић
Републички завод за статистику Србије

ЗНАЧАЈ НОМЕНКЛАТУРЕ СТАТИСТИЧКИХ ПРОСТОРНИХ ЈЕДИНИЦА (NUTS) ЗА УСПОСТАВЉАЊЕ КОХЕРЕНТНОГ СИСТЕМА ТЕРИТОРИЈАЛНЕ ПОДЕЛЕ

Полазећи од чињенице да питање територијалне организације државе представља важну претпоставку за њен хармоничан друштвено-економски развој, те да се, кроз адекватан систем организације просторних јединица, остварује већи степен унутрашње кохерентности територије и очување територијалне целовитости, с једне стране, и да то питање у Републици Србији још увек није решено, с друге, определили су предмет овог рада.

Номенклатура просторних јединица за статистику - *Nomenclature of Teritorial Units for Statistics* (NUTS) представља основ за формирање региона према критеријуму Европске Уније. У основи, ово проучавање би било засновано на претпоставци да је дефинисање региона према НУТС систему, на којем ће се базирати будућа регионализација Републике Србије, *необходно*, јер поступак представља ефикасан инструмент за уравниотежење развоја свих јединица у хијерархији територијалне организације, за њихово структурно прилагођавање према интересима заједнице, као и за одрживи развој и уређење укупне територије. У том погледу, овакав поступак представља начин организовања државе и управљања њеним просторним, економским и социјалним развојем.

Почетком седамдесетих година, у сарадњи са другим секторима Европске Комисије, Еуростат је увео Номенклатуру Статистичких Просторних Јединица (NUTS – *Nomenclature of territorial units for statistics*), кохерентан систем за поделу територије Европске Уније у циљу унапређења регионалних статистика. Све регионалне статистике се заснивају на некој врсти географске поделе територије која се посматра.

До 2003. год. НУТС класификација није имала одређен правни основ, тј. није постојала одлука која би детаљно прописала правила за прикупљање и ажурирање система, па су се та питања решавала на основу договора између земаља чланица и Еуростата. Интензиван рад на Одлуци (Council Regulation), која би класификацији НУТС дала законску снагу, почео је у пролеће 2000. године, с циљем да омогући контролу неизбежног процеса промена у административним структурама земаља чланица на најједноставнији начин, да би се на најмању меру свео утицај тих промена на расположивост и упоредивост регионалних статистика, као и због предстојећег проширења Уније.

На основу Уредбе Савета Европе, бр. 1059/2003, усвојена је 26. маја 2003. године *Regulation (EC) No 1059/2003 of the European Parliament and of the Council of 26 May 2003 on the establishment of a common classification of territorial units for statistics (NUTS)*, *Official Journal L 154, 21/06/2003 P. 0001 – 0041*.

Као кохерентан систем за поделу територије, систем NUTS омогућава поређење статистичких података на регионалном нивоу (то дозвољава униформност података). Упоредне регионалне статистике имају посебан значај како у европском, тако и у нашем статистичком систему и покривају главне аспекте економског и социјалног живота као што су: демографија, економски рачуни, запосленост, незапосленост итд. Упоредивост регионалних статистика (унутрашња и спољашња) омогућава оцену степена неравномерности (неравномеран територијални развој) на националном (праћење и усклађивање развоја региона) и међународном нивоу.

С циљем постављања стандарда у овој области, а у сарадњи са другим секторима Европске комисије, Еуростат је увео Номенклатуру статистичких просторних јединица (НУТС), као кохерентан систем за поделу територије.

Прихватање ове номенклатуре је од великог значаја због дефинисања индикатора за различите територијалне нивое, потребних за креирање економске и социјалне политике, као и за укључивање у европске регионалне развојне програме и пројекте.

Основни принципи

Класификација НУТС заснива се на постојећој административној подели територије.

Класификација даје предност поделама на регионе општег карактера, за разлику од подела по специфичним критеријумима (рударски, саобраћајни, пољопривредни, итд.), при чему се нарочито води рачуна о географским, друштвено економским, историјским, културним и другим важним карактеристикама административне јединице.

Примена

НУТС служи као референтна класификација за:

- развој и хармонизацију регионалних статистика Европске Уније;
- социо-економске анализе региона;
- давање просторног оквира регионалним политикама Европске Уније.

НУТС даје могућност за неколико аналитичких нивоа и установљено је да:

- НУТС 1 служи за анализу регионалних проблема на нивоу Уније;

- НУТС 2 представља базичне регионе који се најчешће користе у земљама чланицама за примену њихових регионалних политика, и као такви су најпогоднији ниво за анализу регионалних и националних проблема;

- НУТС 3, са аспекта Уније, обухва мање територијалне јединице и употребљава се за неке специфичне анализе.

Критеријуми

НУТС је хијерархијска класификација са три нивоа, који се уређују Уредбом Савета Европе. Сваки од региона НУТС 1 нивоа се даље дели на регионе нивоа НУТС 2, а они на регионе на нивоу НУТС 3 и даље повезивање са јединицама локалног нивоа.

Према Уредби НУТС, "У циљу утврђивања релевантног НУТС нивоа у коју треба разврстати одређену класу административних јединица у некој земљи, просечна величина те класе у земљи чланици треба да се креће у следећим границама, посматрано по популационој димензији":

Ниво	Најмањи број становника	Највећи број становника
НУТС 1	3 000 000	7 000 000
НУТС 2	800 000	3 000 000
НУТС 3	150 000	800 000

Стандардно се препознају два типа регионалних подела:

- *Нормативни региони* одражавају политичку вољу. Њихове границе су фиксне, посматране са аспекта локалне власти и величине становништва региона за које се сматра да одговарају оптималној економској употреби неопходних ресурса за постизање одговарајућих циљева тих региона. Историјски фактори, такође, могу бити у основи споразума за одражавање аутономије одређених административних подела.

- *Аналитички (или функционални) региони* су дефинисани аналитичким захтевима. Помоћу њих се врши категоризација, у складу са неким географским критеријумима као што су: хомогеност, комплементарност или поларизација регионалних привреда.

Са статистичког становишта, оба наведена типа поделе имају своје предности и недостатке. Нормативни региони обично имају упориште у административној пракси одговарајуће земље. Они су прецизно дефинисани и релативно стабилни. Представљају подручја у којима одређени нивои државе врше власт, посебно када се ради о питањима везаним за регионалну политику. Нормативни или административни региони су, према томе, општеприхваћени од стране националних статистичких система као нивои прикупљања, обраде и дисеминације података.

Административни и историјски темељи за дефинисање региона у великој мери се разликују од земље до земље. Међународну упоредивост је тешко остварити, чак и у погледу величине територије и броја становника. Аналитички или функционални региони су корисни првенствено за економске анализе. Неке од подела (по запослености или инфраструктурним подручјима) већ постоје и користе се у неким земљама. Хармонизована правила за дефинисање ових региона омогућила би међународну упоредивост, а сама подела (мапа-карта) је интересантна информација чак иако нису на располагању све додатне статистике.

Из практичних разлога - расположивости података и примене регионалне политике, НУТС класификација је првенствено заснована на институционалним поделама простора примењеним у земљама чланицама (нормативни критеријум).

Примена НУТС на поједину земљу чланицу

У примени НУТС класификације на сваку земљу чланицу постоји неколико фаза. Прво се анализира административна структура земље; затим се врши провера да ли се регионални подаци прикупљају и достављају корисницима на основу регионалне поделе, што се углавном и ради. Потом се анализира просечна величина (изражена бројем становника) јединица различитих постојећих административних нивоа, да би се одредила припадност тих административних нивоа у оквиру НУТС хијерархије. Постоје два могућа решења:

- Просечна величина испитиваног нивоа, мање или више, одговара неком од НУТС нивоа, па се, у том случају, та административна структура прихвата у потпуности, без промене, и функционише као НУТС регионална подела на том нивоу. Величина индивидуалне јединице у некој земљи чланицу може се увелико разликовати од просечне величине за ЕУ јединица разврстаних на том НУТС нивоу.

- Ниједна административна структура нема просечну величину сличну просеку ЕУ. У том случају приступа се тзв. подели на не-административне јединице, у сарадњи са одговарајућом земљом чланицом, тако што се групишу мање административне јединице.

У оба наведена случаја одлука се доноси споразумом између Еуростата и националне статистичке институције уз консултације са главним одељењима Комисије која су корисници регионалних статистика.

НУТС је хијерархијска номенклатура. Одговарајући нивои ове номенклатуре се обезбеђују сједињавањем – агрегирањем територијалних јединица. НУТС номенклатура полази од територијалне организације Републике Србије утврђене законом. Један од основних принципа за успостављање НУТС регионализације је поштовање постојеће административне поделе. Регионализација према нивоима изводи се тако да је ниво НУТС 1 цела Република Србија, која се даље макрорегионализацијом, дели на, просторне јединице – регионе нивоа НУТС 2, а оне на регионе нивоа НУТС 3.

Основни критеријум при одређивању НУТС региона је број становника. У статистички систем Републике Србије уводи се европски статистички стандард (НУТС) за прикупљање, обраду и приказивање података на нивоима просторних јединица за статистичко праћење какво постоји у статистичком систему ЕУ. У складу са препорукама за спровођење пописа, нећемо имати проблема при исказивању података на нивоима 1, 2 и 3, зато што се НУТС придржава постојеће територијално- административне поделе.

Све пописне табеле које су планиране за укључивање у РЕГИО базу су везане за ниво НУТС 3. База садржи статистичке податке из Пописа становништва, који се ажурирају на 10 година. Из Пописа се прикупља 30 варијабли и то укључује: укупно становништво, пол, старост, економску активност, број домаћинстава, станове у власништву и ниво образовања.

Бранко Јиречек
Гордана Жикић
Републички завод за статистику Србије

КОРИШЋЕЊЕ АКЦИЈЕ ПОПИСА ЗА СТВАРАЊЕ АДРЕСНОГ РЕГИСТРА

Адресни регистар је један од најважнијих регистра у информационом систему Републике, јер подаци који га чине (улице и кућни бројеви) представљају основу за формирање многих информационих система државних органа, органа локалне самоуправе и јавних служби.

Констатовано је да постоје одређене евиденције о улицама и кућним бројевима у разним државним органима, али не постоји стандардни модел и приступ формирања и одржавања овог регистра.

У многим државама постоје разрађени и широко употребљавани адресни регистри.

Идеја Адресног Регистра

Адресни регистар би, пре свега, морао обезбедити кратку, јасну, прецизну и једнозначну ознаку свих могућих адреса. Дакле, пре свега ознаку „основне“ територијалне јединице (насеља, општине, града), а потом унутар те територијалне јединице прецизно дефинисан шифарски систем улица и кућних бројева. За случај адреса где не постоје „праве“ улице и кућни бројеви, потребно је симулирати улице и кућне бројеве, па их такве шифрирати.

„Основне“ територијалне јединице

Добра ствар је што ова класификација ипак постоји. Мало је већи проблем што постоји више ових класификација, те, поред статистичке (која је колико „званична“, тј. спроведена кроз неке законске акте?) класификације у Регистру Просторних Јединица имамо и „поштанску“ класификацију територија, односно систем поштанских бројева.

У Регистру Просторних Јединица су дефинисани, редом од најмањих ка већима, пописни кругови, статистички кругови, насеља и општине (у овом контексту нас веће јединице не интересују).

Нажалост, ове две класификације нису усаглашене, тако да се баш на овом нивоу и јавља први проблем за одређивање основних територијалних јединица. Како пошта већ користи свој систем, било би прилично мучно терати их да прелазе на неки други систем; с друге стране, прелазак на поштанске бројеве не би задовољио статистичке потребе.

По тренутној административној подели, у Србији има 194 општине, 6168 насеља и 1105 поштанских бројева. Однос између поштанских бројева и статистичког регистра је такав да једно или више статистичких насеља припадају једном поштанском броју.

Из административних и организационих разлога, мишљења смо да је ниво општине потпуно одговарајући за ниво основне територијалне јединице.

NUTS класификација

У току је увођење NUTS статистичке класификације на, од стране ЕУ прописаним, нивоима 1,2 и 3. Требало би можда размислити и о даљој примени NUTS класификација, наиме направити јединствени шифарник територијалних јединица, како би и променили досадашње шифарнике општина и насеља, уводећи приде и класификацију за градове. Тако би NUTS 4 био предвиђен за градове (0 ако није градска заједница општина, одговарајућа шифра ако јесте град), NUTS 5 би биле (прешифриране) општине, а NUTS 6 насеља, такође прешифрирана. Код општина и насеља би биле могуће две варијанте:

(а)- Држање NUTS принципа, односно шифрирање унутар „више“ поделе.

(б)- Независно шифрирање општина и насеља. Овај случај је ближи досадашњој пракси, измена територијалних подела и „континуитет“ података би био много једноставнији него у првом случају.

Обе верзије се могу видети на [\\Tuborglist\NUTS](#) директоријуму; NUTS.mdb као Access база података, табела NUTS и NUTS.xls у Excel формату – верзије, као и све укупно, дати по Sheet-овима.

NO	N1	N2	N3	N4	N5	N6	N5v2	N6v2	NazivN	Naziv	Sokr	Okrug	Gra	SifOps	Opstina	SifNas	Naselje
RS	1	1	0								00	GRAD BEC					
RS	2	2	1								01	SEVERNO-					
RS	2	1	1								02	SREDNJE-I					
RS	2	1	2								03	SEVERNO-					
RS	2	1	3								04	JUG@NO-BA					
RS	2	2	2								05	ZAPADNO-					
RS	2	2	3								06	JUG@NO-BA					
RS	2	2	4								07	SREMSKI I					
RS	1	4	1								08	MAVANSKI					
RS	1	4	2								09	KOLUBARSKI					
RS	1	3	1								10	PODUNAVSKI					
RS	1	3	2								11	BRANJEVSKI					
RS	1	2	1								12	UMADJSKI					
RS	1	2	2								13	POMORAVSKI					
RS	1	3	3								14	BORSKI OKR					
RS	1	3	4								15	ZAJEVARSKI					
RS	1	4	3								16	ZLATIBORSKI					
RS	1	2	3								17	MORAVSKI					
RS	1	2	4								18	RAJKI OKR					
RS	1	2	5								19	RASINSKI I					
RS	1	5	1								20	NIAVSKI C					
RS	1	5	2								21	TOPLIJKI O					
RS	1	3	5								22	PIROTSKI I					
RS	1	5	3								23	JABLANICKI					
RS	1	5	4								24	PANJSKI O					
RS	3	0	1								25	KOSOVSKI					
RS	3	0	2								26	PEJKI OKR					
RS	3	0	3								27	PRIZRENSKI					
RS	3	0	4								28	KOSOVSKI					
RS	3	0	5								29	KOSOVSKI					
RS	1	2	5	0	2			01					70017	Aleksandrovac			
RS	1	5	1	0	1			02					70025	Aleksinac			
RS	1	2	1	0	7			03					70033	Aranjelovac			
RS	1	4	3	0	1			04					70041	Arlje			
RS	1	3	5	0	4			05					70050	Babu(n)ica			
RS	1	4	3	0	2			06					70068	Bajina Ba(n)ta			
RS	1	2	1	0	3			07					70076	Bato(n)ina			
RS	1	3	5	0	1			08					70084	Bela Palanka			
RS	1	1	0	1	E			09					70092	Beograd-Barajev			
RS	1	1	0	1	D			0A					70106	Beograd-Vo' dov			
RS	1	1	0	1	C			0B					70114	Beograd-Vra' ar			
RS	1	1	0	1	B			0C					70122	Beograd-Grocka			
RS	1	1	0	1	G			0D					70149	Beograd-Zvezda			

У случају (б), (јединствена!) шифра општине би (због коришћења и цифара и слова за шифре) била дужине два знака, која нам се чини кудикамо „згоднија“ од досадашње шифре (дужине 5 знакова, искључиво нумеричких).

Попис и Адресни Регистар

Код нас је уредбом о утврђивању кућних бројева, означавању зграда бројевима и означавању назива насељених места, улица и тргова („Службени гласник РС”, бр.110/03 и 137/04), уређено вођење Регистра кућних бројева, назива улица и тргова), као део јединствене евиденције просторних јединица.

У Регистар кућних бројева уносе се: кућни бројеви у насељеном месту; кућни бројеви у улици, односно тргу; раније утврђени кућни бројеви са датумом настале промене, матични број и назив катастарске општине; број катастарске парцеле.

У регистар улица и тргова уносе се: матични број и назив општине; матични број и назив насељеног места; матични број улице и назив улице, односно трга; ранији назив улице, односно трга са датумом настале промене

Акција!

Дакле, пописивачи би требало да по обављеном попису имају списак свих могућих адреса (КОНТРОЛНИК). Чак би било лепо да „прелиминаран“ списак (макар улица, ако не и бројева) у самој акцији пописивања „сравне“, тј. ажурирају.

После Пописа се све „улице“ (укључујући и „непостојеће“, нпр. звале би се Непозната1, Непозната2,...) шифрирају (чак не нужно абецедно/ азбучно, већ можда и да „личи“, нпр. 002 – улица од Славије до Теразија, како год да се зове, В00 –Булевар Револуције/краља Александра/..., КV0 – Милана Ракића (тј. Киселих Вода итд.).

Кућни бројеви – да ли је доста 5 знакова? Тешко да имамо улице са више од 1000 бројева, онда они а,б,ц; нпр. 46/IV, и још штошта.

„Изглед“ шифре

Састојала би се од:

- шифре општине (5 или 2)
- шифра насеља (6 или 3)
- шифра улице и кућног броја : две опције
 - шифре улице (са 2 знака има 1296, а са 3 знака 46656 комбинација)
 - кућног броја (остао би, какав је, такав је, ограничимо га на, рецимо, 5 места)
или

преузети од поште њихов адресни код на чијем се увођењу у Србији ради од 01.01.2005. године.

На пример:

0ADA32

0A Вождовац

DA3 Ђаконa Авакума број 2, тј.

0ADA3	2
0ADA3	50A

Све ово „дигнуто“ до нивоа републике

RS	Република Србија
RS1	Централна Србија
RS11	Београдски регион
RS110	Град Београд
RS1101	Београд
RS11010A	Вождовац
RS11010A39Q	Београд - део
RS11010A39QDA3 2	Ђаконска Авакума број 2

Даље одржавање и ажурирање Адресног Регистра

Ако заживи Адресни Регистар поставља се питање у чију би надлежност подпадало његово даље одржавање и ажурирање.

Тренутно се намећу три кандидата за тај посао

- **Општина** – децентрализовано. Они једини имају податке о новим улицама, зградама – како би шифра општине била саставни део адресног регистра, не би постојала опасност од „дуплих шифри“ – једино би требало да ажурно достављају податке о променама
- **Статистике** – спор „доток“ података о променама, још спорије спровођење у дело – непрактично. Треба размислити о ангажовању подручних одељења и њихову сарадњу са општинама.
- **Пошта** – исто би вероватно ишло споро, мада би њима стварно било у интересу да ово ради.

Чини се да је Општина најбоља варијанта.

Битан предуслов да ово успе је успостављање сарадње са Поштом.

Негосава Перовић
Бранко Јосиповић
Републички завод за статистику Србије
Одељење у Ваљеву

ЗАПАЖАЊА ВЕЗАНА ЗА КОРИШЋЕЊЕ КАТАСТРА У ПОПISУ 2002.

Спровођење пописа захтева одређене активности помоћу којих се обезбеђује обухват свих јединица пописа (становници, домаћинства и станови) у свим насељима. У том циљу, формиран су тзв. статистички кругови, као сталне статистичке територијалне јединице у оквиру насеља, односно катастарских општина.

Статистички кругови са већим бројем домаћинстава подељени су на два или више пописних кругова, а статистички кругови са малим бројем домаћинстава истовремено су и пописни кругови. Основни критеријум за поделу пописних кругова је карактер насеља и број домаћинстава који може пописати један пописивач у одређеном року.

Према томе, пописни круг је унапред одређена и јасним границама (скицом) прецизно одређена основна територијална јединица на којој један пописивач врши пописивање. Тиме се омогућује потпуност обухвата пописних јединица (становник, домаћинство и стан), тако да ниједна од ових јединица не би изостављена, нити више пута пописана.

Прецизно дефинисање пописних кругова омогућује да пописивачи углавном буду равномерно оптерећени, чиме се обезбеђује завршетак пописа на целој територији у предвиђеном року.

Битно је напоменути да су статистичари до 1981. године радили на ажурирању и сређивању пописних и статистичких кругова, да би за попис 1991. и 2002. ажурирање преузео Републички геодетски завод. У том периоду (последња два пописа) није се довољно ангажовало на ажурирању стања, из чега су проистекле потешкоће, односно отежан је рад пописивачима на терену. Из примедби добијених из пописа 2002. године од општинских инструктора и пописивача, износимо проблеме са којим су се они сусретали на терену.

У описима граница статистичких и пописних кругова користе се називи објеката и имена власника парцела који су били актуелни пре 30 и више година, као препознатљиве тачке кретања у кругу. Садашња ситуација на терену је измењена, са новим препознатљивим тачкама, што ствара забуну код пописивача приликом рада на терену. То је посебно изражено код приградских насеља, јер је дошло до миграције становништва и преласка становништва млађег животног доба из сеоских и неразвијених подручја у градске средине, као и долазак великог броја избеглица и расељених лица, што је утицало на ширење градова.

Ширењем градова јавили су се проблеми у приградским насељима, где се границе две катастарске општине (сеоска и градска средина), што захтева померање граница катастарских општина, а за све промене користе се извори података објављени у службеним гласилима.

Из горе наведеног, закључујемо да је потребно да Републички завод за статистику благовремено ступи у контакт са Републичким геодетским заводом и да, уз помоћ статистичара, изврши обилазак и ажурирање граница стварног стања статистичких и пописних кругова.

Статути и други прописи општина, објављени у њиховим службеним гласилима, извори су података, о оснивању и територијалној припадности и промена просторних јединица месних заједница и улица за које су надлежни. Промена припадности просторних јединица код месних заједница је веома важна за израду инфраструктуре у приградским насељима.

Пример:

Једна месна заједница је подељена другом месном заједницом на два дела (графички приказ овог проблема је дат у прилогу). Ова подела је узрок лошег ажурирања и тумачења општинске одлуке о формирању месних заједница, што даје лошу слику о тој месној заједници.

У централном делу општина задњих година је интензивирана изградња нових стамбених зграда, па је потребно, на основу података о изграђеним новим објектима и на основу података о броју новоизграђених станова у статистичким и пописним круговима, извршити ажурирање и поделу пописних кругова.

За успешно спровођење пописа неопходно је да надлежни општински органи и службе претходно уреде адресни систем на својој територији, тако што ће извршити ажурирање својих евиденција и адекватно обележавање као и промене назива улица и кућних бројева. Такође, потребно је извршити видно обележавање бројевима оних објеката који нису обележени. У вези с тим потребно је апеловати на општинске органе да благовремено донесу одређене законске одлуке, уколико постоји потреба за померањем граница катастарских општина.

Све ове информације добили смо непосредно са терена, као примедбе на проблеме с којима су се општински инструктори и пописивачи сусретали у попису 2002. године.

Управо је зато пожељно ове информације, тј. примедбе, искористити као полазну основу за исправљање и предупредивање грешака насталих у одређивању граница просторних јединица.

Прилог 1.

ОПШТИНА ВАЉЕВО
МЕСНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ НАСЕЉА ВАЉЕВО

IV

ОБРАДА И ДИСЕМИНАЦИЈА ПОДАКА

АУТОМАТСКА ОБРАДА ПОДАТАКА ПОПИСА 2002. ГОДИНЕ

Обрада података Пописа 2002 састојала се из више фаза. Велики део обраде који је обухватао контролисани унос података са полуаутоматским шифрирањем, постшифрирање, контролу контингената и припрему за логичку контролу одрађен је на РС платформи. Подаци су затим пребачени на IBM mainframe, где је урађена логичка контрола, програм УПАР за извођење додатних обележја и индикатора да не би дошло до различитих дефиниција и издвајања контингената за табелирање (нпр индикатори за лица, домаћинства и станове, тип породице...). На РС платформи програми су урађени на апликативном софтверу Visual Basic 6 и SQL базом података. На IBM mainframe-у подаци су смештени у DB-2 базу података. Свака фаза имала је своју посебну базу података због сигурности и заштите података.

С обзиром да се у реализацији обраде Пописа манипулише са вишемилионским бројем слогова, то је оптимална организација архивирања података, уз постојање софтверске подршке за контролу над поступцима архивирања као и за брз и поуздан приступ архивираним подацима, неопходан део целокупног пројекта обраде података Пописа.

За постизање високог степена поузданости у раду са подацима пописа као и за смањење ризика од губитка података на ма ком нивоу обраде, рађено је архивирање података по општинама на више различитих нивоа:

- након завршеног уноса и контроле уноса на свим локацијама где је рађен унос,
- након полуаутоматског шифрирања и
- по завршеној контроли контингента

Архивирање је било програмски подржано и било је омогућено да када се заврши одређени ниво обраде целе општине материјал извезе из SQL базе у текст фајл одговарајућег имена које је у себи садржало шифру општине и упитник коме подаци припадају (упитник за стан и домаћинства и упитник за лице). То решење је омогућавало да се подаци могу користити и тамо где не постоји SQL сервер. Програмски је било подржано и враћање података из текст фајла у SQL базу.

По завршеној контроли контингента материјал је обједињен и над комплетним материјалом је урађена логичка контрола. После логичке контроле урађено је архивирање материјала као целине.

Контролисани унос података са полуаутоматским шифрирањем

Пошто је Завод имао искуства у обради података из ранијих пописа, постојала је дилема да ли унос података вршити на класичан начин или помоћу скенера и програма за оптичко препознавање знакова. Разлози који су тада превагнули у корист класичног начина уноса су били како економски тако и неблаговремене припреме за оптички унос.

Програм за унос података Пописа 2002. године урађен је у мрежној верзији с тим што се на једној радној станици уносио један пописни круг, због материјала који је био сврстан по пописним круговима у фасциклама.

Уносом дела текста у поља на обрасцима која су везана за шифарнике (насеља, општине, држављанство, народност, вероисповест, језик, држава, делатност, улице) вршено је аутоматско шифрирање тих поља. Одзив шифарника у мрежном раду за аутоматско шифрирање наведених поља био је без застоја без обзира на број корисника који су нападали исти шифарник у истом тренутку. Једина три поља на обрасцу П1 за лица (Пописница) која су се попуњавала текстуално а нису могла да се аутоматски шифрирају у фази уноса била су назив највише завршене школе, занимање и назив делатности. Разлог је био тај што су пописивана лица давала за ова три поља податке који нису могли брзо да се шифрирају на основу постојећих шифарника, осим делатности. Због тога су та три поља била шифрирана у следећој фази обраде података.

Помоћу екрана на коме се налазио списак унетих образаца П2 (стан, односно домаћинство) у оквиру једног пописног круга, а испод њега списак припадајућих образаца П1 (лица) за изабрани образац П2, било је веома лако позиционирати се на образац који је потребно изменити, односно обрисати. Брисањем обрасца П2 аутоматски су се брисали и његови припадајући обрасци П1 да се неби нарушио интегритет базе.

За преглед унетог материјала и његову контролу коришћен је помоћни програм који се налазио на сваком од сервера на свих 8 локација где се вршио унос података. По завршеном уносу одређеног пописног круга оператер је био дужан да фасциклу са материјалом раздужи код вође смене тако што би вођа смене преко помоћног програма проверио квалитет унетог пописног круга.

Помоћни програм садржао је разне прегледе:

- Број унетих слогова по општинама и пописним круговима
- Контрола учинка оператера и квалитета рада (број грешака)
- Приказ броја грешака у оквиру општине-пописног круга маркираних при уносу на нивоу слога
- Део контроле контингента и коректности дистрибуције појединих обележја
- Контрола вероисповести, националности и језика
- Контрола улица за Београд

Оваквом контролом унетог материјала постигли смо да после ове прве фазе обраде података имамо веома квалитетан материјал иако смо због потреба Владе Републике Србије фазу уноса морали да скратимо за два месеца.

За непуних пет месеци унето је 3 138 370 образаца за станове, односно домаћинства и 8 099 769 образаца за лица.

Постшифрирање

Као новина у односу на раније примењиване поступке шифрирања, ручно шифрирање и оптички читач, урађена је апликација која ради по принципу препознавања текста.

Она нуди могућност аутоматског, полуаутоматског и појединачног шифрирања три обележја са Пописнице :школска спрема, занимање и делатност.

Код аутоматског шифрирања слогови са истим садржајем поља за шифрирање се групишу, а потом се врши консултација са одговарајућим шифарником.

Уколико постоји кореспонденција '1-1' ('један према један') између груписаних поља и шифарника, све групе, односно слогови тих група, биће прешифрирани.

По завршеном поступку шифрирања дошло се до закључка да се применом овог начина добило доста на убрзавању самог процеса шифрирања.

Као илустрацију, наводимо податак за свако од ова три поља на територији Централне Србије без Београда:

- Школска спрема - 23,9%
- Занимање - 62,6%
- Делатност - 72,9%

Напомене:

- Низак ниво успешности аутоматског шифрирања код обележја школска спрема (23,9%) је последица неусаглашених и неједнаких назива завршених средњих, виших и високих школа, односно различитих текстуалних облика назива.
- Оно што је отежавало аутоматско шифрирање обележја занимања је:
 - различите комбинације сложених назива занимања
 - навођење титуларног звања
 - непрецизни називи занимања
 - навођење назива делатности уместо занимања
- Једини проблем код обележја делатност је било навођење старих шифара

Полуаутоматским шифрирањем је омогућено да шифрант уради шифрирање оних слогова, који из неких од горе наведених разлога, нису били обухваћени аутоматским шифрирањем.

И код овог поступка се слогови са истим називом обележја групишу и потом се на основу селектованог дела текста или новоуписаног текста врши претраживање.

На основу резултата претраге и одабира назива врши се прешифрирање целе групе.

Уколико има слогова чији текст за поједино поље није по квалитету задовољавајући да би се извршило шифрирање, постоји могућност да се види сваки појединачни слог, чиме се омогућава увид у остале податке који помажу при шифрирању.

На основу фреквенције појављивања неког назива, односно броја слогова у групи, дата је могућност да се код великих фреквенција појављивања неког назива тај назив упише као синоним, чиме се омогућава проширивање шифарника.

Појединачним шифрирањем су се прешифрирали слогови који нису прешифрирани у претходне две фазе.

Ова фаза обухвата мали број специфичних случајева када је потребан увид у цео слог.

По завршеном шифрирању омогућен је преглед шифрираног материјала као и могућност измене.

Преглед материјала је прилагођен сваком поједином шифрираном пољу.

Укључена су и нека основна правила логичке контроле за ова поља, тако да се материјал може контролисати и кориговати и на овом нивоу.

Контрола контингената

Ова фаза представља врло комплексан процес којим се контролише логичност веза између слогова за стан и домаћинство и слогова који се односе на одговарајућа лица у стану, односно домаћинству.

Апликација је нудила могућност лаког откривања, маркирања и аутоматског кориговања нелогичности на нивоу слога, као и групе слогова одређене логичке целине, контролу логичности породице. Један део контроле контингента (припадност лица стану односно домаћинству и контрола броја пописаних лица у стану одн. домаћинству) одрађен је још приликом уноса. Вршена је исправка погрешних година рођења и пола и изведено је обележје старост.

У циљу кориговања откривених грешака за ову фазу је било потребно ангажовање стручњака који су добро упознати са методологијом, као и додатна обука оператера који су учествовали у овој фази.

Логичка контрола

Ова је фаза која пресудно утиче на квалитет коначних података, у смислу тачности и потпуности.

Раније је примењиван програмски пакет АЕРО, чија су правила при формулисању критеријума логичке контроле задржана у оном делу у коме се принцип рада тог пакета подудара са новим принципом рада, који ће овде бити изложен.

Неке од основних принципа при формулисању критеријума ћемо навести:

1. Принцип минималне промене
2. Сачувати расподелу колико год је могуће
3. Правила корекције произилазе из правила контроле.

За формулисање и тестирање принципа логичке контроле урађена је апликација која омогућава прављење и тестирање динамичких SQL упита и њиховог уписивања у табелу. Овако генерисана табела упита (Табела логичке контроле) је подложна стандардним променама: уписивање, брисање и ажурирање.

На основу ове табеле се генеришу Views и Stored Procedures, чијим се активирањем извршава поступак логичке контроле.

Што се тиче логичке контроле за станове и пољопривреду програми су одрађени у PL/I на host-у уз мноштво контролних табела. Урађена је и могућност генерисања података за станове за оне слогове код којих су сви подаци били нуле, на основу исправног слога за стан из истог пописног круга.

Пре преласка на фазу логичке контроле, због специфичности пописа посматраног у контексту збивања у последњој деценији, урађена је и апликација која омогућава посматрање обележја:

- Националност
- Језик
- Вероисповест

Овим је дата могућност да се та обележја укрштају и прате на нивоу породице и одабране територијалне јединице, а са циљем постизања коректности података.

ОПТИЧКИ ЧИТАЧИ

Мануелни унос података може да проузрокује грешке које се догађају услед погрешног уноса, а које се програмски не могу регистровати. Ово се нарочито односи на шифрирање текстом унетих података, да ли постоји податак на пописници или не или ако је унет податак који је могућ, али такав није био уписан на пописници. Све ово проузрокује велики рад на чишћењу унетог материјала.

Употребом савремених оптичких читача и одговарајућег софтвера овакав проблем би се сигурно избегао.

Последњих деценија дошло је до великог развоја технологије како у области скенера тако и у области софтвера за оптичко препознавање текста. У свету је пракса да се за унос података у истраживањима која имају веома велики број упитника, као што је то

случај са Пописом становништва користе скенери и софтвер за оптичко препознавање текста. Навешћемо неколико разлога због чега се они користе:

- Употреба скенера омогућава нам да се сви упитници чувају у облику слике која се може архивирати у бази података, због чега се након скенирања не морају чувати папирни оригинали.
- Употреба скенера омогућава бржи унос података, рационалнију организацију рада и смањење трошкова реализације.
- У оквиру софтвера за оптичко препознавање текста постоје три фазе кроз које сваки упитник мора да прође, а то су препознавање, верификација и корекција података.
- Оператери у свим овим фазама пред собом на рачунару увек имају слику оригинал упитника на основу којег раде обраду података, чиме се смањују грешке при уносу података.

Веома је важно напоменути да у оквиру софтвера за оптичко препознавање текста постоје и програми за дизајнирање упитника. Када се користи и овај део за дизајнирање упитника, тада у фази препознавања скенираних података софтвер може да препозна много више података. Због тога је веома важно имати софтвер пре него што се крене у фазу припреме и креирања упитника.

Закључак:

Сматрамо да употребу скенера и софтвера за оптичко препознавање текста треба озбиљно узети у разматрање за унос података како пробног Пописа 2009. године, тако и Пописа становништва 2011. године, а добром концепцијом упитника и могућношћу препознавања неких текстом унетих одговора смањила би се могућност грешке. Фаза постшифрирања неких текстуалних обележја највероватније не би могла да се избегне, и ту би веома значајна била искуства из Пописа 2002, како за израду софтвера, тако и за обогаћивање шифарника.

Што се логичке контроле тиче, мислимо да би се набавком неког савременог софтвера за логичку контролу као што је својевремено био АЕРО методолозима знатно олакшао рад и да би се значајно убрзао процес дефинисања критеријума и квалитет добијених података.

СТАНДАРДИ У ИЗРАДИ ПОПИСНИЦА, ОБЈАВЉИВАЊУ, ПУБЛИКОВАЊУ И ПРЕЗЕНТАЦИЈИ РЕЗУЛТАТА ПОПИСА

Резиме

У овом раду укратко се говори о основним стандардима у изради Пописнице за Попис становништва (дат је приказ Пописнице за попис 2002. године и преглог за изглед Пописнице за попис 2011.). Укратко су назначени "улази", односно форми улазних података који су потребни да би израда публикација и приказ резултата били што ефикаснији. Наравно, дати су и основни стандарди публикавања добијених резултата, како на папиру (за књиге Пописа), тако и у електронској форми. Као битан део рада, дат је и предлог за графичко приказивање добијених резултата Пописа, како би они били што јаснији и прегледији за крајњег корисника.

Увод

Како би се Попис становништва 2011. обавио што квалитетније и како би коначни резултати Пописа били објављени у што краћем року и што квалитетније, потребно је дефинисати и одређене стандарде у публикавању и дисеминацији података. Овај рад је, пре свега, концентрисан на дефинисање стандарда у фази Пописа који се односе на публикавање и дисеминацију података, као битне фазе у припреми пописа и **изради Пописнице**. Овде није детаљно описана израда саме Пописнице, већ је само дат предлог изгледа неких питања на Пописници за Попис 2011. године (*прилог 1* на крају овог рада). Наравно, у зависности од методологије Пописа и питања која ће се користити у Попису 2011, биће прилагођена и сама Пописница, како би била што прегледнија и јаснија, како за пописиваче тако и за оне који се баве обрадом резултата. Оно што је врло важно, јесте *припрема Пописнице за оптички читач*, без обзира да ли ће се унос података вршити оптичким читачима или ручно. Наше становиште је, без обзира на трошкове, да Пописнице треба читати **оптичким читачем**, јер је сам унос много бржи, што наравно скраћује време за каснију обраду и утиче на раније објављивање прикупљених резултата. Наравно, Пописница мора да буде стандардизована, како би софтвер за препознавање што ефикасније "обавио свој посао". Због оптичког читања, неопходно је *одмах кренути са израдом софтвера* за препо-

знавање. Тај софтвер треба да одраде стручњаци Републичког завода за статистику, јер би се он могао користити и за друга истраживања.

Након уноса, ти подаци ће бити подвргнути различитим контролама и обрадама, што, наравно, није тема овог рада. Коначно се ти подаци у облику база података, из којих је могуће креирање различитих табеларних приказа, могу презентирати крајњим корисницима. Овај вид приказа је врло значајан и интересантан за стручњаке и кориснике који знају да раде са базама података. Ипак, морамо разумети да је за већину корисника најприхватљивија штампана форма основних резултата Пописа, као и графички прикази података преко мапа, графикона или на WEB сајту. Зато се овај рад орјентише, пре свега, на ове врсте приказа и дисеминације добијених резултата Пописа.

Улази потребни за публикување података

За публикување и приказ добијених резултата Пописа улазни подаци за публикување могу бити дати у различитим облицима. Обзиром да ће бити урађена јединствена база података, најједноставније је из те базе директно преузети податке (или већ табелиране, или креирати саме табеле по захтеву корисника). Обзиром да ће се из ове базе података преузимати и одређени подаци који ће бити подвргнути даљим, детаљнијим анализама, могуће је да Одељење за публикување преузме у друге облике улаза у електронској форми из других софтверских пакета, као, на пример, текстуалне датотеке, датотеке са *hosta* (великог рачунара Завода), *excela* и слично.

Обрада добијених резултата за публикување и дисеминацију

Подаци који се добију као улазни, обрађују се и презентирају крајњим корисницима. Оно што је јако битно у обради ових података и припреми за публикување је да сваки облик електронских података може бити софтверски обрађен, и уз што мању ручну обраду презентирају на различите начине.

Као што је већ речено, улази за обраду су различити, али сваки од тих улаза мора бити стандардизован како би се одређеном аутоматизацијом и низом макроа у MS Visual Basic што брже и ефикасније ти подаци припремили за публикување и дисеминацију.

1. Подаци преузети из базе података са персоналног рачунара

Уколико се улазни подаци за публикување преузимају из базе података, ту је посао обраде најједноставнији. Већ постоји низ макроа које користи Одељење за публикување Завода, како би се ови преузети подаци прерадили у табеле, на што ефикаснији начин, уз минималну ручну обраду. Овде би једино било потребно, због унапређења дизајна публикација и приказа, извршити минималне промене у већ постојећим макроима. Неке публикације Демографске статистике већ су успешно одрађене на овај начин. Значи, креирање табела се врши преко макроа, а у оквиру MS Word документа се израде и графикони који се аутоматски повезују са подацима из посебне датотеке. Формат ове улазне датотеке за графикон може бити: TXT, CSV (сепаратор између појединих колона треба да буде табулатор, зарез и бланко), XLS (из MS Excel програма) или WSK (програм Lotus 1-2-3). Ажурирањем података у оквиру ових датотека, аутоматски се ажурирају и графички прикази. Ове улазне датотеке могу се користити не само за форматирање публикација у MS Word програму, већ и за различите облике презентовања података у MS PowerPoint презентацијама и сл.

2. Подаци са HOSTA (великог рачунара РЗС)

Уколико се подаци преузимају са великог рачунара, ситуација је само мало сложенија. Табеле које се ураде на ХОСТ-у пребацују се на ПЦ (фајл трансфером), активирају се макрои који прилагођавају те табеле на форме објашњене у претходној тачки, и даље је процедура индентична већ објашњеној. Разлика је само у томе што се од улазних табела прави међукорак који прилагођава добијене податке и прави улазне датотеке, прихватљиве за даљу обраду. Наравно, и на самом великом рачунару се може урадити обрада тако да се већ добију жељене датотеке. И ова процедура је раније коришћена за неке публикације које су рађене у бившем Савезном заводу за статистику.

3. Подаци из текстуалних и других датотека

Претходна два поступка је могуће у потпуности аутоматизовати, уз минималне дораде постојећих решења. Наравно, треба предвидети и случај када се врше различите статистичке анализе па се добијени резултати налазе у различитим форматима из различитих програмских пакета. Најважније је да се и овде успоставе неки најосновнији стандарди, како би се сви формати ускладили и што лакше публиковали и презентирали. И овде постоје неке процедуре које су већ испробане. Оно што је најважније јесте да онај ко врши анализу података, као и крајњи корисник има потпуни комфор у анализама и да не обраћа много пажњу на те стандарде, које у крајњој линији није ни дужан да зна. Овде је највећи терет и посао на Одељењу за публикување да изнађе решења која ће све те "улазе" прихватити, стандардизовати и обрадити. И на овом плану већ постоје урађене урађене процедуре које омогућавају стандардизацију већине познатих и коришћених улаза. То се нарочито односи на PDF формат. Често се дешава да се добију подаци који су већ конвертовани у PDF формат. Обзиром да већина конвертера из PDF није дала баш задовољавајуће резултате, Одељење за публикување је успело да пронађе решења која решавају и овај проблем, чиме се у овом раду нећемо детаљније бавити.

Стандарди у публикавању и дисеминацији

Оно што је најважније истаћи је да је потребно публикације Пописа графички модернизовати и стандардизовати. Неопходно је, као и до сада, да свака публикација садржи: методолошка објашњења, табеле, графичке приказе и картограме.

1. До сада су књиге Пописа рађене посебно на српском, а посебно на енглеском језику што је стварало одређене проблеме у одређивању тиража. **Предлог** је да се све публикације Пописа 2011. раде *двојезично на српском и енглеском језику*.
2. Свака публикација Пописа треба да има на свакој страници лого РЗС и лого Пописа становништва.
3. Табеле треба графички урадити атрактивније и прегледније, што је, наравно, посао Одељења за публикавање.
4. неопходно је осавременити графичке приказе и картограме, као и све облике и типове презентирања података.
5. Све савремене публикације се раде у боји, јер су прегледније и лепше. Потребно је обезбедити средства и техничке могућности штампе да се и публикације Пописа ураде у боји.
6. На основу резултата Пописа, поред књига Пописа које се морају објавити, било би корисно урадити Приручник са методолошким објашњешима и демографским појмовима. У њему би, такође требало дати упоредну анализу промене методологије из Пописа 2002. године и методологије 2011. године.
7. Било би добро, рецимо, урадити и **атлас** са графичким приказима и мапама различитих обележја из претходних Пописа становништва (од 1948 - 2011. године).

Практичан пример једне замишљене странице из књиге Пописа дат је у *Прилогу 2*.

Закључак

Стандардизовањем формата улазних података, као и стандардизовањем излаза (публикација припремљених за штампу, или за електронски преглед) рок израде публикације се може скратити и на неколико недеља или чак на неколико дана. Такође је, из овако стандардизованих публикација могуће у кратком року, добијати и различите облике презентирања тих података. Публикације ће, свакако, бити прихватљивије и разумљивије крајњим корисницима, ако је њихова графичка форма стандардизована и технички лепо обрађена. Сама припрема публикација за све видове формата је у 90% већ аутоматизована, тако да ту не постоје неки посебни проблеми, осим што је потребно извршити минималне измене у макроима. Оно што остаје као проблем јесте штампа самих публикација на папиру. Техничке могућности саме штампарије су доста ограничене. Зато, ако се врши модернизација и побољшање графичког изгледа публикација које се штампају, треба имати у виду и ово **уско грло у штампи**. Било би потребно, ако постоје финансијске могућности, да се набави нека *електронска штампарија*, која би још више *скратила процес штампања публи-*

кација. Оне би биле квалитетније, а смањили би се и трошкови залиха публикација. Би-ло би, у овом случају, могуће штампати публикације по захтеву корисника, у веома кратком року, и без беспотребних залиха и штампања већег тиража од неопходног. По свим раније урађеним анализама, електронска штампа би, осим ефикасније дисеминације, била рационалнија са финансијског аспекта.

ПРИЛОГ 1: ПРЕДЛОГ Пописнице за попис 2011. године

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
РЕПУБЛИЧКИ ЗАВОД ЗА СТАТИСТИКУ
РЗС

Попис становништва, домаћинстава и станова

ПОПИСНИЦА

Образац П-1
Србија 2011
ПОПОИС

Подаци из овог обрасца употребљавају се само у статистичке сврхе

2

Општина Поштом округ Стан Држављанство Лице

Закон о попису,
"Службени гласник РС",
бр. -----

1. ПРЕЗИМЕ 01

ИМЕ 02

У сваку кућицу уписати по једно слово

2. ПОЛ

03 Мушки Маркирати искључиво кружиће са знаком X
04 Женски

3. ДАТУМ РОЂЕЊА И ЈМБГ

05

(Дан) (Месец) (Година) (осталих 6 бројева из ЈМБГ)

4. МЕСТО СТАЛНОГ СТАНОВАЊА МАЈКЕ У ВРЕМЕ КАДА ЈЕ ЛИЦЕ РОЂЕНО

06

(Место - насеље)

07

(Општина или страна држава)

5. МЕСТО СТАЛНОГ СТАНОВАЊА НА ДАН 31.03.2001.

06

(Место - насеље)

07

(Општина или страна држава)

6. ПОПИСНИЦА СЕ ПОПУЊАВА ЗА

08 Расељено лице са Косова и Метохије
09 Избегло лице са простора бивше СФРЈ
10 Страног држављанина који борави у Србији најмање годину дана
11 **Остала лица**

7. ДА ЛИ СЕ ЛИЦЕ ДОСЕЛИЛО У САДАШЊЕ МЕСТО СТАЛНОГ СТАНОВАЊА У СРБИЈИ

12 Да
13 Не **Пређи на питање 8**

АКО ЈЕ ОДГОВОР ДА, УПИСАТИ:

а) Одакле се доселио

14

(Место - насеље)

15

(Општина или страна држава)

б) Година досељања 16

8. БРАЧНО СТАЊЕ

17 Неожењен - неудата
18 Ожењен - удата
19 Удовац - удовица
20 Разведен - разведена

9. БРОЈ ЖИВОРОЂЕНЕ ДЕЦЕ
(Укључујући и децу која нису у животу) 21

10. ДРЖАВЉАНСТВО

22 Србије
23 Србије и друге државе
24 Друге државе
25 Без држављанства

Ако је означено са Х 23 или 24, навести и друго држављанство

26

11. НАЦИОНАЛНА ПРИПАДНОСТ
(Према чл. -- Устава Србије, грађанин може и да се не изјасни)

27

12. МАТЕРЊИ ЈЕЗИК

28

13. НАЈВИША ЗАВРШЕНА ШКОЛА
(Одговор се не даје за предшколску децу и ученике основне школе)

29 Без школе
30 1-3 разреда основне школе
31 4 разреда основне школе
32 5-7 разреда основне школе
33 Основна школа
34 Средња школа
35 Виша школа
36 Висока школа

(Назив средње, више или високе школе)

37

38

(Одсек, група, смер)

39

40

14. ДА ЛИ ЈЕ ЛИЦЕ ПИСМЕНО (Одговор се не даје за предшколску децу)

41 Да
42 Не

15. ШКОЛА КОЈУ ЛИЦЕ САДА ПОХАЂА

43 Не школује се
44 Основна школа
45 Средња школа
46 Виша школа
47 Висока школа

ПРИЛОГ 2: ПРЕДЛОГ дизајна публикације за Попис 2011. године

Census 2011.

Попис 2011

Упоредивост података

Упоредивање података за тако дуг период, какав је обухваћен у овој књизи, налази на више тешкоћа.

Временом су настајале промене у самим појавама. На пример, основна школа није иста у XIX и у другој половини XX века. Други пример: сточни вашари били су најважнија прилика за продају стоке, а касније су их заменили други видови трговине. Те и друге појаве су за приближно исте садржаје добиле другачију форму или другачији значај. О могућностима упоређивања таквих података суд би могао да донесе сам корисник.

У низу области статистика је мењала и своје дефиниције. На пример, приликом пописивања становништва у прво време је за свако место приказивано присутно, а касније стално становништво. Дефиниције индустрије, друмског саобраћаја или туризма нису могле да остану исте у тако дугом времену. Мењале су се и класификације. Примедбе уз табеле опомињу кориснике на ове врсте промена.

Data comparability

The comparisons of data for such a long period of time as observed in this publication encounter numerous difficulties.

In time, the very phenomena changed. For example, primary school is not the same in the 19th and second half 20th century. Another example: cattle fairs used to be the general occasion for cattle sales and later on they were replaced by other modes of trade. These and similar phenomena, for approximately the same contents, assumed different form or different significance. The users could assess the possible comparability of these data.

In many areas statistics also changed the definitions. E.g. primarily in the census of population, for each place, presented was present population and later on we presented constant population. The definitions relative to industry, road transport or tourist trade could not possibly remain the same for such a long period of time. Classifications also were modified. The notes with the tables warn the users on the subject changes.

1.1. Индекси броја становника, по послератним пописима Indexes of the number of population, by after-war censuses

	По методологији ранијих пописа <i>According to the methodology of previous censuses</i>						По методологији пописа 2002. <i>According to the 2002 census methodology</i>			
	1953/48	1961/53	1971/61	1981/71	1991/81	1991/48	2002/91	2002/48		2002/91
Република Србија	106,9	109,5	110,5	110,3	105,0	149,8	-	-	Republic of Serbia	
Република Србија ¹⁾	106,3	108,4	107,9	107,3	101,2	135,0	100,9	136,2	99,0	Republic of Serbia ¹⁾
Централна Србија	107,4	108,1	108,9	108,5	102,0	139,8	99,7	139,5	97,5	Central Serbia
Војводина	103,5	109,2	105,3	104,2	99,0	122,8	104,2	127,9	103,1	Vojvodina
Косово и Метохија ²⁾	111,3	118,1	129,1	127,4	123,5	267,0	-	-	-	Kosovo and Metohia ²⁾
Град Београд	115,4	128,7	128,4	121,6	109,0	252,7	102,3	258,5	101,5	Town of Belgrade
Град Ниш	111,7	121,5	131,7	119,0	106,7	227,0	103,4	234,6	102,2	Town of Nis
Крагујевац – град	109,4	113,1	123,5	126,3	109,3	210,7	100,4	211,5	99,5	Kragujevac – town
Нови Сад – град	108,4	129,0	132,8	120,9	106,1	238,4	115,4	275,1	114,6	Novi Sad – town

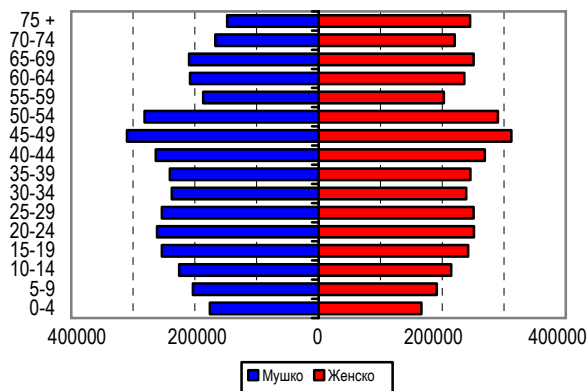
Извор: Попис 1991, књига 9; Попис 2002, књига 9.

¹⁾ Без података за Косово и Метохију.²⁾ Подаци за Косово и Метохију – за 1991, јесу процењени подаци.

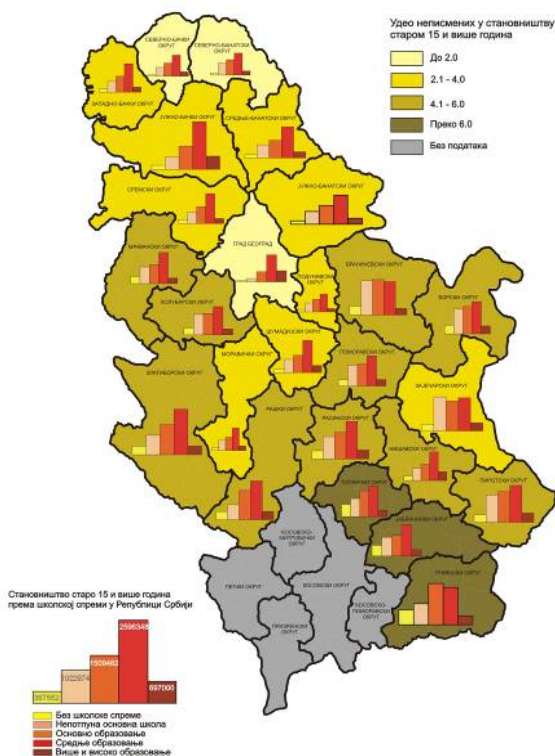
Source: 1991 census, book 9; 2002 census, book 9.

¹⁾ Excluding data for Kosovo and Metohia.²⁾ Data for Kosovo and Metohia for 1991 are estimated data.

2002

СТАНОВНИШТВО СТАРО 15 И ВИШЕ ГОДИНА ПРЕМА ШКОЛСКОЈ СПРЕМИ И ПИСМЕНОСТИ, ПОПИС 2002.

ЈЕДНОСТАВНИЈИ НАЧИН ПРЕЗЕНТОВАЊА ПОДАТАКА ПОПИСА

После Пописа становништва 2002, Завод је публикувао 32 књиге пописа. Ове књиге су изашле у периоду од 2003. године до 2007. године. То је период од пет година, а материјал пописа је био „чист“ већ 2003. године. Предлажемо да се убудуће подаци презентују на бржи и свеобухватнији начин крајњим корисницима, и то ћемо покушати да изложимо у тексту који следи.

Из материјала пописа изабрана су следећа обележја:

- насеље становања,
- насеље рада,
- пол,
- старост,
- делатност,
- највиша завршена школа,
- дневни мигранти,
- активност у последњој недељи,
- занимање.

Од ових обележја направљена је база података која садржи 3656634 слогова. Такође је направљен и мали програм за генерисање свих могућих статистичких табела. На основу ових података ми замењујемо шест књига пописа у целини, а четири делимично, и то на нивоу насеља, што није случај са књигама. Број добијених табела је скоро неограничен. Свака креирана табела може да се запамти и у Ексел облику, као и све консултационе табеле.

Уз овај програм написано је кратко методолошко упутство које објашњава изабрана обележја, а говори укратко и о методологији пописа. Урађено је и сажето упутство за коришћење ове апликације.

Поред панела, у којем правимо упите из праве базе (милионске), направљена је и тестна база у којој можемо да правимо упите, (који се релативно брзо извршавају), над та-

беламa, те да се тако упознајемо са самим радом ове апликације. Када смо задовољни резултатом упита, можемо прећи на праву базу, док упит остаје запамћен.

У даљем тексту прилажемо главне панеле ове апликације уз мале коментаре:

База пописних података из 2002 године

Претрага базе пописа	<input type="button" value="Попис"/>
Консултационе табеле	<input type="button" value="Консултације"/>
Објашњења	<input type="button" value="Објашњења"/>
Упутство	<input type="button" value="Упутство"/>
Претрага тест базе- вежба	<input type="button" value="Вежба"/>

Ово је главни изборни панел.

Опција Попис

База података пописа становништва 2002 Права

П

р

е

т

к

о

л

п

н

а

Заглавље

Додај претколону

Претколона

НасељеСтановања

Услови

<p>Додај терит.станов.</p> <p>Покрајина <input type="text" value="Покрајина"/></p> <p>Округ <input type="text" value="Округ"/></p> <p>Општина <input type="text" value="Општина"/></p> <p>Насеље <input type="text" value="Насеље"/></p> <p>Обриши терит.станов.</p> <p>Додај терит.рада</p> <p>Округ <input type="text" value="Округ"/></p> <p>Општина <input type="text" value="Општина"/></p> <p>Насеље <input type="text" value="Насеље"/></p> <p>Обриши терит.рада</p>	<p>Додај делатност</p> <p>Делатност <input type="text" value="Делатност"/></p> <p>Обриши делатност</p> <p>Додај школу</p> <p>Школа <input type="text" value="Школа"/></p> <p>Обриши школу</p>	<p>Додај активност</p> <p>Активност <input type="text" value="Активност"/></p> <p>Обриши активност</p> <p>Додај занимање</p> <p>Занимање <input type="text" value="Занимање"/></p> <p>Обриши занимање</p>	<p>Пол <input type="text" value="Мигранти"/></p> <p>Додај пол</p> <p>Пол <input type="text" value="Пол"/></p> <p>Обриши пол</p> <p>Додај мигранте</p> <p>Мигранти <input type="text" value="Мигранти"/></p> <p>Обриши мигранте</p> <p>Старост <input type="text" value="Старост"/></p> <p>Додај Старост</p> <p>Старост <input type="text" value="Старост"/></p> <p>Обриши Старост</p> <p>Додај тип нас.</p> <p>Тип насеља <input type="text" value="Тип насеља"/></p> <p>Обриши тип нас.</p>
---	---	---	--

Record: 14

Панел у коме се генеришу упити.

На овом панелу (као пример) изабран је је број становника по насељима за општину становања Ада.

НасељеСтанов	БројСтановника
Ада	10547
Мол	6786
Оборњача	389
Стеријино	234
Утрине	1038
*	

Excel

 Zelite li da prebacite u Excel?

Добијена је табела, као резултат генерисаног упита.

Иза сваке генерисане табеле понуђено је питање да ли желимо да исту табелу и упамтимо у Excel-у.

Ако је одговор потврдан, она се и приказује у Excel-у .

	A	B	C	D
1	A	НасељеСтановања	БројСтановника	
2		Ада	10547	
3		Мол	6786	
4		Оборњача	389	
5		Стеријино	234	
6		Утрине	1038	
7	Општина становања: Ада			
8				

У панелу консултационих табела бирамо табелу

Консултационе табеле

Активности	Активности	Тип насеља	ТипНас
Делатности	Делатности	Пол	Пол
Делатности сектор	ДелатСектор	Школа	Школа
Делатности подсектор	ДелатПодсектор	Старост	Старост
Мигранти	Мигранти	Занимање - групе	Групе
Насеље рада	НасРада	Занимање - врсте	Врсте
Општина рада	ОпсРада	Занимање - подврсте	Подврсте
Округ рада	ОкрРада	Занимање	Занимање
Насеље становања	НасСтан	Вежа делатности - сектор	ВежаДелСек
Општина становања	ОпсСтан	Вежа делатности - подСектор	ВежаДелПодСек
Округ становања	ОкрСтан	Град Београд	Београд
Покрајина становања	Покрајина	Подаци пописа	Попис

Са панела је изабрана табела активности

The screenshot shows a software interface with a list of activities and an Excel error dialog box. The list of activities is as follows:

Активност	Назив активности
00	Непозната активност
01	Запослен
02	Ради ван радног односа
03	Послодавац
04	Индивидуални пољопривредник
05	Самостално обавља делатност
06	Помажући члан домаћинства
07	Остали који обављају занимања
08	Незапослен-тражи посао
09	Прекинуо рад због војске односно казне
10	Пензионер
11	Има приходе од имовине
12	Има друге личне приходе
13	Домаћица
14	Дете, ученик или студент
15	Неспособан за рад
16	Остали који не обављају занимање

An Excel error dialog box is displayed with the text: "Zelite li da prebacite u Excel?" and buttons for "Yes" and "No".

На сличан начин се бирају и остале консултационе табеле.

Опција **Објашњења**

Објашњење:

Укупно (стално) становништво, попис 2002. године

Под **укупним становништвом** подразумева се укупан број сталних становника места пописа, тј. насеља у којем се врши попис. Како је пописивање извршено у истом периоду (од 1. до 15. априла критични моменат пописа је 31.март 2002. у поноћ) у свим насељима на територији централне Србије и Војводине, сумирањем укупног броја сталних становника свих тих насеља изведени су резултати о укупном (сталном) становништву за територијалне јединице вишег реда (општине, округе, као и за централну Србију и Војводину у целини).

Поред сталних становника, у укупно становништву једног насеља укључена су и избегла лица са простора бивше СФРЈ која су се настанила у том насељу, као и страни држављани на раду у Србији најмање годину дана и чланови њихове породице који су с њима боравили у месту пописа.

Опција **Упутство**

Базе података о становништву

Овде имамо базу података Попис становништва 2002 године

База пописа 2002 године садржи следећа обележја: насеље становања, насеље рада, пол, старост, делатност, школа, мигранти (дневни), активност, занимање, општина становања, општина рада, округ становања, округ рада, покрајина/подручје, групе занимања, врсте занимања, подврсте занимања, сектор делатности, подсектор делатности, тип насеља и број становника за сва ова обележја. ...

Опција **Вежба**

Ова опција је идентична опцији **Попис**

Ова база је Access, а сама апликација урађена је у VBA за Access.

Да би се ова апликација покренула, потребно је да на рачунару корисника буде инсталиран Access.

КОМУНИКАЦИЈА С ЈАВНОШЋУ И ДИСЕМИНАЦИЈА ПОДАТАКА

- Значај и улога у Попису 2011. -

Бројни фактори утичу на успешност реализације једне тако свеобухватне статистичке акције каква је Попис становништва, домаћинстава и станова. Традиционално, и сасвим оправдано, у периоду припрема пописа пажња је усмерена на методологију, законску регулативу, организацију и финансирање активности.

Од осталих фактора, значајну улогу и незанемарљив ефекат могу имати и комуникација с јавношћу, у најширем смислу, као и дисеминација резултата претходног, односно претходних пописа. Може се приметити да ова два фактора немају подједнак утицај у различитим фазама реализације акције, али њихова комбинација може допринети ефикаснијем спровођењу планираних активности.

Фаза припреме Пописа

У фази припрема пописних активности изузетно је важна комуникација с јавношћу у најширем могућем смислу. Циљ мора бити јасно дефинисан: попис је неопходан инструмент у служби знања; званичној статистици је потребна сарадња свих и, обрнуто, свакоме је потребна званична статистика да би разумео ко смо, колико нас има и како се мењамо... Потребно је посебно ставити нагласак на корист коју грађани могу имати коришћењем пописних резултата.

Комуникацију с јавношћу би требало реализовати у облику свеобухватне кампање. Циљ кампање био би креирање атмосфере у којој би се Попис третирао као заједнички посао, као прилика за свакога да допринесе ефикасном извршењу једног захтевног и обимног посла. Кампањи претходи дефинисање визуелног идентитета акције на начин који ће званичну статистику приближити грађанима.

Елементи визуелног идентитета су:

- *лого* – препознатљив и погодан за коришћење у свим инфо-материјалима и у свим приликама
- *порука/слоган* – јасна и једноставна, пријемчива за све грађане, и у урбаним и у руралним срединама, без обзира на њихове карактеристике
- *спот* – за емитовање на ТВ станицама (можда и џингл /jingle/ за емитовање на радио-станицама).

Средства која се могу користити у кампањи могу се поделити на интерна и екстерна. Најмоћније интерно средство свакако је заводски веб сајт преко кога се могу пласирати све информације у вези са акцијом. Могу се користити и брошуре и флајери са одговарајућим садржајем везаним за пописне активности. Плакат са основним информацијама о називу акције, времену и месту спровођења пописа, изложен на фреквентним местима у урбаним и руралним срединама, становништво лако и брзо меморише, што доприноси њиховој спремности да учествују у акцији.

Од екстерних комуникационих могућности најмоћније средство свакако је ТВ. Могућности коришћења телевизије су разноврсне – од учешћа представника Завода у тематским емисијама на ТВ станицама с националном фреквенцијом и на локалним ТВ станицама. Форма може бити: гостовање, интервју, изјава особа које су најпогодније да пренесу поруке и циљеве пописа и све релевантне информације. Радио-станице би такође требало искористити у ове сврхе, по истом принципу као ТВ станице. Штмпани медији су незаобилазни у овој акцији и могу допринети популаризацији Пописа и анимирању најшире јавности. Завод има добру комуникацију с бројним електронским и штампаним медијима посредством којих може информисати јавност о току и резултатима Пописа.

Користећи досадашње искуство из других акција (АЖС – Анкета о животном стандарду, 2007) могуће је применити и неке елементе директног маркетинга у смислу слања летка – позива на сарадњу на адресе грађана, нарочито у Београду, где је уочен највећи степен неповерења грађана када је реч о давању података о њима, њиховим домаћинствима и становима. У ту сврху Завод је у току спровођења Анкете о животном стандарду остварио изузетно добру сарадњу са *Инфостаном*.

У новије време појавила се још једна могућност – рекламирање у возилима ГСП-а (bus advertizing). Реклама, односно информација о Попису може бити у облику плаката или спота (аудио-визуелна порука). С обзиром на велику фреквенцију и возила и путника, ово представља врло погодно средство за најаву акције и информисање грађана.

У зависности од расположивих финансијских средстава, могу се користити и билборди на прометним местима у градским срединама у којима постоје агенције које се баве таквом врстом рекламирања.

Пословни портали су врло употребљиви у сврху добре комуникације с јавношћу.

Завод је успоставио добру сарадњу с неким порталима као што су Е Карија, Vibia, В2В.

Дисеминација података прикупљених у претходним пописима приликом припрема за акцију мање је заступљена. Користи се као илустрација текста у брошури или флајеру и као материјал/подлога за разговор у телевизијским и радијским емисијама, за давање изјава и сл.

У току реализације Пописа

Током саме акције пописивања становника, домаћинства и станова неопходна је континуирана комуникација с јавношћу да би се грађани мотивисали да сарађују, да би се утицало на елиминисање неповерења у саму акцију. Дobar потез био би ангажовање ТВ екипа, по могућству из ТВ станица са националном фреквенцијом, које би пратиле улазак пописивача у стан неког домаћинства и почетак активности у вези с пописивањем. Идеја се може спровести у дело у изабраним домаћинствима, и у урбаним и руралним срединама. Постоји драгоцено искуство из Анкете о животном стандарду из 2007. године.

Веома је важно одржавати контакт с јавношћу током реализације самог пописивања – кроз пласман информација о току Пописа, о неким карактеристикама активности у појединим срединама, давањем информација које елиминишу недоумице, ако постоје, појашњења и сл.

Дисеминација података се и у овој фази може користити као подлога за разговоре у ТВ студијама; поређења из претходних пописа су за то најпогоднија; за јавност су драгоцене информације о изворима података и месту где се подаци могу преузети, односно носачу података (књига, CD, веб сајт). Званична статистика мора бити много активнија у обавештавању јавности о богатству пописних података којима располаже (data warehouse), а који су доступни корисницима свих профила, уз ограничење да се њихов захтев не односи на индивидуалне податке.

Завршна фаза

У завршној фази пописних активности комуникација с јавношћу и дисеминација резултата пописа су равноправни и допуњују се.

У смислу комуникације, доминантне су конференције за штампу и брифинзи у циљу саопштавања првих и коначних резултата, према плану објављивања података који је саставни део плана спровођења акције. Штмпани и електронски медији су према искуству из Пописа 2002, веома заинтересовани за резултате по појединим обележјима и континуирано експлоатишу ову тему. Званична статистика, односно њени представници који се обраћају медијима требало би да врло пажљиво селекују садржај и обим података који им презентирају.

С друге стране, дисеминација података има уходани ритам: најпре се објављују први резултати, затим коначни резултати и анализа. Резултати се објављују у штампаној

форми – саопштења, књиге резултата пописа, и у електронској форми – CD, DVD, веб сајт (pdf публикација, on line база података).

Анализа коначних резултата представља велико финале ове значајне акције, за коју се, по правилу, ангажују велики људски ресурси и огромна финансијска средства. Реализује се кроз завршно саветовање, уз одговарајућу медијску пажњу, и објављивање публикације која садржи текстове еминентних стручњака из области друштвених наука.

Закључак

Оптимална комбинација комуникације с јавношћу и дисеминације података и информација може значајно допринети ефикасности реализације Пописа 2011. Ограничења у стварању што оптималније комбинације ових активности су расположивост финансијских средстава и људских ресурса, односно одговарајућих знања и вештина.

Применом досадашњих искустава и новостечених знања могуће је креирати атмосферу сарадње на заједничком послу који укључује и грађане и званичну статистику, уз обавезно узајамно поверење. Званична статистика је кроз међународне пројекте подигла ниво знања из ових области на виши ниво. Ни стечена искуства у примени стечених знања нису занемарљива.

Нове технологије у области комуникација и обраде података погодне су за остварење задатака који предстоје свим учесницима Пописа 2011. и са становишта комуникације с јавношћу, маркетинга и дисеминације и анализе података. Може се очекивати интензивнија примена савремених технолошких решења у Попису 2011. године.

Прилог

Пример 1: Плакат

Advertising/5

CENSIMENTO 2001.
Ogni risposta è importante.
Perché dietro ci sei tu.

Il rilevamento personale è rilevante il questionario distribuito a casa tua.

Rispondere è facile, grazie anche al numero verde 800-294254.

Per ulteriori informazioni visita il sito www.censimento.it

ISTAT
CENSUS
2001
L'ISTAT È UN'AGENZIA NAZIONALE ITALIANA PER LE STATISTICHE

THE 2001 CENSUS.
Every answer is important,
because you are behind it.

كل إجابة مهمة
نظراً لأنك أنت موضوع الإجابة

CENSO 2001.
Cada respuesta es importante,
porque detrás te encuentras tú.

RECENSEMENT 2001.
Toutes les réponses sont
importantes, parce qu'elles
viennent de vous.

THE STAT YOU ARE, THE STAT YOU WILL BE.

إحصاءك أنت إحصاءنا غداً، فكل إجابة مهمة لأنها وراءها أنت.

LA STAT QUE TU ES, LA STAT QUE TU SERAS.

ل'ÉTAT QUE VOUS REPRÉSENTEZ, C'EST LA STAT QUE VOUS REPRÉSENTEZ.

ISTAT
CENSUS
2001
L'ISTAT È UN'AGENZIA NAZIONALE ITALIANA PER LE STATISTICHE

CENSIMENTO 2001.
Tutte le informazioni
te le diciamo all'orecchio.

Mentre tu rispondi alle nostre domande, facciamo di tutto per rispondere alle tue. Ogni giorno, dalle 8 alle 22, il nostro numero verde è pronto a chiamare ogni tuo dubbio e incertezza sul come compilare il questionario del Censimento 2001. È un servizio a navigare, ad alta tecnologia. Il puoi trovare anche altre informazioni. La tua curiosità è insaziabile, perché vogliamo che nel Censimento 2001 ci sia anche l'Italia che sei. E l'Italia che sarai.

800-294294

CENSIMENTO 2001.
Vogliamo sapere tutto di te.
Tranne chi sei.

Le risposte che darai ai questionari del censimento 2001 saranno utili per capire meglio l'Italia e stabilire cosa fare per migliorare la vita di tutti. Rispondi con sincerità e in piena trasparenza: la serietà dei dati è garantita per legge. Le informazioni raccolte, reso anonime, potranno essere utilizzate esclusivamente a scopi statistici e ritrasmesse in forma aggregata. La tua collaborazione è decisiva, perché vogliamo che nel Censimento 2001 ci sia anche l'Italia che sei. E l'Italia che sarai.

800-294294

Пример 2: Порука/слоган

21 e 22
ottobre 2001

Censimento
2001

14° CENSIMENTO
DELLA POPOLAZIONE
E DELLE ABITAZIONI
8° CENSIMENTO
DELL'INDUSTRIA
E DEI SERVIZI

**L'ITALIA
CHE SEI.
L'ITALIA
CHE
SARAI.**

"The Italy you are.
The Italy you will be".

Извор: Национални институт за статистику Италије (Istat)

V

ОБУХВАТ И КОНТРОЛА КВАЛИТЕТА

ПОБОЉШАЊЕ ОБУХВАТА ПОПИСА

Увод

Колико нас има? Одговор на ово питање занима сваког, од обичног грађанина до оних који управљају земљом и планирају развој. То је одговор који је од интереса и за међународну стручну и политичку јавност.

За статистичаре који се баве истраживањима од интереса за целу земљу, подаци о броју лица, домаћинстава и станова су од кључне важности. У скоро свим анкетама домаћинстава које спроводи Статистика код нас, ови подаци су основ за припрему оквира за избор узорка. За сада не постоје регистри становништва и станова за целу земљу, па је попис једини извор података о становништву до најниже територијалне поделе.

Колика је поузданост података пописних јединица, лица, станова и домаћинстава, неопходна је информација за правилно коришћење пописних резултата. До процене поузданости података долази се провером спроведених активности, поређењем података са подацима из других извора, или путем истраживања на узорку. У Србији се од 1953. године, непосредно после пописа на случајном узорку спроводи контрола квалитета и обухвата.

Грешке обухвата су грешке које настају услед изостављања, дуплирања и погрешног разврставања пописних јединица. Поузданост података је већа уколико су грешке обухвата мање. Грешке обухвата су у тесној вези са осталим грешкама које се могу јавити у попису, па се не могу посматрати независно од њих.

У овом раду ће укратко бити изложени основни појмови о квалитету статистичких података, о грешкама у попису, посебно о грешкама обухвата. На крају ће бити наведене и мере којима се грешке и њихов утицај на резултате може умањити.

Квалитет статистичких података и грешке у попису

Информације о квалитету статистичких података говоре нам о степену њихове употребљивости. Без тих информација подаци су непотпуни. Према ЕУРОСТАТ-у (слично дефинишу и друге статистичке институције) информације које омогућавају процену квалитета односе се на:

1. релевантност (степен испуњења потреба корисника, садашњих и потенцијалних);
2. тачност (степен блискости податка и праве вредности);
3. благовременост и пунктуалност (благовременост се односи на временски период од референтног момента до момента када су подаци доступни, а пунктуалност на временску разлику од момента када су подаци требали да буду објављени до момента када су стварно објављени);
4. доступност и јасноћа (доступност се односи на физичке могућности доласка корисника до података, а јасноћа на приступачност додатних информација и метаподатака);
5. упоредивост (степен упоредивости података о истој карактеристици, а с обзиром на примењену методологију, у времену, простору и по другим доменима);
6. кохерентност (степен адекватности комбиновања на разне начине и у разне сврхе, сличних података из различитих извора).

Уз ове информације, при процени квалитета, узимају се у обзир и трошкови истраживања и оптерећеност извештајних јединица.

Из наведеног се види да се процена квалитета података одређује, не само на основу тачности, већ и на основу других карактеристика података.

Тачност података пописа утврђује се на основу грешака које се могу јавити у свим фазама рада, на пример:

- грешке при постављању и дефинисању циља и предмета пописа (ове грешке су најозбиљније јер доводе у питање целокупно истраживање);
- грешке при дефинисању упитника и других инструмената пописа;
- грешке услед неадекватне обуке пописивача;
- грешке које настају као последица неадекватне пропаганде пописа;
- грешке при пописивању услед нејасних скица и упутстава;
- грешке пописивача;
- грешке одовора лица која се пописују (настају услед неспремности испитаника да да одговоре на нека питања, услед нејасних или неадекватних питања; ове грешке могу настати и због неповољне политичке ситуације и страха испитаника да дају тачан одговор);
- грешке шифрирања;
- грешке при уносу податка (у ове грешке спадају све грешке од изостављања из уноса целокупне грађе неког пописног круга до погрешног уноса услед недовољне контроле распона и конзистености података);
- грешке обраде и
- грешке импутације података.

У грешке пописа спадају и грешке обухвата пописних јединица, а то су грешке које настају услед изостављања, дуплирања и погрешног класификовања. Ове грешке зависе од осталих грешака које се могу јавити у попису. Тако, на пример, нејасно постављена питања на пописници које се односе на контингенте лица, могу изазвати грешку погрешног разврставања. Неадекватне и нејасне скице, као и недовољно обучени и мотивисани пописивачи могу да доведу до изостављања или дуплирања станова, лица или домаћинства.

Мере за побољшање обухвата пописа

Наважнија мера за побољшање обухвата је превенција, тј. спречавање јављања крупних грешака. Мере превенције подразумевају да пописним активностима треба добро управљати и у случају потребе благовремено реаговати да би се отклонили пропусти. Томе свакако доприноси добро изабран тим који ће руководити пописним активностима, тимски рад са позитивном мотивацијом и правичност при награђивању учесника у попису.

Грешке пописа су неузорачке грешке које су систематске и доводе до пристрасних, искривљених резултата. Ове грешке није лако измерити, а могу се проценити пажљивом анализом извршених операција и додатним истраживањима. Једна од мера за смањење утицаја грешака овог типа јесте и то да ангажовани у попису буду свесни могућих извора грешака у свом раду и да због тога раде пажљивије, одговорније, као и да свој рад докоментују.

Пробни попис се спроводи са циљем да се провери организација, инструменти и активности пописа. Он пружа драгоцене информације о томе како увести побољшања у планираном попису. Та побољшања свакако доприносе бољем обухвату пописних јединица.

Најважнији инструменти пописа, пописнице и други обрасци, су у пробном попису изложени контроли. Провера упитника може да се спроводи у неколико корака:

- у првом, у коме би се обрасци дали колегама да их попуне и да се од њих прикупе коментари;
- у другом, у коме би се, на малом узорку, прикупили подаци на терену. (коментари пописивача о нејасним или неодређеним питањима, о питањима на која лица нису била спремна да одговоре, или о непотпуном избору одговора на нека питања су све драгоцене информације за побољшање квалитета пописа);
- у трећем, у оквиру пробног пописа на случајном узорку, би се поново контролисали упитници.

Пробни попис, осим за контролу инструмената, може се искористити за контролу организације, програма за унос упитника, обраде и делимично за контролу програма за импутацију и табелирање.

На крају, спровођењем контроле обухвата и квалитета на случајном узорку, обезбеђују се оцене грешака обухвата као и контрола тачности неких одговора на питања из пописа.

У Србији се контрола пописа на узорку спроводи од Пописа 1953.

Значајан допринос теорији и примени контроле квалитета статистичких података дао је Слободан Жарковић. Може се сматрати једним од пионира у овој области, којој се данас посвећује велика пажња.

Уместо закључка

Побољшање обухвата пописа може се остварити побољшањем квалитета свих пописних активности. Веома је важно да учесници у попису:

- буду свесни значаја пописа;
- да разумеју појам квалитета података;
- да познају основне грешке које се могу јавити у раду за који су одговорни;
- да знају како да квалитет свог рада држе под контролом и
- да документују свој рад.

Пробни попис је активност која треба да обезбеди информације за побољшање инструмената пописа, организације и неких активности пописа.

Оцене грешака обухвата оцењују се истраживњем на случајном узорку, у контроли квалитета и обухвата.

Коначно, заједно са резултатима пописа, потребно је да постоји извештај о његовом квалитету.

Литература

- (1) Zarkovich, S.S, *Sampling Methods and Censuses*, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome 1965
- (2) Zarkovich, S.S, *Quality of Statistical Data*, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome 1966
- (3) Жарковић, С.С., *Употреба статистичких података*, Савезни завод за статистику, Београд 1976.
- (4) Меловски Трпицац, О., Чановић, П., Лазовић, В., Огризовић Брашанац, М., Делић, С. *Анализа резултата контроле обухвата Пописа 2002. у Републици Србији*, Републички завод за статистику, Београд 2004.
- (5) Савезни завод за статистику, *Методологија контроле квалитета Пописа становништва, домаћинства и станова у 2002. години*, Београд 2002.
- (6) United Nations, *Conference of European Statisticians Recommendations for the 2010 censuses of population and housing, Adopted by CES*, Geneva 2006
- (7) Working group "Assessment of quality in statistics", Sixth meeting, *Item 4.2: Methodological Documents – Definition of Quality in Statistics*, Luxembourg, October 2003
- (8) Working group "Assessment of quality in statistics", Sixth meeting, *Item 4.2d: Methodological Documents – Handbook "How to make a quality report"*, Luxembourg, October 2003

Мирјана Огривовић Брашанац
Предраг Чановић
Републички завод за статистику Србије

КОНТРОЛА КВАЛИТЕТА ПОПИСА

Увод

Почев од 1981. године, непосредно после Пописа становништва на територији Србије спровођена је Контроле Пописа, с циљем да се провери обухваћеност пописних јединица и квалитет добијених података. Мада контрола Пописа на овим просторима има знатно дужу традицију, ову годину издвајамо као посебну, пошто су тада, на извесан начин, постављени стандарди, који су доследно примењивани и у наредним контролама.

Наиме, тада је у Институту за статистику, при Савезном заводу за статистику СФР Југославије, тим младих експерата припремио методологију контроле пописа, на темељу модела који је развијан у Бироу за попис САД. Модел је, до тада, примењиван у више великих истраживања, као што су Светска анкета о фертилитету, амерички пописи и друга.

На том послу у Институту су ангажовани најквалитетнији кадрови, тако да се рад није ограничио само на израду методологије, већ је проширен и на припрему, организацију, инструктажу контролора, шифрирање и унос материјала, да би се окончао обрадом материјала, анализом и публикавањем добијених резултата.

Већ у самој реализацији овог, веома амбициозно замишљеног, пројекта чија је припрема трајала две године, дошло је до извесног осипања кадрова, тако да је у завршној фази (обрада и анализа), на овом послу радило само двоје људи.

Стање у Савезном заводу за статистику, одражавало је слику тадашње државе, тако да су сви послови око ове акције у наредном попису (1991. године) оптеретили само Службу за узорак, која је имала само четири запослена и неупоредиво више обавеза него 10 година раније.

Без обзира на рестриктивну политику запошљавања и одлазак искусних кадрова, континуитет је ипак одржан, тако да смо сада богатији за искуства из још два пописа и покушаћемо да за претстојећи Попис унапредимо контролу, посебно на аналитичком плану.

Методолошке и организационе основе контроле квалитета Пописа

Контрола квалитета Пописа 2011. године биће спроведена непосредно по завршетку пописивања на терену. То не значи, да пошто 15. априла пописивачи предају материјал контролорима, треба одмах отпочети са инструктажом контролора. Искуства из ранијих пописа показују да је неопходно сачекати бар недељу дана, пошто је већина контролора бира на међу најискуснијим статистичарима, на које иначе и пада највећи терет у фази концентрације и контроле основног материјала Пописа.

Јединице контроле су исте као и у Попису: становништво, домаћинства и станови. Треба настојати да се садржај контроле (бар што се тиче избора обележја) не мења много, како би било омогућено праћење и упоредивост квалитета података од Пописа до Пописа.

Предвиђен је двоетапни узорак домаћинства, при чему би се у првој етапи бирали пописни кругови у којима би се у целини извршила контрола обухвата, а у изабраним круговима би се спровела и контрола квалитета одговора на приближно 10% домаћинства. Узорака фракција пописних кругова за контролу обухвата износила би 0,5%. Стратификација пописних кругова проистиче из типа насеља коме припада пописни круг, а следећи корак у стратификацији дели пописне кругове у насељима истог типа, према величини, на две једнако величинске групе (по броју домаћинства).

Контролна пописница садржаће питања која се контролишу, са упоредним приказом одговора у Попису и у Контроли. Контролор ће на терену попунити део предвиђен за одговоре у Контроли, а након упаривања са пописним материјалом, у контролну пописницу, као одговори у Попису биће преписани одговори из оригиналне пописнице.

Следећи корак у процесу је шифрирање, које се као и остали поступци, врши на исти начин као и у Попису. У тој фази уписују се и шифре квалитета одговора, у смислу методолошке исправности одговора. Додељивање шифре квалитета одговорима из Пописа и Контроле врши се независно, што значи да одговору из Контроле шифру за квалитет одговора додељујемо независно од шифре за квалитет одговора у Попису.

На основу упарених одговора из Пописа и Контроле израчунаће се оцена броја пописних јединица по контингентима, индикатори квалитета одговора, дистрибуције одговора према шифрама квалитета и дистрибуције упитника према броју неслагања (грешака).

Коначно, један од показатеља квалитета биће и табела са приказом дистрибуције упитника према броју грешака. Под грешком се подразумева свака разлика између упарених одговора из Пописа и Контроле.

Присутна је идеја да се овом приликом пописни подаци унесу у базу података преко оптичког читача, што отвара и питање контроле уноса. Извесна позитивна искуства о томе постоје у РЗС Србије, пошто је сличан посао 1981. године рађен за тадашњу СР Хрватску.

Мада није непосредно везано за тему коју третира овај рад, сматрамо да одлуку о начину уноса података треба донети на време, што значи бар годину дана пре спровођења Пописа, Средства за набавку опреме треба да буду обезбеђена Законом о Попису, а уговарање, испорука и тестирање пре него што отпочне теренски рад.

О индикаторима квалитета

При дефинисању појмова "пристрасност" и "грешка одговора" у теорији узорка користи се израз "вредност обележја", под којим се подразумева "тачна вредност", односно претпоставља се да су подаци "чисти" од неузорачких грешака.

У пракси су, међутим, поред грешке одговора (односно мерења), могуће и друге грешке, као што је погрешно записивање податка од стране анкетара, грешка при уносу или чак и у некој од наредних фаза обраде.

Како се уместо **тачне вредности** користи **анкетна вредност** обележја, анализа квалитета одговора се додатно компликује постојањем неузорачке пристрасности и неузорачке варијансе. Као и узорачки параметри и ови појмови се дефинишу као очекивана вредност рачуната из свих могућих узорака посматране популације.

У РЗС Србије, коришћен је најпростији случај општег математичког модела: на истом узорку спроведена су два истраживања, под истим општим условима. Под појмом "исти општи услови" подразумева се примена исте методологије за исти период посматрања, уз ангажовање једнако квалификованих анкетара.

С обзиром да не познајемо праву вредност, тако да нам је непозната и пристрасност, примена овог модела је ограничена на оцену просте варијансе одговора.

Попис је третиран као основно истраживање, а Контрола као репликација, што и одговара редоследу спровођења. У Контроли се некад практикује да се, у случају неслагања Пописа и Контроле, поновним изласком на терен утврди стање које можемо прогласити за тачно, без обзира да ли се слаже са Пописом или Контролом, или се разликује од оба. Због временских, финансијских и осталих ограничења, нећемо бити у могућности да применимо овакав, комплекснији и за анализу богатији модел.

Ради бољег разумевања показатеља квалитета, покушаћемо да објаснимо њихову конструкцију и опишемо значење:

Нека је Р неко обележје (питање из упитника), које је обухваћено контролном пописницом (на пример: сектор делатност). Нека је, даље, М један од 17 предвиђених модалитета одговора (на пример: "образовање"). Све контролне пописнице, по одговору на то питања, можемо поделити на 17 класа (група) и формирати следећу табелу:

		ОДГОВОР У ПОПИСУ		
		"Образовање"	Различит од "образовање"	Укупно
ОДГОВОР У КОНТРОЛИ	"Образовање"	a	b	a+b
	Различит од "Образовање"	c	d	c+d
	Укупно	a+c	b+d	n=a+b+c+d

где је:

n - укупан број случајева у табели, тј. укупан број случајева који припадају некој од класа, дефинисаних модалитетима посматраног обележја;

a - број случајева који припадају класи одговора М и у Попису и у Контроли (у оба случаја је одговорено са " образовање");

b - број случајева који не припадају класи М према одговору у Попису а припадају тој класи према одговору у Контроли;

c - број случајева који припадају класи М према одговору у Попису, а не припадају тој класи према одговору у Контроли;

d - број случајева који не припадају класи М ни у Попису ни у Контроли (у оба случаја је је одговор различит од " образовање");

На основу ове табеле, једноставно се рачунају следећи индикатори квалитета одговора (за дати модалитет посматраног обележја):

Стопа бруто разлике добија се по обрасцу: $g = (b+c) / n$

Бруто разлика (b+c) представља број случајева који су, према Контроли, у Попису погрешно искључени или погрешно укључени у класу М. Стопа бруто разлике је количник бруто разлике и укупног броја случајева у табели.

Уколико су Попис и Контрола спроведени независно и под истим општим условима, g/2 се може користити као мера просте варијансе одговора :

$$s_r^2 = (b+c) / 2n$$

Стопа нето разлике рачуна се као: $e = (c-b) / n$

Нето разлика (c-b) представља разлику између тотала за класу М добијених у Попису и Контроли. Ако се претпостави да је Контрола тачна ова разлика може се користити као мера пристрасности. Стопа нето разлике је количник нето разлике и укупног броја случајева у табели.

Индекс неконзистентности се рачуна по формули:

$$I_n = n(b+c) / ((a+b)(c+d) + (a+c)(b+d))$$

Индекс неконзистентности представља удео просте варијансе одговора у укупној варијанси, која се оцењује са: $V_m = ((a+b)(c+d) + (a+c)(b+d)) / 2n^2$

Очекивања

Ранија истраживања показала су бољи квалитет одговора на питања о лицима, него део упитника који се односио на стан и домаћинство. Најављена проширења пописнице, према међународним препорукама, сигурно ће утицати на квалитет одговора. С друге стране, извесно је да ће доћи до знатне редукације у делу упитника који се односио на пољопривредна газдинства, тако да креатори упитника морају водити рачуна о укупном обиму свих делова упитника, како би се оптерећење пописивача задржало на приближно истом нивоу као и у претходним пописима.

По завршеној обради материјала Контроле пописа, планира се анализа резултата по следећим критеријумима:

1. фреквентности грешака;
2. методолошке исправности одговора;
3. индекса неконзистентности (као мере утицаја варијансе одговора) и
4. стопе нето разлике (као мере утицаја пристрасности)¹.

Серија података из четири узастопна Пописа треба да да оцену о квалитету података, по свим горе наведеним критеријумима. Не треба очекивати побољшања у свим аспектима, али уколико методолози и организатори добро припреме и обаве свој посао, сигурно је да ће се то одразити кроз резултате контроле. Коначно, треба имати у виду да је и сам поступак Контроле подложен истим бољкама као и Попис. Једина разлика је у потпуној аутономији Контроле која омогућава да се у процедуру уграде досадашња искуства и да се уочене мањкавости не понављају.

ЛИТЕРАТУРА:

- (1) *Жарковић, С. (1954), Грешке пописа становништва, Студије и анализе 3*
- (2) *Barbara A. Bailer, Tore Dalenius (1969), Estimating the Response Variance Components of the U. S. Bureau of the Census Survey Model*
- (3) *мр. Драгана Миленковић (1987), мр. Предраг Чановић, Контрола квалитета Пописа становништва, домаћинства и станова 1981. године- стално становништво*
- (4) *М. Огризовић Брашанац, О. Меловски Трпињац, Предраг Чановић и др. (2002), Квалитет података Пописа становништва, домаћинства и станова у Србији 2002. године*

¹ Уз претпоставку да је податак Контроле "тачан".

ПОТРЕБА ЗА СПРОВОЂЕЊЕМ КОНТРОЛЕ КВАЛИТЕТА ПОПИСА СТАНОВНИШТВА

1. УВОД

Попис је комплексно, скупо и најобимније статистичко истраживање, а резултати пописа су од прворазредног значаја за земљу у којој се спроводи. Из тог разлога, припрема поступака за спровођење контроле квалитета пописа мора имати централну улогу у комплетној пописној процедури. Контрола квалитета података морала би се спроводити у сваком кораку пописне процедуре. Главни циљ контроле квалитета јесте изградња квалитета кроз примену знања и стручности запослених на свим нивоима. На тај начин имали би благовремено откривање грешака, и могли би се предузети одговарајући кораци у њиховој елиминацији или смањењу њиховог утицаја. Без одговарајућег програма контроле квалитета коначни резултати пописа могу бити слабог квалитета, а одлучивање на основу таквих података може довести до крупних грешака.

Систем за осигурање квалитета треба да буде део целокупне пописне процедуре, као интегрални део сваког корака у тој процедури: планирање пописа, пробни попис, попис, проток документације, прикупљање података, кориговање, табелирање и дисеминација. На овај начин можемо имати добар темељ за спровођење поуздане контроле квалитета.

2. ГДЕ СЕ ЈАВЉАЈУ ГРЕШКЕ

Свако статистичко истраживање, ма колико добро планирано и спроведено, подложно је утицају разних грешака.

Све фаза рада у процесу постављања и спровођења статистичког истраживања носе ризик грешака, који се статистичарима непријатно враћа кроз питања поузданости резултата и оцене грешака које су у њима садржане.

Већ у фази припреме статистичког истраживања, тј. у одређивању програма истраживања и прецизирању појмова и дефиниција, могу се лако направити грешке са озбиљним последицама (нпр. нека значајна обележја могу да се занемаре, неке дефиниције могу да буду неадекватне и сл.).

У каснијим фазама рада постоје, наравно, и многе друге могућности да се појаве грешке и пристрасности. На пример, у припремању упитника, нека питања могу бити нејасна, распоред материјала на упитнику може да ствара тешкоће у оријентацији и сл.

Упутства за теренски рад су један други извор озбиљних грешака. Ако неке дужности нису потпуно објашњене, анкетари и други учесници у попису могу да раде на своју сопствену иницијативу. Ако су упутства сувише дугачка учесници у попису могу да буду збуњени и да поступају према свом мишљењу. Ако се у упутствима толеришу двосмислености или нејасна места, вероватно ће доћи до грешака.

Што се тиче картографских припрема, постављање граница пописних кругова и других површинских јединица може бити погрешно, у смислу да неке јединице популације буду изостављене, док су друге постављене у близини граница, тако да се не зна где припадају. Ако се уместо мапа користе описи граница пописних кругова, појављују се исте тешкоће.

Још један могући извор грешака је избор и обука пописивача. Наиме, пописивачи понекад изостављају неке јединице, а неке пописују и више пута. Ако у првој посети не нађу никога у изабраном стану, они понекад не понављају посету и тако повећавају стопу неодговора. Може се такође десити да не раде према упутствима, стварају атмосферу напетости, журе и занемарују квалитет рада.

Анкетирана лица могу такође да утичу на квалитет података. Они се понекад устручавају, понекад су уплашени, а понекад желе да мењањем одговора постигну неки лични престиж.

Грешке су могуће и при шифрирању, уносу, обради и дисеминацији података

3. ДИМЕНЗИЈЕ КВАЛИТЕТА ПОДАТАКА

Према [3] дефинисано је шест димензија квалитета података о којима се мора водити рачуна при спровођењу статистичких истраживања:

(а) *релевантност* статистичких података означава степен у којем тај податак одговара потребама корисника.

(б) *тачност* статистичких података означава ниво блискости података својим правим вредностима.

(в) *благовременост* означава временску разлику од референтног момента до момента када су пописни подаци доступни.

(г) *доступност* статистичких података означава колико је тешко обезбедити те податке. Иако је попис спроведен да задовољи потребе Владе, добијени подаци су од велике користи и за секундарне кориснике, па би пописни подаци требали бити доступни свим потенцијалним корисницима.

(д) *интерпретативност* статистичких података подразумева доступност додатних информација и метаподатака неопходних за коришћење тих података.

(ђ) *кохерентност* означава могућност да се пописни подаци успешно доведу у везу са другим статистичким подацима.

4. ЦИЉ КОНТРОЛЕ КВАЛИТЕТА ПОПИСА

Основни циљ контроле квалитета пописа је оцена степена поузданости резултата пописа. Као следећи постављени циљ ова контрола омогућава континуитет у праћењу успешности пописа, у мери у којој је одређена сталношћу садржаја пописа и ранијих контрола. Коначно, контролом се оцењује и доследност у примени методологије предвиђене за попис.

За постизање ових циљева потребно је спровести контролу обухвата пописних јединица и контролу квалитета одговора. Контролом обухвата пописних јединица оцењује се да ли су пописом обухваћене и правилно разврстане све јединице, односно да ли су неке од њих изостављене или више пута пописане. Контролом квалитета одговора оцењује се поузданост одговора на поједина питања из пописнице.

5. ТЕХНИКЕ КОНТРОЛЕ КВАЛИТЕТА

Уобичајене технике контроле квалитета које се спроводе у попису су контрола узорком и потпуна контрола.

Контрола квалитета узорком смањује трошкове и даје резултате скоро исте поузданости као и потпуна контрола. Да би овакав вид контроле дао поуздане резултате, мора се користити случајан узорак.

Потпуна контрола теоретски осигурава комплетну проверу једне пописне процедуре. Овакав вид контроле често захтева доста времена, а и може бити јако скуп.

6. СПРОВОЂЕЊЕ ПРОГРАМА ЗА ОБЕЗБЕЂИВАЊЕ И УНАПРЕЂЕЊЕ КВАЛИТЕТА

Програм обезбеђивања квалитета мора бити интегрални део сваког корака у пописној процедури.

Требало би спровести одговарајуће тестове којима би требало да се обезбеди да питања из пописнице буду јасна и да их тачно протумаче не само општа популације већ и специјалне групе становништва којима су поједина питања намењена или код којих се очекују одређени проблеми (старије особе, особе које живе саме, особе са потешкоћама у разумевању језика).

С појавом нових технологија, увођењем веб-пописница, могу се обезбедити опције којих нема на папирној форми пописнице. Те опције могу обезбедити бољи квалитет одговора и обухвата. Неке провере дају могућност за откривање евентуалних нелогичности у одговорима, упознавање анкетираних лица са њима ради потврде или исправљања тих нелогичности.

Обухват представља најкритичнији моменат прецизности. Под грешком обухвата подразумева се грешка настала изостављањем лица или домаћинства у току пописа, или због њиховог вишеструког пописивања.

Обухват има директан утицај на податак о броју становника и индиректан утицај на остале резултате пописа. Проблем обухвата мора бити укључен у дизајн скоро сваке пописне процедуре и у њихов програм обезбеђивања квалитета. Границе пописних кругова морају бити строго дефинисане и представљене на мапи, да би се избегло да нека област буде искључена или укључена више пута. Обука која се односи на обухват станова мора бити јасна и концизна. Циљна популација мора бити добро дефинисана. Одговарајуће инструкције и питања намењена анкетарима и анкетираним лицима морају бити пажљиво састављена и детаљно тестирана. Јасноћа и једноставност морају бити основни елементи упутства које се односи на место становања, јер ћемо на тај начин обезбедити да лице буде пописано тачно једном и то на правој локацији. Ово је нарочито важно због смањивања претераног обухвата. Пописница би требала да садржи упутство или питања која ће помоћи у ситуацијама када је нејасно да ли нека особа треба да буде пописана или не. Трбало би развити специјалне процедуре за случајеве када се јаве потешкоће у пописивању одређених група становништва (забачене области, колективни смештај, неписмена лица и лица која имају проблема у разумевању језика). Такође би требало радити и на развијању процедура обраде којима би се умањио ризик од губљења или прављења вештачких домаћинстава. Добро осмишљена рекламна кампања може помоћи у промовисању значаја пописа и може смањити грешку обухвата. Сви ови кораци могу значајно допринети смањењу грешке обухвата.

7. МЕТОДИ ВРЕДНОВАЊА ПОПИСА

Скоро све грешке у попису класификоване су у две велике групе: грешке обухвата и грешке одговора. Грешке обухвата, као последица изостављања појединих пописних јединица, или пак вишеструког пописивања других, одражавају се у резултатима као подцењивање или прецењивање броја пописних јединица. Под грешкама одговора подразумевају се грешке настале када испитивано лице одступи од стварног стања, због неразумевања питања, непознавања правог податка, страха од злоупотребе података или у жељи да одговор буде друштвено прихватљив. Поред поменутих, постоји и трећи тип грешака, а то су оперативне грешке. Оне се јављају приликом прикупљања података на терену или током обраде података. Употреба пописних података захтева, према томе, познавање извора, врсте, величине и ефеката грешака на резултате добијене пописом.

Бруто грешка се дефинише као укупан број лица која су изостављена приликом пописивања, или су вишеструко или погрешно пописана (нпр. страни дипломата, стан у власништву стране државе).

Нето грешка узима у обзир потцењеност услед изостављања лица, као и прецењеност насталу због вишеструко или погрешно пописаних лица. Када је број пропуштених лица већи од збира вишеструко и погрешно пописаних лица може се рећи да постоји нето потцењеност, а у супротном нето прецењеност.

Постоји више метода за оцену грешака обухвата и грешака одговора:

(а) Упоредивање резултата пописа са другим изворима, као што су претходни попис, текућа истраживања на бази домаћинства и/или административни извори.

(б) Провера слогова, у којој се појединачни слогови из пописа повезују са алтернативним извором одговарајућих података, ради контроле тачности.

(в) Истраживања спроведена након пописа која се користе да оцене грешке обухвата пописа и грешке одговора.

(г) Спровођење истраживања на фокус групама да би се сазнало зашто су се анкетирани лица понашала на одређени начин.

8. ЗАКЉУЧАК

Због обима и комплексности процедуре пописа становништва, грешке било којег типа могу се јавити у било којој етапи спровођења пописа. Овакве грешке, уколико нису предвиђене или уколико се не контролишу, могу довести до разних неузорачких грешака, чије последице могу бити немогућност тумачења резултата пописа. Зато би контролу квалитета требало посматрати као један од најбитнијих елемената целокупног пописа. Она мора бити интегрални део сваке пописне процедуре. Не постоји стандардна контрола квалитета која би се применила у свим корацима пописа. Људи укључени у спровођење пописа увек морају имати на уму да су савршени обухват и прецизност недостижни циљеви, без обзира на уложени напор. Међутим, уложени напори у детектовању, па затим у контроли грешака, довољни су да се добију резултати прихватљивог квалитета. Стога би пописним буџетом требало предвидети додатна средства за спровођење контроле квалитета.

ЛИТЕРАТУРА

- (1) С. С. Жарковић, *Употреба статистичких података*, Савезни завод за статистику, Београд 1976.
- (2) Савезни завод за статистику, *Методологија контроле квалитета Пописа становништва, домаћинства и станова у 2002. години*, Београд 2002.
- (3) United Nations, *Conference of European Statisticians Recommendations for the 2010 censuses of population and housing*, Adopted by CES, Geneva 2006

КОНТРОЛА КВАЛИТЕТА СПИСКОВА И ЕФЕКАТ ПОПИСИВАЧА

1. Увод

Попис становништва, као и свако друго статистичко истраживање, ма колико добро планиран и спроведен, подложен је утицају грешака које се могу појавити у свим фазама пописних операција. Непосредно по завршетку пописа спроводи се контрола обухвата и контрола квалитета одговора.

Контрола квалитета спискова лица, домаћинства и станова се спроводи кроз контролу обухвата, чиме се оцењује да ли су пописом обухваћене и правилно разврстане све јединице, односно да ли су неке од њих изостављене или више пута пописане.

Проучавање ефекта пописивача допуњује контролу квалитета података и даје допунска обавештења о изворима грешака у оценама на основу анкета у којима учествују пописивачи. Ефекат пописивача постоји и у попису. Проучавањем овог ефекта добија се увид у степен стандардизације која је постигнута у раду пописивача.

2. Контрола квалитета пописних спискова

Грешке обухвата, као последица изостављања појединих пописних јединица, или пак вишеструког пописивања других, одражавају се у резултатима као потцењивање или прецењивање броја пописаних јединица. У попису 2002. године у Републици Србији контрола обухвата је спроведена на стратификованом простом случајном узорку пописних кругова, без понављања. При контроли обухвата контролор је дужан да попише сва домаћинства и све станове у једном пописном кругу.

Да би се у нумеричком облику изразио квалитет спискова и квалитет рада пописивача уводи се појам укупне грешке (брuto грешка) и чисте грешке (нето грешка). Пристрашност спискова, односно изостављање или вишеструко уписивање, назива се чиста грешка пописивања, D , и једнака је

$$D = \sum_{i=1}^N (z_i - x_i) = \sum_{i=1}^N d_i$$

где је

$$z_i = \begin{cases} 1, & \text{ако је } i - \text{та јединица у пописном списку} \\ 0, & \text{иначе} \end{cases}$$

Променљива x_i је одговарајућа права вредност,

$$x_i = \begin{cases} 1, & \text{ако је } i - \text{та јединица у пописном списку} \\ 0, & \text{иначе} \end{cases}$$

односно податак који желимо да добијемо у контроли. Укупна грешка пописивања, G , је корисна за приказивање квалитета рада пописивача у нумеричком облику и дефинисана је као

$$G = \sum_{i=1}^N (z_i - x_i)^2 = \sum_{i=1}^N d_i^2$$

Вредност

$$\left(1 - \frac{G}{N}\right) \cdot 100$$

где је N величина популације, показује проценат случајева у којима се резултати контроле и пописа поклапају. Вредност G зависи од тога колико је грешака пописивач направио, док D зависи од тога да ли се те грешке поништавају или не. Тако се може десити да великој вредности G одговара $D=0$, односно да великој укупној грешки одговара чиста грешка једнака нула.

Треба нагласити да је неопходно да рад у контроли буде бољи од рада у току самог пописа јер уколико то не би био случај не бисмо говорили о пристрасности спискова већ само о разлици између оригиналних спискова и спискова контроле.

3. Ефекат пописивача

Рад пописивача мора бити стандардизован, тј. објашњење значења појединих питања у анкети мора бити једнако код свих пописивача. У противном, у подацима ће се одражавати лична мишљења и схватања пописивача. Стандардизација рада пописивача постиже се обуком, али могућности су ограничене. Сваки пописивач има свој лични начин за снажење са двосмисленим, односно нејасним одговорима. Такође, и неке личне особине пописивача као што су године, пол, национална припадност, образовање, ставови и убеђења утичу на резултате које добија. Опште је познато да код недовољно обученог анкетара или анкетара без искуства, постоји висока корелација између одговора. Ако пописивач систематски утиче на одговоре, варијанса одговора се повећава и ово повећање се приписује ефекту пописивача.

Овом темом код нас су се бавили С.С. Жарковић и Миладин Ковачевић. Постојала је идеја да се испита ефекат пописивача у Попису 1981. године у СФРЈ, али се од те идеје одустало.

Мерење ефекта пописивача

Први статистичар који је дошао на идеју да мери ефекат пописивача и који је касније почео да ради на томе да се тај ефекат узима у обзир у статистичким анкетама био је Маханобис. Уопштenu теорију ефекта пописивача дали су P. V. Sukhatame и G. R. Seth. Теорија се базира на двоетапном узорку, у коме су примарне јединице подузорци за које податке прикупља исти пописивач. Прост случајан узорак од n јединица подељен је просто случајно у m група, односно величина подузорка је n/m . У другој етапи се сваком подузорку додељује један пописивач. Модел структуре одговора у анкети је следећи

$$z_{ij} = x_i + a_i + b_{ij}$$

x_i - права вредност обележја јединице

- ефекат i – тог пописивача на одговор

- случајна компонента одговора

$$E_j b_{ij} = 0 \quad ; \quad E_i E_j b_{ij}^2 = \sigma^2 b$$

r_{ij} - број одговора које је i -ти пописивач прикупио за j -ту јединицу

-укупан број одговора.

Под овим условима оцењена средина је

$$\bar{z} = \frac{1}{n} \sum_j x_j + \frac{1}{m} \sum_i a_i + \frac{1}{r} \sum_i \sum_j b_{ij} r_{ij}$$

са

$$E \bar{z} = \bar{X} + \frac{1}{M} \sum_i a_i = \bar{X} + \bar{A}$$

што показује да је оцена на основу података анкетара пристрасна ако се a_i не понштавају.

Вредности варијансе \bar{z} , под претпоставком да је за сваку јединицу која је укључена у узорак прикупљен само један податак, једнака је

$$\sigma_{\bar{z}}^2 = \frac{\sigma_x^2 + \sigma_a^2 + \sigma_b^2}{n} + \sigma_a^2 \frac{n-m}{nm} = \frac{\sigma_z^2}{n} + \frac{n-m}{nm} \sigma_a^2$$

Први члан са десне стране једначине је варијанса средине простог случајног узорка док други члан изражава ефекат пописивача. Уобичајени израз за варијансу је пристрасан мада пристрасност не мора бити велика ако је рад пописивача прилично стандардизован тако да је σ_a^2 мало. Из једначине такође видимо да $\sigma_{\bar{z}}^2$ има најмању вредност

у случају $m=n$, а то је случај када сваки пописивач пописује само једну јединицу. Наравно, овакав случај у пракси је немогућ. Међутим, из једначине је јасно је да се ефекат пописивача на укупну варијансу смањује са порастом броја пописивача.

Важан алтернативни израз за последњу једначину дали су Hansen, Hurwitz, Marks и Mauldin. У једначину су увели коваријансу између одговора које је прикупио исти пописивач

$$\sigma_{zp} = E_i E_j (z_{ij} - E z_{ij})(z_{ij}' - E z_{ij}')$$

Код популације која има велики број јединица и у анкети где претпостављамо да имамо велики број пописивача, дакле N и M , имамо $\sigma_{zp} = \sigma_a^2$. Према томе, за оцену варијансе средине \bar{z} може се користити алтернативни израз

Коваријанса је једнака нули ако нема корелације између података које је прикупио један пописивач. Међутим, ако пописивач уноси у податке које прикупља неки заједнички елемент, као што је прецењивање или потцењивање, тада коваријанса σ_{zp} неће бити једнака нули. За податке у којима нема корелације други члан у горњој једначини се губи и тада се добија уобичајени израз за варијансу.

Испреплетани узорци

Лако израчунавање варијансе која укључује и ефекат пописивача омогућавају испреплетани узорци. Они се добијају када се из исте популације изабере више узорака примењујући исти план узорка за све изборе. Сваки од добијених узорака у ствари представља подузорак укупног узорка и могу бити међусобно зависни или независни.

Независни подузорци дају независну и једнако вредну оцену параметара који оцењујемо. Независни подузорци се добијају уколико се избор вршиса понављањем и у складу са неким одређеним моделом, као што је избор са једнаким вероватноћама или са вероватноћама које су пропорционалне некој мери величине јединице. Анкета се спроводи на независном испреплетаном узорку домаћинстава и сваки пописивач је надлежан за рад у једном подузорку. Нека је изабрано m подузорака са \bar{n} јединица у сваком од њих. Аритметичка средина i -тог подузорка је једнака

$$\bar{z}_i = \frac{1}{\bar{n}} \sum_{j=1}^{\bar{n}} z_{ij}$$

Како је сваки подузорак случајано изабран, \bar{z}_i је непристрасна оцена средине популације. Оцена средине \bar{Z} на основу целокупног узорка једнака је

$$\bar{z} = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m \bar{z}_i$$

Оцена \bar{z} је такође непристрасна оцена средине \bar{Z} . С обзиром да су подзорци независни, варијанса средине \bar{z} је

$$\sigma_{\bar{z}}^2 = \frac{1}{m} \sigma_{\bar{z}_i}^2$$

Непристрасна оцена варијансе $\sigma_{\bar{z}_i}^2$ добија се на основу

$$s_{\bar{z}_i}^2 = \frac{1}{m-1} \sum_{i=1}^m (\bar{z}_i - \bar{z})^2$$

Према томе непристрасна оцена варијансе $\sigma_{\bar{z}}^2$ једнака је

$$s_{\bar{z}}^2 = \frac{1}{m(m-1)} \sum_{i=1}^m (\bar{z}_i - \bar{z})^2$$

4. Закључне напомене

Контрола квалитета спискова важна је не само ради утврђивања тачности података о броју домаћинстава, лица и станова, већ и ради утврђивања тачности података који описују карактеристике ових пописних јединица. Непондерисани показатељи обухвата, који се односе на узорак, корисни су, пре свега, методолозима и организаторима пописа, који би на основу тих грешака требало да донесу закључке о квалитету рада пописивача и контрола.

Проучавање ефекта пописивача не може да замени општо проучавање квалитета података. Оно заправо допуњује контролу квалитета података и даје допунска обавештења о изворима грешака на основу анкета у којима учествују пописивачи. Контрола квалитета остаје једини извор обавештења о разликама анкетних вредности и одговарајућих првих вредности.

Литература

- (1) Жарковић, С. (1976), Употреба статистичких података
- (2) Економска комисија Уједињених Нација за Европу и Статистичка Служба Европске Заједнице (2006), Препоруке за Пописе становништва, домаћинстава и станова 2010.
- (3) З.Олга Меловски Трпињац, Предраг Чановић и др. (2004), Анализа резултата контроле обухвата Пописа 2002. у Републици Србији

КОНТРОЛА ОБУХВАТА, ФОРМИРАЊЕ КОНТРОЛНИКА УЗ КОРИШЋЕЊЕ АДРЕСАРА ДОМАЋИНСТАВА ЕЛЕКТРОДИСТРИБУЦИЈЕ

Попис становништва, домаћинстава и станова једна је од најзначајнијих акција статистике, имајући у виду број прикупљених података, разноликост њиховог садржаја и резултате који ће се добити њиховом обрадом. Иако су припреме за попис опсежне, неминовне су разне грешке, и то у било којој фази спровођења пописа.

Приликом пописа становништва, постоји велики проблем контроле обухвата. Ажурирају се пописни кругови, у циљу што прецизнијег обухвата. Ради се и узорак који даје оцену обухвата пописа. Поред свих ових мера, увек остаје трачак сумње да обухват никад није комплетан.

Због свега овога, можда треба приступити попису на мало другачији начин. Било би корисно добити адресар домаћинстава која користе струју (имају бројило) од Електро-дистрибуције. У том адресару имамо име и презиме особе на коју се води бројило (најчешће власник, односно особа на коју се води домаћинство), место, улицу, кућни број и број стана. То су подаци који сигурно дефинишу бар једно домаћинство.

Поставља се питање како успоставити везу између овог адресара и статистичких кругова. То би био доста обиман, али изводљив посао. Статистика поседује, или ће поседовати, описе пописних кругова на папиру или на слици, па би, сходно томе, могла да се успостави веза између улице и кућних бројева са шифром пописног круга. Дакле, адресар домаћинстава имао би и шифру пописног круга.

Шта све ово значи? Значи да би сваки пописивач могао добити списак домаћинстава за одређени пописни круг са именом и презименом носиоца домаћинства, поређаним у оквиру једне улице, по кућним бројевима и бројевима стана. У ове спискове би требало укључити онолико домаћинстава колико пописивач може да попише у току једног дана. То значи, да би сваки пописивач морао да оде на ове адресе и изврши попис или утврди шта је на тој адреси за тај дан. Пописивач би био дужан да овај списак од једног дана преда општинској пописној комисији, која би га одмах унела на рачунар, и на тај начин утврдила која су домаћинства пописана, а која нису, па би одмах могла да интервенише. Ако пописивач не обухвати сва домаћинства (мисли се на домаћинства са списка који је предао комисији), може их руком дописати на следећи списак. На овај начин би контроло-

ри могли да пошаљу пописивача у домаћинство које није пописано. Предлажемо да се пописивач награди ако открије домаћинство које није било у адресару.

Шта се овим добија? Смањује се вероватноћа да неко домаћинство буде изостављено. Такође би се могао увести регистар домаћинстава. (Мада је питање је како би он био одржаван?).

Или, полазимо од добијеног адресара домаћинстава. За сваког пописивача правимо скуп домаћинстава у оквиру једне улице или више улица (може и у оквиру насеља, мала насеља), колико може да попише за време трајања пописа. Од овог скупа домаћинстава правимо спискове домаћинстава која могу да буду пописана за један дан (сортирано улица, кућни број, број стана). Сада пописивач, поред списка домаћинстава, добија и GPS уређај и има обавезу да унесе координате пописаног домаћинства. Све ове спискове предаје дневно пописној комисији која врши потребне контроле и интервенције.

На овај начин, имамо директну везу са дигитализованим снимцима наше земље. Цртање карата је олакшано, а сва просторна планирања су омогућена. Све будуће промене територијалног регистра су омогућене.

Могуће је оба ова поступка ујединити, па бисмо имали везу са старим начином обраде података, а такође и нови приступ обради и презентацији података.

Мали напор до регистра становништва. Уз регистар домаћинстава треба додати само списак свих лица која живе у том домаћинству и омогућити везу са пописним подацима. О начину одржавања регистра становништва не треба овде писати.

Иако, на први поглед, изнесени предлози не делују реолистично, ипак они, по нама, заслужују пуну пажњу са аспекта контроле обухвата јединица пописа. Поред списка домаћинстава Електродистрибуције, може се добити и списак домаћинстава из Списка гласача који учествују на изборима.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

314.117(479.11)"2011" (082)

САВЕТОВАЊЕ "Попис 2011" (2008 ; Вршац)

Попис становништва, домаћинстава и станова
2011. године : зборник радова / Саветовање
"Попис 2011", Вршац, 2-4. априла 2008. ;
[организатор] Републички завод за статистику.
– Београд : Републички завод за статистику,
2008 (Београд : Републички завод за
статистику). – 335 стр. : илустр. ; 30 cm

Радови на срп. и енгл. језику. - Текст ћир.
и лат. - Тираж 200. - Стр. 3 : Предговор /
Драган Вукмировић. - Напомене и библиографске
референце уз текст. - Библиографија уз
поједина поглавља.

ISBN 978-86-84433-75-8

1. Србија. Републички завод за статистику
а) Србија - Становништво - 2011 - Зборници
COBISS.SR-ID 148613644